

OSMANLI MİMÂRÎSİNDE
I. MURAD - ÇELEBÎ MEHMED - II. MURAD
ve
FÂTİH DEVRİ ESERLERİ

EDİRNE

EKREM HAKKI AYVERDİ

Yayına Hazırlayanlar
İ. Aydın Yüksel - İ. Numan

Bu kitap,
Edirne Valiliği ve İstanbul Fetih Cemiyeti arasında yapılmış protokol mucibince, Ekrem Hakkı
Ayverdi telifi olan OSMANLI MİMÂRÎSİNDE ÇELEBÎ ve II. SULTAN MURAD DEVRİ,
OSMANLI MİMÂRÎSİNDE FÂTİH DEVRİ eserlerinden yayına hazırlanmıştır.

EDİRNE VALİLİĞİ
KÜLTÜR YAYINLARI

EDİRNE KİTAPLIĞI: 2

Edirne Kitaplığı Danışma Kurulu
(*Kültür Konseyi adına*)

Kurul Başkanı
Dr. Metin Eriş

Kurul Üyeleri:
Prof. Dr. Cevdet Küçük
Prof. Dr. Korkut Tuna
Prof. Dr. Kâzım Yetiş
Prof. Dr. Selçuk Mülayim

OSMANLI MİMARÎSİNDE
I. MURAD - ÇELEBİ MEHMED - II. MURAD
ve
FÂTİH DEVRİ ESERLERİ
EDİRNE

Yayına Hazırlayanlar
İ. Aydın Yüksel - İ. Numan

Birinci Baskı
Ocak 2014 / İstanbul
ISBN: 978-605-149-532-3

Kitap Tasarımı
Çiğdem Sadak

Baskı Cilt
Seşil Ofset Matbaacılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.
100. Yıl Mah. 4. Cadde No:77 Bağcılar - İstanbul

Tüm hakları Edirne Valiliğine aittir.

OSMANLI MİMÂRÎSİNDE
I. MURAD - ÇELEBÎ MEHMED - II. MURAD
ve
FÂTİH DEVRİ ESERLERİ

EDİRNE

EKREM HAKKI AYVERDİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 7

AÇIKLAMA / 9

MURAD HÜDÂVENDİGÂR DEVRİ EDİRNE ESERLERİ / 11

YILDIRIM BAYEZİD DEVRİ EDİRNE ESERLERİ / 17

ÇELEBİ SULTAN MEHMED DEVRİ EDİRNE ESERLERİ / 39

II. MURAD DEVRİ EDİRNE ESERLERİ / 59

FATİH DEVRİ EDİRNE ESERLERİ / 181

BİBLİYOGRAFYA / 277

Önsöz

Düşünen insanlarımız, fikir ve sanat adamlarımız açısından ülkemizin kültürel değerlerine sahiplenmenin zor olduğu, bu yüzden sarsıntı geçirildiği dönemler olmuştur. Ancak böylesi arayışların ve sarsıntının yaşandığı yıllarda, bazı isimler büyük bir dirençle kültürümüze ve onun temel unsurları arasında yer alan Taşınmaz Kültür Varlıklarımıza sahiplenerek araştırmalar yapmaktan kaçınmayacaklardır. Bu, dünden feyz alan ve büyük bir özveriyle çalışmalarını sürdüren fikir ve sanat adamlarının bıraktıkları eserleri bugünün nesillerine aktarmamaksa bizler açısından, en hafif tabiriyle, vefasızlık olurdu. Üstelik bu büyük isimlerin yaptıkları çalışmalar bugünün nesillerince sadece örnek alınması değil, gıpta edilmesi de gereken bir derinliğe de sahiptir.

Geride kaldığını umduğumuz kargaşalı yıllarda, Osmanlı Dönemi Taşınmaz Kültür Varlıklarımızın tespitine ömrünü adayan münevverlerimiz arasında kendisine müstesna bir yer edinmiş olanlardan biri de Ekrem Hakkı Ayverdi beyefendidir. Onun, hemen hemen adım adım dolaşarak yaptığı araştırmalar ve tahammülü kolay olmayan gayretle ortaya çıkardığı eserler olmasaydı bugün Osmanlı Mimarîsi hakkındaki bilgiler, büyük bir ihmalle, hâlâ bir ön arayış safhasındaydı...

Rahmetli Ekrem H. Ayverdi'nin ciltler tutan çalışmalarından Edirne'mizi ilgilendiren bölümlerinin Edirne Külliyyatı yayınlarımız arasında yer almamış olması ise herhalde büyük bir eksiklik olurdu. Bu düşüncelerle E. H. Ayverdi beyefendinin eserlerinin yayın hakkına sahip İstanbul Fetih Cemiyetine, hocamızın çalışmalarında yer alan Edirne ile ilgili bölümlerinin yayınlarımız arasında yer alması için yaptığımız başvurunun hüsn-ü kabul görmesi, bizler için büyük bir mutluluktu. Bu meyanda eseri yayına hazırlayan Prof. Dr. İ. Aydın Yüksel ile Prof. Dr. İbrahim Numan'ın çalışmanın her safhasında gösterdikleri hassasiyeti burada teşekkürle zikretmemiz gerekir. Bize düşünse eserin aslına bağlı kalarak günümüzün imkânlarıyla itina göstermenin yanında baskısını renkli hale getirmek herhalde doğru olanıydı..

Külliyyatımızın ikinci kitabı olmasını daha başlangıç günlerinde plânladığımız eserin yazarı Ekrem H. Ayverdi beyefendiye Cenab-ı Hakk'tan rahmet niyaz ederken çalışmayı yayına hazırlayan hocalarımıza ve yayın müsaadesini vermiş olan İstanbul Fetih Derneği yetkililerine şükran borçlu olduğumuzu dile getirmek isterim. Bu vesileyle Kitaplığımızın zenginleşmesinde önder rol oynayan Danışma Kurulumuza, aziz dostum ve ağabeyim Dr. Metin Eriş'e teşekkür ederim.

Hasan Duruer
Edirne Valisi

Açıklama

Elinizdeki eser, merhum Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Osmanlı mimârîsi hakkındaki araştırmasına dayanmaktadır.

Ekrem Hakkı Ayverdi, 1966 ilâ 1974 yılları arasında dört cild olarak başlangıçtan itibaren -yani 1230-1481 yılları arasını- Fâtih devri sonuna kadar olan Osmanlı mimârîsini tetkik ederek ilim ve sanat âlemine sunmuştur. Eser, pâdişahların devirlerine ve şehirlerin alfabetik sıralamasına göre tanzim edilmiştir.

Bu kitap da, o büyük çalışmanın içinden Edirne şehrine ayrılan bölümlerin bir araya getirilmesi ile oluşmuştur. Yine pâdişahların saltanat devirleri içinde birbirini takip eden fasıllar halindedir. Kullanılan eserlerin künyeleri şöyledir:

1. Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Mimârî Çağının Menşei, Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri* 630-805 (1230-1402) I.c., İstanbul Fetih Cemiyeti-İstanbul Enstitüsü No.57, İstanbul 1973, s.293-295 ve s.484-495
2. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimârîsinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri*, 806-855 (1403-1451) II.c., İstanbul Fetih Cemiyeti-İstanbul Enstitüsü No.65, İstanbul 1972, s.150-165 ve s.375-479
3. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimârîsinde Fâtih Devri* 855-886 (1451-1481) III.c., İstanbul Fetih Cemiyeti-İstanbul Enstitüsü No.69, İstanbul 1973, s.199-271

Ancak, 1899'da doğan merhumun dilinin bugünkü nesillerce zor anlaşılacağı tabiidir. Fakat, büsbütün sadeleştirmek yerine bazı kelimelerin yanlarına parantez açarak mânâsını vermek yoluna gidilmiştir. Bazıları da o günkü ilim ve sanat dilinin özelliğini taşıyan bir örnek olarak muhafaza edilmiştir. Buna rağmen, imlâ biraz hafifletilmiş, dipnotları yeniden tanzim edilmiş, hicrî târihlerin yanlarına milâdî târihler ilâve edilmiştir. Çok teknik olan ve sadece bu alandaki araştırmacıların ilgisini çekecek bazı keşif defterlerinin kayıtları ise kaldırılmıştır. Bunlar için eserin asıllarına mürâcaat gerekmektedir.

Merhûmun eski harflerle verdiği kitâbeler yeniden yazılmıştır. Fakat çoğu Arapça olan bu kitâbelerin lâtîn harfleriyle verilmesinin bir mânâ ifâde etmeyeceği aşîkârdır. Bunun için sadece Türkçe olan kitâbeler lâtîn harflerle verilmiştir.

Eserdeki fotoğraflar ise, bazıları bir hayli bozuk olmasına rağmen eserin yazıldığı târihlerde çekildikleri veyahut daha eski yıllara âit ve vesîka değeri mülâhazası ile aynen kullanılmıştır. Eser bazı yeni resimlerle takviye edilmiştir.

Edirne Valiliğinin bu güzel teşebbüsü ve bu çalışmayı organize eden Sayın Metin Eriş, bizlere diğer şehirler için de benzer bir çalışma fikrini vermiştir. Böylece yazıldığından bu yana geçen takribi 35 yıldan sonra merhum Ekrem Hakkı Ayverdi'nin bu dev eserinin yeni bir terkip tertip ile yayımlanmış olmasının zevkini tatmış olacağız.

Yayına Hazırlayanlar

MURAD HÜDÂVENDİGÂR DEVRİ EDİRNE ESERLERİ

MURAD HÜDÂVENDİGÂR DEVRİ EDİRNE ESERLERİ¹

Edirne Hüdâvendigâr Câmii

Evliyâ Çelebi ve Cihânnümâ ve Enîsü'l-Müsâmirîn'de bahsolunduğu halde, vakıf kayıtlarında doğrudan doğruya bir Hüdâvendigâr Câmii yoktur. Vakıf kayıtları vakfı tâyin eden nâmına açılır. Halbuki, aşağıda görüleceği üzere, Hüdâvendigâr'ın, kiliseden tahvil ettiği Câmii evkâfını Yıldırım tâyin eylediğinden Hüdâvendigâr nâmına görülmemektedir.

Evliya Çelebi "*En kadîm mâbed Hacı Bektaş Velî izniyle ve üç yüz fukarasiyle buraya gelen ve Hızırlık nâm mahalde mihmân olan Seferşâh'ın binâ ittirdiği mesciddir ki ba'de'l-feth Murad Gâzî Hüdâvendigâr anı tevsî' idüb câmi-i Hüdâvendigâr tesmiye itmişlerdir. Edirne ahâlisinin zu'munca Gâzî Hüdâvendigâr Kos Ova'da şehîd oldukda vükelâsı kalbini Edirne'ye getirüb bu Hızırlık'da binâ ittirdiği Câmî-i sagîrde defnittiler. Amma yanlış bir zehâbdır*"², dedikten sonra, kendi efendisi Melek Ahmed Paşa ile Murad Han'ın meşhedinin tâmîrinde bulunduğunu hikâye ediyor. Evliyâ Çelebi, câmi için şehrin hâricindeki Hızırlık mevkiini gösterdiği halde Cihannümâ yerini belirtmeden "... ve dahî Edirne'de bir imâret ve câmi..." binâ ettiğini yazar³. Enîsü'l-Müsâmirîn ise şehrin merkezinde bir Hüdâvendigâr binâsını câmi göstermekdedir: "*Biri dahî yine dâhil-i Hisarda Halebî dimekle ma'rûf olan câmi-i şerîfdir ki kilise tarzında dört kemer üzerinde bir kubbe vardır. Zâhir budur ki bu şehirde ibtidâ cuma namazı bu câmi-i şerîfde kılınub bundan kadîm bir mâbed olmaya Halebî nâmuna şöhretine sebep zamân-ı sâbıkda medresesine Halebî dimekle ma'rûf bir kimesne müderris olmasındır. Minâresi yoktur. Heman bir köşesinde ahşâbdan bir me'zene binâ itmişlerdir. Bu câmiin ve sâlifü'z-zikr kilise câminin⁴ hîn-i fetihde câmi oldukları zâhir-i hal delâleti üzere mukarrer iken ikisinin dahi mu'arrifleri tariflerini Edirne Fâtihî olan Murâd Hân-ı Gâzî nâmına okumayıb Yıldırım Hân nâmına okıdıkları galiba vazîfeleri anın vakfından vâsıl olduğu içündür amma bu dahî garibdir ki bunlar Yıldırım Hân Câmiiinden kırk sene mukaddem câmi olmuşken Sultan Murâd-ı Gâzî bunlara tâyîni ile mukayyed olmıya El-ilmü ind'allâhi Teâlâ.*"⁵

¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Mimârî Çağının Menşei, Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri* 630-805 (1230-1402) İ.c., İstanbul Fetih Cemiyeti-İstanbul Enstitüsü No.57, İstanbul 1973, s.293-295

² *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, İst.1314, 3. c., s.430.

³ *Kâtip Çelebi, Cihannümâ*, İst.1145, s. 684

⁴ Fâtih Sultan Mehmed bir kiliseyi yıktırıp, 6 kubbeli bir câmi yaptırmıştır: Bk: Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fâtih Devri Mimârîsi*, İst.1953,s.67 (Kilise Cami nâmıyla). Enîsü'l-Müsâmirîn müellifi, daha evvel bahsetmiş olduğu, bu esere atıf yapmaktadır.

⁵ Hibrî Efendi, *Enîsü'l-Müsâmirîn*, kütübhanemizdeki müellif hattı nüshası, 8/b yaprak.

Murat Hüdâvendigâr Devri
Edirne Eserleri

14

Edirne Târîhi müellifi Örfî Ağa'nın rivâyeti de bu meâldedir; ayrıca, 1164 (1751) zelzelesinde câmiin harap olup, etrafı da Hıristiyan evleri olmakla, metruk kaldığını bildirmiştir.⁶ Bâdî Efendi Halebî Câmii'nin Hisar içinde Keçeciler Kapısı dâhilinde Kemer Havlu Mahallesi'nde Keçeciler Kapısı Caddesi'nin 38 numarasında olduğunu ve câmie evvelce Ayasofya dendiğini kaydettikten sonra Enîsü'l-Müsâmirîn ve Örfî Çelebi'nin, vakfının Yıldırım tarafından tâyin edildiği ve sâire hakkında verdikleri mâlûmatı tekrarlamaktadır. Yine aynı esere nazaran, Halebî şeklinde isimlendirilmesine sebep II. Sultan Murad'ın bu câmi avlusunda yaptırdığı medreseye Sirâcüddin Mehmed bin Ömer Halebî'yi müderris tâyin etmesidir. Câmi 1164 Ramazan (1751 Temmuz-Ağustos) undaki zelzeleden harap olmuş, enkâzı Mirlivâ Hakkı Paşa tarafından Hızırlık istihkâmında kullanılmış imiş.⁷ Hüdâvendigâr tarafından câmi yapıldığı halde bu câmiin tam takım vâzîfeleri Yıldırım vakfından tâyin edilmiştir. Bunlar da hatîb, imam, müezzin, kayyım, devirhân, ser mahfil, tekrar iki devirhân, müezzin-i salâ, ihlâshân ve vâiz-i cumadır.⁸ Zaten Edirne fâtihinin o şehirde bir câmi olmaması aklın kabul edeceği şey değildir. Bu kayıtlardan belki Hızırlık ve Kale içinde de iki Hüdâvendigâr Câmii bile mümkün görünmektedir.⁹ Hızırlık Câmii'nden zamanımıza bir isim dahî intikal etmemiştir. 1928 senesinde, Edirne'ye ilk gidişimizde, şehrin en eski câmiini sorduk; bize, kale içinde Halebî Câmii idi, lâkin şimdi bir şey kalmadı, yıkıldı, dediler idi.

Malkoç - (Mihalkoç) Bey Câmii

Bâdî Efendi yazma eserinde¹⁰ Sultan Bâyezid Caddesi'nde 5 no.lu arsada olduğunu ve XX. asır başında tamâmen yıkılmış bulunduğunu bildirir ve bânînin Sivas vâlisi (Sancak beyi olacak) iken 804 (1401) de esîr düştüğünü ve serbest bırakıldıktan sonra, vefât ettiğini ilâve eder.

Halbuki Rıfat Osman Bey, 25 sene kadar sonra, câmiin mevcûd olduğunu beyân eylediğine göre,¹¹ bu arada ihyâ edildiği anlaşıyor. Fakat bu da uzun sürmemiş 1940'larda ise mahallenin adı dahî değişerek Hacı Murad olmuştur.¹² Bu gün câmiden eser yoktur.

787 (1385)'de vefat edip Gebze'deki türbesine defnedilen, Malkoçoğlu Mehmed Bey'in bu zâtın oğlu olması muhtemeldir.

⁶ Örfî Ağa, *Edirne Târîhi*, yazma, kütübhanemizdeki nüsha 31 a

⁷ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, yazma, Bâyezid Kütübhanesi, 10391, 8. sıra, s.38.

⁸ Ev. K.K., *10 No.lu Küçük Evkâf Kapı Ağası defteri*, s.562 (Yıldırım Vakıfları miyânında).

⁹ Bâdî Efendi, age., s.61,137 sıra. Hüdâvendigâr tarafından Tahta Kale'de küçük Eski Câmi adıyla başka bir mescid daha yapıldığını ve 1164 zelzelesinde yıkıldığını bildirmektedir. Ancak ne evkâf kuyûd-ı kadîmesinde, ne de bir başka menbada kaydı bulunamadığından dercinden sarf-ı nazar ettik.

¹⁰ Bâdî Efendi, age., s.68, 123. sıra.

¹¹ Rıf'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, Edirne 1336. s. 30.

¹² Osman Nuri Peremeci, *Edirne Târîhi*, İstanbul 1940, 326. sıra.

Yahşî Fakîh Mescidi

Bâdî Efendi, câmiin Hisar'da eski Yahşî Fakîh Yeni Hırstos Mahallesi'nde Balık Pazarı Caddesi 66 No. da, Çuhacılar Hamamı bitişiğinde olduğunu ve XX. asır başında yerinde bir kahve bulunduğunu yazıyor.¹³

Kale içinde aynı isimde bir mahalle olup sonradan değiştiğini Rifat Osman yazmaktadır.¹⁴ Câmiin vakıf tahrîr defterlerinde zikri geçmektedir. Kayıt şöyledir: "*Vakf-ı mescid-i Yahşî Fakîh der dâhil-i Kal'a-i Edirne ber mûcib-i vakfiye mezbûr vakfiyede bazı dükkânlar ve evler zikrolunmuş sonradan harîk vâkî olıcak tebdîl ve tazyîk olunmuş mevcûd olan vakfiyeye tatbîk mümkün olmadı...*"¹⁵ dendiğine göre yangının, daha bu defterin yazıldığı 890-900 (1485-1495) arasında asıl vakıfda değişikliğe sebep olduğu anlaşılmaktadır.

920 (1514-15) târîhli başka bir tahrîr defterinde, Yahşî Fakîh veled-i Dânişmend isminde olan bu zâta, 777 (1375) de Murâd-ı Hüdâvendigâr'ca bir takım kariyeler ve çiftlikler temlik ve vakf edilmiş olmasından, Yahşî Fakîh'in o devirde yaşadığı sâbit olmaktadır.¹⁶

Hüdâvendigâr İmâreti

Hüdâvendigâr'ın bir de imâret yaptırdığını Cihannümâ'dan öğrenmekteyiz.¹⁷ Ancak bunun yeri dahî mâlûm değildir.

Yahşî Fakîh Hamamı

Bir az yukarıda Câmiini kaydetdiğimiz Yahşî Fakîh'in bir de hamamı olduğu aynı tahrîr defterinden anlaşılmaktadır.

حمام در قرب سوق الحرقين حاصل فی شهر ٣٥٣ şeklinde ifade edilen bu hamam bu gün mevcut değildir. Sukû'l-Hırkîn'in¹⁸ nerede olduğu mâlûm değildir; kale civârında olması tahmin edilebilir.

¹³ Bâdî Efendi., age., s.30., 57. Sıra.

¹⁴ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.22

¹⁵ Tayyîb Gökbilgin, *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşaeli Livâsı*, İst.1952, s.176.

¹⁶ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.175

¹⁷ Kâtib Çelebi, age., s. 684.

¹⁸ حرق esre ile eğe demektir.

Murat Hüdâvendigâr Devri
Edirne Eserleri

16

Edirne Sarayı

Bu günkü Saray İç denilen Tunca kolları arasındaki Saray (Sarây-ı cedîd-i âmire) dir; II. Sultan Murad'ın son günlerinde başlanmış, Fâtih tarafından inşa edilmiştir. Edirne fâtihii Sultan Murad'ın sarayı, Selîmiye Câmii arsasının şimâl tarafıyla, şimdiki askerî tesislerin işgal ettiği sahâda olsa gerektir. Enîsü'l-Müsâmirîn Selîmiye'den bahsederken "*Bu câmi-i şerifin arsası Serây-ı Atîk'den ifrâz alınmıştır*" demektedir.¹⁹

Cihannümâ da aynı sahifesinde, Sultan Murad "... Edirne'de Dârü's-Saltana binâ itmiştir..." sözleriyle sarayı bildirmektedir.

Evliyâ'da şu malûmat vardır; "*Edirne şehrindeki Selâtîn-i Osmâniye sarayları evvelâ Selim Han Câmii kurbinde Kavak Meydanı nâm mahalde Eski Saray Edirne fâtihii Gâzî Murâd-ı Hüdâvendigâr'ın ibtidâ-i fetihde binâ eylediği saraydır. Eski Edirne kırılları Manyas kapusu kurbinde sâkinler imiş ba'de bu Eski Saray'ı Mûsâ Çelebi tevsi' idüib kale misâl burc u bârûsunu bir sûr-i azîm gibi binâ ittirdi. Dâiren mādâr beş bin adım ihâta ider şekli murabbadan tûlânîce bir mihman serây-ı sultânîdir. Duvarlarınınkaddi yirmi zirâ olub cânib-i şimâle açılır bir aded demir kapusu vardır. Bâde Süleyman Han Engürüs seferine rağbet itmekle bu sarayı ve Yeniçeri odalarını imâr idüib kırk bin Yeniçeriye âmâde iderek altı bin gilmân-ı hassayı bu sarayda oturtmak üzere bu serây-ı atfîk divân-hâne-i âlîler ve Has Oda büyük küçük Hazîne Kiler Doğancılar Seferliler odalarıyla âbâdan itti amma bağ ve bahçesi yokdur. Lâkin âb ü hevâsı zemîni mürtefî olmakla lâtif ve mutedildir târîh-i binâsı 767 senedir âsitâne-i kadîm olmağla bunda neşv ü nemâ bulan gilmân-ı hassa ve sâir enderûn u bîrûn huddamları elbette berhurdâr ve muammer olub saâdet-i dâreyne nâil olurlar. Kânûn-ı Süleyman Hân üzre bu serây-ı kadîmde üç bin gulâm-ı hassa tâât ve ibâdetle meşgûl olub okuyub tekmîl-i fûnûn iderek üç senede yoluyla Âsitâne-i Saâdet'e gelüb mertebelerince Yeni Saray'a girüb hizmet-i Şehriyârîde olurlar. İşte Edirne Sarayı böyle bir nazargâh-ı selâtîndir. İlâ âhiri'z-zamân dest-i Âl-i Osmân'da ma'mûr ve âbâdan ola âmîn.*"²⁰ Enîsü'l- Müsâmirîn'den takriben 20 sene sonra yazılan bu satırlarda Evliyâ, saray arsasının câmiye ilhâk edildiğini katıyetle ifâde etmiyorsa da bahçesi olmadığını ve yalnız gilmân-ı hassanın oturduğunu söylemesiyle, zımnen sarayın küçüldüğünü de bildirmiş olmaktadır. Kânûn'ın yaptığı imârât ise, esâsen İkinci Sultan Selim'in arsayı câmi için istimlâk etmesinden evveldir. Kavak Meydanı tam câmiin karşısındadır. Burada, Saray aksamından iken, sonradan çarşı hamamı yapılan hamam harapesi, câmi duvarının karşı köşesinde bulunmakla, en sağlam bir işâret noktası teşkil etmektedir. Bu hamamı Yıldırım eserleri bahsinde göreceğiz.

¹⁹ Hibrî, age., 6 a

²⁰ Evliyâ, age., 3. c., s.455-456

YILDIRIM BAYEZİD DEVRİ EDİRNE ESERLERİ

YILDIRIM BAYEZİD DEVRİ EDİRNE ESERLERİ²¹

Edirne, Yıldırım Devri'nden mühim eserlere sâhip değildir. Bir takım ufak câmilerle garîp bir eser olan Yıldırım Câmii ve üç hamam vardır.

Fîruz Ağa (Hadım) Câmii

Kale içinde kendi nâmına olan mahallede, Oruc Bakkal Sokağı'nda idi. Daha bu asır başında arsa hâlinde olduğunu Bâdî Efendi bildirir.²² Bu zât Yıldırım Bâyezid Devri emîrlerindendir; 816 (1413) de vefât etmiştir.²³

Hacı Doğan Mescidi

Tayyib Gökbilgin, bu zâtın Yıldırım Bâyezid ümerasından olduğunu vesîkalarla göstermektedir. Kendi ismine bir mahallesi de bulunmakta olan mescid vâkıfı Hacı Doğan'ın vakfiyesi Evâil-i Ramazan 821 (1418 Teşrîn-i Evvel) olup 8 dükkân, 3 höcre, 3 ev, 7 değirmen, nısıf kârvansaray ve sâire vakfetmiştir.²⁴

Bâdî Efendi şimdi eseri kalmamış olan bu mescidin kale içinde eski Hacı Doğan yeni Aya İstirati Mahallesi'nde aynı isimdeki kilise sokağında 5 No. da olup kubbe ve minâresi bulunduğunu ve bu asır başında yalnız duvarları kaldığını yazar. Bu zâtın bir de medresesi varmış.²⁵

• Hacı Sarraf Mescidi - Bk: Sefer Şah Mescidi

Sefer Şah Mescidi (Kaval Minâre)

Şekâyık'ın Yıldırım Devri âlimlerinden, bir az mütekebbir meşrepli olarak takdim ettiği²⁶ bu zâtın mescidi, Yıldırım semtinde Hacı Sarraf Mahallesi'nde, Zincirli Kuyu Caddesinde, 52 No.da idi.²⁷ Bâdî Efendi bu zâtı 843 de vefât etmiş gösterir. Beri yandan Ahmed Tevhîd

²¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Mimârî Çağının Menşei, Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri* 630-805 (1230-1402) l.c., İstanbul Fetih Cemiyeti - İstanbul Enstitüsü No.57, İstanbul 1973, s. 484-495

²² Bâdî Efendi, age., s.61.

²³ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.21 ve 51; Bâdî Efendi, age.de kale içinde iki Firuz Ağa Mescidi bildirir. Biri budur, diğeri Aya Nikola Mahallesi'nde Firuz Çeşmesi 12 numarada çatılı ve minâreli bir mesciddir. 850 (1446-47) târihinde vefât eden bânîsinin kabri Zindan Altında, Tatarhâne kabristanında, Dârü'l-Hadis'e giden Germe Kapu Caddesi'nde, Sadık Baba kabri yakınında imiş. O hâlde 816 (1413)de vefât eden Firuz Ağa bizim yazdığımız olmaktadır. Bununla berâber, yine de bütün vuzûhuyla aydınlanmış değildir. Bazı tedâhüller (yani birbiri içine girmiş bilgiler) mümkündür. Tayyib Bey de aynı isimdeki bu zâtları girift göstermiştir.

²⁴ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.21, 44, 189-190

²⁵ Bâdî Efendi, age., R.62.

²⁶ Taşköprülüzâde, *Şakayık-ı Numâniye*, Mecdî Efendi tercümesi, l.c., İst.1269, s.56.

²⁷ Bâdî Efendi, age., R.62.

Yıldırım Bayezid Devri Edirne Eserleri

20

Bey Mısır'a sefâretle gönderilen Kadı Zeynüddin Sefer Şah ismindeki bir zâtın 798 Cemâziyü'l-ûlâ öşr-ı ahirinde (Şubat 1396) vefât ettiğini kısa bir makâlesinde bildirmektedir.²⁸ Şekâyık'de bu Zeynüddin ismi bulunmamakla berâber, iki zâtın bir olması muhtemeldir. Tevhîd Bey'in kaynağı olan müverrih Bedrüddin Mahmud Aynî, bu zâtın "*Oldukça erbâb-ı faziletten ise de kendisini mertebesinin fevkinde gördüğünü*" bildirmektedir ki, Şekâyık'ın teşhisi ile uymaktadır. Bu hâlde Sefer Şah, Yıldırım Devri'nde ölmüş demektir. Bâdî Efendi'nin tarifine göre, kubbesi çökmüş, minâresi de 1290 (1873) de ahâli tarafından yıktırılmıştır. Minâresi çekirdeksiz (kaval) tabîr olunan nevi'den olduğundan, bu isimle de anılmış.

Rıf'at Osman Yıldırım ve Eski İmâret arasındaki Hacı Sarraf Mahallesi'nde Yıldırım ulemâsından Sefer Şah'ın Kaval Minâre nâmıyla marûf mescidini zikreder.²⁹ Bursa'da Baba Sultan'da ve sâir yerlerde ilk devir câmilerinde bu nev'i minârelerden birçoğunu gördü idik. XV. asırdaki minâreler çekirdeklidir.

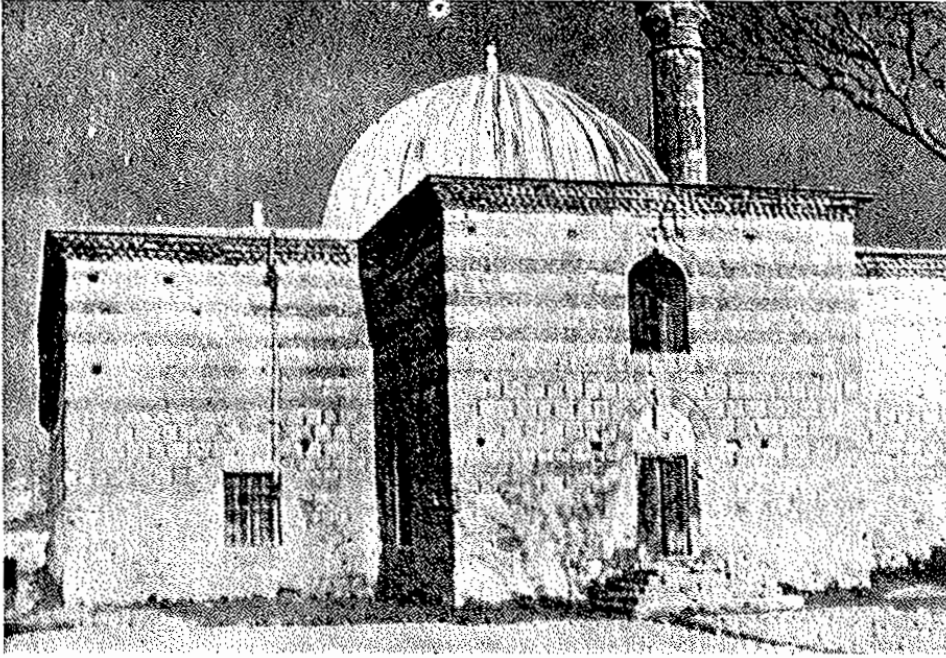
Yıldırım Câmii

Şehrin merkezine 1,5 km.'den uzak olan bu câmi, bugünkü günde dahî harap bir hâldedir. İçinde namaz kılınmaktadır, amma kapıları kırık ve dökük, pencereleri noksan, sıvaları bozuk ve perîşandır, zemîni topraktır. Revâkı, duvarları, minâresi yıkıktır. Bıraktığı tesîr pek dağınık ve menfîdir. Bütün bu noksanlar tamamlanıp binâ mamûr ve yepyeni bir hâle sokulsa da, yine rahat ve sağlam bir intibâ veremez. Kapıdan girince sağa mı gidilsin sola mı? İleriye mi? Bilinemez. Ne ibâdet, ne ziyâret eden, tertîbâtı yerine oturmuş, başı ve ucu belli bir binâda olmanın huzurunu duyamaz. Şöyle binanın yapısına bir baksa, neden bazı duvar taş sıralarının diğerlerinin üç misli yüksekliğinde olduğu muammâsını çözemez.

Bu mülâhazalar, bugünkü görüş ile meydana gelmiş olmayıp üç asır evvel de binâ kusurlarıyla herkesi şaşırtıyor, zihinlere takılan noktalar cevapsız kalıyor idi. Bu husûsta ilk mütâlâaları Kadı Abdurrahman Hıbrî Efendi'nin Edirne hakkındaki meşhûr ve muteber eserinde bulmak kâbildir. Bu zât, tam bir vuzûhla, teşhîsini koymuştur. Kendisi mimâr değil idi, fakat bütün Osmanlı - Türk içtimâî tabakaları gibi, bu sanatın seziş kabiliyetini cemiyetten tevârüs etmişti. Bu câmi hakkında eserinde şöyle yazıyor:

²⁸ Ahmed Tevhîd, *Yıldırım Sultan Bâyezid Hân-ı Evvel Devri'nde Mısır Sefâretine Gönderilen Sefer Şah'ın Vefâtı*, T.O.E.M., s.1031.

²⁹ Rıf'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.20.

Edirne Yıldırım Câmii garb cebhesi

"... Biri dahî nefsi-i şehirden munfasıl nehr-i Meriç kenârında Yıldırım Mahallesi dimekle ma'rûf mahalde Yıldırım Bâyezid Hân'ın binâ iddiği câmî-i şerîfdir ki dört kemer üzerine binâ olunmuş bir kubbesi vardır. Garîb temâşâdır ki bu câmîi merhûm Yıldırım Hân kendiler binâ itmek üzere meşhûr ve ma'rûf iken yine tarz-ı kiliseden dönme şeklinde ve münharif vâki' olmuştur. O târîhlerde binâ olunan bî-nazîr cevâmi-i şerîfe şehâdeti üzere üstâd mimârlar mevcûd idiği mukarrer iken öyle garîb tarz Allahü te'âlâ a'lem 'akla mütebâdir olan budur ki ol mahalde bir kilisa esâsı bulunup ana binâ yapılmış ola. Bu câmî-i şerîfin itmâmı isneynü semânemi'e de vâki' olmuştur. Pîşgâhında 'imâret-i âmiresi vardır. Ve taşdan birbirine geçme bir iki halka tıraş olunub bu câmîin köşe başında asılmışdır. Ol sebeble buna bâ'zıları Küpeli Câmî dirler."³⁰

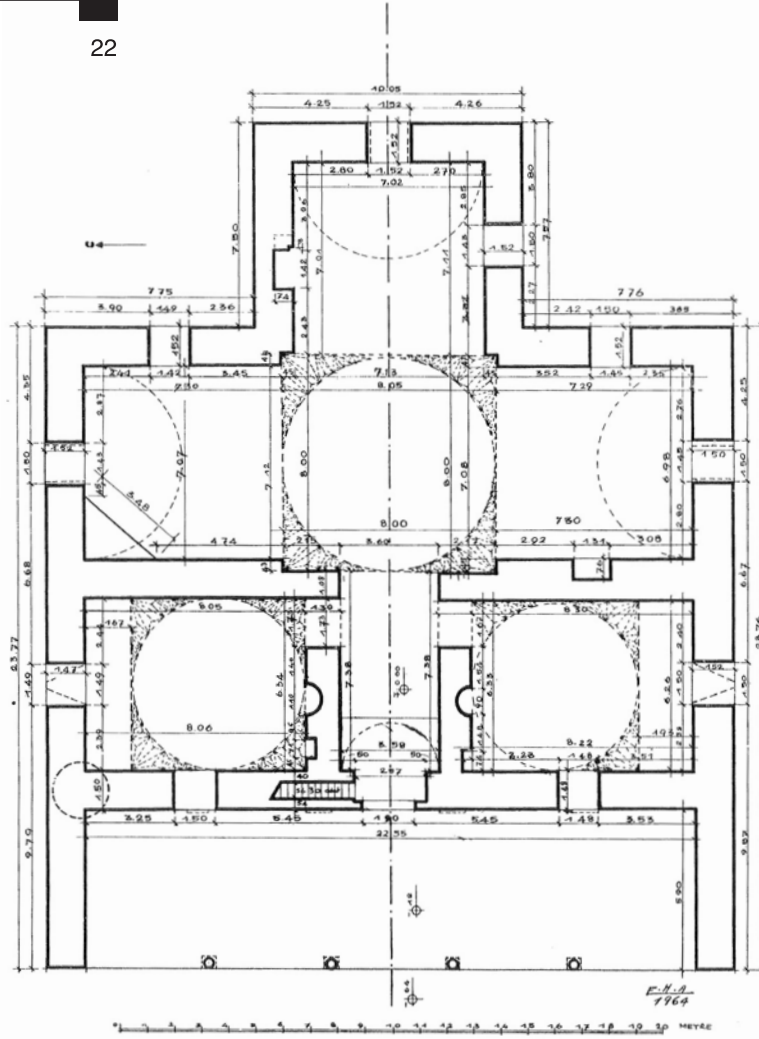
Abdurrahman Efendi, bir kerre şehirden uzak dediğine göre, Edirne'nin en geniş olduğu XVII. asır başlarında dahî, binanın ikâmet muntakaları dışında kaldığını bildiriyor demektir. Sonra binanın Sultan Bâyezid tarafından yapıldığı malûm olup, o târîhlerde bu kadar güzel câmîler ve onu yapacak kudrette mimârlar mevcûd olduğu hâlde, böyle garîb bir tarzın tatbik edilmesinin cevâbını vermekden âciz kalıyor ve eski âlimlerin bu gibi meşkûk bir

³⁰ Hibri Efendi, age., 51 a, Enîsü'l-Müsâmirîn'den 140 sene sonra yazılan Örfî Târîhi de, farksız olup bu meâldedir. Örfî Ağa, age., 29 a

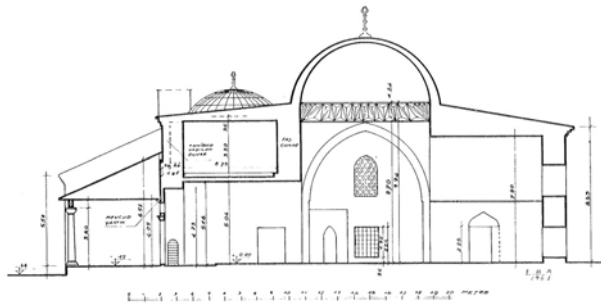

Yıldırım Bayezid Devri
Edirne Eserleri

22

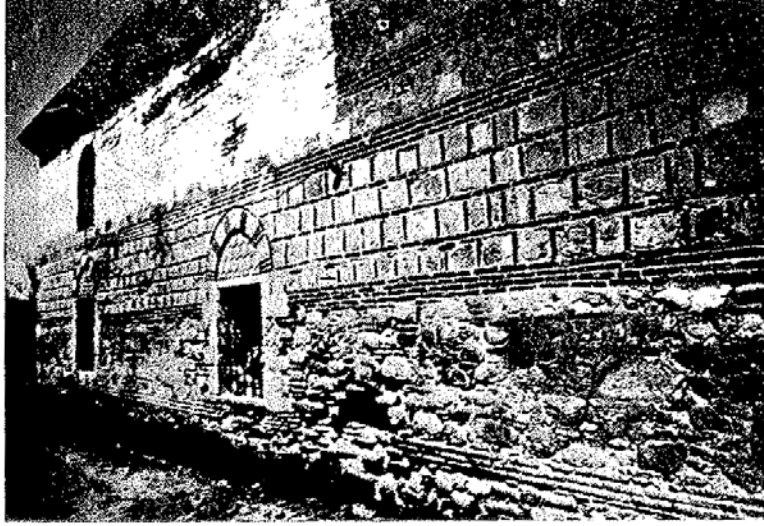

Edirne Yıldırım Camii Plânı (Restitüsyon)

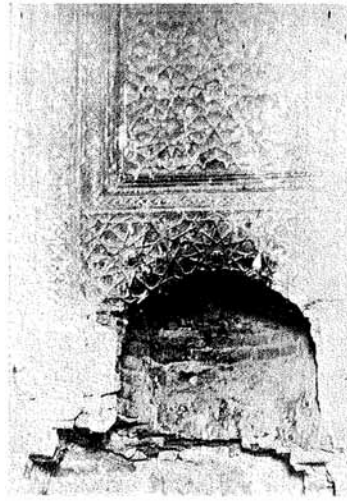
Edirne Yıldırım Camii kesiti (restitüsyon)

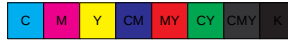

Edirne Yıldırım Câmii güney cebhesi

vaziyete düştükleri zamân yaptıkları gibi (Allâhü a'lem), ancak Allah bilir düsturuna sığındıktan sonra, zayıf bir ihtimal olarak böyle garîb bir tarzın ancak kilisede bulunabileceğini ve câmiin kiblesinin yanlış olduğunun Edirne'de bilindiği de anlaşılmaktadır. Abdurrahman Efendi'yi böyle tereddütler içinde bırakıp kilise ihtimâllerine sevk eden sâdece mihrâbın eğriliği olamaz.

Edirne Yıldırım Câmii şîmâl tabhâne odası ocağı

Yıldırım Bayezid Devri Edirne Eserleri

24

Çünkü kiliselerin müteveccih oldukları şark istikâmeti revâk cebhesine amûddur, absidi de tam girişin bulunduğu yere isâbet edecektir. Eğer mihrab kilise mihrâbı olsa idi, kapının yerinde bulunması icâb ederdi. Onun *garîb tarz* sözleriyle bildirdiği fikir, binâyı bir şeye benzetememekten ileri gelen bir hayretdir.

Bu câmiin kiblesinin ne için böyle başlı başına bir mes'ele teşkil ettiği bir vesîka ile aydınlanmamıştır. Yoksa câmiin mihrab duvarı olmağa en müsâid istikâmetindeki eğrilik 34° kadar olup ilk Osmanlı câmilerinde rastlanmayan bir hatâ değildir. Bu çalışma sırasında, değil bu kadarını, daha fazla olanlarını da gördük, meselâ bu eğrilik Şehâdet Câmii'nde ve Alâüddin B. Câmii'nde 60° kadar yükselmektedir ki hatâ bu Yıldırım Câmii'nden 26° daha fazladır. Fakat bunlarda, onlar gibi olan, Orhan Câmii'nde ve başka pek çoklarında, tam mihrab duvarına karşı namaza durulmaktadır. Bursa'da kimse çıkıp, bu câmilerde sola doğru dönmüyor. Bununla berâber Bursa'da da böyle bir mihrâb meselesi olmamış değildir. Bursa kadılarından Emîr Hasan, yukarıda söylenilen ehemmiyetli eğrilikleri düzeltmek için birçok mescid ve câmilerin mihrablarını şarka doğru döndürmüştür. Arz edeceğimiz vesikada yalnız Emîr Sultan ve Ulu Câmileri'nin isimleri mezkûrdur.

Edirne Yıldırım Câmii revâkı

Her hâlde fazla gayretkeşlik ve bilgiçlikten doğan bu muâmeleyi benimseyemeyen Bursa halkı, mihrâbların eski hâline getirilmesi için Dîvân-ı Hümâyûn'a mürâcaat etmiş, Dîvandan 969 (1561-62) Muharremi ortalarında, Bursa kadısına yazılan bir hükümde, meselenin tetkiki ile, fâhiş hatâ yoksa, düzeltilmesi emrolunmuştur.

Bursa kadısı da Kemal Paşa-zâde, Sâdî Efendi ve Ebussuûd Efendilerin fetvâlarını tetkik ettikten sonra, ehl-i hibrenin verdiği malûmât ve büyük bir kalabalıktan sâdır olan (icmâ'-ı ümmet) ile, iki asırdır olduğu veçhile, eski mihrâblara karşı durulmasına ve "*Hazret-i Emîr ve Ulu Câmi vesâir cevâmî' ve mesâcidin*" yan konan mihrâblarının kaldırılmasına 969 Muharrem ayının sonunda (Teşrîn-i Evvel 1561) hüküm vermiştir.³¹

Edirne'de muâmele ne yolda cereyân etmişse etmiş, böyle bir tabîî neticeye varmamış ve mihrâb istikâmeti düzeltilmiştir. Mamâfih böyle bir tashîhe, İstanbul'da da Kalıçeci Hasan Mescidi'nde tesâdüf edilmektedir. Bu, ancak mevzî ve bir devirde esen hava ile hâsıl olan ârızî bir neticedir.

Edirne Yıldırım Câmii revâkında tabhâne penceresi ve üstündeki yaslık taşı

Yeni müelliflerden Bâdî Efendi câmiin şekli hakkında bir fikir yürütmeden sâdece mihrâbın eğri vaziyetini sebep göstererek, kiliseden bozma olmasına ihtimal vermektedir.³²

³¹ B.K.S. (Bursa Kadı Sicilleri), 92.c., 243. s.

³² Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1. c., s.38

Yıldırım Bayezid Devri
Edirne Eserleri

Kâtip Çelebi Yıldırım'ın "... Edirne'de bir câmi bir 'imâret bir medrese..." inşâ ettiğini bildirmektedir.³³ Evliyâ Çelebi de (Küpeli Câmî) isminin, halka ve âvizeler takılmış olmasından ve yâ, inşâât Timur istîlâsında yarım kalmakla, Yıldırım'ın kızı Küpeli Sultan'ın bir elmasını satarak câmii ikmâl etmesinden ileri geldiğini söylemekte ve asıl (٢٤٠) zıh zıh burmalı minâresi ve bir kible kapısı olduğu hakkında pek mühim iki noktaya işâret etmektedir.³⁴ Evliyâ Çelebi, cemâatinin az olduğunu da söyler. Bu asır başlarında Cornelius Gurlitt, Edirne eserleri hakkında ufak bir tetkik yapmış,³⁵ makalesine bir plân, bir makta ve tafsîlât eklemiştir. Plânında binanın dört kolunu müsâvî, yerinde bulunmayan bir pencere ve üç kapıyı mevcûd gibi göstermiş, iki duvarı incecik çizmiştir. Bir de şimaldeki bir pencereyi kapı hâlinde resmetmiştir. Maktada giriş yanlarındaki odaların kubbelerini çizmemiş ve son cemâat yerinin çatılı olduğu âşikâr iken, oraya da bir kubbe kondurmuştur. Tafsîlât da yerine uymaz. Halbuki girişe isâbet eden dördüncü kol diğerlerinin yarısı kadardır. Çizilen bazı pencere ve kapılar ile son cemâat kubbesi yoktur.

Yan kanatlar çatılı değil kubbelidir. Gurlitt, bu gözle baktığı binânın, her hâlde Ehl-i Salîb seferlerinden evvel ve eğer öyle değilse, Ravenna'da M. 440 senesinde inşâ olunan Galla Placidia mezarından uzak olmayan bir târîhte yapıldığı hükmünü vermiştir. Fakat sivri kemer tonozların, XII. veyâ, 700 sene farkla, V. asırda Bizanslılarca yapılamayacağı kabul zarûretini hissedip, câmie tahvîl sırasında ve metnin başka bir yerinde XVIII. asırdaki tamîrde Osmanlılar tarafından inşâ olunduğunu beyân mecburiyetini duymuştur. Yani ona göre, duvarlar kiliseye, üst kısım Türklere âittir. Bu metin tercemesini Prof. Oktay Aslanapa'nın eserinden naklettik.³⁶

Bir kerre, bir binâ 6.5-7 asırlık bir devre içine alınırsa, ona teşhîs konmamış demektir. Zâten îzâhatın tafsîlâtı da bunu gösteriyor. Evvelâ duvarları Bizans eseri olarak kabul etmek pek büyük bir hatâdır. Bizim olmasından iftihâr ve zevk duymaya imkân olmayacak derecede hesapsız ve insicamsız işlenmiş duvarlar, ne yapalım ki, Osmanlıdır. Temelden itibâren Osmanlıdır; bu noktaya ileride avdet edeceğiz. Böyle olunca girişteki dehlizi diğer üçü gibi bir geniş eyvân şeklinde göstermek için, Gurlitt ne gibi bir delîl bulmuştur? Teşhîsi doğru olsa da, yine meydana çıkan eserin plânı, ne bedenleri, ne çatıları, ne aydınlatılması ve umûmî havasıyla Galla Placidia mezarıyla bir benzerlik taşır. Mezarda üç kol birer lahid sığacak kadar kısa birisi ise uzundur. Plân tam bir istavroz gibidir. Edirne'de ise yan kollar, onlara nisbetle, çok daha uzundur ve merkez ile müsâvîdir. Ravenna, binanın bütünü itibâriyle, frontonlu, sivri gövdeli, toplu bir eserdir; Edirne yayvandır. Sâdece bu alt pencerelere dikkat edilirse, kilise tenvîrâtına uymayacağı müşâhede edilirdi. Velhâsıl neresinden bakılırsa Gurlitt'in hakîkate erişemediği görülür.

³³ Kâtip Çelebi, *Cihannümâ*, age., s.684

³⁴ *Evliya*, age., 3. c., s.431-432

³⁵ Cornelius Gurlitt, *Die Bauten Adrianopels*, Orientalische Archiv I., 1910-1911

³⁶ Oktay Aslanapa, *Edirne'de Osmanlılar Devri Âbideleri*, İst. 1949, s.4-5

Daha sonraki müelliflerden Rif'at Osman Bey, evvelki mâlûmâtı verdikten sonra, Gurlitt'in Ravenna mezarı fikrini ilâve ediyor ve bir kaynak göstermeksizin, burada Tiris İyeharis isminde bir kilise mevcûd iken, dördüncü Ehl-i Salîb -1204- zamânında yakıldığını, bu harape üzerine câmi inşâ olunduğundan, mihrâbın eğri düştüğünü, tâbhânelerinin ocakları ve etrafında çiniler bulunduğu hâlde, 1294 (1878) Rus istilâsında çalınıp tahrîp edildiğini beyân eyliyor. Revâkının Bizans başlıklarını hâvî sütunlara müstenit bir çatısı 1910 senelerinde yıkılmış ve bu miyanda, sol köşedeki şehzâdeler türbesi de mahvolmuş imiş. Bu türbede yatan Şehzâde Ahmed bin Murad'ın kırık taşını müellif görmüş. Civarındaki imâret ve hamam tamâmen yıkılmış imiş.³⁷

Bu mâlûmâtan evvelki müelliflerle müşterek olanlar yukarıda cevaplandırıldı. Verdiği kilise isminin nereden çıktığı ise anlaşılamıyor. Zâten Bizans zamânında pek küçük olan Edirne şehrinde bu kadar uzakta kilise bulunmasına ihtimâl vermek güçtür. Osman Peremeci'deki bilgiler eskilerin tekrarından ibârettir.³⁸

Prof. Aslanapa yukarıdakilere uygun îzâhâtı sırasında, plânın Ravenna türbesinin nâdir kullanılan tertibine benzediğine ve binanın Osmanlı mimârîsinden ziyâde garb bakımından âlâka çektiğini yazmakta ve Gurlitt'in mutâlâalarını kaydetmektedir.

Bahsin sonunda onu te'kidten, garp tarafındaki kapının el'an mevcûd bulunduğunu bu cephede Bizans tarzında değişik tabakalı duvar cephesinin sıvanmış halde muhâfaza bulunduğunu ilâve etmektedir.³⁹ Oktay Bey husûsî sondajlara lüzum görmektedir; sondaj fâidelidir, amma bu bahsi geçen kısımlar için lüzumsuzdur. Garpda bugün mevcûd olan küçük kapı aslından olsaydı, Gurlitt'in büyük bir gayretle isbât etmek için uğraştığı veçhile, garptan girilip, şarkta bulunması tabîi bulunan, kilise absidine doğru binanın esas mihverini te'sîs kâbil olacaktı. Ne çâre ki bu delik aslında pencere idi; sonradan kapıya çevrilmiştir. Pencerenin parmaklık yuvaları hâlâ 26 cm. de bir taş sövenin üstünde mevcûd bulunmaktadır. Genişliği diğer pencereler gibi 1.52'dir, yüksekliği de onlarla bir seviyededir. Kapı genişliği ise 2.57'dir. Evliyâ Çelebi de bir tek kapıdan bahsettiğine göre bu kapı o târihten sonra açılmıştır. Belki, harîmin bir kısmı ve tâbhâne odaları, muhâcir iskânı gibi, bir işe tahsis edilince, buradan serbestçe câmie girişi kolaylaştırmak için bu çareye başvurulmuştur.

Prof. Semâvî Eyice de bir makâlesinde, binanın ufak olmakla berâber, doğru bir krokisini ve yukarıki mâlûmâtın birkaç satırlık hülâsasını koymuştur.⁴⁰

³⁷ Rif'at Osman, *Edirne Rehnûmâsı*, age., s.34-35

³⁸ Peremeci, age., s.53-54

³⁹ Aslanapa, age., s.2-6, R.1-5

⁴⁰ Prof. Semâvî Eyice, *Zâviyeler ve Zâviyeli Câmiler*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası'ndan ayrı baskı, s.35, R.11

Yıldırım Bayezid Devri
Edirne Eserleri

Bizim binâyı tetkik ile yazdığımızdan bir müddet sonra Abdullah Kuran Bey'in bu câmi hakkında bir monografisi çıktı.⁴¹ Muharrir, bu mufassal tetkîkinde, Abdurrahman Hıbrî Efendi gibi, binanın (garfîb temâşâ) sı karşısında bir karâra varabilmek için tarz-ı halleri aramış, birçok ihtimalleri düşünmüş, halefleri gibi Gurlitt'in te'sîri altında pek kalmamağa büyük gayret sarf etmiştir. Yine bir kilisenin bakıyyesidir neticesine gelinmişse, sebebini ancak binanın sağlam bir hükme kolaylıkla yol açmayan, nankör bünyesinde aramalıdır. Fakat bu bahse gelmeden evvel müellifin câmiî Hüdâvendigâr Devri'ne atfetmesi üzerinde durmak lâzımdır: Taş ve tuğla sıraları irtifâlarının mukayesesine dayanarak Hüdâvendigâr Devri binâlarıyla bir münâsebet kurmuş (s.426-427), ve Edirne şehrinin Yıldırım zamânına kadar câmisiz kalamayacağı düşüncesini de bu mukayeseye ilâve ile, binanın I. Sultan Murad tarafından yapıldığı neticesine varmıştır. Halbuki Hüdâvendigâr ve Yıldırım devirlerinde bundan başka 8 câmi olduğunu ve bunun vâkıfının Yıldırım Bâyezid olduğunu yukarıda gördüğümüzden, fazla bir şey ilâvesine hâcet kalmamıştır. Zâten ilk câmiî olsa şehirde yapıldı; böyle uzakta değil. Duvarda taş sıraları 1.62, 1.64, 50, 60, 50 olarak devam eder. Mukayeseye esas bir ölçü yoktur. Burada, Bursa Ulu Câmi ve Yıldırım Câmiî'nde olduğu gibi, neye kesme taş yapılmadı diye düşünmeye de hakkımız yoktur. Kaldı ki nice Yıldırım Câmiî moloz duvarlıdır.

Müellif bu gayr-ı mütecânis binaya bir isim koymak için gösterdiği büyük cehd sırasında, makâlenin başında (s.419), kolların bugünkü farklı vaziyetini olduğu gibi kabul edip esastan saydığını gösteren bir ifâde kullanarak, bu câmiin "*Osmanlı-Türk mimârîsi içinde gâyet ilgi çekici*" olduğunu bildiriyor, (s.420). Fakat bu fikrin isabetine kanâat getirmeyerek, birdenbire, binanın kiliseden bozma olduğu şıkkına sarılmak mecbûriyeti varmış intibâını hâsıl eden bir ifâde kullanıyor. Ancak bu hükmü binaya tatbik edince iş değişiyor. Müellif, meselâ, tâbhâne odalarının birer şapel olabileceğini öne sürüyor, (s.421). Bu takdirde, içeride, cenûb ve şimâl eyvanlarından buralara birer geçid lâzımdır. Böyle bir kapı ise hiç yoktur. Halbuki, müellif giriş dehlizi yan duvarları ile, revâkın kible ve sağ sol duvarlarından başka bütün duvarların, 2.5 m. irtifâa kadar, bir kiliseden kalma olduğunu kabûl ettiği için (s.422-423), eyvân ile tâbhâneler arasındaki duvarların eski olması lâzım geliyordu. Görülüyor ki bu iki fıkra birbirini nakzediyor.

Kezâlik eyvânların murabba olmasına bakarak - tam murabba da değildir-, bunların üstünün kubbe ile örtülü olacağı bildirilmektedir, (s.422.). Halbuki buralara kubbe konmak istenince, asgarî 1.5 metrelik birer kemer ilâve edilmesi lâzım geleceğinden murabbalığın hemen bozulacağı düşünülmemiştir. O zaman bunlar takriben 7.00 x 5.50 mt. eb'âdına inerdi.

Kezâlik (s.422-423) larda, binanın alttan 2.5 m.'lik kısmının Türkler tarafından yapılmadığı, pencere ortasına kadar olan bu kısmın "*kaba bir hüviyete*" bunun üzerinin, "*muntazam tuğla hatıllı yonma taş sıralar hâlinde bir kârgir örgüye*" sâhip olduğu belirtiliyor. Bahsi

⁴¹ Abdullah Kuran, *Edirne'de Yıldırım Câmiî*, Belleten III. sayı, s.419-428., R.17 (ayrıca İngilizce tercemesi 429-438. S.).

geçen alt kısım hatılsız mıdır? Orada da yukardakilerle tamâmen aynı eb'âtta tuğla hatlı vardır. Hatıldan sonra 1.62 mt. irtifâındaki taş kısım yüzden bir az tesviye edilmiş moloz taşıyla mamûl olduğu gibi, üstündeki, araları tuğlalı, 1.64 mt.'lik kısım da öyledir. Ondan sonraki sıra ile 60, 50, 50, 60, 30 cm.'lik taş sıraları da moloz iledir ve her sıra başka başkadır. Bu aradaki değişiklik, yukarıkilerin sıvama derzli, aşağıkilerin ise sonradan yapılmış kabartma Arnavut derzli olmasındandır. Ufak tefek ayrılıklar bu istikrarsız binanın neresinde yoktur ki burada olmasın? Müellifin, aynı devirden gösterdiği, pencere aralarındaki sıra ile üstler arasında da benzemeyen cihetler bulunmaktadır. Makâlenin (s.424 ve 425) lerinde revâk yan duvarlarında çatlak bulunduğundan, ekleme oldukları yazılıdır. Bir kerre, çatlak eklemeye delâlet etse, ekleme olmayan duvar kalmaz. Bu binâda arkada, garb kolunda büyük bir çatlak vardır; o da mı eklemidir? Fazla olarak muharririn söylediği çatlak yalnız şimâl tarafındadır. Kezâlik, (s.425) de bu duvarların sonradan kesilmiş bulundukları "üst kısmında tuğla hatılların gayri muntazam bir şekilde bitmesi ve kirpi saçağın meyilli satıhta biçimsiz ve acemice devam etmesinden anlaşılr." denmektedir. Tuğla hatılların tamâmen normal bir şekilde, köşedeki kesme taş kısımda söndüğü ve kirpinin mükemmel bir şekilde devâm ettiği yukarı ki resimlerden görülmektedir. Cenûb tarafında kirpidaki kesik minarenden dolayıdır ve Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği burma minâre yerine, yenisi yapılırken, duvarın üstünde ufak bir kısmının tamîr gördüğü de belli olmaktadır, o kadar. Binâenaleyh yan duvarlar böylece mâil olarak işlenmiştir; revâk esâsında da ahşab çatılıdır. Direk ve başlıklar ve kâidenin boylarının yekûnu, revâk duvarındaki yastıklarla aynı yükseklikte değildir, 45 cm. daha alçaktır. Bu meseleye aşağıda avdet edeceğiz. Aynı sahifedeki, orta büyük kubbenin orijinal olmadığı fikrine de iştirâk kâbil değildir. (s.427) de evvân döşemelerinin sonradan indirildiği bildiriliyor. Onların içindeki pencereler yerden sâdece 35 cm. olduğundan, evvân döşemeleri yüksek bulunsa idi, pencereler ya kapanır, yahud döşeme ile bir olurdu. Binâenaleyh bu düşüncenin tahakkukuna imkân yoktur.

Bir de müellifin 16. No.'lu restitüsyon plânında garbdaki pencere merdivenli bir kapı olarak gösterilmiş, bunun aslında pencere olduğu yukarıda bildirildiğinden, fazla bir söz ilâvesine lüzum yoktur.

* * *

Vesikaları tamamlamak üzere câmiin evkaf kütüğünde "*Vakf-ı câmi-i Sultan Bâyezid Hân der Edirne*" bahsindeki vazifeleri yazalım: Cuma vâızı, imam, hatîb, üç müezzin, ser mahfil, üç kayyım, ferrâş ve âbkeş, ihlâshân, yâsinhân, huzûrî, müteaddid devirhândan mürekkep zengin bir hademe-i hayrât kadrosu vardır.⁴²

* * *

⁴² Ev. K. K., *Küçük Evkaf Kapı Ağası*, 10. No.lu hazine defteri, s.557-568

Yıldırım Bayezid Devri
Edirne Eserleri

30

Sırası geldikçe câmii ceste ceste anlattık. Binâ, bir tarafından tutulup meçhuller bir bir hallolunacak vuzûhu hâiz olmadığından, müteaddid defalar üzerine varıp, rölövelerin ortaya attığı meseleleri tekrar yerinde tahkik etmek mecburiyetini duyduk. En son olarak da Vakıflar Garbî Türkiye İnşâât Şefliğinin⁴³, tam bir meslek alâkasıyla, binanın müstakbel restorasyonuna hazırlık olmak üzere ve ricamızı yerine getirerek ön ayak olduğu sondajlarla iki mühim noktayı hallettik. Bunlardan birincisi giriş tonozu üstündeki boşluktur. Delerek içine girdiğimiz bu tonozlu yerin iki başının gâyet kalın taş duvarlarla kapalı ve hiçbir zamân kullanılmamış, hiçbir girişi olmayan bir boşluk olduğunu gördük. Zemîn topraktır; duvarlar hiç sıva ve derz görmemiştir. Hiçbir kullanma izi yoktur. Sâdece ön cebhe duvarının yerden 80 cm.den yukarısının bir târifte yıkıldığını ve yerine pek yeni zamanlara âit 6 cm.lik kalın kerpiç tuğla ile 54 cm.lik ince bir duvar örüldüğünü gördük. Bu duvarda sonradan aynı cins tuğla ile kapatılmış, bir pencere vardı. Bu pencere, tonozun kalıbını koyup ikmâl ettikten sonra, bu her yanı kapalı yerden çıkışı sağlamak için bırakılmış bir mahrec olabilir. Bu hiç kullanılmamış ve kullanılmasına ihtimâl olmayan yerde bir pencerenin başka bir vazifesi yoktur. Eski cephe duvarının yıkılmayan kısmı cephedeki dişle bir seviyededir. Bu dişin tamîr neticesinde hâsıl olduğu da böylece anlaşılmaktadır. Duvarla beraber kopan tonozun uc kısmı da, aynı tuğlayla tamîr edilmiştir. Bulunanlar yalnızmakta üstüne çizilmiş, ayrıca bir plâna lüzum görülmemiştir.

Bu tonoz sâdece, tâbhâne odalarının lüzumsuz derecede yüksek yapılması, buna mukâbil girişin pek alçak tutulması neticesinde, ortada kalan boşluğu tesviye edip çatı seviyesine ulaştırmak için yapılmıştır. Böyle bir tertîp yerine tâbhâneler daha alçak ve girişle bir seviyede olup da, ön tarafta bir kademe teşkil edilseydi, hem binâ yeknesaklık ve hareketsizlikten kurtulur, hem böyle zorlama tertîplere hâcet kalmazdı. Hikmetinden suâl olunmaz, bu da bu binanın cilvelerinden bir tânesidir.

İkinci bir sondajla, garb eyvanının cenûba bakan duvarında, sıva üstündeki bir çatlağın sebebini anlamak istedik. Netîcede 1.94 mt. açıklığında bir mûmâsî kemerle, ondan daha dar, 1.42 mt. genişliğinde, raf izleri belli olan, bir dolab yeri bulduk, deki, bu da ilk vaziyet olmaktan uzaktır; aşağısı kemerle aynı genişlik olmayıp bir kısmı dondurulmuştur. Dolap ve kemerin yüzü 6 cm.lik kalın bir tuğla ile pek yeni zamanda örülmüştür. Bizce bu ön tarafın kapatılması, o kısmın üçüncü safhasıdır ve kemerin bir kısmının kenarının doldurulup ayak yapılmasının sebebini îzâh mümkün olamamaktadır. Zâten bu binâda her şeyin sebebini bulmak hemen hemen mümkün değildir. Bu ikinci sondajın, tamîrât esnâsında daha derinletilmesinden fayda ummaktayız. Şunu da söyleyelim ki, burası kapı veya pencere de değildir; arkadaki cebhe yüzünde, bir sonradan örme ve yâ herhangi bir başka bir müdâhale olmamıştır.

⁴³ Âbide ve Yapı Şubesi şefi Y. M. Ecved Aşkan, Trakya'daki grup şefleri âmiri Y. M. Ertuğrul Eğilmez Beyefendilere pek hâlisâne teşekkür borçluyuz.

Bu mâlûmatın da îlâvesiyle, binânın tamamını tarif sırası gelmiştir. Câmî beş açıklıklı bir revâkla başlar. Yanlarda saçak seviyesinden aşağıya dik bir meyille inen kalın duvarlar vardır. Bunlar hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak surette asıldandır; aynı işçilikle beden duvarlarının devamıdır; alınları vasatı 1.5 mt. derinliğe kadar kesme köfeki taşındandır. Her şey, bu revâkın Bizanten başlıklı sütunlara müstenid, bir ahşab çatı ve düz tavanla örtülü olduğunu gösteriyor. Ne yan duvarlarda, ne giriş duvarında, kemere, tonozla benzer bir kalıntı, bir iz bulunmadığı gibi, görülen yastık taşları da pek farklı aralarla konmuştur; tâbhânelerin pencere kemerleri, karşıdan gelecek kârgir revâk kemerinin ağırlıklarını çekecek metânetde değildir. Bu yastık taşlarının ne kadar farklı aralıklarla olduğu da görüldüğü gibi, plânda da işaret edilmiştir. Kezâlik yastık boyları da birbirine müsâvî değildir; aralarında 25 cm. fark vardır. Ayrıca yastıklar sütun başlıklarından çok daha geniştir. Başlık genişliğince atılacak kemer, yastıklardan dar kalır. Yine başlık, sütun ve kâidenin yükseklikleri yekûnu, yastıklarınkinden 45 cm. azdır. Resimden de anlaşılacağı üzere bu fark ahşab revâkın kiriş payıdır. Bu yastıklar sütunlardan gelebilecek kemerleri karşılamak için yapılmamıştır; ne o ebâdî ne o mukâvemeti hâizdir. Kemer ve zaten tonoz olmadığına, yan duvarlar da mâil bulunduğu göre, restitüsyon maktainda çizdiğimiz gibi, revâkın bir çatı ile örtülü olduğu anlaşılır. Bunun bir misâlini Filibe'deki Hüdâvendigâr Câmîi'nde gördü idik. İki binâda vaziyet birbirine pek uymaktadır. Bir düz tavan olunca, yastıklardaki intizamsızlık fark bile edilmez. Son zamanda ilâve olunan o boğmaklı yüksek kâideler çatıyı bir az daha yükseltip saçağa yaklaştırmak içindir. Giriş üstünde görülen yukarı pencere şimdiye kadar asıldan zannedildiği için, bir çatıya mâni teşkil edeceği zannediliyordu. Yukarıki anlattığımız sondajla, bunun sonradan açılmış olduğu anlaşılacakla bu mahzûr da kalmamaktadır.

Kapı Bizans usûlu gönye burun kesilmiş, çok silmeli mermerden yapılmıştır. Kapının hemen üstündeki büyük pencere, kapı sövesinin dıştan dışa genişliği kadardır; böyle sövenin üstüne basan pencere olmaz. Söve bir kârgirin içinde kalacak bir çerçevedir. Bu sebeble, aslında, bunun yerinde ufak bir pencere olacağını tahmin etmekdeyiz; resimde de öylece gösterdik. Giriş dehlizi dâirevî kemerlidir. Dehlizin nihâyetinde 8.0x8.0 mt. ebâdında, baklavalı zengin bir kuşağa oturan sağır merkezî kubbe vardır. Bunun üç tarafında derinlikleri 7.30'dan 7.10'a, genişlikleri 7.0 mt.'den 7.20 mt.'ye kadar değişen murabbâa yakın sivri tonozlu üç kol evvân bulunmaktadır. Bunların başlarında altı üstlü altı ve üç duvarında yalnız altlık üç pencere bulunmaktadır. Bütün pencereler 9 tânedir. Her kolda pencere olduğu hâlde birisinde yoktur. Bunun arkasındaki cephe duvarı sağırdır.

İçeride hiçbir husûsiyet kalmamıştır. Yalnız sık dizilişli, mütenâsib baklavalı kuşak bir güzellik arz eder. Mihrâp, tonozun özengisini kapatacak şekilde sonradan yerleştirilmiştir. İstalaktitli fakat ifâdesiz bir XVII. asır işidir. Câmideki yazıların da güzellikle alâkası yoktur.

Yıldırım Bayezid Devri
Edirne Eserleri

32

الحمد لله على نعمه * yazısındaki Osman imzasından 1329 (1911) de yazıldığı anlaşılmaktadır. Mahfiller sonradan yapılmıştır. Minber çivileme ve boyasız, cilâsız bir tahtadandır.

Tâbhânelerin kapısı dehliz üstündedir. Birisi şimdi kapalıdır. Her ikisi de tamîr ve tadîl görmüştür. İki odanın ebâdı bir az farklıdır. Yine farklı genişlikde iki kemerle murabba ölçüsüne getirilip üstüne baklavalı kuşaklı sağır kubbeler oturtulmuştur. Bu tâbhânelerin yüksekliği lüzumsuz derecede fazla gelmektedir. Dışarıya ve revâka birer pencereleri ve dışardakilerin üstünde birer mazgalları vardır. Tâbhâneler, höcreler ve zengin alçı işlenmiş ocaklar bulunmaktadır. Cenûbdaki ocakdan ajurlu bir su ortasında on ikili yıldızla yapılmış bir ayna bulunmaktadır. Bu aynanın ve suyun ajurlarında gömülü yeşil çiniler vardır. Şimâldeki ajursuz olmakla berâber, evvelkinin benzeridir. Her iki ocak da çok güzeldir; fakat yaşmakları kalmamıştır. Şimaldeki odanın revâka açılan kapısı sonradandır. Bu odalar her hâlde bütün emsâlden fazla kullanılmıştır; ocaklar islidir; şimaldekinin penceresinin içine yeniçeriye benzer karikatürler çizilmiştir. Bunlar Semâvî Eyice Bey tarafından neşredilmiştir. Fakat pencerede cam olmadığından giren yağmur tesiriyle onun çizdiği kadarı da şimdi kalmamıştır. Birer iz görünüyor.⁴⁴

Câmiin minâresi soldadır, kapının hemen yanından başlayıp duvar içindeki 31 rıhtlık bir merdivenle küp kısmına varılır. Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği زيه زيه burmalı minâre tabiri, Üç Şerefeli'de olduğu gibi, helezonların aralarına renkli taşlar veya çini işlenerek zırlı bir hâle getirilmiş olduğunu bildirse gerektir. Şimdiki minâre pek yenidir ve binâda kullanılabilecek sarımtırak bir taşla yapılmıştır. Cenûb beden ve eyvân duvarlarında bu tamînâtın izi göze çarpar. Bina duvarları moloztaşı ve tuğla ile işlenmiştir. Cenûb yüzündeki sıra ölçüleri şöyledir: Döşeme zeminine kadar takriben 70, ondan sonra 21, 162, 33, 164, 33, 60, 33, 50, 33, 60, 33 ve 30 cm.'lik sıralarla kirpi saçağa kadar gelmektedir. Ufak ölçüler tuğla, diğerleri taşdır. Yalnız son 30 taşdır. Bunların 1.62 mt. olan alt sıra diğerlerinin sıvama derzine mukâbil yeni yapılmış, kabartma Arnavud derzi olduğundan, ve ayrıca, damlalıktan gelen yağmur, şiddetle buralara çarpıp taş aralarını oyduğundan, farklıca zannedilmektedir. Halbuki o da moloz bu da molozdur. Tabîî, dar sıralara sığdırılabilmek için taşların daha dikkatle seçilmesi lâzım geldiğini de nazar-ı itibâre almalıdır. Bu alt sırada yukarılar gibi derzlendiği gün, aradaki fark giderilmiş olacaktır. Kible duvarı sâdece molozdur.

Hiçbir makul sebep olmadan neden çok yüksek iki tabakadan sonra üstünde daha alçak sıralar yapılmış, neden hiçbir başlangıç ve bitimi olmayan, ikinci kalın sırada araya şâkûlî tuğlalar yerleştirilmiştir? Bu sıraların darları genişlerle, şâkûlî tuğlalar diğerleriyle yabancı durmaktadır. Buna sebep bulunamaz; cevabı, bu câmiî olduğu gibi kusurlarıyla kabul etmenin bir zarûret teşkil ettiğidir.

⁴⁴ Semâvî Eyice, *Eski Bir Türk Karikatürü*, No.14 Türk Kültürü Mecmûası

Pencere söveleri yekpâre olmayıp muhtelif genişlikde kısa parçalardan yapılmıştır. Demir parmaklıklar topuzludur. Pencere aynalarında Bursa Yıldırım medresesindekilere pek benzer tuğla tezyînat vardır. Bunlar, araları tuğla-taş kakma altı köşe, örgü gibi tuğla-taş ve bir murabba taş, bir murabba çift tuğla olmak üzere muhtelif şekillerdedir. Pencere kemerleri üç tuğla ve bir kesme taşla yapılmıştır. Kapıya çevrilmiş penceredir; sağındaki taşlarda tahta pervazın altında pencere demir parmaklıklarının delikleri mevcuttur. Zâten bu resmi görünce bile, pencereden başka bir şey olmayacağı anlaşılır. Pencerede büyük bir çatlak, tâ saçığa kadar gitmektedir.

Kubbeler tamamen kasnaksızdır. Düz bir satıh üstünden fışkırmış kubbeler Osmanlılarca hiç makbul tutulmaz. Câmîin büyük kusurlarından birisi de budur. Sütûn başlıkları Bizans'ın çirkin eserlerindendir. İki yüzünde istavroz, diğer iki yüzünde bir kabartma insan yüzü vardır ki kazınmıştır.

* * *

Yıldırım Câmîinin, bir kilisenin bir kısım duvarlarından istifade ile yapılmadığını şimdiye kadar ortaya koyduğumuz delillerle isbât ettiğimize emîniz. Bir kerre daha hülâsa edelim: Şaşmaz inşâî işâretler, toprak üstünde ne varsa Osmanlı olduğunu göstermiştir; geriye bize meçhul bulunan temeller kalıyor; onların eski olduğunu iddiâ edenler olursa, bir temelden istifade için, koca bir câmîi yapıldığını söylemiş olurlar. Düşünülsün ki hiçbir kıymet taşımayan bir temel için câmîi yapılır mı? Bu binâ, mimârîsinde ve inşâatında kusurlarla dolu ve malûldür. Duvarlar yukarıda izâh ettiğimiz gibi, göz huzurunu bozan, sebepsiz aykırılıklar taşır; söveler berbatır; revâk pek çirkindir. İçde pencereler gâyet çıplaktır; pencere yapılması lâzım gelen bir duvar boş bırakılmıştır. Tezyînat olarak ocaklardan başka bir şey yoktur. Asıl en aksak tarafı, eyvânların tonozlu yapılmasından dolayı kubbelerin bir düzlük ortasından pırtlamış gibi durması ve binanın gelişi güzel yapılmış hâliyle rûh sıkıcı tesîr bırakmasıdır.

Eğer tâbhâne odaları bir az olsun alçak tutulup, çatıda bir kademe bırakılsa idi, binâ bir az hareketlenir, giriş dehlizleri, bir maden galerisi gibi alçak kalmaktan kurtarılmış olur, bu dehliz üstünde boşluk doldurma tonozuna ihtiyaç kalmazdı.

Câmîin mihrâbı Abdurrahman Hıbrî Efendi'nin eserini yazdığı 1046 (1636-37) senesinde eğri bulunuyormuş; fakat bile bile bir câmîin mihrâbı eğri inşâ edilmezdi. Nasıl ki Bursa Alâüddin, Orhan, Şehâdet, Baba Sultan'da Geyikli Baba câmîlerinde bundan büyük inhiraf varsa, bu da ilk inşâsında, kibleye doğru diye yapılmış, lâkin bir zaman sonra, kılı kırk yaranlardan birisinin tahrîkîyle yeni bir mihrab kurularak binâda namaza eğri durulmuştur. Halbuki, İbn-i Kemâl, Sadi ve Ebussuûd Efendilerin meşhur fetvâları, Bursa şehrinde makbul ve muteber tutularak bu câmiden 25° daha garba dönük olanlarda dosdoğru namaz kılınmıştır.

Yıldırım Bayezid Devri Edirne Eserleri

34

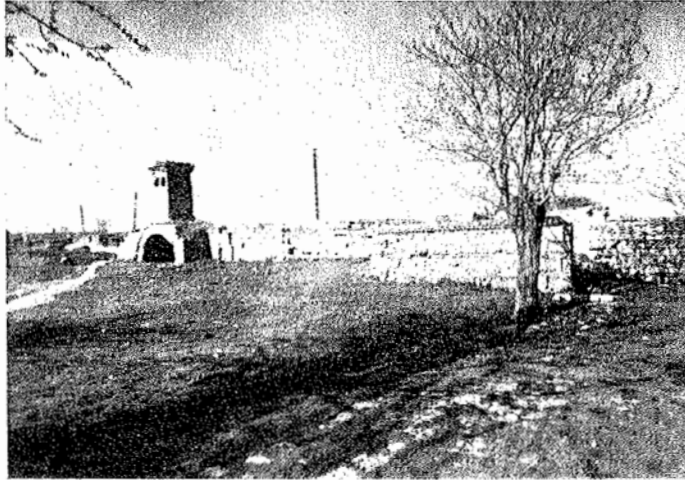
Neresinden bakılsa acâib bir tarafı olan câmiin noksan ve kusurlarına illâ sebeb aranacağına, olduğu gibi kabul etmek emîn bir tarzdır. Mimârî ve inşâî bakımından insicâm ve muvâzene tamam değildir ki, emsâli olarak tasavvur edilenlerle kıyâs yoluna gidilebilsin.

Bu derbeder binâ, bir kilise artığı olsa, bizim daha memnun kalmamız îcâb ederdi; Osmanlı mimârîsine bunun kazandıracağı fazla bir şey yoktur. Biz kilise olmadığını hakikat nâmına göstermeğe mecburduk. Bu binâyı, kazârâ, biz yapmış bulunduğumuzdan sâhib çıkmak mevkiindeyiz. Biz bu mesâimizle, daha ziyâde Yıldırım Devri'nde tekâsüf edip acâib görünen örneklerden, Balıkesir, Bergama ve sâire gibi, bir tânesini daha meydana koymuş olduk.

Bu câmi Osmanlı mimârîsi denen dev'in sakat çocuğudur. Bundan dolayı, her noksanlı gibi, alâkayı tahrik etmektedir.

Yıldırım İmâreti

Bâdî Efendi, 1294 (1876) da yandığını, çatısının da esâsen ahşâp olduğunu yazar.⁴⁵ Rif'at Osman Bey'den naklen imâretin sonradan tamamen yıkıldığını yukarıda kaydetmiştik.⁴⁶ Peremeci de, binanın 1293-94 (1876-77) Rus harbine kadar işlediğini, o târihte asırlık düşman tarafından yakılıp, bir daha yapılmadığını bildirir.⁴⁷ İmâretin dış ihâta duvarına bitişik kalıntıları ve kalın kemerli matbah ocağı ve bacası hâlâ mevcuttur.

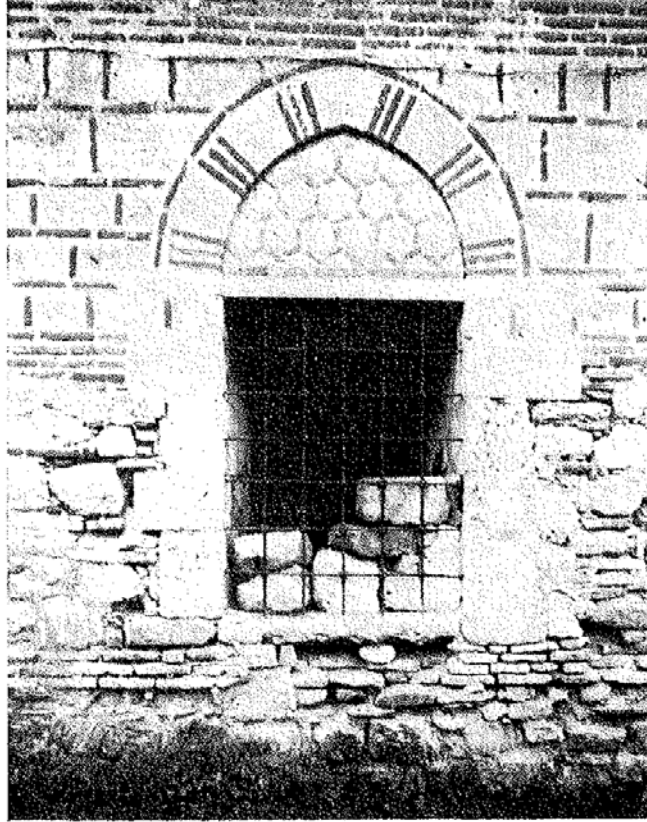
Edirne Yıldırım İmâreti ve matbahı

⁴⁵ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s.103

⁴⁶ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.34

⁴⁷ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age. s.108

Edirne Yıldırım Câmii pencere tafsilâtı

İmâretin kadrosu, imâret şeyhi, vekilharç, kilârî, nakîb-i nân (yemek nakîbi), bevvâb, kâşeşûy (bulaşıkçı), tabbâh (aşçı) ve habbâz (ekmekçi) ve şâgird, fodla ve ferrâşdan ibârettir.⁴⁸

İmâretin vakıfları miyânında bir kervânsaray, kale içinde Çukur Hamam imâret yakınında, bozahâne, kasab, câmiin şark tarafında yol kenarında idi; Bâdî Efendi dükkânları ve başka dükkânlar bulunmaktadır demektir.⁴⁹⁻⁵⁰

⁴⁸ Ev. K. K., *Küçük Evkaf Kapı Ağası*, 10 No: s.562

⁴⁹ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.179, Bş. V. Ar. 470 No.lu Tapu defterinden naklen.

⁵⁰ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s.103; Kâtip Çelebi, Edirne'de bir de Yıldırım Medresesi'nden bahsederse de hiçbir alâkadar eserde rastlanmadığı gibi, vazifelileri de bulunmadığından, kaydetmeğe lüzum görülmedi.

Edirne Yıldırım Kervansarayı

Edirne'de bir Yıldırım Kervansarayı ⁵¹ کرواسرای آساری olup, câmi ve imâretin vakıflarından bulunduğu bir tapu defterinden anlaşılmaktadır. Senevî geliri 1998 akçedir. Ayda 166.5 akçe eder.

Diğer vakıfların yeri bildirildiği hâlde defterde bununki tasrih edilmediğine göre manzume civârında olmayacaktır.⁵²

Edirne'de Çukur Hamam

Kervansarayın kayıtlı bulunduğu yukarı ki Tapu defterinde, senelik 3996 akçe gelirlî "*Çukur Hamam der enderûn-i Kal'e-i Edirne*"nin de zikri geçmektedir. Enîsü'l-Misâmîrîn'de "*Biri dahî Çukur Hamam dimekle ma'rûf olan ferd hamamdır ki binâsı kâfirîdir. Bunda bir kurna vardır ki من المعتقد حجرا ينفعدا musdâkınca nisvân tâifesi 'azîm i'tikâd üzere olub emkine-i ba'ideden ol kurnadan yunmağa varurlar... denmektedir.*"⁵³

Bâdî Efendi'nin de işâret eylediği⁵⁴ bu hamam şimdi mevcûd değildir.

- Saray Hamamı - Bk: Yıldırım Hamamı

Yıldırım Hamamı (Saray Hamamı)

Sultan Selim Câmîi'nin hemen bir sokak ara ile, şîmâl-i şarkî köşesindeki hamamdır. 1920 senelerinde işlemez fakat sağlam bir hâlde idi. Şimdi bir harapedir. Enîsü'l-Müsâmîrîn'de "*Biri dahî Sultan Selim Hamamıdır ki Serây-ı Atîkden ihrâc olunmak üzere meşhurdur*" sözleriyle zikrolunur.⁵⁵ Bâdî Efendi, hamamın, Taş Odalar mahallesi, Murâdiye Küçük-Pazar caddesi 2 numarada olduğu ve Eski Sarayın hamamı iken, sarayın arsasına Sultan Selîm Câmîi yapılmış çarşı hamamına çevrildiğini, soğuklukları kubbeli, çift hamam olduğunu yazar.⁵⁶ Sarayın Hüdâvendigâr Devri'nde başladığı mâlûm ise de, Yıldırım Bâyezid tarafından genişletildiği ve hamamın onun tarafından yapıldığı söylenir; biz de onun devrine aldık. Balkan Harbinden sonra işlemiyor idiyse de, 1920'de ayakda idi.⁵⁷ Resminde görüldüğü üzere, hamam şimdi bir harapedir; tuğla taş sıralarıyla yapılmıştır. Gâyet muntazam ve metîn bir hâli vardır. Soğukluklar çatılıdır. Yalnız bir tarafın ılıkılık

⁵¹ Esîr Pazarı mânâsına gelir.

⁵² Bş. V. Arş., 470 No:lu Tapu defterinden naklen: Tayyib Gökbilgin, age., s.179

⁵³ Hibrî, *Enîsü'l-Müsâmîrîn*, age., 58 a

⁵⁴ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1. c., s.121

⁵⁵ Hibrî, *Enîsü'l-Müsâmîrîn*, age., 58 a

⁵⁶ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s.117

⁵⁷ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.94. ; Rıf'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.69

Edirne Saray Hamamı

kubbesi tam olarak ayaktadır. Köşedeki soğukluk kapısının XVI. asırdan olduğu ve belki Sultan Selîm Câmîi'nin inşasıyla, hamamın çarşı hamamı olarak işlemeye başlaması sırasında, yeniden yapıldığı tahmin olunabilir. Hamamın cenûb yüzünde dükkânlar olduğu da belli olmaktadır. İki taraf berâber hamam dışdan dışa 24.70 x 25.70 mt. ebâdındadır, dükkânlar bundan hârictir.

Yıldırım Hamamı

Câmîin yakınında idi. Enîsü'l-Müsâmirîn'de aynı sahîfede "*Biri dahi Yıldırım Bâyezid Câmî-i şerîfî kurbünde olan ferd hamamıdır ki gâyet de sagîrdır*" izâhatıyla bildirilen bu hamamdan bir iz dahî bulamadık.

ÇELEBİ SULTAN MEHMED DEVRİ EDİRNE ESERLERİ

ÇELEBİ SULTAN MEHMED DEVRİ EDİRNE ESERLERİ⁵⁸

Edirne'de Çelebi devri eserleri azdır. Böyle olması da tabîdir. Çünkü Fetret Devri'nin en büyük sarsıntılarına Edirne sahne olmuştur. Bununla berâber Eski Câmî ve Bedesten gibi iki mühim eser kemiyet azlığını telâfi etmektedir.

Ahî Hasan Mescidi

Debbağhâne civârında Ahî Hasan Mahallesi'nin mescidi şimdi yoktur. Mevcudiyeti 823 (1420) târîhli vakfiyesinden öğrenilmektedir. Vâkıf, mescide Tunca kenarında 3 dükkân, odalar, bir ev bırakmış, 975 (1568) de bunların îrâdı senede 1260 akça tutmakda imiş.⁵⁹ Bu miktarlara bakarak mescidin küçük ve vazifelerinin ehemmiyetsiz miktarda olacağı anlaşılır.

Eski Câmî

Ulu Câmî denilen bu câmî şehrin çarşısının tam içindedir. Evliyâ Çelebi, Mûsa Çelebi'nin başlattığı hâlde bitiremediğini, Çelebi Sultan Mehmed'in itmâm ettiğini yazar.

- Kitâbesi Çelebi nâminadır - Evliyâ hâlâ da işâreti bâkî olan Hacı Bayram kürsisini

Edirne Eski Câmîi 1300 (1882) senelerindeki bir resmi. Soldan görülen han ya Yemiş Kapanı veya Kârgir Han olacaktır. Şimdi bunlar yoktur.

⁵⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimârîsinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri*, 806 855 (1403-1451) II.c., İstanbul Fetih Cemiyeti-İstanbul Enstitüsü No.65, İstanbul 1972, s.150-165

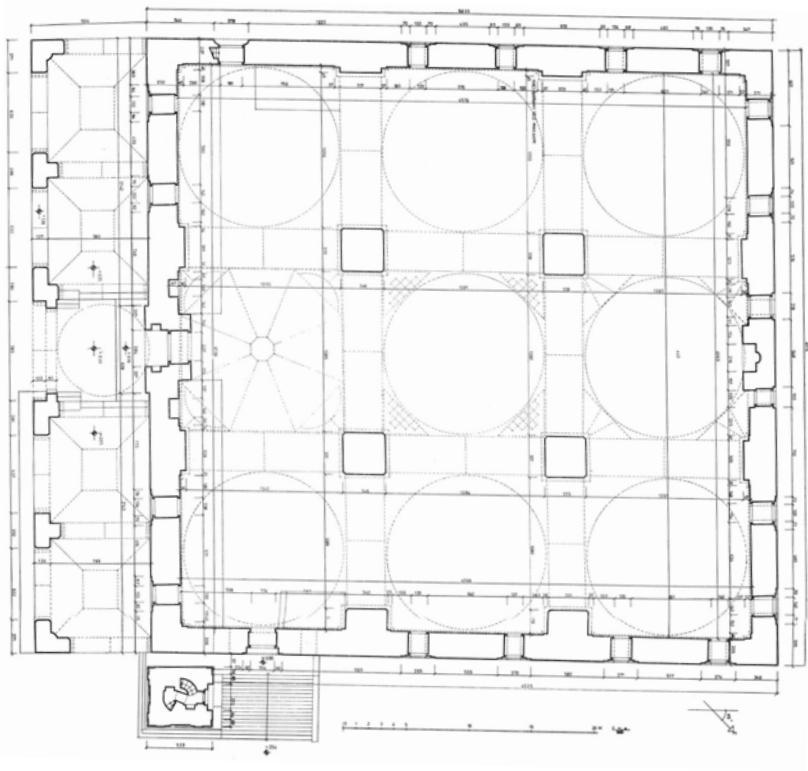
⁵⁹ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.265

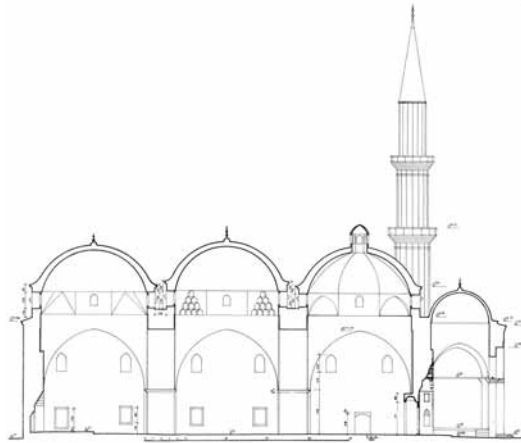

Çelebi Sultan Mehmet Devri
Edirne Eserleri

42

Edirne Eski Cami planı

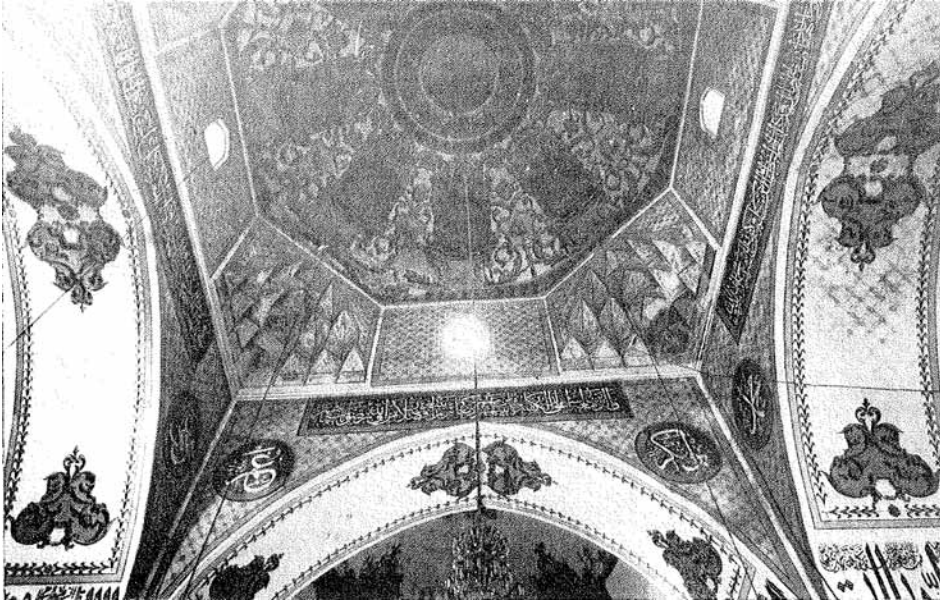

Edirne Eski Cami kesiti

bildirir ve Kuyumcular tarafındaki kapının 11 basamaklı olduğunu yazar; halbuki şimdi 19 basamaklıdır. Evliyâ'da bundan sonra, cemâatin çok olduğunu ve mihrap önündeki bahçede lâle, sümbül ve erguvan tarhlarının bulunduğunu ve mevsiminde gül, sümbül ve nergis ve zambak çiçeklerinin câmi içinde birçok hokkalar içine, saflar arasına konulmasının âdet edildiğini okurken⁶⁰, o çiçekler içinde imişiz gibi bir ferahlık, insanın içine dolmaması gayr-i kâbildir.

Enîsü'l-Müsâmirîn, Çelebi'nin başlayıp Mûsâ Çelebi'nin devâm ettiğini ve Çelebi'nin bitirdiğini ve minarelerinden birinin tek, birinin çift şerefeli olduğunu yazar.⁶¹ Cornelius Gurlitt, Orientalische Archiv, 1-4. sahifesinde câmi hakkında malûmât vermiştir. Bâdî Efendi Süleyman Çelebi'nin başlayıp Mûsâ Çelebi'nin devâm ettiğini, Çelebi Sultan Mehmed'in bitirdiğini bildirir.⁶² Rif'at Osman⁶³ ve Osman Peremeci Beylerin⁶⁴ verdikleri malûmât da başka türlü değildir.

Edirne Eski Câmi orta kubbe tafsilâtı

⁶⁰ Evliyâ, age., 3. c., s.430-31

⁶¹ Hibrî, *Enîsü'l-Müsâmirîn*, age., 51 a

⁶² Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s.32

⁶³ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.5-37

⁶⁴ Peremeci, *Edirne Târihi*, s.54.

Çelebi Sultan Mehmet Devri
Edirne Eserleri

44

Câminin iki şerefeli minâresini II. Sultan Murad'ın ilâve ettiğini Bâdî Efendi aynı sahifede yazar; bu kayda bir risâlede rastlanmış imiş. Sultan Mehmed'in bu câmi için yaptığı vakfiye ele geçmemiştir. Ancak vakıf muhâsebe defterlerinden irâdını ve vazifelerini öğrenmek kâbil olmaktadır. Bunları Tayyib Bey kaydettiği gibi⁶⁵ Ömer Lûtfî Barkan Bey de neşretmiştir.⁶⁶ İrâd kısmı aynı deftere müstenid olduğundan, ikisini terkîb ederek vazifeler kısmını, daha mufassal olan Belgeler'deki makâleden naklediyoruz:

Edirne Eski Câmi

Edirne Eski Câmi

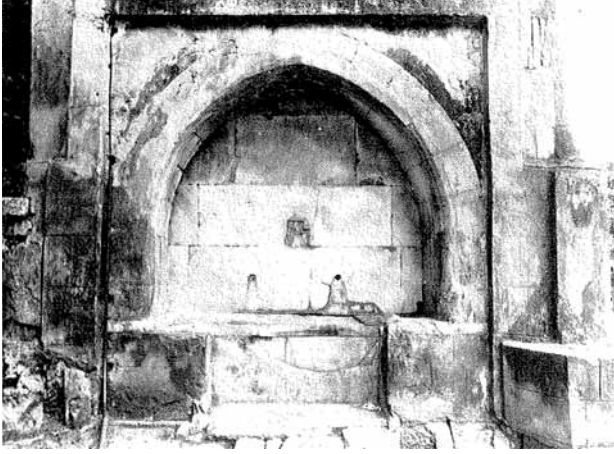
Bu defterde, Ramazan 894 başından Receb 895 nihâyetine kadar 11 aylık câmi hizmetleri muhâsesesi, mütevellî Karagöz ve Nâzır Hatîb Şemsüddîn marifetiyle görülmüştür.

Buna göre: Bezzâzistan içindeki 108 dükkân ve 35 höcre, bezzâzistan dâiresinde, yânî çevresindeki 37 dükkân, bezâzistan mukâbelesindeki 8 dükkân ve kervansaray zemîn mukâtaası, 33 sökükücü, 2 muytab - mutaf, 34 haffâf, 11 çıkırıkçı, 29 gazaz, 48 külâhcı, 21 terzi dükkânı, zemîn mukâtaaları ile Un Kapanı yakınında 54 dükkânın zemîn mukâtaaları ve 5000 akçenin nemâsı asl-ı mâlî, yânî vâridâtı teşkîl etmektedir. Bu müfredâtı Tayyib Bey'den nakletmekteyiz, müellif hâsılı 81727 olarak kaydetmiştir. Ömer Lutfî Bey'in verdiği malûmâta nazaran îrâd, bezzâzistan ve eyvanlarından 30069, müteferrik dükkânlardan 26703, zemîn mukâtaalarından 30580, odalardan 565 olup yekûnu 87917 akçedir. Akçe nemâsı yoktur. İki müellif arasındaki 6 bin kûsur akçelik farkın neden geldiği anlaşılamamıştır. Mevzûumuzla tâlî derecede alâkası olduğundan biz de aramadık. Tayyib Bey vazifeleri hiç göstermediğinden diğerinden naklediyoruz.

Mütevellî günde 15, hatib 15, imam 15, sermahfil 10, 29 eczâ-hân 58, mühelliller 14 kişi 29 (biri reis), 4 müezzin 16, 3 kayyım 6, muarrif 3, anbar kâtibi 3, bezzâzistan bekçileri beheri 2,5 dan 10, bunlar senede 59265 akçe tutmaktadır. Bursa Yeşil Câmi'nde

⁶⁵ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.195-196

⁶⁶ Ömer Lûtfî Barkan, *Belgeler*, Ankara 1964, I.c., 2. Sayı., s.299-300 (Bu kayıtlar Belediye Müzesi'nde Muallim Cevdet Yazmaları arasındaki defterdendir. Bu defteri biz de tedkik etmiştik. Fakat kayıd çıkartmaya lüzum kalmadan neşredildi.)

Edirne Eski Câmii minâre altında çeşme

Edirne Eski Câmii minâre kâidesi

imamın 4, müezzinin 1 akçesine karşılık burada 15 ve 4 olması câlib-i dikkattir. Vazifelerin son derece bol tutulduğu âşikârdır. Zevâidden (fazlalıktan) verilmek üzere de müderris ve talebe 30, nâzır 5, 4 cüzhân 4, 4 hûşhân 4, muvakkıt 5, câbî 1,5, medrese kayyımı 1, noktacı 1 akçe almakta bunlar da 16800 akçe tutmaktadır. Bundan sonra harc-ı mukarrariye nâmı altında kandil yağı ve saka, harc-ı müteferrika ismiyle hasır, bal mumu, süpürge bedelleri ve zikrolunan senedeki dükkân tamîrleri vesâire gelmektedir.

Bu vesikalardan Bedestan içinde 35 höcre anlaşılabilir. Zirâ 36 aded höcre-mahzen vardır. Fakat 108 dükkân, eskiden dolab denilen ticâret yerleri olacaktır. Dükkân olsa bu mikdârın içeriye sığmasına imkân yoktur. Yine bu kayıdlardan câmiin bir de medresesi olduğu anlaşılıyor. Fakat talebesi, müderrisi hep berâber 30 akçe vazifeli olduğundan pek ehemmiyetli bir şey olmadığı zannolunabilir. Rif'at Osman Bey, Mûsâ Çelebi tarafından yapılan "Câmi Ardı Medresesi" bulunduğunu bildiriyor.⁶⁷ Bu vesikalardan câmi vazifelerinin çok bol verildiği ve câmiin 55 kişilik geniş bir kadrosu bulunduğu görülmektedir. Medrese bundan hâriçdir. Bedestan için ayrıca 4 bekci konmuştur.

* * *

Câmi 4 iri ayak üstüne 9 kubbe ile yapılmıştır. Ayaklar 5,65 irtifânda alçak denecek bir seviyededir. Ancak üstlerine 12,5 m. lik kemerler geldiğinden, binâ irtifâı hatırı sayılır bir ölçüdedir. Bu eb'âd hemen hemen Dimetoka câmiine yakındır. Burada ayaklar biraz daha alçak, fakat kubbe kuturları (çap), dolayısıyla kemerler daha büyük, üstelik iki merkezli

⁶⁷ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsi*, age., s.36

Edirne Eski Câmii kapısı (2013)

ve yüksek tutulduklarından, duvar irtifâi biraz daha fazladır. Ayaklar pek büyüktür. Bu sâyede kubbelerin kasnakları arasında geniş bir yol kalmıştır. Pil-pâyelerin karşısında, duvardan 45-50 cm. arasında çıkıntılı ayaklar vardır; bu çıkıntılar cenûb duvarında birden 2.15 mt.ye çıkar. Bu kadar kuvvetli iki ayağa neden lüzum görüldü? Câmî seviyesi arâzinin meylinden dolayı, o tarafın toprağından 2.55 mt. daha yüksektir; acabâ bu daha yüksek duvara bir payanda olmak için mi yapıldı? Yoksa meşhur Edirne zelzelesinde o duvarda bir ârıza oldu da tahkim gayesi mi güdüldü? Her taraf sıvalı olduğundan fazla bir şey söylemek yersizdir. Kubbenin bu ayaklardaki kemerlere oturuşunda tabîî bir aksaklık da çıkmaktadır.

Yan kubbelerin hepsi kürevî müselleslerle basdığı hâlde, orta kubbelerin kâideleri sekiz köşedir. Mihrâb üstü kubbesi köşelerde üç dilimli yelpazeye, ortadaki 8 köşe kâideye ve 4 sıra yapraklı köşelilere, kapı önünde küre alikalara (tromp) oturur. Kubbelerden iki yandakilerin dış kasnakları üstüvânîdir (silindirik) ve yüksektir. Orta kubbeler sekiz köşe kasnaklıdır ve daha da yüksektir; orta kubbe kasnağı iki uçdakinden de 75 cm. fazladır. Kapı önündeki kubbe sekiz köşeli bir fener bulunmaktadır. Orta kubbe kasnaklarının köşelerinde müselles sofalar vardır,⁶⁸ Bugün kasnakların bazısı sıvalı bazısı tuğladır, aslı taş imiş.

⁶⁸ Kuran, age., s.154-155 da câmîin plânı vardır. Mihrâbın çıkıntısı, sol minâre merdiveni ve kapısı sağdaki büyük ayaklar gösterilmemiş; büyük kapı yanında iki, üstünde bir pencere, maktada bir kapı fazladır. İki tarafın aynı seviyede gösterilmiş olması, sağ minâre kapısının yeri, orta kubbe istalakitleri, vs. doğru değildir.

Revak gönye veyâ ters T biçimi yığma ayaklara oturmaktadır. Dört gözü tavanlı çapraz tonoz, ortası kubbedir. Gergiler içde dışda ahşaptır. Binâ kâmilten kesme taşla yapılmıştır; derzler fevkalâde sıkıdır ve işçilik pek güzeldir. Yalnız revak kemer aynalarında tuğla kullanılmıştır.

Minarelerden tek şerefeli olanı soldadır. Şimâl tarafındaki kapının içinde başlayan merdivenle çıkılır. Duvarın üstündedir; boyu epeyce kısadır. Küpü köşe müselleslerle basit yapılmış, şerefe bir simitten sonra, bir sıra ibtidâî istalâktitle bitirilmiştir. Çifte şerefeli diğer minarenin pek süslü dört köşe bir kâidesi vardır. Ortadaki düz beş sıra istalâktitli yassı kitâbeler güzeldir; fakat köşelere konmuş incecik sütunlu, 4 sıra istalâktitle meydana getirilmiş başlıklı ve onun üstündeki üstüvânî gövde ve sivri külâh, Selçuk hanlarının köşelerindeki payandalara benzeyen acâibîn acâibi bir motiftir. Hana payanda olarak pek fazla yadırganmasa da, burada son derece garib düşmüştür. Bu minârenin küpü bademlidir, şerefeler silmeden ibârettir. Müelliflerce bildirildiği gibi, bu minarenin binadan sonra yapıldığı gözle de görülmektedir. minâre kâidesinin garb yüzünde, hiç rastlanmayan bir şey yapılmış, bir çeşme konmuştur. Biz bir ikincisini görmedik. Çeşme epeyce büyük, mütenâsib bir kemerden ibârettir.

Câmiin kapısı pek zarıfdir. Silmeli bir çerçeve ve mümas⁶⁹ bir sivri kemerle meydana getirilen, az derin tâkın (kemer) yaşmağı sarkma hâlinde ortayı tutan 8 sıralı bir takozla yapılmış, yanlarına perde gibi cidarlar işlenmiştir. Cenup yan kapısı iki merkezli bir sivri kemer içindedir. Köşelerinde sütunçeler varmış; şimdi yanmış hâliyle pek harap bir vaziyettedir. Kapının üstünde kırmızı taştan kakma olarak yapılmış pek dilber bir tâc vardır. Şimâldeki kapı basittir. Mihrâb cebhesinde Bulgar güllerinin yaraları hâlâ duruyordu; 1965 de tamîr edildi.

Câmiin pencereleri basit bir çerçeve ortasındadır; kemerleri iki renkli taşla yapılmıştır, (249. R.). Yalnız kible duvarındaki iki pencereden birisinin sövesi istalâktitle, birisi de sivri kemer kitâbecikler ortasında güllerle süslenmiştir; Pencere tavanları beşik tonozdur; kademe kademe bindirme olanlar da vardır.

Pencereler, bütün câmide, yerden başka başka yükseklikte başka başka irtifâdadır. Mihrab sekisi üstünde sağda olan iki pencere ile mihrâb duvarındakiler yerden 0.63 mt. den başlar; boyları 2.27 mt.'dir. Mezkûr iki tâneden başka, sağ, cenûb yüzündekiler 1.32 mt.'den başlar; 1.97 mt. yüksekliktedir. Sol yanî şimâl tarafındakiler yerden 1.15, garb kible duvarında olanlar 1.50 mt.'dir.

Bu sûretle sağ cenûb tarafındakiler, alttan ve üstten farklı seviyededir. Şimâl ve garbdakiler yerden yüksek, fakat üstten bir seviyededir. Seviyeyi farklı yapmaya bir sebep göremiyoruz, bir izâh bulamadık.

⁶⁹ Mümas veyâ mûmâsî kemer 30 derecelik sivri teğet kemerdur. (Editör)

Çelebi Sultan Mehmet Devri
Edirne Eserleri

48

Câmiin içi kalın bir sıva altındadır: 1158 (1745) yangını ve 1165 (1752) zelzelerinde pek harap olan câmiî her hâlde mühim tamîrât geçirmiş ve pek kalın sıvanmıştır. O kadar ki kürevî müselleslerle kubbe eteği arasında bulunması tabîî olan çizgi dahî kalmamış, yusuvarlak bir hâl almıştır. Bursa Ulu Câmiî gibi, bunda da pek iri yazılar varsa da onun kadar eski değildir; Bâdî Efendi tuğra şeklindeki yazının Kâtibzâde Mustafa'ya âit iken imzâsının silindiğini yazar. 1285 (1878) de yazılanların üzerinden 1310 (1892) de bir tamîr daha geçmiştir. Yazılardan başka binâ son derece çirkin kalemlerle berbâd edilmiş vaziyettedir. Yazıların ehemmiyeti olmadığından, metinlerini nakletmedik.

Mihrâbın çevresi tamâmen yanmış, bozulmuş; şekli belli olan taç da sıvalıdır. Yalnız 6 sıra muhteşem köfeki istalâktitle yapılmış yaşmak durmaktadır. Eskiden yaldızlı olduğu alt sülyen boyasından anlaşılıyor. Mihrâbın alttan 1,5 metresi mermerdir; içinde, yaşmağı nâzik istalâktitli, bir ikinci mihrâbcık vardır. Her hâlde hoşâ gitmiş olmalı ki, bir eşi, daha sonra, Edirne Ayşe Kadın Câmiî'nde tekrarlanmıştır. Mihrâp sonradan pek çirkin yeni kalemlerle boyanmıştır.

Minber pek müzeyyen ve câzip imiş, taşları yanarak birçok yerleri bozulmuş, bu hâliyle bir köşeye atılmayarak, sağlam taşlarla yapılan çerçevelerin içine yerleştirilmiştir. Yanlıklar ve hafîb köşkü aynaları yeni çerçeveler içindedir; bunlardan yalnız cenûb tarafta bir kısım kalmıştır; Müselles (üçgen) yanlıkların cenûbdaki kolları oluklu hendesî taksimat arasında zencirek geçme ve çiçek resimleriyle sıvama süslüdür. Cenûbda külâh köşkünün duvara bitişik dikmesi mevcut kalmış, şimâl yüzdeki değiştirilmiştir. Cenûb tarafındaki dikmede Âyet'el-Kürsî yazılıdır; külâh köşkü altındaki ayna ve etraf pervazları rûmî ile müzeyyendir ve arada pek ziyâde yanmış ve patlamış olan bir yazı vardır. Alt kâidede Eûzü Besmele ile başlayan 1,5 mt.'lik kısmı hiç okunmuyor. Sonra hendesî taksîmâtın vaziyete göre ufkî veya mâil olmak üzere yer yer şu kelimeleri okuduk:

لامانه .. وسراً .. الرعاية .. هو مراد خان .. في كل الامور المشكل سيدنا و مولانا الكريم

Kitâbedeki Sultan Murad'dan kasıd acabâ Edirne fâtihî olduğu için Hüdâvendigâr I. Sultan Murad mıdır? II. Sultan Murad olamaz, minberi Çelebi yaptırmıştır. Çünkü minberin kapısında Çelebi Sultan Mehmed'in ismi sarihdir.

Müselles (üçgen) yanlıkların mihrab tarafındaki şimâl yüzü bütün bütün başka bir şekilde tezyin edilmiştir. Yirmi dört köşeli bir tam, iki yarım yıldızın birbirinden, geçen şuaları bütün cepheyi kaplamış, aralarına zencirek geçmeler işlenmiştir. Şualar olukludur. Pervazlarda rûmî, yaprak ve saplar vardır. Bu tarafda köşk altı aynası serâpâ rûmî ile müzeyyendir. Yalnız bu şimâl tarafında hiç çerçeve, dikme, korkuluk kalmamış, hepsi yanmış ve değiştirilmiştir.

Minberin kapısının tâcında şu yazı vardır: فی ایم (mim ters) السلطان الاعظم (en sona atılmış) بن مراد خان (hepsi ters mail) محمد بن بايزيد

Bu tersden yazmak, harfleri ters koymak Edirne'de makbul olmalı ki Sittî Sultan Câmîi'nde de tekrarlanmıştır.

Câmide Hacı Bayram Velî'nin makâmı ve kürsîsi vardır. Şimâl tarafındaki birinci duvar ayağının dibindedir. Hörmeten hiçbir vâz bu kürsiye çıkmaz. Minberle mihrab arasındaki pencereye Kâbe'deki rûkn-i Yemânî'den getirilen bir taş parçası inşâatla berâber konmuştur. Bunun kitâbesi şöyledir:

1. وقت بنیاد نده بوفر خنده بنیه جامعک - با اشارت بو مقام دلکشایه کلدی چون
2. بو حجر رکن یمانیدن دشجه جامعک - وضع ایدوب اعزاز ایلله بو جایه سلطان زمان
3. جلوه یرای زیارت قیلدی اهل حاجته - کسبیار و مال اولان بولور دو جهان

Câmîin kıblesi cenûbdan şarka 450'dir. Doğrusu 340 olduğuna göre şarka doğru fazla dönük demektir.

Kitâbeler:

Edirne Eski Câmî inşâ kitâbesi (1968)

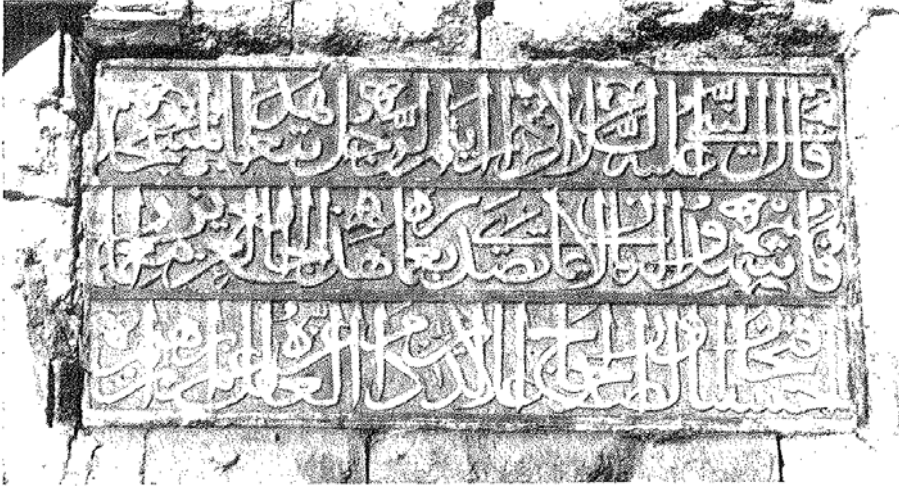
Çelebi Sultan Mehmet Devri
Edirne Eserleri

50

Birinci kitâbe:

Câmiin inşâ kitâbesi tâk kapısı üstünde, üç satır arabçadır. Ebâdî 69 x 212 cm.'dir.⁷⁰

1. قال النبي عليه السلام من بنى الله مسجداً بنى الله بيتاً في الجنة امر بعمارة هذا الجامع الشريف السلطان المؤيد المجاهد
2. الم رابط اللوائ منصور قاهر الاعداء ناصر العدل والاحسان على اهل الدنيا السلطان بن السلطان غياث الدنيا
3. والدين محمد بن يزيد خان خلد الله سلطانه واوضح على العالمين برهانه في منتصف شوال سنة ست وعشر وثمان مائة

Edirne Eski Câmi yandaki ikmâl kitâbesi

Kitâbeden câmiin 816 Şevvâlinin ortasında (10 Kânûn-i Sâni 1414)'de Çelebi Sultan Mehmed tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

İkinci kitâbe:

Cenûbdaki kuyumcular kapısı kemeri içinde, üç satır arabçadır. Ebâdî 120 x 71 sm.'dir.

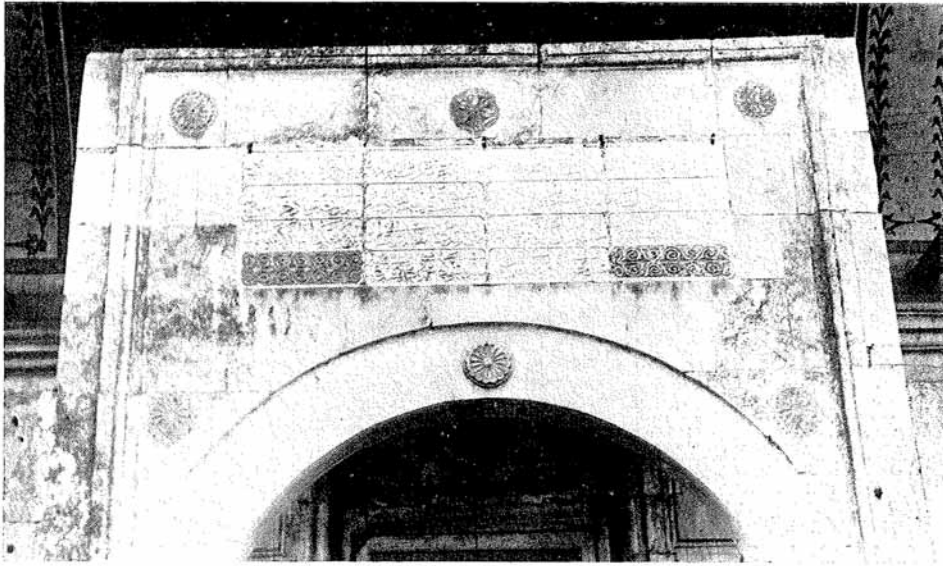
⁷⁰ Kitâbe, Bâdî Efendi, Riyâz-ı Belde-i Edirne, age., s.32&de sıhhatle mukayyedir.

1. قال النبی علیہ السلام اذا رأیتم الرجل یتعاهد المجد
2. فاشهدوا له بالایمان تصدی بعمارة هذا الجامع العزیز معمارا⁷¹
3. حسبنا اقتحار الصدور الحاج علاء الدین دام عزه العامل عمر بن ابراهیم

Bu kitabeden de câmiî inşââtını, mimâr olarak sadrın iftihârı Çelebi Alâüddin ile âmil yanî kalfa vazifesiyle Ömer bin İbrâhim'in idâre etdikleri anlaşılmaktadır. Çelebi Alâüddin malûm değilse de Ömer bin İbrâhim Mudurnu Hamamı'nı ve her hâlde câmiini ve Bolu'da Yıldırım Hamamı'nı 784 (1382-83) târihinde yapan pek kıymetli san'atkârdır.⁷² Bu san'atkârlar XVI. asırı hazırlamışlardır.

Tamîr kitâbesi:

Edirne Eski Câmiî tamîr kitâbesi

Revâkın iki orta ayağı arasına, her bir satırında iki beyit olmak üzere sülüsle yazılıp konan Türkçe tamîr kitâbesi 74 x 237 cm.

⁷¹ Son elif 3. satıra aittir ve baş kelime "ahsebünâ=احسبنا" okunacaktır.

⁷² E. H. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, age., s. 353 ve 384

ebâdındadır. Bu kitâbe orta ayaklara yaslanan parmaklıklı cidarlar ortasına ilâve olunan kapı takımı üstüne konmuştur. Kapı kemerinin XIV. - XV. asırların basık kemerlerinden daha yuvarlak olması, güllerinin XVIII. asrın basit şekillerinden ve kitâbedeki tezyînâtın, kıvrım tarzında, rokokoya kaçması nazar-ı dikkati çekmektedir.

1. شهرار بحرور شاهنشہ عالی نژاد - پادشاه هفت کشور خسرو قرب و بعف بعید -
بو الخير سلطان غازى اعظم جمله ملوك - فیض حق ظل الہی فطهر لطف مجید
2. سر بخاك سجده اولمشكن منارات قباب - هر برين احيايا حضر همتى اولدى رسيد -
بانى ثانى سلف اُسارنك مجموعه - ايلدى بو نجه عبادت خانیه سعى مزید
3. منبر عرش معظمده خطیب قدسیان - خطبه خوان اولوب دیسونکم جامع الخير سعید -
جامع اقدم عتیق معبد عالی مقام - شوله بر محکم بنا اولدی کی قیلی ناشنبد
4. عبداحقر عرفی داعی دیدی تاریخنی - یابدی اسکی جامعی محمود خان قیلدی جدید

Kitâbeden, 1158 (1745) yangınında harap olan ve minâre ve kubbeleri 1165 (1751) zelzelesinde yıkılan câmiin Sultan I. Mahmud tarafından 1166 (1753) de tamir olunduğu anlaşılmaktadır. Târîhini yazan Örfî Çelebi Edirne hakkındaki eserin sâhibi olan zattır.

Gâzî İbrâhim Bey Câmii

Üç Şerefeli'nin cenûbunda Abacılar Baş'ında idi; Bâdî Efendi 1314 (1896) da tamir edildiğini, kubbeli olduğunu yazıyor ve kitâbesini veriyor:

الہی منزلتی جنت الہ - اکالطف کرمنددر رحمت الہ - جمالکله مشرف الہ آتی -
اکا حورلر الہ صحبت الہ - المرحوم ابراهيم بك الواقی تاریخ ۸۱۴⁷³

Bu kitabenin sonradan konduğu âşikârdır; bununla berâber bir hakîkati gösterir.

Osman Nûri Peremeci, kale dışında ilk yapılan mescid olduğunu, kubbeli ve 814 (1411) târîhli kitâbesi bulunduğunu, o zaman (1940) kapalı olup mescidin tam karşısına helâ yapıldığını ve Gâzî İbrâhim'in hüviyetinin meğhul kaldığını yazmaktadır.⁷⁴ Mescid şimdi yıkılmıştır. Rif'at Osman Bey'in 1920'de çektiği fotoğraflardan birisini elde ettik; üstü kiremid örtülü, sekiz dilimli bir kubbe, köşelerinde sofalar olduğu görülmektedir. Bunlar sıvanmıştır.

⁷³ Bâdî Efendi, a.g.e., s. 57, 25. sıra.

⁷⁴ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.54

Edirne Eski Gâzi İbrâhim Bey Mescidi

Sarı Câmî

Selimiye'den Muradiye'ye gelen dik Orta Pazar Yokuşu'nun üstündedir. Yaptıran Çelebi Sultan Mehmed'in hocalarından Amasyalı Sûfî Bâyezîd'dır. Mescidde hiçbir hususiyet kalmamış, tamîrat üstüne tamîrat görmüştür. Eski bir kitâbe yoktur, 950 (1543), 1163 (1749), 1257 (1847) târîhli üç ta'mîr levhası vardır. İçinde de bir hususiyet yoktur; son cemâat yeri yandadır. Eb'âdî harîm kısmında 8,39 mt. derinlik, 10,79 mt. genişliktedir. Son cemaât yeri 10,79x3,32 mt. Ölçülerindedir. Duvar ahşap hatıllı, hımışa benzer 85 cm. dir. Bu kadar değişiklik ve tamir arasında üst pencerelerin ahşap parmaklığı ilk yapıdan kalmış olsa gerektir. Hepsi tamîre âit olduğu için sâdece târîhlerini kaydettik. Kitâbeleri yazmıyoruz; fotoğrafıdan okunabilir. Şu kadar söyleyelim: Birinci tamîr, nesl-i Doğan'dan İskender isminde bir civan, ikincisi Serbostâniyân İsmâil Ağa, üçüncüsü Seyyid-zâde Hacı İbrâhim Efendi tarafından yapılmıştır.

- *Sûfî Bâyezîd Mescidi*; Bk. **Sarı Câmî**

Edirne Sarı Câmî - Sâfi Bâyezîd Mescidi arka cehesi

Edirne Sarı Câmî-Sâfi Bâyezîd Mescidi tamîr kitâbeleri

Timurtaş Câmii

Muhyiddin Timurtaş isminde umerâdan bir zât Edirne'nin pek yakınındaki İbn-i Gürgen mezraasını evlâdiyelik olarak vakfetmiş,⁷⁵ fakat sonradan bunu hayır vakfına tebdil etmiş veyâ o civarda başka köyleri vakfetmiş olmalı ki, câmî ile berâber orada bir Timurtaş Köyü teşekkül etmiştir. Köy, Karağaç İstasyonu'nun şarkında ve Edirne'nin pek yakınındadır. Vakfiyeyi Evrenos-zâde Ali Bey, Halîl Hayrüddîn Paşa oğlu İbrâhim Paşa, Timurtaş oğlu gibi zatlar imzâladığına göre, bu Timurtaş Bey'in mühim ve onlarla akran bir zât olması mümkündür. Vakfiye târihi 820 (1417)'dir.

Tayyib Bey metin kısmında, isim müşâbehetinden dolayı, bu zâtı Baba Timurtaş ile mezcederek göstermiştir.⁷⁶ Yalnız metinlere bakınca böyle ihtiyâtlı bir tarzda hareket zarûrî olabilir. fakat bu iki zâtı eserleri ayırdetmektedir. Baba Timurtaş Câmii, Üç Şerefeli avlusunun yerinde olduğu, binâsiyle berâber malûmdur. O halde bu iki zât birbirinden külliye ayrıdır.

Câmî Karağaç İstasyonu'nun 1 km. kadar şarkında, demiryoluna muttasıl tarlalar ortasındadır. Şimdi etrafında tek tük evler kalmıştır. 9.15x9x15 mt. iç eb'âdında, duvarları 1,13 mt. kalınlığında, tek kubbeli bir câmidir. 8 alt, 6 üst ve 3 kasnak penceresiyle aydınlanır. Dolu ve boş nisbetleri mükemmeldir. Kârgir bir revak olmadığı gibi, ahşap bir sundurma izi de yoktur. Minâre sağdadır.

Bir iç mahfil olduğu, o seviyedeki dolab yerlerinden ve bir minâre üst kapısından anlaşılmaktadır. Minarenin câmî döşemesi hizâsında bir alt kapısı daha vardır; yanî iki kapı üst üstedir. Basamaklar tuğladandır. Mahfil altında da birçok dolab yeri bulunmaktadır.

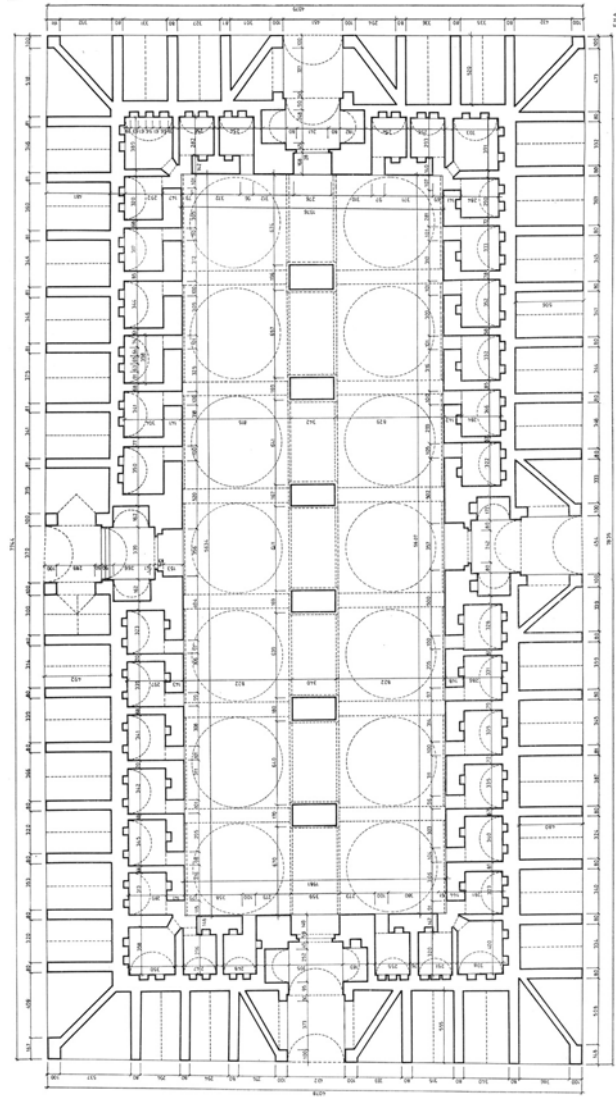
⁷⁵ Gökbilgin, *Paşaeli, age.*, Vakfiyeler kısmı, s.246

⁷⁶ Gökbilgin, *Paşaeli, age.*, s.200-201

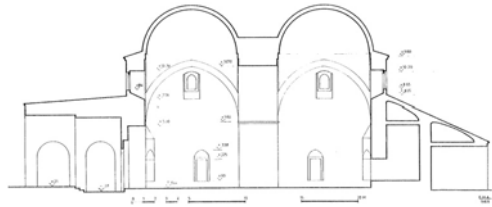

*Celebi Sultan Mehmet Devri
 Edirne Eserleri*

55

Edirne Bedestan Planı

Edirne Bedestan kesiti

Edirne'de Timurtaş Câmii

Mihrabda 4 sıra alçı istalâktit izi kalmıştır. Köşe yelpâzelere oturan kubbenin yarısı ve minâre yıkıktır. Fotoğraflar câmiin tuğla ve taşla yapıldığını ve çok mütenâsib olduğunu göstermektedir. Mihrab istikâmeti cenûbdan şarka 39°'dir. Aslı 34° olacaktı.

Tur Paşa Hâtûnu Mescidi

Çelebi Sultan Mehmed'in Tokad ve Sivas civarından alıp Filibe yakınında Konuş Köyü'ne iskân ettiği Minnetoğlu Mehmed Bey'in zevcesinin Hıdırlık'da bir zâviye - mescid yaptırdığı vakıf tahrîr defterlerinden anlaşılmaktadır.⁷⁷ Şimdi bu zaviyeden eser yoktur.

Edirne Bedestanı

Osmanlı bedestanlarının ehemmiyetlilerinden olan binâ Eski Câmii'nin vakfıdır. Îrâdını ve bekçilerini câmi bahsinde yazmıştık. Bundan evvel Bursa'daki Yıldırım Bedestanı da vardır

⁷⁷ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.241

ve birbirine çok benzerler. Onu evvelce yazmış⁷⁸ ve bununla mukâyesesini yapmıştık burada bir daha tekrarlayalım: Edirne Bedestanı'nda iç eb'âdı, vasatı 56,30 x 19,80 mt., Bursa'nın 57,20 x 15,30 mt.'dir. Kubbeler kemerlerden açık konarak ve ayaklar mustatil tutularak, boy aynı olduğu hâlde genişlik 4,30 mt. fazla olabilmektedir. İç mahzenler dört taraftadır; Bursa'da yalnız iki uzun koldadır; evvelkinde vasatı 3,50 x 3,00 mt. eb'âdında büyük 36, ikincisinde 2,70 x 2,00 mt. eb'âdında küçük 32 mahzen vardır. Edirne'de 4,80 x 3,70 - 3,40 mt. eb'âdında 60, Bursa'dakinde 4,20 x 2,30 mt1.'lik 72⁷⁹ dükkân vardır. Haricî ölçüler Edirne'de ortalama 40,80 x 78,35 - 77,50, Bursa'da 35,50 x 71,60'dır; ya'nî 3200 m²'na mukâbil 2540 m²'dir; irtifaalar da 17,40 ve 14,20 dir. Bu suretle Edirne Bedestanı'nın epeyce farklı olduğu ve İstanbul'un 20 kubbeli bedestanlarına pîşdârlık ettiği görülmektedir.

Binâ çok harap bir vaziyette idi; üç kolda, dükkânların hepsi yıkılmış yalnız cenûb tarafında harap vaziyette birkaç tânesi kalmıştı; mahzen çatılarını teşkil eden yükseltici kemerler hiç yoktu. 1948 senesinde orta kütle müellif tarafından tamîr ve ihyâ olundu; dükkân ve tonozların ölçü ve inşâ tarzları bulunarak tesbît edildi; daha sonraki senelerde bunlar da bitirildi. Şimdi binâ mamûr bir hâldedir.

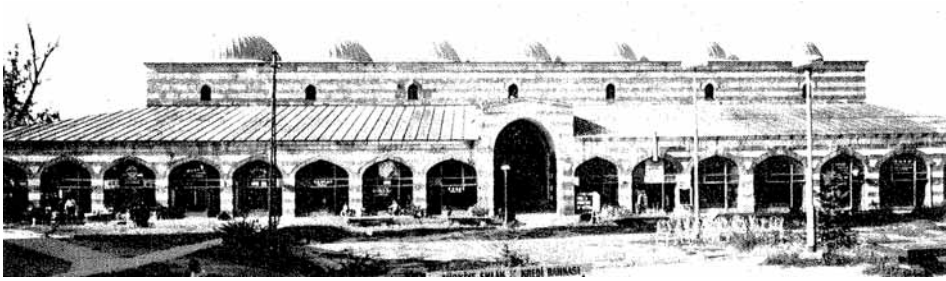
Edirne Bedestanı (1947)

⁷⁸ E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, age., s.469-471 ve 809-815. R.

⁷⁹ Yukarıki haşiyedeki eserimizde, dükkân adedini 68 olarak kaydetmiştik. Sonradan yan methallerdeki 4 iç dükkânı da buna ilâveyi muvafık bulduk.

Mahzen ve dükkânların tonozları cebhelere amuddur; dükkânları iki merkezli sivridir. Mahzenlerin kapıları peyke irtifâna göre yüksek tutulmuştur; tonozların üstünde hava delikleri vardır. Dış tarafdaki bu tonozlar üstünde bir yükseltici kemer-tonozla örtülüdür; Sol köşeye doğru bunlardan bir parça görülmektedir. İki tonoz arasında içden, boşluk bulunmaktadır. Hava deliklerinin bu çatı örtüsünde karşılığına tesâdüf edilmedi. Belki yıkılan kısımlar da var idi. Orta kütle 3, 6 ve 2 defa 4 sıralı tuğla, taş sıraları pencereye göre tutulmuş ve pencerelerin köfeki kemerleri, bir bedestan için fazla görülebilecek derecede süslenmiştir. Bunlardan 6 şekil tesbât etdik. Örgü, gaga kıvrımı, üç köşe kafes, dal kıvrım, oluklu hatâ ve zengin rûmî süsler vardır. Dükkân ayakları cebheleri de 4'lü ve bir 6'lı tuğla hâtıl ve kesme taşlardır. Silmeler kâmil yonma köfekidir; kemerler tuğladır. İçeride ayaklar kesme köfeki taşdan olub duvarlar sıvalıdır.

Edirne Bedestanı

Şeyh Bedrüddîn Zâviyesi

Simavna⁸⁰ Kadısı oğlu Bedrüddîn'in Edirne'de bir zâviyesi olduğu ve tevliyetinin kendisine ve sonra Şeyh olanlara meşrut bulunduğu Balaban Mescidi'ne muttasıl 350 akçe îradlı 35 evlek yerin mukâataşı, Tunca kenarında 1600 akçe îradlı bahçe, bir arsayı buna vakfettiği 815 (1412) târîhli vakfiyeden belli olmaktadır.⁸¹

⁸⁰ Simavna'nın Simav olmayıp Irak'da bir kasaba olduğu ve İsrail'in kadılığı orada yaptığı Raif Yelkenci Bey tarafından söylenmiştir.

⁸¹ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.199, Gökbilgin, *Edirne 600.sene Armağanı*, Ank.1965, s.166

II. MURAD DEVRİ EDİRNE ESERLERİ

II. MURAD DEVRİ EDİRNE ESERLERİ⁸²

Osmanlı şehirleri içinde erimiş, bozulmuş, küçülmüş üç şehir biliyoruz. Sâde mimârî eserler bakımından mutâlâa edersek buna İstanbul'u da katmak lâzımdır. İstanbul, İstanbul olmakdan çıkmış, perişan olmuş, hüviyetini kaybetmiştir, amma mevkii onun gövdesini kurtarmış, maddeten küçülmesini önlemiştir. Halbuki Edirne, Gelibolu, Amasya böyle değildir. Onların âbideleri mahvolmuş, yıkılmıştır. Fakat yalnız bununla kalmamış, şehirler de pörsümüştür. Edirne ve Gelibolu için ise II. Sultan Murad devri en bâriz ve kabarık nisbetler vermektedir. Fâtih devrinde Edirne'de yapılan eserlerin üçte biri kalmıştır; hâlbuki II. Sultan Murad devrinde bu nisbet dörtde birdir. Eserleri yazarken her birinin yanına, yıkılmıştır, satılmıştır yaftasını yapıştırdığımızı göreceksiniz.

Cinsi ve kıymeti bakımından da âbide telefâtı küçüksenemez, amma asıl kemiyet (adedce) azalması mühimdir. Buna mukâbil, II. Sultan Murad devrinde, Edirne ve Osmanlı mîmârisi cihan kıymetinde bir âbide kazanmışdır: Üç Şerefeli. Müstakbel mîmârinin bütün malzemesinin deposu gibi, bütün ölçü ve nisbetleri önümüze seren bu eserin, mîmârî ve san'at târihimizdeki yeri hesaba gelmeyecek kadar büyüktür. Vâkıa, ondan sonra neler ve neler yapılmış, Üç Şerefeli fersah fersah geçilmiştir, amma hepsinin kapısından girerken ve her parçası yanından geçerken, Üç Şerefeli'nin bunların örneğini bir tabak içinde "işte" diye takdim ettiğini görürsünüz. Tabii bunun şartı Üç Şerefeli Câmiini peşin inkâr etmemek, bilmek, görmektir. Dünyaca bilinen bir ecnebi mîmârın, bir sohbet arasında söylediği gibi gözleriyle görmediği, tanımadığı Üç Şerefeli'nin "Üç Şerefeli minâresi o devirde yapılmamıştır; çünkü loncalar buna muktedir değildi" tarzında peşin hükümle hareket etmemek, Üç Şerefeli'yi duymak, görmek lâzımdır. O güne kadar ilk Osmanlı mîmârisi ve bizzat Üç Şerefeli biliniyor mu idi ki bir şey için yapılamaz densin! İşte yapılmıştır. Bu sebebledir ki, 1951'de Fâtih Devri Mîmârisi'ni yazarken, ele aldığımız zamanın anlaşılabilmesi için, târihen geri dönerek, Üç Şerefeli'yi başta izâh etmek lüzumunu duymuşduk. Bizi bu karara sevk eden âmil, 1929 senesinde Üç Şerefeli'de yaptığımız restorasyon ve elimizle ortaya çıkardığımız asılların ilhâmıdır. Şimdi ise pek yeni bulduğumuz vesikalar yeni ufuklar açmıştır; bunları görmesek, belki bu neticeye varamazdık. Aşağıda anlatacaklarımızın bu mutâlâalarımızı tasdik edeceğini umarız.

Baba Demirtaş Mescidi

Eserini 1920'de yazan Rifat Osman Bey mescidin 1330 Rûmîde (1914) yıkılarak arsasının Üç Şerefeli bahçesine katıldığını, bânîsinin II. Sultan Murad devri ricâlinden olup 845

⁸² Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, 806-855 (1403-1451) III.c., İstanbul Fetih Cemiyeti-İstanbul Enstitüsü No.65, İstanbul 1972, s. 375-479

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

62

(1441) de vefât ile câmi haziresine defnedildiğini yazmaktadır.⁸³ Tayyib Bey Edirne şehrine ait 1070 numaralı, 976 târihli tapu defterine istinâden, bu zâtın iki vakfiyesini vermektedir.⁸⁴ Bunlardan birisi Evâil-i Rebîu'l-Evvel 820 (Nisan 1417 ortaları), diğeri Evâil-i Muharrem 872 (Ağustos 1467 başı)'dır. Arada 50 sene fark olması acâibdir. Fakat Rif'at Osman Bey'in, Baba Demirtaş'ı II. Sultan Murad devri ricâlinden olup 845 (1441)'de vefat ettiğini bildirmesine istinâden, biz de ne daha evvele, ne sonraya îtibâr etmedik, bu devre aldık.

Edirne'de Baba Demirtaş Mescidi (foto: Rifat Osman)

Tayyib Bey'in 820 (1417 târihli "*mahalle-i mescid-i Baba Demirtaş der kurb-i câmi-i cedîd*" (Üç Şerefeli) için: 1 - Cebelhâneye muttasıl 6 dükkân, 2 - Mescide yakın 6 dükkân, ki vâkıfın mezarı kurbündedir, 3 - zemin icâreleri, 4 - tek kat bir ev ve müştemilâtı vakfedilmişdir; çok ehemmiyetsiz vakıflardır. Bu arada 862 (1458) târihli bir de evlâdiyelik vakıf vardır.

Bizce birinci vakfiyenin târihinde bir yanlışlık olsa gerekdir; diğeri iki vakfiye de bânînin vefatından sonra yazılmıştır. Şimdi mevcûd olmayan bu mescidin Rif'at Osman Bey tarafından çekilen resmini takdim ediyoruz. Soldaki sofa bânînin kabri olsa gerekdir.⁸⁵

⁸³ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.18

⁸⁴ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.202-203; ayn.mlf.*Armağan Kitabı*, Ank.1965, s.171

⁸⁵ Rif'at Osman Bey'in bu ve diğeri resimlerini bize veren Dr. Süheyl Ünver Bey'e tekrar teşekkür ederiz.

Balaban Paşa Mescidi

Eski köprü civârında olan bu câmiin bânîsi Balaban Paşa'nın, II. Sultan Murad ricâlinden olup 850 (1446) da vefât ile câmii hazîresine defnedildiğini Rif'at Osman Bey yazar,⁸⁶ filhakika Sicill-i Osmânî müfredatlı bir terceme-i hâlinde, Paşa'nın Saruhan'ın zabtından sonra Menteşe ve sonra Tokat Beylerbeyi olduğunu, Gelibolu'da medresesi, Şam'da mescidi (?) olduğunu ve 850 (1446)da vefât ettiğini bildirir.⁸⁷ Bâdî Efendi'nin mâlûmâtı aynıdır.⁸⁸ Bu mescid şimdi yoktur; Rıfıkı Melûl Bey 1926'da câmi enkâzının, 1940'da arsasının satıldığını yazmaktadır.⁸⁹ Bir sahife sonraki cedvelinde arsaya 350 lira kıymet takdir olunduğu görülüyor.

Beyce Mescidi

Beylerbeyi Caddesi'nde, şimdiki Sıkca Murad Mahallesi'nde ve kısmen yıkık olduğunu Rif'at Bey bildirmektedir.⁹⁰ Tayyib Bey'de Beylerbeyi Hamamı yakınındaki Beyce bin Abdullah'ın Molla Husrev tarafından tanzim edilen vakfiyesinin 852 (1448) târîhli olduğu yazılıdır.⁹¹ Mescid şimdi yoktur.

Bezirgân Bâlî Mescidi

Bu zâtın Edirne'yi ziyâret ettiği bilinen Hacı Bayram Velî nâmına bir mescid-zâviye tesîs ettiği ve Ayşe Kadın civarında olan mahallesinin şimdi Hoca Bâlî ismini taşıdığı bildirilmektedir.⁹² Şimdi eseri dahî yoktur.

Beylerbeyi Câmii, Medresesi, Türbesi, İmâreti

Horozlu Yokuşu'ndan inip Sarachâne Köprüsü'ne yaklaşıldığında sağda, Mirmiran Mahallesi'nde, sed üstünde görülen güzel câmidir; Rif'at Osman Bey⁹³ birinci bânî'nin Şarabdâr Abdullah Bey, ikincinin Mirmiran Sinan Paşa olduğunu, Osman Peremeci⁹⁴ ise Enîsü'l-Müsâmirîn'e atfen, bânî Beylerbeyi Yûsuf olup Sinan Paşa ismi verilmesinin doğru olmadığını söyler. İki müellif de Bâdî Efendi'nin bu bâbdaki zühûlünün birer kısmına

⁸⁶ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.18

⁸⁷ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, 4.c., İst.1308

⁸⁸ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s.43,25. sıra.

⁸⁹ Rıfıkı Melûl Meriç, *Edirne'nin Târîhi ve Mimârî Eserleri Hakkında*, Türk San'atı ve Târîhi Araştırmaları ve İncelemeleri, İst.1965,1.c.,s.464

⁹⁰ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.17

⁹¹ Gökbiğîn, *Paşaeli*, age., s.266

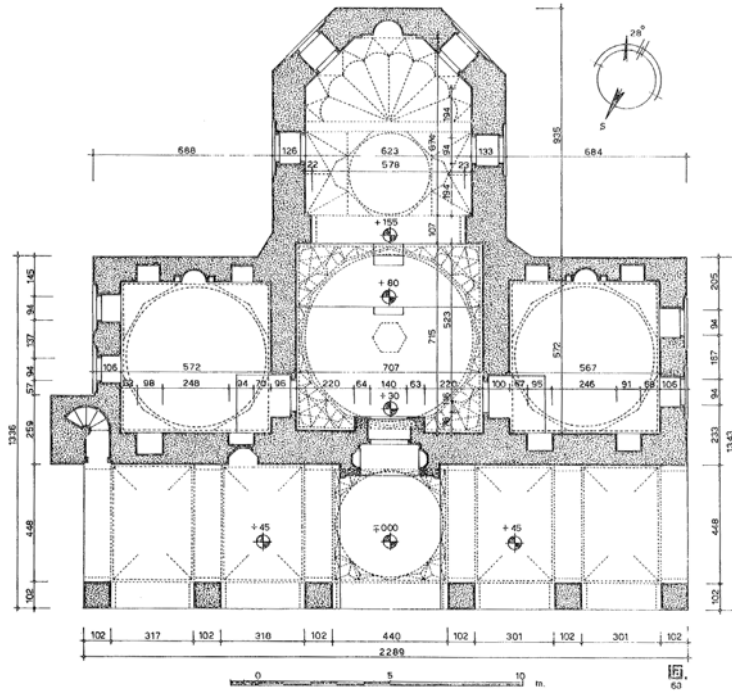
⁹² Gökbiğîn, *Paşaeli*, age., s.47 ve 50.hâşiye (dipnotu)

⁹³ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.29

⁹⁴ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.68

istinâd etmişlerdir. Bâdî Efendi⁹⁵, Abdülkerîm isminde bir reîsü'l-küttâbın ceddinin Beylerbeyi Câmii sâhibi Şarâbdar Abdullah olduğunu Halîfetü'r-Rüesâ eserinden nakletmiş, sonra da Enîsü'l-Müsâmirîn'in⁹⁶ bânînin hangi beylerbeyi olduğunun bilinmediğini, vakfiyenin 832(1428-29) târihli ve Yûsuf Paşa nâmına bulunduğu kayıtlarını nakl ile bizzat kendisinin de mes'elenin içinden çıkamadığını yazmış. Halbuki bir kere, Halîfetü'r-Rüesâ'nın Şarabdâr Abdullah ismiyle ortaya attığı zâtın terceme-i hâlinin esâsı Sicill-i Osmanî'den nakledilmiştir.⁹⁷ Bahsedilen de şarabdâr değil, Bostancı Başı Abdullah Ağa'dır; Sicil'in "şarabdâr" demesi de hatâdır. Bizzat Sicil'de bu hatâyı tashih edercesine,

Edirne'de Beylerbeyi Câmii plânı (Fatin Uluengin)

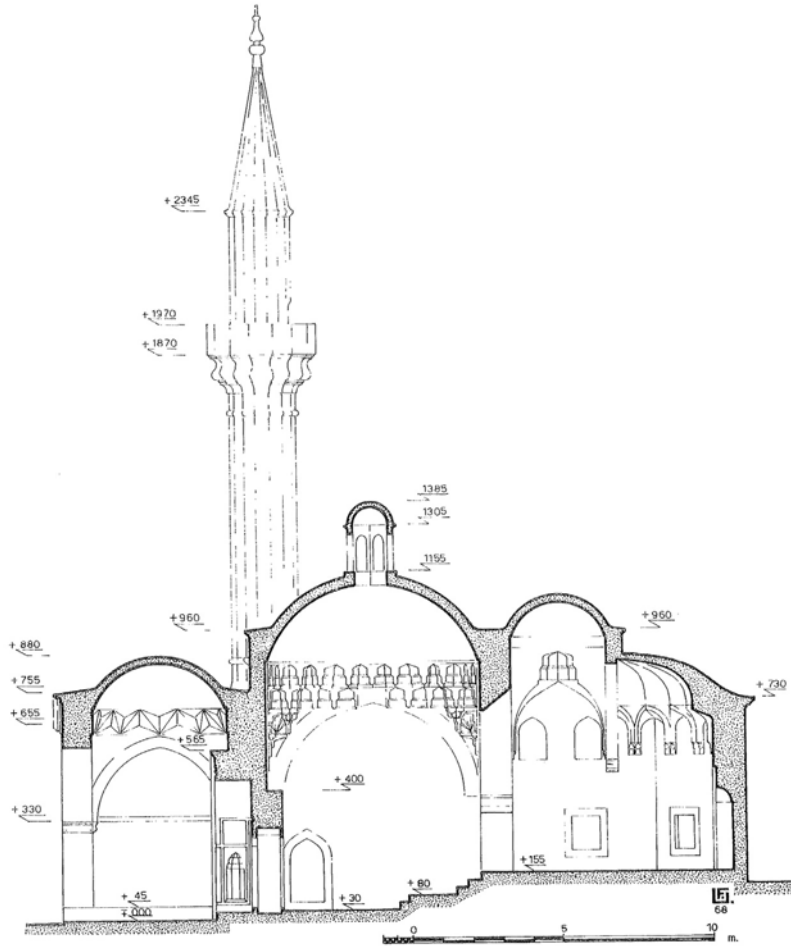
Bostancı Başı Abdullah Ağa'nın İstanbul'daki câmilerini dercetmiştir.⁹⁸ Beylerbeyi kelimesi de, bir beylerbeyinin eseri olduğundan dolayı o namla anılan Edirne'deki câmiye ait olmayıp, İstanbul'da Boğaziçi'ndeki semtte yapıldığı için o ismi alan câmiye râcîdir.

⁹⁵ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s.43

⁹⁶ Hibrî Efendi, *Enîsü'l-Müsâmirîn*, age., s.53

⁹⁷ *Sicill*.,3.c.,s.354

⁹⁸ *Sicill*.,3.c.,s.364

Edirne'de Beylerbeyi Câmii kesiti (Fatin Uluengin)

Bostancı Başı Abdullah Ağa'nın Beylerbeyi İstavroz mevkiinde, Çamlıca'da, Langa'da üç câmii vardır, Hadîkatül-Cevâmî'de bunlar birer birer kaydedilmiştir.⁹⁹ Yukarıda söylediğimiz gibi Sicill her nedense, bir keresinde Abdullah Ağa'ya "şarabdâr" demiş, fakat sonra İstavroz'dakini ve diğer câmilerini de kaydederek, Bostancı Başı olduğunu tasrih etmiştir. "Şarabdâr" isminin XVI. asırda kullanıldığına rastlamadık; belki musâhib kastedilmiştir;

⁹⁹ Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *Hadîkat'ül-Cevâmî*, İst.1281, Meselâ, 2.c., s.181 bu bende Abdullah Ağa'nın üç câmii ve 1000 târihinde vefat ettiği yazılıdır.

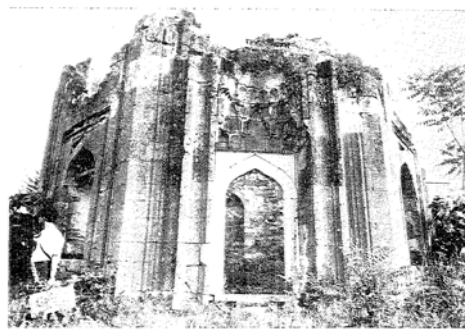
II. Murat Devri
Edirne Eserleri

66

şarabdârlık o mânâda kullanılmış olabilir. Bu birinci kısmı esasdan bertaraf edildikten sonra, ikinci kısımda, yânî vakfiyede veyâ alâkalı bir vesikada, bânî olarak geçen Yûsuf adı, "Sinânüddîn" mahlâsına hiç de yabancı değildir. Yûsuf isminde olanların Sinan ve Sinânüddîn mahlâsını alması, hele XV. asırda, mûtaddır. Misâlleri terceme-i hâl kitaplarında pek çoktur.¹⁰⁰

Edirne'de Beylerbeyi Câmii iç görünüşü

Edirne'de Beylerbeyi Türbesi

Biz bu tashihleri usûl bakımından yapmak lüzumunu duyduk. Her metin, her kelime mutlaka ilzamkâr değildir; aslına yürümek lâzımdır. Yoksa şimdi dercedeceğimiz vakfiye zâten, hiç itiraz edilemez bir şekilde meseleyi izâh edecektir:

Tayyib Bey¹⁰¹ 975 (1567-68) târihli, 1070 no.lu tapu defterinden naklen, Mirmîran Sinan Bey'in vakfını kaydetmiştir. Vakf-ı mescid ve imâret-i Mirmîran Rumeli Beylerbeyi Sinan Bey 933 (1526-27) târîhli ve kazasker Veliyüddîn bin İlyas'ül-Hüseynî imzâsiyledir;¹⁰² asl-ı vakfı ve îrâdları nakledilmiştir, vakfiye târihinin defterde 933 değil, 833 (1429-30) olacağını hâşiyede (dipnotta) îzah ettik.

Buna göre vakfiye mucibince olan îradlar, 1 - İmâret kurbünde çift hamam, senede 5000, 2 - hamama bitişik 12 dükkân 6000, 3 - bostan vesâire 420, 4 - Bursa Yenişehir'inde بحر جنلو¹⁰³ karyesi ba hüccet-i şer'îye 16500 akçedir. Vakfiyeden hâriç (galle fazlasıyla alınmış olacak) imâret kapısı yanında, 5 - Küçük Han senede 600, 6 - İmâret yanında 4 hücre 240, 7 - Kâtib-i Cev Mahallesi'nde 3 hücre 180, 8 - 4 dükkân 284, 9 - Çakır Ağa

¹⁰⁰ Sicill.,3.c.,s.104-112 ler arasına bakınız.

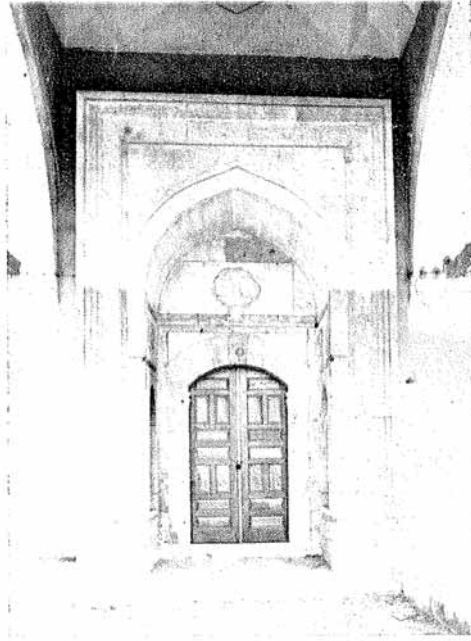
¹⁰¹ Gökbilgin, *Paşaeli*, age.,s.253-255

¹⁰² 833 yazılacak iken deftere 933 olarak geçirildiği âşikârdır. Zîrâ bu zat, Rumeli beylerbeyisi olup II.Sultan Murad vüzerâsındandır. Tasdik eden kadiasker Veliyyüddin Hüseyinî Efendi'nin II.Sultan Murad ulemâsından ve kadiaskerlerinden olduğunu da Ankara Karaca Bey Câmii bahsinde yazmıştık. Bu zat 933târihine yetişememiştir.

¹⁰³ Bu isim kılavuzda yoktur, fakat Bahariye ismiyle bir köy bulunmaktadır.

Mahallesi'nde 4 dükkân 684, 10 - Üç Şerefeli yanında dükkânlar 1320, 11 - Tahıl Pazarında 16 dükkân mukâtaası 2880, 12 - Mezid Hanı önünde 7 dükkân 1056, 13 - Hacı Alemüddin Kervansarayı'na bitişik büyük han, 12 dükkâniyle berâber, 12336, 14 - bir yer muktaası 96. kullanıldığına rastlamadık; belki musâhib kasedilmişti; şarabdârlık o mânâda kullanılmış olabilir. Bu birinci kısmı esasdan bertaraf edildikten sonra, ikinci kısımda, yânî vakfiyede veya alâkalı bir vesikada, bânî olarak geçen Yûsuf adı, "Sinânüddîn" mahlâsına hiç de yabancı değildir. Yûsuf isminde olanların Sinan ve Sinânüddîn mahlâsını alması, hele XV. asırda, mûtaddır. Misâlleri terceme-i hâl kitaplarında pek çoktur.¹⁰⁰

Edirne'de Beylerbeyi Câmii kapısı

Senede 47700 akçeye bâliğ olan bu zengin mahsulden medrese ve büyük han yerine 503 akçe mukâtaa verildikten sonra, müderrise yevmiye 25, talebeye 10, şeyhe 2, kitâbete 2 (sonradan 3), nakîbe 1, türbedâra 1, karye câbîsine 2, tevliyyete, rakabe ve tâmirden geri kalanın beşte biri, mütevellî kaymakamına bu ücretten yevmiye 7 akçe, et günde 10, ekmek 12, pirinç 1 kile, yekûn 12565 akçe tutuyormuş ki bu da, sâde esas vakfiyede gösterilen hâsılatla bile karşılanır, amma masraf yekûnu daha fazla olacaktır, meselâ Tayyib Bey imam ve müezzîn vazifelerini yazmamıştır; serlevhada mescid sarâhati olduktan sonra, bunların bulunmaması mümkün değildir.

Câmî kanatlı ve yan odaları kapalı plânda olup, merkezî kubbeden sonra mihrabda evvelâ gâyet yatık bâdemlere oturan 3.0 mt. kutrunda bir kubbecikle, 6,3 m. kutrunda dilimli bir

yarım küre ile örtülmüştür. Bunun yakın bir benzeri Tire Yeşil Câmi'dir. Ufak tefek farklarla bu câmi Tire'dekinin biraz büyüğüdür. Merkezî kubbe sekiz köşe kâideye oturur. Köşelikler 4 sıra bâdem ve yaprak istalâktitli olup, bunun üst iki sırası boylu boyuna kubbe altında devâm eder. Bu kubbede 6 köşe bir fener vardır. Yan odalar ikişer pencere, dörder hücreli ve ocaklıdır. Merkezî kubbe zemîninden bir basamak yüksektir.

Binâ eskiden de kesme taş idi. Mihrâb çıkıntısı tamamen yıkılmıştı. Onunla berâber bütün cebbeler başdan aşağıya yepyeni kesme taşla, plânların müellifi Y. M. Fatin Uluengin Bey dostum tarafından pek muntazam bir şekilde tâmir edilmiştir. Silmeler de kesme taşır; orta kubbe, kanatlardan biraz yüksektir. Kubbe silmeleri tuğla kirpidir. Minâre de kesme taşır; fakat eski bir târîhde yenilenmiştir; 20 sene evvel petek kısmı yıkılmıştı; bu sefer o da tâmir olunmuştur. Revak ayakları yığma kesme taşır. Kible duvarı sıvalıdır. Kapı geniş bir köfeki çerçeve içinde, yanları hücreli, basit, fakat mütenâsibdir. Mihrâb istikâmeti güneyden doğuya 28°'dir; doğrusu 34°'dir.

Vakfiyede ismi geçen medreseden eser yoktur. Eski bir fotoğrafta câmiin solundaki kiremitli ve tek katlı binâ bu olabilir.

Kezâlik imâret tesislerinden de eser yoktur.

Türbe, câmiin kurulduğu seddin altında ve sol kanadın hizasındadır; geniş bir kabristan ortasında harape hâlinde durmaktadır. 1950 senelerinde üst pencerelerin bir kısmı mevcut idi; şimdi her gün biraz daha yıkılmakta ve alçalmaktadır. Binanın iki yüzü tamamen yıkılmış, yalnız altı dıl'ı (kenar-cephe) kalmıştır.

Türbe sekiz köşe olup 7 gözü ince silmeli kitâbe ortasında imiş; bunun yukarı kısmının nasıl bittiği şimdi belli değildir. Kapı yüzü gâyet zengin silmeli çerçeveler ortasındadır. Kapı yaşmağı altı sıra karşılıklı çift bâdemler ve üstünde daha ufakları ile, altta yapraklarla müzeyyendir. İçeride lâhid, sanduka gibi bir şey kalmamıştır. Türbede bozulmuş bir mihrab vardır. Bunun arkasında kırmızı sırlı tuğla ve firûze çini ile Selçuk tarzını andırır bir süsleme bulunmaktadır.

Bezirci Hâtun Mescidi

Aşağıda câmiini yazdığımız II. Murad ricâinden Şâh Melek Paşa'nın zevcesi Bezirci Hâtûn'un Mihâl Bey Mahallesi'nde ve zevcinin câmiî yakınında bir mescidi olduğu Edirne Mahalleleri Tahrîr defterlerinden¹⁰⁴ ve vakfiyesi hulâsasından anlaşılmaktadır.¹⁰⁵

Bu hâtûnun vakfiyesi Evâsıt-ı Cemâziyü'l-Âhir 867 (Şubat 1464 nihâyeti) ise de, bu târîhten 30 sene kadar evvel vefât eden Şâh Melek Paşa'nın zevcesi olması sebebiyle vakfiyenin

¹⁰⁴ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.57

¹⁰⁵ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.340

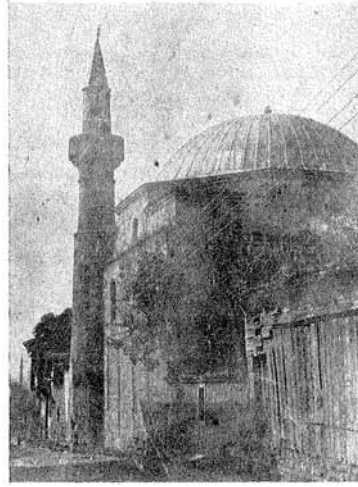

geç tanzim edilmiş olabileceği düşüncesiyle bu devre aldık. Vakfiyede 1500 kûsûr akçe îrâdlı, Meriç nehrinde Ada denilen bahçe ve çayırı vakfettiği görülür. Mescidden iz dahî yoktur.

Çavuş Bey Câmii

Horozlu Caddesi'nde olan bu mescidin, oldukça büyük, belki 10-11 mt. kubbeli kesme taştan olduğu Rif'at Osman Bey'in bir fotoğrafından anlaşılmaktadır. Aslında kısa olan minâresi, Edirne'nin bâzan tatbik edilen bir âdetine uygun olarak, sonradan bilezik üstüne gövde yapıp yükseltilmiştir. Bâdî Efendi, bu câmiin kitâbesini de vermektedir:¹⁰⁶

امر بناء هذا المسجد في أيام السلطان مراد ابن محمد خان
خلد ملكه الأمير چاوش شهر شوال سنه اربع و اربعين و ثمانماية

Edirne'de Çavuş Bey Câmii (Rif'at Osman Bey)

Şevvâl 844 (1441 Şubat) da câmiin yapıldığı anlaşıyor. Bâdî Efendi serlevhada Çavuş Bey gösterdiği hâlde kitâbede Bey kelimesi Emîr olarak değiştirilmiştir. Bundan da bu zâta Çavuş Bey veyâ Emîr Çavuş dendiği anlaşıyor. Nitekim Rif'at Osman Bey de fotoğrafa böyle işaret koymuş idi. Edirne Armağan kitabında bu mâlûmat yoktur.¹⁰⁷

Câmiin mülkiyeti satılmış, arsa olmuştur.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1.c.,s.45, sıra 28

¹⁰⁷ Gökbilgin, *Armağan Kitabı*, age.,s.173

¹⁰⁸ Meriç, agm.,s.466

Dârü'l-Hadîs Câmii

Edirne Kalesi içinde, Manyas kapısı civârında, Germe Kapı Caddesi'nde ve Tunca'ya yakın bir yerde olan bu câmiin bânîsi II. Sultan Murad'dır. Şimdi Uzun Köprü'den değiştirilerek gelen demir yolu güzergâhının yüksek imlâsı, câmii sıyırıp geçecek derecede yakına gelmiş, binâlar çukurda kalmıştır. Karaman Bey'in mükellef kabrinin de yerinden kaldırılması lâzım gelmiştir. Abdurrahman Hıbrî Efendi, evvelâ yalnız Dârü'l-Hadîs iken sonra câmi olduğunu, tek kubbeli ve minâresi bulunduğunu ve Sultan Murad'ın rüyâsında Hazret-i Peygamber'den burada bir Dârü'l-Hadîs yaptırmak emrini alınca, hemen sabah işe başlattığını yazar.¹⁰⁹

Edirne'de Dârü'l-Hadîs Câmii (2013)

Bâdî Efendi câmiin kitâbesini, türbelerde medfûn olanların isimlerini kaydetmekte¹¹⁰ Rif'at Osman Bey de aynı menkıbeyi ve aynı tafsîlâtı vermekte, Balkan Harbi'nde Bulgar güllesiyile minâresinin, medresesinin yıkıldığını şimdi mevcûd olmadığını söylemekte¹¹¹,

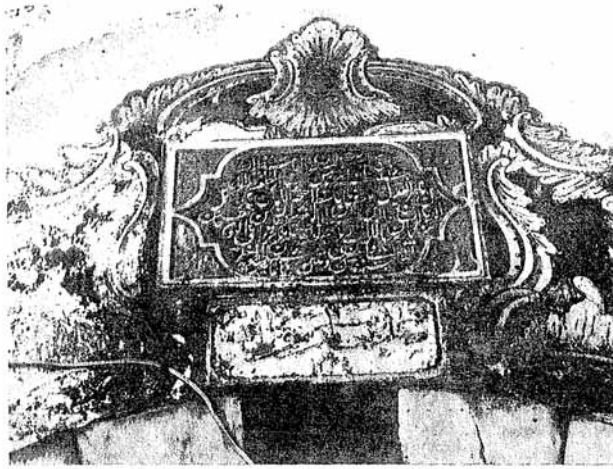
¹⁰⁹ Hıbrî Efendi., *Enfû'l-Müsâmirîn*, age., s.49b

¹¹⁰ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1.c., s.37, sıra 5

¹¹¹ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.39

Peremeci aynı şeyleri tekrarlamaktadır; kitabenin lâtince bir sureti de vardır.¹¹² Bu müelliflerin bildirdikleri kabirlerden bâzısı, meselâ Fahrüddîn Acemî kabri şimdi yoktur. Bu hayrâtın vakıflarını yazmadan evvel şunu zikretmekten hem haz, hem üzüntü duyacağız: Tayyib Bey, Sultan Murad vakıflarına ait 1022 (1613) târihli, 719 No.'lu tapu defterinden naklen, câmiin bahçesindeki çiçeklerin satışından senevî 500 akçe îrâd alındığını bildirmektedir.¹¹³ Bir o günkü çiçek içindeki bahçeyi düşünmek, bir bu günkü çalılığa bakmak insanı ağlatacak kadar hazîn geliyor.

Edirne'de Dârü'l-Hadis Câmii kitâbesi

Tayyib Bey 210-213. sahifelerde, bu câmiin İstanbul Belediye Kütübhânesi, Muallim Cevdet yazmalarında, meşhur O. 91 defterinden alınmış vakıfları ve îrâdlarını yazmakta ise de, sonradan Ömer Lûtfî Barkan Bey, aynı defteri müstakillen neşrettiğinden biz de oradan nakledeceğiz.

Bu muhâsebe câmiin inşasından 60 sene sonra tanzim edilmiş olup 894(1488) Şevvalinin başından 896(1490) senesi Saferinin sonuna kadar 17 aylık bir devreye aittir.

Musakkafât (îrâd getiren yapılar) şunlardır:

- 1- Edirne'de 477 dükkân, îrâdlarında bir seneden diğerine az fark olup takriben 265000 akçedir.
- 2- Tahta Kale Çifte Hamamı, bunun kirası 894 (1488) senesinin 3 ayında 15333 akçe iken geriye kalan 14 ayında ancak 33867 olmuşdur. Arada kirâya verilmemiş olması akla geliyor. Üç aylık kirâya göre senelik kirâ 60.000 akçe ediyor. 3 - Senelik îrâdı 30 bin

¹¹² Peremeci, *Edirne Târihi*, age., s.63

¹¹³ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.212

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

72

Dârü'l-Hadis Câmii iç resmi

Dârü'l-Hadis Câmii son cemaat yeri ve cümle kapısı

küsür olan Kırklar İli'nde Üsküb¹¹⁴ karyesi, 4 - ve 3800 akçe kadar mahsullü Hisarcık, 5 - Pınar Hisar'da 16 bin küsur irâdlı Yana, 6 - ve 6 bin küsur akçe îrâdlı Kurd karyelerini ve bâzı müteferrik hâsıllarla berâber vakfetmektedir.

Şunu ilâve etmek lâzımdır ki bu pek zengin vakıflar sâdece Dârü'l-Hadîs hayrâtına karşılıktır; Sultan Murad'ın Edirne'deki sâir hayrâtının müstakıl vakıfları vardır ve vazifeler 30'u esas vakfiyeden, 20'si zevâidden (fazlalık) olarak müderrise günde cem'an 50, nâzıra 15, talebeye 40, mu'id 8, hâfızlardan sermahfil 2,5, diğer 29 hâfızın beherine 1,5, imam 6, müezzin 4 kayyım 3, kapıcı 2, 16 mühellil, beherine 2, 5 kişilik türbe hâfızlarına 2 şer, tâmirci 5, türbe kayyımına 1, 2 câbîye 8, Tahta Kale Mescidi imam ve müezzinine 2, Dârü'l-Hadîs'de kandile 1 akçe ayrılmıştır. Bundan sonra bâzı câmilere, dükkânların bekçilerine, bâzı eşhâsa olan müteferrik tahsîsât yazılmıştır. medresenin tâmirine 924, su yollarına 3567, Tahta Kale Mescidi'ne 2713, muhtelif dükkânlara 5666, medrese, dolab, hamamın müşterek tâmirine 3776, Tahta Kale Hamamı'na 7930 akçe masraf = ihrâcât gösterilmiştir. En son buğday, arpa satışları yer alır.¹¹⁵

Bu kayıtlardan Tahta Kale'de de bir Sultan Murad Mescidi olduğu anlaşıyor. Bununla Sultan Murad'ın Edirne'deki mâbedleri dörde bâliğ olmaktadır. Kezâlik Hıbrî Efendi'nin ve ondan aynı mâlûmâtı nakledenlerin, hayrâtın evvelce sâdece medrese iken sonra câmiye tahvil edildiğini bildirmeleri meselesi de ortadan kalmış oluyor; medrese ve câmi aynı zamanda tesis olunmuş, vazifeleri tâyin edilmiştir.

Kezâlik medresenin sonradan yapıldığı mutâlâası¹¹⁶ da hakikate uymamaktadır.

¹¹⁴ *Meskûn Yerler Kılavuzu*, 1946, Bucak, s.1099

¹¹⁵ Ömer Lütfi Barkan, *Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesisleri, Belgeler*, T.T.K. Belgeler Dergisi, Ankara 1965, s.314-320

¹¹⁶ Gökbilgin, *Paşaeli*, age, s.211

Dârü'l-Hadîs Medresesi

Medreseden eser yoktur; Rifat Osman Bey binasının 1920'den birkaç sene evvel yıkıldığını bildirdiğine göre medrese önde olamaz. Çünkü o zamandan beri medrese için yer yoktur. Câmî ise temelden yepyeni ve ampir tarzında yapıldığından binâsı îtibârıyla II. Sultan Murad devrini temsil etmemektedir. Biz de plânı koyamayacağız; eski temeller üzerine yapılmış olması ihtimâlini düşünerek eb'âdını vermekle iktifâ edeceğiz. Câmî 8.5 mt.'lik bir kubbe ile 5.30 mt. derinliğinde, iki direğe müstenid, üç tonozla kaplı, daha alçak bir ön sahndan mürekkeptir. Bu suretle câmî içten içe 18.80 x 8.50 mt. olmaktadır. Duvarlar 92-95 cm. dir. Revak, önde 6 mermer direğe oturan beş açıklıdır. Ortası kubbe, yanlar çatılıdır. Bu çatılı kısım yıkılmış, yalnız ortadaki kubbe kalmıştır. İki yan sundurma câmî hizasını aşır minâreyi ve yan sofaları örtmektedir. Şimdi bunlar da yoktur.¹¹⁷ Binâ tamamen kesme taşla ihyâ olunmuştur; sol duvarda iki pencere arasında, "Mîmar Koç Ahmed... (bozuk bir kelime) 1224 (1809)" levhası ve kapı üstünde "şefâat Yâ Resûlallah 1224" yazısı, yeni inşaatın târihini göstermektedir. Bu levha ile, yenilenip boya ile tâlik yazılmış kitâbe vardır. Mihrab istikameti güneyden doğuya 34°'dir.

Kitâbe: Kapı üstünde mermere boya ile yazılmış, bu yüzden yer yer bozulmuştur; satırlar karışıktır. Okunan şudur:

1. هذا الجامع الشريف السلطان الاعظم الشاه
2. هنشاه المعظم المؤيد من السماء قانع الاعدا
3. ناصر العدل والاحسان باسط جناحه الامان على اهل
4. الايمان السلطان ابن السلطان ابو الفتح مراد خان بن محمد خان
5. بن بايزيد خان لازالت رايات سلطنته وخلد ملكه تحريراً في اليوم
6. الثالث والعشرين من شهر شعبان المعظم
7. سنة ثمان وسلائين وثمان مائة (المصطفوية ؟) هجرية النبوية (iyi okunamıyor)¹¹⁸

838 Şubatının 23'üncü günü (24 Mart 1435)'de bu kitabenin konduğu anlaşılmaktadır. Bu levha herhâlde eski ve kırılmış olması lâzım gelen yazının aynen sureti olacaktır.

¹¹⁷ Kuran, age., s.64 de bir planı vardır

¹¹⁸ a) Bâdi Ef. *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age, yazma eserinde, s.36, 5.sıra 2. satırda "a'dâ" dan evvelki "k?mi" kelimesini "milk" yazmıştır. "Kâmi" sarihtir ve mânâyı doğrudur; düşmanları kahreden demektir. 3.satırda "nâsır"ı "nâzır" yazmış, "elâ" ve "ehlü" kelimeleri arasında bir ekmele fazla geçirmiştir. Târih senesinden sonra "Mustafaviye" gibi bir kelime vardır; onu hiç kâle almamıştır.

b) Peremeci, *Edirne Târihi*, age., s.63 de lâtin harfleriyle, fakat doğrudur; sâde son kelimeyi "Hicriyetü'n-Nebeviyye" olarak geçirmiştir.

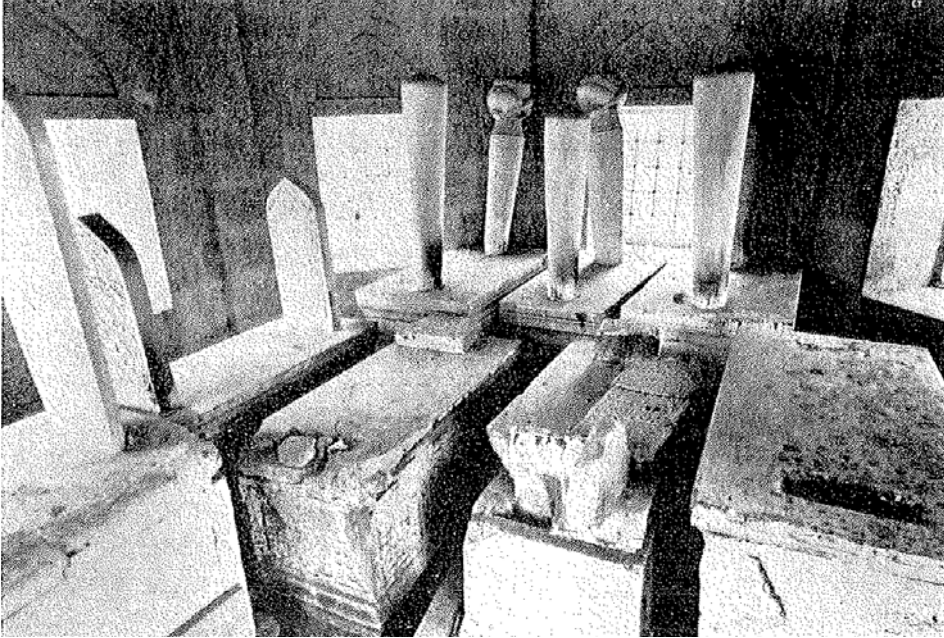
II. Murad Şehzâdeleri Türbesi

Câmiin arka tarafında biri kubbeli sekiz köşe, biri altı köşe açık türbe bulunmaktadır. Kapalı türbe içten dıştan tamamen köfeki muntazam yonma taşla yapılmıştır. Her yüzde geniş silmeli, sivri kemerli bir çerçeve ortasında, daha ufak silmeli, yığına söveli pencereler sivri kemerlerin üstünden geçen bir kavalından sonra da, yuvarlak fil gözleri bulunmaktadır. Saçak silmesi zengindir; asabasinda¹¹⁹ dişli ufak mihrapcıklar vardır. Türbe mükemmelen tâmir olunmuştur; fakat ne kapısı konmuştur, ne penceresi. İçindeki kabirler perişan ve harap bir hâldedir. 1951'de türbenin içi sıvalı, fakat taşlar hep yerinde idi. Bâdî Efendi ve Rif'at Osman Bey bu kabirlerin bir listesini vermişlerdir; bunlara göre 8 kabir vardır.

853 (1449) da vefat eden II. Sultan Murad oğlu Hüseyin Çelebi 855 (1451) de vefat eden II. Sultan Murad oğlu Orhan Çelebi

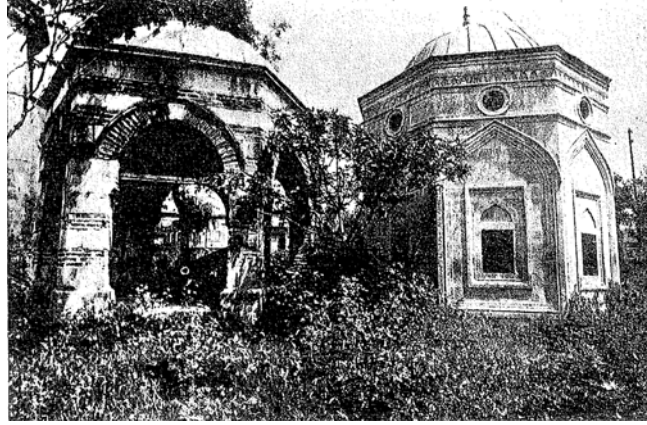
1110 (1698) da vefat eden III. Sultan Ahmed kızı Rukiye Sultan

1110 (1698) da vefat eden III. Sultan Ahmed kızı Hatice Sultan (taş yukarıdan aşağı yazılmıştır)

Edirne'de Dârü'l-Hadis arkasında Şehzâdeler Türbesi içi

¹¹⁹ Asaba, bir silmenin başlangıcındaki düz kısım (Editör)

Edirne'de Dârü'l-Hadis arkasında Şehzâdeler Türbesi

Şehzâdeler türbesi (2013)

Şehzâdeler türbesi (2013)

1115 (1703) de vefat eden III. Sultan Ahmed oğlu Şehzâde Ahmed
1127 (1715) de vefat eden III. Sultan Ahmed oğlu Şehzâde Selim
1127 (1715) de vefat eden III. Sultan Ahmed kızı Zeyneb Sultan

Açık türbe 3 sıra tuğla, bir kesme taşla, ortaları kırık, yarım daireden ufak sivri kemerlerle yapılmıştır; kemerler tuğladır; içinde lâhid kalmamıştır. Burada II. Sultan Murad kızı Hafsa Sultan'ın ve II. Sultan Mustafa'nın kızı Ümmi Gülsüm'ün yattığını bu müellifler söylüyorlar. Kapalı türbede bulunan isim yeri kırık 838 (1434) târihli taşın, bu sultana âit olması muhtemeldir. Rifat Osman Bey de taşın kırık olduğunu söylüyor.

Hüseyin Çelebi kabri dört köşe bir sanduka ve iki dikmeden mürekkeptir. Lâhid 56x125 cm. ölçüsündedir. Yanlarda bir çok yazı varsa da yer o kadar dardır ki hiçbir şey okumak kabil değildir.

73x30 cm. ölçüsünde olan Hüseyin Çelebi'nin baş taşı iç yüzünde:

Edirne'de Dârü'l-Hadis arkasında Şehzâdeler Türbesi'nde Hüseyin ve Orhan Çelebiler kabri

اتقل المرحوم والمغفور - الى رحمة الله تعالى - من دار الفنا الى البقا

28x69 cm. ölçüsündeki ayak taşı iç yüzünde:

حسين چلبى بن مراد خان - تحريراً فى اوائل ذى الحجة - سنة ثلث وخمسين و ثمانمائة

Bu taştan Murad Han oğlu Hüseyin Çelebi'nin Evâil-i Zî'l-Hicce 853 (Ocak 1450 ortaları) de vefât ettiği anlaşılmaktadır. 855 (1451)'de vefat eden Orhan Çelebi'nin kabir taşı kırılmıştır; 1950 de çektiğimiz resimde solda görülmüştür; sağdaki Hüseyin Çelebi'dir. Bursa'da ve İstanbul'daki türbelerde şehzâde ve sultanlara böyle mermer taşlar konduğuna rastlamadık, desek yeridir; istisnâları pek azdır; meselâ Yeşil Türbe'deki Selçuk Hatûn gibi. Buraya defnedilen pâdişâh nesillerinin ise hepsinin taşı vardır.

Dâr'üs-Siyâde Mescidi

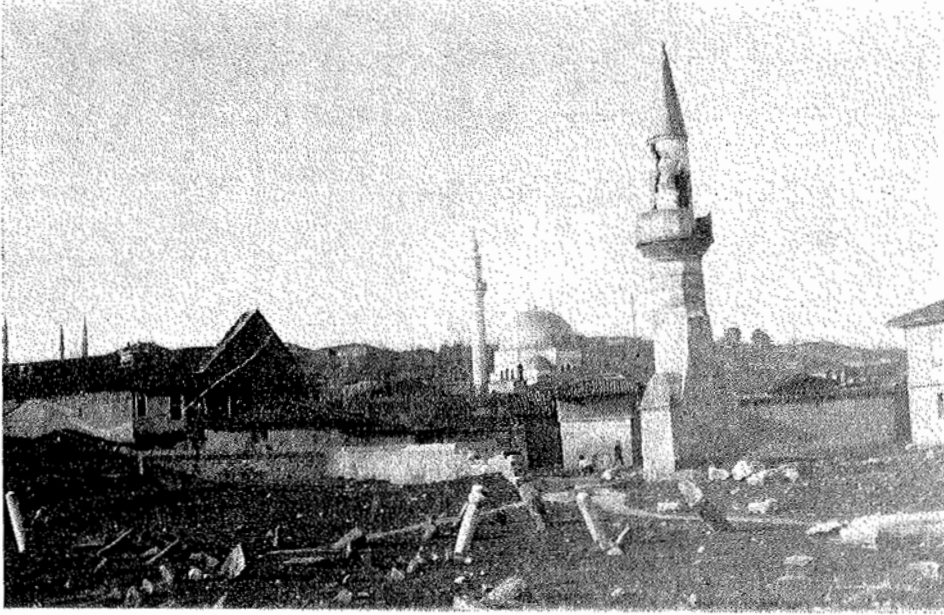
Edirne'nin grişindeki Ayşe Kadın semtinde ve meşhur Ekmekçi Oğlu Kervansarayı'nın gerisinde idi. Bâdî Efendi mevcut olarak gösterir.¹²⁰ Rif'at Osman Bey Atîk Fazlullah vakfından ve şimdi yanmış olduğunu bildirir.¹²¹ Peremeci yalnız kabrinin kaldığını söyler.¹²² Bâdî Efendi, kabir taşında, "sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât ve mağfirün leh Fazlullah Pâşâ-yı

¹²⁰ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1.c., s.66, sıra 3

¹²¹ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.22

¹²² Peremeci, *Edirne Târihi*, age., s.78

Edirne'de Dârü'l-Siyâde Câmii (1920'de, foto: Rif'ât Osman)

Atfık rahmet'ullâh-ı aleyh rûhiyçün el-fâtihâ 883" yazılı olduğunu söyler. Bu ifâdeye nazaran taş sonradan yenilenmiş olacaktır. Rifat Osman Bey'in 1920'de çektiği fotoğrafı takdim ediyoruz. Harab minâre, perişan hazîrenin solunda kervansaray, ortada Ayşe Kadın Câmii görülmektedir.

Fazlullah Paşa'nın şahsına gelince: Âşık Paşazâde¹²³ Akça Koca neslinden, torunu Gebze Kadısı Fazlullah'ın Gebze'deki tekkesinden elçi gönderilmesinden, yine bir elçilik vazifesinden ve Edirne'de bir Dârü's-Siyâde yaptığından ve bir hazîne toplaması mes'elesi için II. Sultan Murad'la muhâveresinden bahseder.

Bu birbirini tamamlayan hâdiselerden Fazlullah Paşa'nın Gebze Kadısı Fazlullah Çelebi olduğu anlaşılmaktadır. Tayyib Bey de bu şıkkı kabul ile Edirne emlâkinden 8532 akçe ki cem'an 73800 akçelik mühim bir îrâdı olduğunu yazmaktadır.¹²⁴ Bu Gebze Kadısı Fazlullah Paşa'nın Gebze'deki tekkesinin 839 (1434) târihli olan vakfiyesinde vakfiyesinde *اقطارالعلماء والفضلاء مولانا افضل پاشا ابن حاجي الياس* olarak gösterildiğini İsmâil Hakkı Uzunçarşılı yazmaktadır.¹²⁵ Ancak vakfiyenin nerede olduğunu göstermemiştir.

¹²³ *Aşık Paşa-zâde Târîhi*, Âlî Neşri, İst.1332., s.39,83-84, 190, 196-197

¹²⁴ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.228-229

¹²⁵ İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Târîhi*, Ankara 1947, 5.c., s.290

II. Murat Devri Edirne Eserleri

78

Bâdî Efendi'nin ve diğer Edirne müelliflerinin 883 (1478) de vefât ettiğini ve kabrinin Dâr'üs-Siyâde Câmîinin mihrâbı önünde olduğunu bildirmelerine mukâbil Sicill, Fâtih devrinin başlarında vefât ettiğini yazar.¹²⁶ Halbuki Uzunçarşılı, onun oğlu ve torunu Mevlânâ Kutbüddîn'in Gebze'de medfûn olduklarını, vakfiyesini zikrettikten sonra bildirmektedir. Ne Edirne'de, ne Gebze'de bir nişânı olsun kalmamıştır ki gidip tahkik edilsin! Şekâyık'da, Âlî'de, Tacü't-Tevârîh'de, Hammer'de de tafsîlât ve sarâhat yoktur. Ancak Uzunçarşılı'nın verdiği künyeye nazaran Gebze Kadısı olan bu Fazlullah Paşa bin Hacı İlyas'ın, Bursa'daki mescidinin 833 (1429) târîhli vakfiyesine nazaran, Fazlullah Paşa bin Mevlânâ Necmüddîn olduğu anlaşılan, aynı devredeki ikinci Fazlullah Paşa'dan başkası olduğu görülüyor. Bu Dâr'üs-Siyâde'den şimdi eser kalmamıştır.

Fazlullah Paşa Câmii

Fazlullah Paşa Câmii Belediye'nin arkasında idi; Rifat Osman "Putlu Câmî" denip harab olduğunu yazar.¹²⁷ 20 sene sonra yazan Peremeci ise tamamen yıkılmış olduğunu bildirir.¹²⁸

Rıfki Melûl Bey bu câmîi Tabutlu Câmî ile karıştırmış ve Rakkas Ali Bey'in eseri olduğunu yazmıştır.¹²⁹ İki ayrı ayrı eserlerdir. Rifat Osman Bey'in çektiği resmi takdim ediyoruz.

Edirne'de Fazlullah Paşa Câmii (1920 de, foto: Rifat Osman)

¹²⁶ *Sicill.*, 4.c., s.21

¹²⁷ Rifat Osman, *Edirne Rehnümâst*, age., s.25

¹²⁸ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age.,s.78

¹²⁹ Meriç, agm., s.487

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

79

Daha o zaman kapısının örülü bulunduğu, fakat tâmirinin kolay olacağı gözüküyor. Fazlullah Paşa'nın şahsı yukarıda yazılmıştır.

Fîrûz Ağa Mescidi

Bâdî Efendi, Hisar'da Fîrûz Çeşmesi Sokağı'nda 12 no.'lu mahalde, ahşap çatılı, minâreli olup bu asır başında çatısının yıkık hâlde kaldığını bildirir. Fîrûz Ağa 850 (1446) târîhinde vefât etmiş, kabri Dârü'l-Hadîs'e giden yol üstünde, Tatarhânîler Kabristanı'nda, Sâdık Baba Kabri yanında bulunmakta imiş. Osman Nûrî Peremeci'nin bu zâtı, Sultanahmed'de, II. Bâyezid devrinde yapılmış olan Fîrûz Ağa Câmii bânîsi ile aynı göstermesi doğru değildir. Bu Fîrûz Ağa İstanbul fethinden evvel vefât etmiştir; ve hadım değildir. Tayyib Bey vakfiye sûretinin Evâil-i Ramazan 854 (Ekim 1446) olduğunu ve 15 akçe mütevellîye, 5 nezârete ve 5'de meremmete ayrıldığını yazmaktadır.

Bu mescidden şimdi eser yoktur.

Gâzî Mihâl Câmii ve İmâreti, Mihâl bin Azîz Kabri, Mihâl Kızı Kabri, Azîz bin Mihâl Kabri, Hızır Bey bin Mihâl Kabri, Yûsuf bin Mihâl Kabri

Azîz Paşa Oğlu (Emîr-i Kebîr) Mihâl Bey'in yaptırdığı bu câmi ve imâret Tunca kenarında, yine kendi nâmını taşıyan köprü'nün başındadır; Cîsr-i Mustafa Paşa Kasabası'ndan geçen Avrupa yolunun üzerine düşmektedir. Gâzî Mihâl Bey'in hüviyeti hakkındaki mutâlâaları, kabrini yazarken arz edeceğiz; şimdiden şunu da söyleyelim ki târih bu Gâzî Mihâl Bey'le, Koca Gâzî Köse Mihâl Bey'in münâsebetlerini ve ced-torun olarak nisbetleri varsa, derecesini tâyin etmiş değildir.

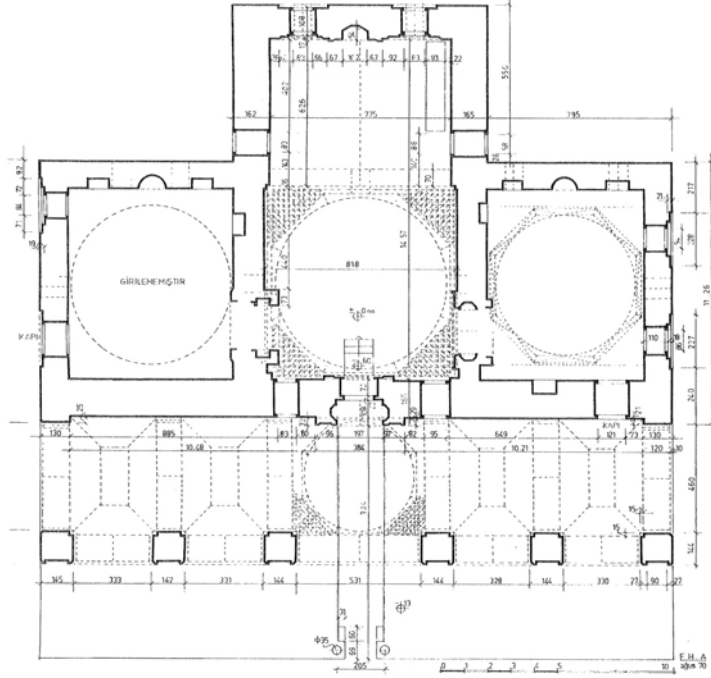
Câmi 8.20 mt.'lik bir merkezî kubbe ile, ilerisinde tonozla örtülü koldan ve iki yanda, ortaya birer müzeyyen kapı ile bağlı, cenahtan (yan) mürekkeptir. Önde altı yığma ayağa müstenid bir revak vardır. Câmi yakın vakitlere kadar son derece harap bir hâlde idi; yalnız dış taraftan masraflı ve külfetli bir şekilde tâmir edildi. İçerisi ise perişan bir hâldedir; tâmire rağmen dam akmaktadır; ne kapı vardır ne pencere. Fısk u fücür erbâbı mihrâbın solundaki demir parmaklığı kesip câmii kendilerine karargâh yapmışlar; bir taraftan da depo edilmiş keresteyi oradan çıkarmışlar. Evkafdan aldığımız anahtarlar, bir yerden getirilip çakılmış eski kapının, asma kilidine uymadığından, bedenimizin ve elbisemizin sakatlanması bahasına bu kesilmiş parmaklıktan içeriye kaydık ve çivileme kapıyı içeriden açdık. Yan cenahların iç ve dış kapıları duvarla örülü olduğundan oralara giremedik. Ölçümüz pencereden duvar kalınlığı olarak, olabildiği kadardır; içeriye bakarak gözümüze çarptığı kadar da höcre ve ocakları çizdik. Yalnız sağ tarafın parmaklığındaki bir kırıkdan giren ufak bir çocuk eliyle çektiğimiz fotoğraftan kubbenin sekiz köşe kâideye oturduğu, köşelerde müstevî alıklar (düz pandantifler) bulunduğu, üstlerinde ince bir baklavalı kuşak dolaştığı, kubbenin ise taksîmatlı değil düz olduğu görüldü. Bu bakımdan Abdullah Kuran Bey'in neşredilmiş olan plânındaki ağ gibi taksîmat yoktur. Fakat ihtiyaten sol yanı

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

80

Edirne'de Gâzi Mihâl Câmii plânı

yine de müphem bıraktık. Merkezî kubbe sekiz köşe kâide üstüne oturur. Köşelikler sekiz dizi destere dışı yapraklıdır; tuğla ile yapılmıştır; mihrâb üstü tonozu sivri kemer şeklindedir.¹³⁰

Kanatlara geçen kapılar 1.0 m. derinlikde bir tâk içindedir, dâhilî değil, mükellef bir hâricî kapı evsâfındadır; iki yanında, 4 sıra istalâktitli yaşmağı olan hücreler vardır. Bunların bir iç kapıda yapıldığı başka bir binâ görmedik. Hâricî kapı bu iç kapılar yanında pek sâde kalır; basit, geniş bir çerçeve ortasında, köşeleri sütûnçeli bir sivri kemerden ibârettir. Bunun da yanlarında istalâktitli yaşmaklı hücreler vardır. Kapının basık kemeri alışılmamış derecede geniştir. Kapının üstünde müsellef dizide istalâktitli bir kitâbe izi görülmektedir.

Mihrab istalâktitli bir kenar pervaz, bir sık hendesi kabartmalı asaba, incecik çubuklarla ve güzel iki çivi başıyla yapılmış bir yaşmak aynası ve üst tabla ile 4 sıra istalâktitli bir yaşmaktan mürekkeptir; tamamen alçıdan yapılmıştır, fakat pek perişan bir hâldedir;

¹³⁰ Aptullah Kuran, age., s.86 da bir planı vardır. Bunda yan cenahların tavanında bir yıldız tezyinâtı gösterildiği hâlde, esas kubbenin kâidesi, tezyinâtı çizilmiştir. Revak kubbesi de boştur. Asıl kubbeler böyle iken çoktan beri örülü olan kapılardan yanlara nasıl girilmiştir? Yukarıda yazdığımız gibi, böyle yıldız gibi bir ağ yoktur.

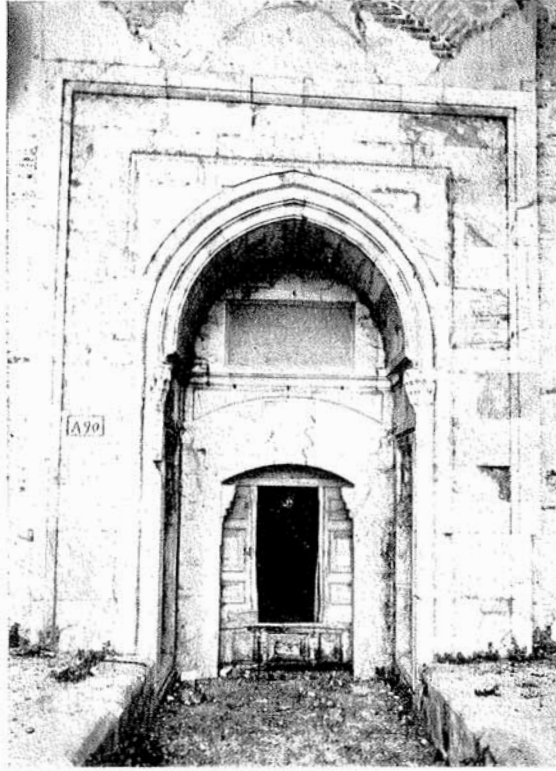

Binâ kâmilten kesme taşdan yapılmıştır; ayaklar, etrâfı fitilli yığma taştır; yastıklar bir geçme ve iri kaval ve iki dışden mürekkeptir. Revak yanları tavanlı tekne tonoz, ortası kubbelidir. Bu kubbe sekiz köşe kâide üstüne olup müstevi (düz köşelik-düz pandantif) köşelerde 8 sıra istalâktit vardır. Bu köşelikler de birbirine iki sıra istalâktitle bağlıdır. Evvelce revak üstünde ahşap bir sundurma ilâve edilmiş idi; 1920’de câmiin ma’mûr hâlini göstermekdedir.

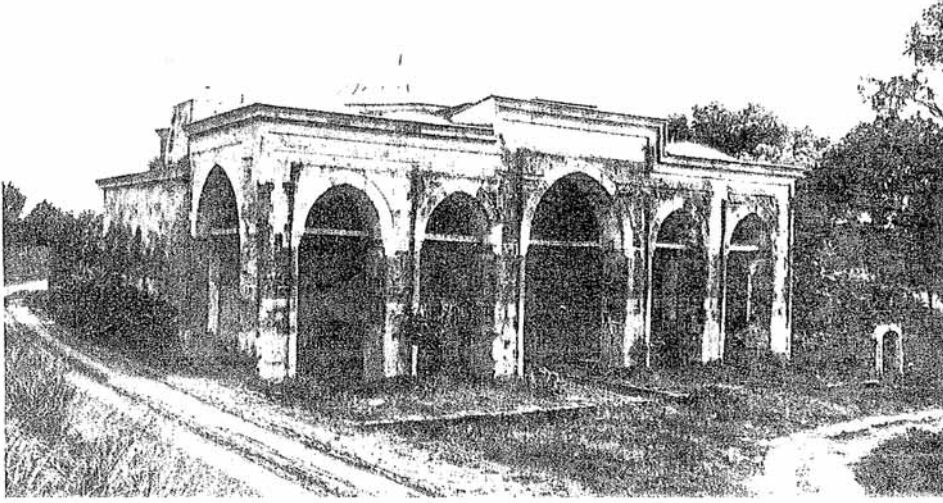
Yan taraflar ve arkada pencereler bir çerçeve ortasındadır; bunların alt kısmında, pencere ortasına kadar çıkan kavallı bir silme vardır; bu seviyede silme birden söner. Pencere silmeleri etrâfında kırmızı pervazlar da bulunmaktadır. Mihrâb tonozu üstü çatı ile örtülü olup bir üç köşe alınlık (fronton) ile biter; bizim mimârîmizin sevmediği bir motiftir.

Mihrab istikameti güneyden doğuya 23°’dir.

Kitâbe kapı üstünde 58 x114 cm. ölçüsünde, kötü bir sülûsle yazılmış, üç satır arabçadır.

Edirne’de Gâzi Mihâl Câmii esas kapısı

Edirne'de Gâzi Mihâl Câmii cebhesi

1. أسّاه هذا المكان المبارك الاميرى الكبيرى
2. عزّضه ميخال بن عزّز پاشا تكملت فى ايام السلطان مراد
3. بن محمد بن بايزيد خان فى سنة خمس و عشرين و ثمان مائه

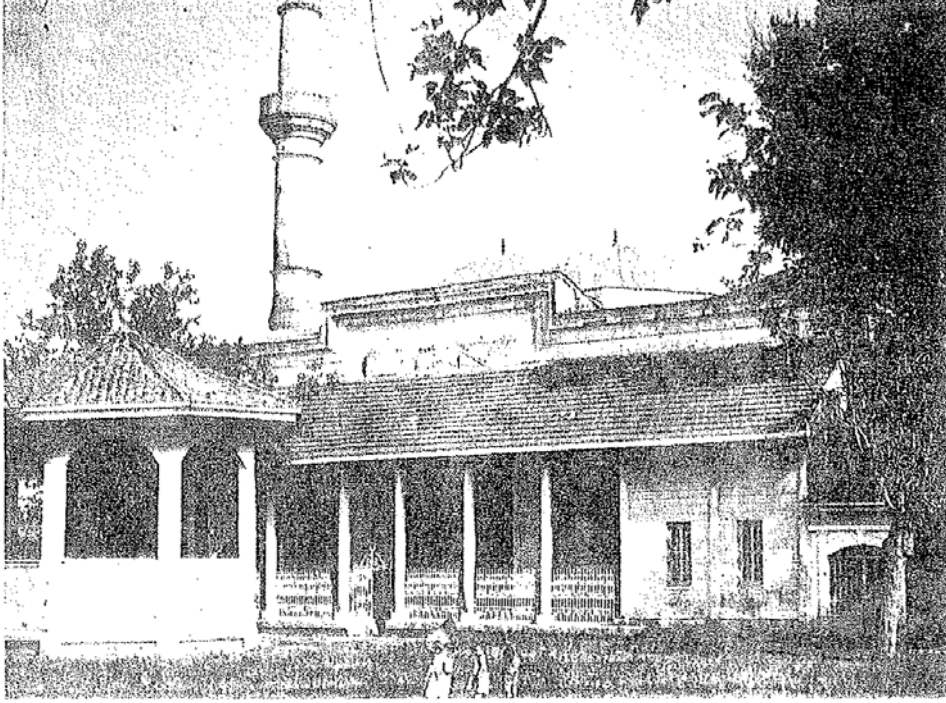
Bu mekânın 825 senesinde (1422) II. Sultan Murad devrinde tamamlandığı, fakat daha epeyce evvel başlandığı anlaşıyor.

Gâzî Mihâl Bey'e ve umumiyetle Köse Mihâl âilesine âit vakfiyeler ele geçmemiştir. Onların tasarruflarındaki Harman Kaya, Göl pazar'ındaki ve Rumeli'ndeki eski malikânelerinin hâsılını, bildikleri gibi vakıflarına sarfettikleri anlaşıyor. Tayyib Bey de bu Gâzî Mihâl Bey için fazla bir vesika bulamamış ve yalnız Yavuz Sultan Selim'in bir temlik fermânını dercetmiştir.¹³¹

Bunlardan Pınar Hisar, Kırklar İli yanındaki mâlûm kasabadır; diğer beş köy şimdi mevcut değildir. Bir Fîrûz binti Abdullah isminde bir hâtun, Rebû'l Âhir 873 tarihinde (Ekim 1468) şadırvan için bir vakfiye tanzim eylemiştir.¹³²

¹³¹ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.244-246

¹³² Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.345

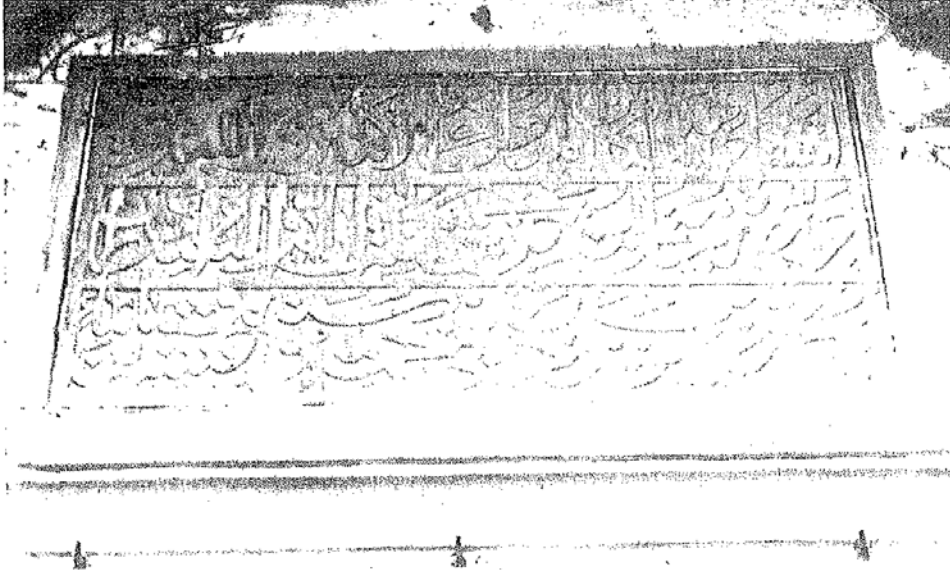

Edirne'de Gâzi Mihâl Câmii 1920'deki hâli (foto: Rif'at Osman)

Câmiin sağ tarafındaki hazîrede pek çok kabir vardır; eskiden bunların bunların daha fazla olduğu muhakkaktır. Bunlardan Mihâl Bey âilesine âit olanlar 1968 senesinde 5 adet idi; bir baba, dört evlâda âittir. Bunlar yan odanın ileriki penceresi önünden başlayarak revak hizâsına kadar üçü, onların az gerisinde ve aralarında ikisi yer almaktadır. Lâhidlerin hiç birisi gününden olduğu intibâhını vermiyor; hepsi sonradan tâdil görmüş, çok tâmir geçirmiştir. Târih sırasıyla yazacağız:

a) En ileride olanı câmiin bânisine âittir. 1920'deki mâmur zamanındaki resimde ortada görülen lâhiddir. Baş taşı dış yüzünde güzel bir yazı ile ve rûmî süslü bir başlık altında:

Gâzi Mihâl Câmii kitâbesi

اتقل من دار الغرور - الى دار السرور الامير - الكبير مihal بن عزيز

Ayak taşı iç yüzünde kalın, bozuk bir yazı ve basit, kaba bir başlık:

ياشأ الى رحمة الله - تعالى سنة تسع و ثلاثين و ثماناية

Her iki taşın diğer yüzleri rûmî kabartma ile müzeyyendir, yazı yoktur. Yazısına, süslemesine, cetvellerin kalınlığına, başlığında dilimlerin sadece kabartma bırakılıp, arkadan dolu olmasına ve târîh kısmında selâsin'in evvel, tis'a'nın ortada yazılmasına bakarak bu ayak taşının câmiden düşen enkazla kırıldığına ve yeniden yapıldığına kâniyiz. Zîrâ aynı hâlî, şimdi yazacağımız, kabrin câmîye en yakın düşen ayak taşında da müşâhade etmekteyiz.

b) Mihâl Bey kızı kabri: Yahşî Bey vâlidesi kabri, babasının lâhdinin solunda ve biraz geridedir.

Bu hâtunun babası ve oğlu bildirilmiş, zevcinden bahsedilmemiştir. 847 Şâban başında (24 Kasım 1443) vefat ettiği anlaşıyor. Bu taşın arkası rûmî oymadır.

Ayak taşı iç yüzünde fevkalâde kötü, eğri büğrü bir yazı ile ilk satırı aynen tekrarlanmış, son satırda "v-Allah ill'Allah" yazılmıştır.

Edirne'de Mihâl Bey Câmî'i hazîresi

Yazının öndeki taşa asla benzememesi, üstelik aynı ibârenin tekrarlanması, yeri boş bırakılmamak için bu dikmenin sümme-tedârik hazırlanıp konduğunu gösterir. Bu iki taşın arkaları rûmî süslüdür.

c) Azîz bin Mihâl Kabri: Ön sırada revâkın hizasındadır; gâyet kötü bir yazıdır. Baş taşı içinde:

المؤمنون لا يموتون - اتقلون من دار الى دار - هو الغفار

Baş taşı dış yüzünde, kalemle değil de parmakla yazılmış gibi gelişi güzel kalınlık ve büyüklükte bir satırda birkaç kalınlık değiştirilerek yazılmıştır. Harfin biri hesabsız büyük, yanındaki küçüktür:

اتقل من دار الفرور الى درار السرور عزيز بن ميخال بك في شهر شوال سنة

- خمسين وثمانماية الهجره - والنبيه

Böylece bu kabrin yazısı tek taşda tamamlanmış olmaktadır; ayak taşı fazladan olabilir.

d) Mihâl bin Azîz ve Azîz bin Mihâl lâhidleri arasında, Hızır bin Mihâl Kabri: Köşeleri burma sütunlu, rûmî tepelikli baş taşı dış yüzü:

انتقال من دا - رالفنالى - دارالبقا

Ayak taşı iç yüzü:

المرحوم حضر¹³³ بك بن - ميخال بك في او اخر - شعبان تاريخ سنة سته -
و خمسين و ثمان مائه

Bundan da, Mihâl Bey'in Oğlu Hızır Bey'in 856 Şâban sonlarında (Eylül 1452 başları) vefât ettiği anlaşılmaktadır. İki taşın arkası rûmî ile müzeyyendir. Hızır Bey'in imlâsının yanlışlığı üzerinde duracağız.

e) Yûsuf bin Mihâl Kabri: En geride ve revâka yakın olandır; köşesi sütunçeli, helezonî, güllü, rûmî tepelikli müzeyyen baş taşı dış yüzünde:

Edirne'de Mihâl Bey Kabri baş taşı dış yüzü

¹³³ İmlâsı böyledir.

اتقل المر - حوم مغفور سعيد - شهيد المحتاج

Ayak iç yüzünde:

الى رحمة الله تعالى - يوسف بن ميخال بك

وٹا نما يه (taş burada kırık, “tis’in” gibi bir kelime seziliyor)

f) Bir taş daha var ki Azîz bin Mihâl lâhdinin ayak ucuna ilişdirildiği için ister istemez alâkayı çekmektedir. Halbuki târihi de olmadığından II. Murad devridir düşüncesiyle yazmamıza da sebep yoktur. Fakat hem aynı yerde olması ve büyük bir zuhûl eseri olarak Bâdî Efendi'nin bu câmi için: "Bânîsi El-Emîr'ül-kebîr Mihâl bin Aziz bin Firenk bin Cavund sekiz yüz otuz tokuz târihinde vefât edip bu câmi-i şerîf sâhasında medfûndur" demesi ve Nüzhet Paşa, Mehmed Zeki, Tayyib Gökbilgin ve Mihâl Bey ahfadından Mahmud Râgıb, Gâzî Mihâl Bey'lerin tashih etmeden nakletmiş olmaları, hattâ Mahmud Râgıb Bey merhûmun bin mânâ çıkarması, bu taş üzerinde durmamızı lüzumlu kılmış ve I. Cildde¹³⁴, Köse Mihâl Gâzî'nin eserleri bahsinde mes'elenin etraflı tenkidini yapmış,¹³⁵ o bahis yalnız Orhan Gâzî devrine münhasır olduğundan beş kabrin de taşlarını yazmamıştık. Şimdi bunları yazdık; bahis mevzu taş görüldükten sonra hüküm ve kararımız sarâhat kesbedecektir:

اتقل من دار - الفنا الى دار البقا - فرزبك بن جند بك

Yazı çok bozuktur, usulsüz, kâidesizdir. Hızır isminin "ze" ile yazılmasındaki imlâ yanlışının bir başkası da burada irtikâb edilerek, Fîrûz "ye" siz ve "vav"sız, Cüneyd de "vav" ilâve ve "y" kaldırılarak yazılmıştır. Bu kadar îtinâsız bir taşta bu hatâ da olur.

İşte Bâdî Efendi bu son satırı "Frenk bin Cavund" okumuştur. Haydi (فر) den sonra ona bitişik olan (ز) yi görmedi ve Firenk ve Cavund gibi, işitilmemiş, duyulmamış, olması imkânsız isimleri de kabullendi diyelim; ya bu kim olduğu, târîhi meçhul olan solundaki demir parmaklığı kesip câmiî kendilerine karargâh yapmışlar; bir taraftan da depo edilmiş keresteyi oradan çıkarmışlar. Evkafdan aldığımız anahtarlar, bir yerden getirilip çakılmış eski kapının, asma kilidine uymadığından, bedenimizin ve elbisemizin sakatlanması bahasına bu kesilmiş parmaklıktan şahsı nasıl Gâzî Mihâl Bey'le birleştirmiş, üstelik de nasıl dedesi yapmıştır? Bu câmiî 825 (1421) de yapılmıştır, Azîz Paşa bile belki hayatta değildi; nerede kaldı onun merhum babası (Firenk) Bey gelip bu câmie gömülür? Bu

¹³⁴ Bk. Ayverdi, *Osmanlı Mimârisinin İlk Devri*, s.150-151

¹³⁵ Bk. Ayverdi, *Osmanlı Mimârisinin İlk Devri*, s.150-151, 205 a.R

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

88

Edirne'de Mihâl Bey Kabri ayak taşı iç yüzü

Edirne'de Mihâl Bey kızı Kabri ayak taşı iç yüzü

Edirne'de Mihâl Bey kızı Câmii hazîresi, 'Azîz bin Mihâl Kabri baş taşı dış yüzü

olacak şey değildir. Olan şudur: Mihâl Bey'in kızının ayak taşlarının değiştirilmiş, Azîz bin Mihâl taşının sonradan pek kötü şekilde yazılmış olduğunu görmüştük. Bu taş da o ameliyeler arasında alınıp buraya konmuştur; böyle vak'alar pek çoktur; sayısız misâlleri vardır. Köse Mihâl ve bu Gâzî Mihâl Bey'ler her nedense pek çok neşriyâta mevzû' teşkil etmiştir;

Edirne'de Mihâl Bey Câmii hazîresi, Hızır bin Mihâl Bey Kabri ayak taşı iç yüzü

Edirne'de Gâzî Mihâl Bey Câmii hazîresi, Yûsuf bin Mihâl Kabri baş taşı dış yüzü

Edirne'de Mihâl Bey Câmii hazîresi, 'Azîz bin Mihâl lâhindeki Fîrâz Bey taşı

Edirne'de Mihâl Bey Câmii Hazîresinde Yusuf B. Mihâl Kabri

işte biz de aynı kâfileye katılmış bulunuyoruz.

Bu Gâzî Mihâl'in Köse Mihâl Gâzî'nin ahfadından olduğu, âileye mâlikâne olarak verilen Harman Kaya = Harman Köyü yakınındaki Göl Pazarı'nda bulunan ve Çelebi devrinde görülen câmi, han ve hamamın mevcudiyetiyle de meydana çıkmaktadır.

Mihâloğullarının şeceresinin tanzimi daha birçok mâlûmâtın elde edilmesine bağlıdır.

Şunu da söyleyelim ki, câmiin yanında olan köprü Mihâl ismini taşıyorsa da vakfiye ele geçmediğinden, bânisi meçhul kalmaktadır. Biz de kaydından çekindik.

Gümlüoğlu Mescidi

Gümlüoğlu veyâ Gümlü Bey denilen bu zât ümeradan olup Mustafa Çelebi vak'asında Ulu Âbâd kenarında II. Sultan Murad'a iltihâk etmiştir. Bu zât veyâ oğlu Murad Bey Beylerbeyi Câmii yakınında yalnız imamı olup bakıye vazifeleri cemâat tarafından ödenen ufak bir mescidi varmış, şimdi yoktur. Bu âileye Fâtih ve II. Sultan Bâyezîd tarafından temlikler yapılmış, Zağra'da ve Kosova'da da zâviyeleri bulunmakta imiş.

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

90

Hacı Abdullah Mescidi

Keçeci Hacı Abdullah isminde birinin şimdi mevcut olmayan Hacı Doğan nâmında (Kuşçu Doğan) bir mescidi olup ayda 15 akçe tevliyet, 5 akçe nezârete, 5 akçe de tâmire sarf edilecektir. Vakfiye târîhi Evâil-i Ramazan 854 (Ekim1450 başları).¹³⁶ Bu mescidden eser yoktur.

Hacı Ahmed Mescidi

Rıfkı Melûl Bey¹³⁷ Edirne Câmileri tedkîkinde, Tahta Kale Hamamı bitişiğinde olan bu mescidin 70 lira bedelle 1926 başında satıldığını, Vakıflar dosyasından aldığı mâlûmatla, bildirmektedir. Aslında mescid kubbeli imiş.

Hacı Bedrüddîn Mescidi

Bu zât Kale içinde bir mescidi için Kayan karşısında 6 dükkân, 2 mahzen, Kayan Çarşısı'nda 2 nalband dükkânı vakfetmiştir. Bunların 976 da (1568) irâdı 8520 akçeye bâliğ olmakta imiş.¹³⁸ Şimdi mescid yokmuş.

Hâce Hâtûn Mescidi

Bu hâtûnun Horozlu Yokuşu'nda, Zincirli Kuyu Mahallesi'ndeki mescidinin vakfiyesi Evâhır-i Receb 836 (Şubat 1443) târîhli olup birçok dükkânlar vakfetmektedir. Mescid şimdi yoktur.¹³⁹

Hadım Balaban Mescidi

Bâdî Efendi Selimiye civârında, Hadice Sultan Sarayı Sokağı'nda, ahşap çatılı olduğunu söyler. Rif'at Osman Bey mâil-i inhidâm olduğunu bildirir.¹⁴⁰ Bu zât Dimetoka'da 1420 akçe irâdlı Emînüddin köyünü ve 650 akçelik değirmenini bu mescidine vakfetmiştir.¹⁴¹

Câmi enkâzı 1928 de 200 liraya satılmıştır.¹⁴² Şimdi mevcûd olmayan bu câmiin Rif'at Osman Bey'in 1920 de çektiği iki resmini takdim ediyoruz. Duvarları yalnız tuğla ile yapılmıştır; kısacık minâresi daha o zaman harap olmaya başlamıştı.

¹³⁶ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.270

¹³⁷ Meriç, agm., s.445 da kubbeli olduğu, s.467 de yıkıldığı ifâde edilmektedir

¹³⁸ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.271-272

¹³⁹ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.272

¹⁴⁰ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsi*, age., s.21

¹⁴¹ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.231

¹⁴² Meriç, agm., s.469

Edirne'de Hadım Balaban Mescidi
(1920'de Rif'at Osman Bey'in fotoğrafı)

Edirne'de Hadım Balaban Mescidi
(1920'de Rif'at Osman Bey'in fotoğrafı)

Hadım Demirtaş Mescidi

Bâdî Efendi Üç Şerefeli'nin arkasındaki Karanfiloğlu Caddesi civârında aynı isimdeki mahallede, Orta Sokak'ta,¹⁴³ Rif'at Osman Bey aynı caddede Tahtalı Hamam civârında olduğunu yazar.¹⁴⁴ Bu mahallede sâkin İnci Hâtûn isminde birisinin 854 (1450) târîhli bir vakfiye ile evini bir diğer hâtûna şart eylemiş olmasından, mahallenin ve mescidin târîhi belli olmaktadır.¹⁴⁵ Tayyib Bey de 1070 no.lu, 976(1568) târîhli tapu defterinin 228. S. sine istinaden bânînin muhtelif ev, dükkân, odayı mescidine vakfettiğini yazmaktadır.¹⁴⁶ Mescidin enkâzı 1928 de 420 liraya satılmıştır.¹⁴⁷

Hamîd Bey Mescidi

Muharrem 852 (Mart 1448) târîhli bir vakfiye ile Sittîn Hâtûn isminde birisi Terziler Çarşısı'nda, Ulu Câmi=Eski Câmi yakınındaki Hamîd Bey Mescidi Mahallesi'inde bir vakıf tesis etmiştir. Bundan mescidin ve mahallenin târîhi çıkmaktadır. Bu mescid şimdi yoktur.

¹⁴³ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1.c., s.50, sıra 60

¹⁴⁴ Rif'at Osman, *Edirne Rehnumâsı*, age., s.21

¹⁴⁵ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.275

¹⁴⁶ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.356

¹⁴⁷ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.469

II. Murat Devri Edirne Eserleri

92

Hasan Paşa Mescidi

Bâdî Efendi bu Hasan Paşa'nın 830 da vefât ettiğini ve bu mescidden başka Kale içindeki İhmâl Paşa Câmîini yaptırmış olması muhtemel olduğunu yazar.¹⁴⁸ Rif'at Osman Bey İstanbul yolunda, mescidinin harap olduğunu bildirir.¹⁴⁹ Edirne Armağanı'nda bu zâtın hüviyeti üstünde durulmaktadır.¹⁵⁰ Fakat Bâdî Efendi'nin aynı yerde yazdığı kabir taşında babasının "Emîr'ül-a'zam v'el-Vezîr'ül-Ekrem Ahmed Bey Çelebi" gösterildiğine göre, böyle bir zât ve oğlu Hasan Paşa bilinmemektedir. Bursa'da evkâfını yazdığımız Alâüddîn Ali Esved'in oğlu Kara Hasan Paşa'nın olamayacağı da âşikârdır. Bu mescidin evvelâ enkâzı, sonra arsası 1940 da metre murabbai 50 kuruşdan satılmıştır.¹⁵¹

Hızır Ağa Mescidi, Hamamı

Edirne'de Hızır Ağa Mescidi (1920'de Rif'at Osman Bey'in fotoğrafı) Edirne'de Hızır Ağa Mescidi

Sultan Selim'de Kıyık'a giden yol üstündedir. 832 (1428) târîhli olduğu ve arsasının 426 m² bulunduğu anlaşıyor.¹⁵² Rif'at Bey 1920 de dahî harap olduğunu söyler. Kendi çektiği fotoğraf, yine ağzı yüzü yerinde bir binâ gösteriyor; şimdiki perişân hâli de âşikârdır. Bânî Hızır Ağa aynı mahallede 4000 akçe îrâdlı bir hamam ile 5 hücreyi vakfetmiş. Hücreler harap olup yerleri 160 akçe mukâtaya verilmiştir.¹⁵³

Câminin kubbesi basit müsellesli bir kuşak ile oturur. Kesme taştan yapılmış beş sıra istalâktitli bir mihrâbı vardır. İçden içe 7.20x7.75 ölçüsündedir; duvar 98-100 cm. dir. İki kubbeli bir revâkı olup, kapısı yandadır. Binâ kâmilan kesme taşdan yapılmıştır. Hamam şimdi yoktur.

¹⁴⁸ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1.c., s.50, sıra 6

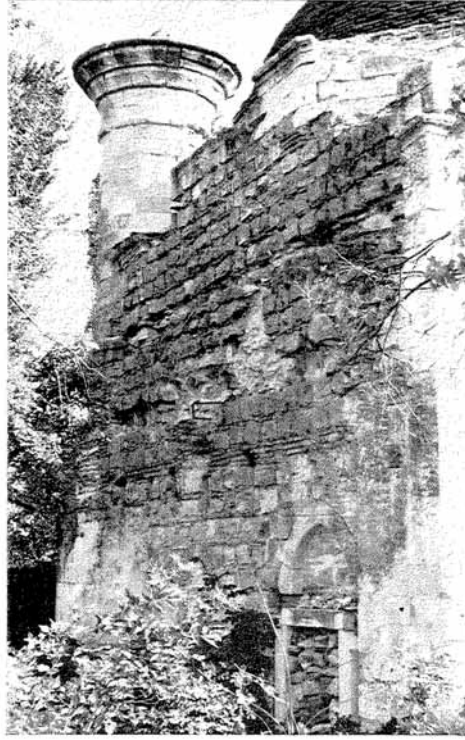
¹⁴⁹ Rif'at Osman, *Edirne Rehtümâsı*, age., s.20

¹⁵⁰ Gökbilgin, *Armağan Kitabı*, age., s.160-170

¹⁵¹ Meriç, agm., s.469

¹⁵² Meriç, agm., s.490

¹⁵³ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.327

Edirne'de Hızır Ağa Mescidi

Hoca İvaz Camii

Horozlu Yokuşu'nda olan bu kubbeli câmiin kitâbesi

فی ایام سلطان مراد بن محمد خان حاجی ابراهیم بن خلیل والحاج عوض ابن حسن ۸۳۵

olduğunu Bâdî Efendi yazar.¹⁵⁴ Bânî iki kişi olduğu hâlde yalnız birisinin adı kalmıştır. Rif'at Osman Bey Sübaşı Elhâc İvaz Paşa bin Hüseyin tarafından 835 (1431) de inşa olunmuş zarîf bir câmi olduğunu, duvar ve mihrabının çini ile kaplandığını ve 1330 Rûmî (1914) de yıktırılarak yerinin Sanâyi Mektebi Bahçesi'ne katıldığını yazar.¹⁵⁵ Hocalık İvaz Sübaşı'ya nereden gelmiştir? Hacı denmeliydi. Nitekim Peremeci böyle yazıyor.¹⁵⁶ Yeşil Câmînin mimârı Hacı İvaz olması ihtimâli üzerinde duruyor ki, ne kadar yanlıştır. İvaz Paşa bu târîhte vefât etmişti ve babası da Ahî Bâyezid'dir.

¹⁵⁴ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1.c., s.53, sıra 58

¹⁵⁵ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.21

¹⁵⁶ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.76

II, *Murat Devri*
Edirne Eserleri

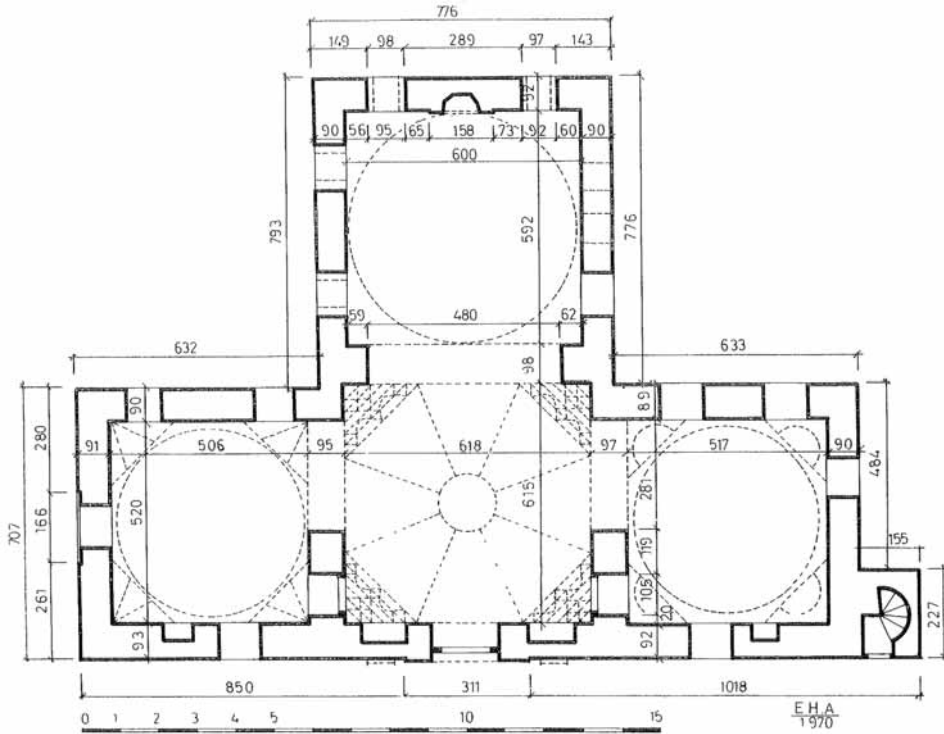
94

İbrâhim Bey (Boynu Eğri) Mescidi

Eski Câmi ile Üç Şerefeli arasında Hacı Alemüddîn Mahallesi'nde olan bu câmie bânî o civarda olan 15 dükkân vakfetmiş ve imam, müezzîn, sermahfil vesâire vazifelerini tâyin etmiştir. 976 (1568) târîhli 1070 numaralı tapu defterinde 11988 akçe vâridâtı görülmektedir.¹⁵⁷ Mescid mevcut değildir.

İmâret-i Mezîd Bey Câmii

Ayşe Kadın Semti'nin ve Hanı'nın aşağısında, nehir seddelerine yakın bir yerde olan bu câmi şimdi bir harapedir, Bâdî Efendi Yeşilce Câmi ünvânıyla kaydedip 845 (1441)'de yapıldığını bildirir.¹⁵⁸ Mezîd Bey Erdel Beyi Şeytan Kulu Drakula'nın pusuya düşürüp hunharca şehîd ettiği zâttır; târihi 845(1441) dir.¹⁵⁹ Aynı vak'a Jan Hunyad'a da isnâd olunur.

Edirne'de 'İmâret-i Mezîd Bey-yeşilce Câmii

¹⁵⁷ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.274

¹⁵⁸ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1.c., s.47, sıra 50

¹⁵⁹ *Aşık Paşa-zâde Târîhi*, age., s.129; İsmâil Hâmi Dânişmend, *Osmanlı Târîhi Kronolojisi*, 4.c., İst. 1947, s.207

Rif'at Osman Bey, câmi ve mahallenin Kirişhâne Uzun Kaldırım'da olduğunu yazar, câmii de Kâsım Çavuş-zâde Mustafa Efendi'nin yaptığını söyler¹⁶⁰ ve ayrıca câmisiz bir Yeşilce Mahallesi'nin Kişirhâne'de olduğunu bildirir.¹⁶¹ Halbuki ikisi de Kirişhâne'de olan bu iki mahallenin câmii birdir o da budur. Mezîd Bey'in bir ikinci mescidi varsa da, o tamamen başka yerde hastahâne civarındadır.

Osman Peremeci ise Yeşilce de denilen Mezîd Bey Câmiinin iki kubbeli ve cenahlı olduğunu tasrih eder.¹⁶² Tayyib Bey de Yeşilce = İmâret-i Mezîd Bey ve diğer Mezîd Bey Câmi'lerinde aynı yanlışlığa düşmüştür.¹⁶³ Tayyib Bey, III. Sultan Murad devrine ait 470 no.lu tapu defterine istinâden bânînin vakfettiği ve kendi bahislerinde yazacağımız han ve hamamıyla 4554 akçe îrâdlı Edirne'de Helvacı ve Burnu Panbuk¹⁶⁴ köylerini zikreder.

Câmi, birincisi sekiz dilimli, ikincisi kürevî iki kubbe ile yan kanatlardan mürekkeptir. Pencere seviyelerinin işâret ettiği gibi, içeride seviye farkı yoktur. Medhâl kubbesinin ancak 25 cm. kalınlıkta olduğu delik bir yerinden ölçülebilmektedir. Kasnak çok yüksek olduğundan bu kadar ince bir kubbe tutunabilmiştir. Köşeliklerde 6 sıra istalâktit vardır. Mihrâb üstü kubbesi müselles-i kürevî alikalara (pandantiflere-aslan göğsü - Edit.) müsteniddir. Yan cenahlar birer ufak, birer genişçe açıklıkla ortaya bağlıdır. Kubbelerin biri kürevî alfîka (tromp), biri baklavalı kuşakla duvarlara basar.

Mihrâb, kesme köfeki taşından yapıldığı hâlde, sonradan sıvanmıştır; yaşmağı 5 sıra istalaktitlidir. Üstünde oyma - kabartma, taşdan bir su bulunmaktadır. Mihrâbın sağ tarafında birinci pencereyi yapmamışlar, bu suretle minbere yer bırakmışlardır. Osman Peremeci minberin 1165 (1752) zelzelesinden sonraki tâmirde konduğunu söylüyorsa da, bu inşâi delîl aslından minber olduğunu gösterse gerektir.

Cebhe duvarı kâmilten yeniden yapılmıştır; arka taraflar, ya sırf kesme taş veyâ 2 sıra tuğla bir kesme taş iken, cephenin molozla pek âdî bir şekilde yapılmış olması, hiçbir taşı kalmadan değiştirildiğini belirtiyor. Kapının kemeri ve sövesi yenidir; zirâ eski gülün bir kısmının kesilmiş olduğu bellidir. Cebhede bir revak başlangıcı tesbît edilemiyor; ancak kapının sağında kalemlle yontulmuş bir kemerin şimdiki duvar yüzüyle berâber kalan bir izi görülüyor. Diğer taraflarda iz bulunmadığından, restorasyon resmimizde sâde yerlerini işâretle iktifâ ettik. Bu son resimde uzakda sağda görülen binâ Ayşe Kadın Kervansarayı'dır.

Sağ kanatta ve mihrâb kısmında cebheler iki tuğla ve bir kesme taşla işlenmiş, köşeler yalınız taşla yapılmıştır. Sol kanad tamamen kesme taştır. Kasnaklardan öndeki kesme taş,

¹⁶⁰ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age.,s.25

¹⁶¹ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age.,s.32

¹⁶² Peremeci, *Edirne Târihi*, age.,s.67

¹⁶³ Gökbilgin, Paşaeli,age.,s.244

¹⁶⁴ *MeskûnYerler Kılavuzu*, age., Helvacı Köyü Edirne Havsa'da s.459, Diğer köy Kılavuz'da yoktur.

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

96

Edirne'de İmâret-i Mezid Bey-Yeşilce Câmii mihrâbı

arkadaki tuğladandır.¹⁶⁵ Resimlerde de görüldüğü gibi, eski sivri kemerlerin altında, sövesiz, tuğladan basık kemerli pençeler görülmektedir. Bunlar da câmiin son tâmirine ait izlerdir. Birinci tâmirin 1752'da olduğunu bildirmiştik; ikincisinin senesi belli değildir. Üçüncüsü kitâbeden görülecektir. Bu pencerelerden en sağlam kalan bir tânesidir. Onun da sövesi kalmamış, kemer aynası delinmiştir. Mihrâb istikâmeti güneyden doğuya 59°'dir ki, hatâ büyüktür.

Kitâbe kapı sivri kemeri aynasındadır; ufak nesihle yazılmıştır:

قد بنى هذا المسجد المشرف فى عصر سلطان مراد ثانى
مزید الامیر الکبیر الغازی فی سبیل اللہ سنہ ۸۴۴
وقد عمر تعمیر الثالث فى عصر سلطان ابن سلطان الغازی عبد الحمید خان ثانى ۱۳۰۷

¹⁶⁵ Aptullah Kuran, age., s.126 da bir plânı vardır. Merkez kubbe hem sekiz dilim, hem dâirevî gösterilmiş, yan kubbeleri alıkalari (köşeleri) ve höcreleri çizilmemiştir.

Edirne'de İmâret-i Mezîd Bey-Yeşilce Câmii şîmâl-i şarkî cebhesi

Edirne'de İmâret-i Mezîd Bey-Yeşilce Câmii cenûb-i garbî cebhesi

Binanın 844 de (1440) II. Sultan Murad zamânında Emîr-i Kebîr Mezîd Bey tarafından, üçüncü tâmirin ise 1307 (1889-1890) da Sultan Hamîd zamânında yapıldığını bildirmektedir. Bâdî Efendi (50. S., 47. sıra)'da 1167(1753) de yapılan tâmirin, yânî bundan 140 sene evvel, 6 beyitlik Türkçe kitâbesini kaydetmiştir; ancak kitâbe şimdi yoktur. Sultan Hamîd Han zamânında, tâmir veya yeni olsun, kitâbeler hep Türkçe yazılır iken, bu, müstesnâ olarak arabistandakiler gibi arabçadır.

Kavaklı Mescid

Bânîsi Hadım Şihâbüddîn Paşa olan bu mescidin, Bâdî Efendi Kavaklı Mahallesi'nde, Tabutlu Câmî Sokağı'nda olduğunu yazmaktadır.¹⁶⁶ Rif'at Osman Bey, harap mescidin Süleymânîye Küçük Pazar'da Sezâî Dergâhı civârında olduğunu bildirmektedir.¹⁶⁷ Bu mescid Tunca'nın taşkınlarından zarar gördüğünden, 1920'lerde terk edilmiş 1935'de arsası 20 liraya, enkâzı 270 liraya satılmıştır.¹⁶⁸ Şihâbüddîn Paşa'nın Edirne'deki başka câmilerini ve mühim köprüsünü, hamamını göreceğiz; Filibe'deki imâretini Rumeli'ndeki hayrâtını sırasında yazacağız. Vezîr Şihâbüddîn Paşa'ya târihlerimiz Kula Şâhin ismini verirler; müellifler bu ismi tevsik için çok uğraşmışlardır. En vâzih delili Neşrî'nin kayıdır; Kula Şâhin'in Filibe'deki imâreti yaptığını söyler. Halbuki Filibe'deki imâretin Şihâbüddin Paşa tarafından yapıldığı kitabesinden anlaşıldığından iki ismin de aynı zâta âit olduğu aşîkârdır.¹⁶⁹

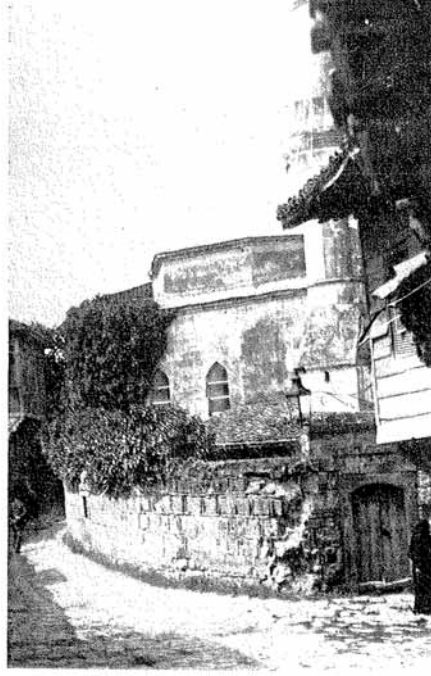
¹⁶⁶ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1.c., s.66, sıra 111

¹⁶⁷ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.27

¹⁶⁸ Meriç, agm., s.470

¹⁶⁹ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ*, Leipzig Nüshası, s.230

Edirne'de Kirazlı Mescid (1920 Rif'at Osman Bey'in fotoğrafı)

Kirazlı Mescid

Bâdî Efendi Selîmiye yakınında Arasta Mahallesi'nde Şihâbüddîn Paşa Sokağı'nda olduğunu kitâbesiyle beraber yazmaktadır.¹⁷⁰ Rif'at Osman 840'da Şihâbüddîn Paşa tarafından yapıldığını kaydetmiştir.¹⁷¹ Tayyib Bey bu mühim ve îmarcı vezirin şahsiyeti üzerinde bihakkın durarak, gördüğü vazifeleri, bir devlet adamı salâhiyetiyle Zağnos Paşa ile mesâisini birleştirerek, yaptığı hizmetleri zikredip vakıflarını yazar ve Şihâbüddîn Paşa'nın târîhlerde geçen Kula Şâhin ile aynı zât olduğunu başka bir yoldan isbât eder.¹⁷² Gerek iki ismin mutâbakatı, gerekse Şihâbüddîn Paşa'nın Zağnos Paşa ile hem fikir olarak İstanbul fethi sıralarındaki büyük himmeti ve Halil Paşa'nın muhasaraya zarar verebilecek bir mertebeye çıkan garib tutumu karşısında dikilmesini, Prof. Halil İnalçık Bey'in evvelce zikrettiğimiz Fâtih Devri vesîkaları kitabından tâkip etmek gerektir. O zaman bu hadım ve azadlı zâtın, devletin üstüne titreyişindeki asâleti ve haşmeti göreceksiniz.¹⁷³

¹⁷⁰ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1.c., s.54, sıra 3

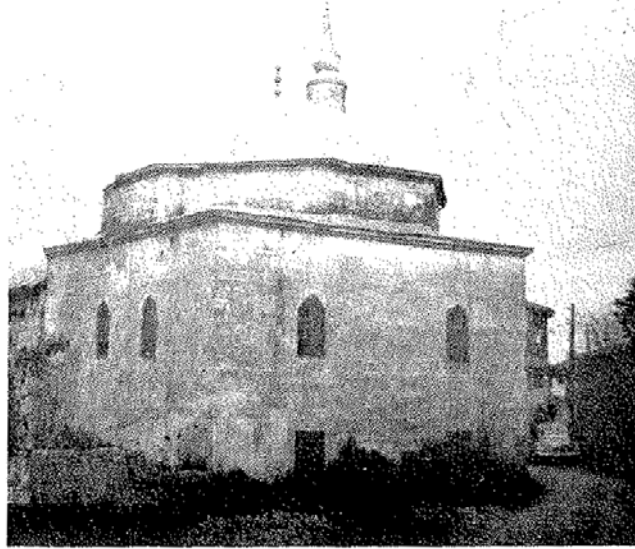
¹⁷¹ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.24

¹⁷² Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.255-261

¹⁷³ Halil İnalçık, *Fâtih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesîkalar*, Ank.1954, İstanbul'un fethi ve Halil Paşa ile alâkalı bütün bahisler

Tayyib Bey'in tahrîr defterlerinden çıkardığı vakıflar şunlardır: 20 no. 890 (1485) târihlerine ait defterden nakledilenler, Mahmud Kariyesi¹⁷⁴ 9822, Ortakcılar¹⁷⁵ 6600, Bey Döker kariyesi, diğer adı Bey¹⁷⁶ 1791, Edirne'de dükkânlar 12000, 2 başhâne 1400, üç mahale mukâtaası 3485, odalar 1636, kiremitlik 1332, bahçe 700, Mahmud Köyü Hamamı 800, cem'an 39267 akçedir; bunlar Edirne'deki üç mescidine ve Kiliselik (şimdi Bulgaristan'dadır) deki mescidine sarfolunurmuş. Bahçe, Filibe'deki bir köyle evvelâ istibdâl edilmiş, sonra yeni köprü (Sarachâne Köprüsü) yapılmak üzere kısmen, geri alınmış ve 241 no. 925(1519) târihli deftere göre, Edirne'deki köyler şu hâli almıştır: Doyca Mahmud 7768, Bahâdır 4498, Diker yâhud Döker denilen Bey Köyü 1630 akçe hâsılı idiler. aynı târihdeki 75 no.lu defterde Gözsüz Doğan¹⁷⁷ Kariyesi hâsılı 6934 akçeli olup bu da Filibe'deki imâretine tahsis edilmiştir. Bu bahsi tekrarlamamak için Filibe'deki imâretinin vakıfları o kasabaya tâbi Kıvırcıklı, Segmen Obası, Âdil Obası, Kilimci Dâvud, Özen Kara, Demirci İlyas, Kara Ağaç, *كوكلعه*, Balsa kariyeleri olup toplam îrâdı 179987 akçelik mühim bir yekûn tutmaktadır. Bu köylerin şimdi ismi bile bulunamaz; ecebi elinde kalmıştır. Tayyib Bey bundan sonra vakıflardaki olan değişiklikleri yazmaktadır. Bu tafsîlâtın birinde, dükkânların Takyeciler'de Bezzazistan Çarşısı'nda olduğu ve üçüncü mescidin Yeni Saray yakınında bulunduğu öğrenilmektedir.

Edirne'de Kirazlı Mescid (1951'deki resmi)

¹⁷⁴ *Meskûn Yerler Kılavuzu*'nda yoktur.

¹⁷⁵ *Meskûn Yerler Kılavuzu*, s.877, Lala Paşa'da.

¹⁷⁶ *Meskûn Yerler Kılavuzu*, s.153, Keşan'a tâbi

¹⁷⁷ *Meskûn Yerler Kılavuzu*, s.428, Malkara'ya tâbi

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

100

Câmi şimdi perişan bir hâldedir; eski güzel revâkı tamâmen yıkılmıştır; kapısı örülmüş, her tarafı çalılar sarmıştır. Halbuki 1920'de çekilen resminde, kesme taş ihâta duvarının içinde huzur içinde bir mahalle câmii gözleri çekerdi. Câmi dışdan dışa 9.80x9.80 mt. olup kapısı yandadır; duvarlar 1.00 mt. dir; kubbe kürevî müsellelere (pandantif) oturur; ahşap mahfil eskidir; mihrâb bozulmuştur; pencere kapakları üç tablalı olup kible duvarında bir tek nümûnesi kalmıştır. Mihrâb sağında altlık pencere yoktur; bu tutum, İmâret-i Mezîd Bey'de olduğu gibi, müstakbel bir minbere yer bırakmak için olsa gerekdir; başka bir âmîl yoktur. 19 sene evvelki bu resimde revak dahî görülüyor.

Binâ tamamen kesme taştır; solda olan minâre de öyledir. Kubbe kasnağı kısmen tuğla ile, kısmen âdî molozla tâmir görmüştür.¹⁷⁸

Edirne'de Kirazlı Mescid kitâbesi

Mihrâb istikâmeti güneyden doğuya 40° dir.

Kitâbe: Kapı üstünde, iki satır arabçadır; 44x82 cm. ölçüsündedir.

اسس هذا المسجد المبارك في أيام سلطان مراد خان
حاجي شهاب الدين بن عبد الله سنة اربعين وثمانية

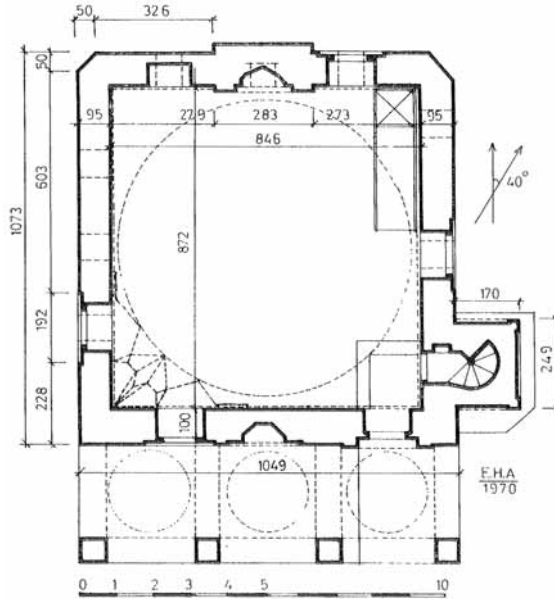
¹⁷⁸ Aptullah Kuran, age., s.42'de bir planı vardır. Biz ölçmediğimiz için bir mutâlâa serdetmiyeceğiz.

- Kurdcu Doğan Mescidi: Bk: **Kuşçu Doğan Mescidi**

Kuşçu Doğan Mescidi

Bâdî Efendi aynı mahalle ve sokakta olup Kuşçu Doğan da denildiğini ve bânînin yeniçeri ağalığından mâzûl olduğunu bildirmektedir.¹⁷⁹ Rif'at Osman Bey yeniçeri ağalarından Kurd Doğan'ın eseri olup 1331 (1915)'de tâmir olunduğunu yazar.¹⁸⁰ Osman Nûrî Peremeci Bey Doğan Ağa'yı Fâtih devrinde gösterip câmiin Karanfiloğlu semtinde ve Tahtalı Hamam karşısında olduğunu yazar.¹⁸¹ Bundan Tahtalı Hamam'ın yeri de kat'î olarak tesbât edilmiş olur. Tayyib Bey bu zâtın hüviyeti hakkındaki ihtimâlleri zikrederek kendisine Kurdcu, Korucu da dendiğini ve Kurdcu Doğan isminde Edirne'de bir mahalle olduğunu bildirir.¹⁸² Bu tafsîlâtıdan XVI. asır sonlarında yazılan 470 no.lu tahrîr defterinde bu zâtın künyesinin "Merhûm ve Mağfûr ve Sa'îd ü Şehîd Yeniçeri Ağası Doğan Bey" olduğu anlaşılmaktadır. 890 (1485) târîhli tapu defterinde Kayapa Köyü¹⁸³ Selâtin-i güzeste (geçmiş sultanlar) tarafından temlik edilmiş, o da bunu evlâdlık vakıf yapmıştır. Bu târihte geçen sultanlar dendiğine göre II. Murad devrine atlayıp mescidin inşa zamânını gösterir.

Edirne'de Kirazlı Doğan Mescidi plânı

¹⁷⁹ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s.53, sıra 56

¹⁸⁰ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.27

¹⁸¹ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.78

¹⁸² Gökbiğin, Paşaeli, age., s.40 ve 224-228

¹⁸³ *Meskûn Yerler Kılavuzu*, s.52

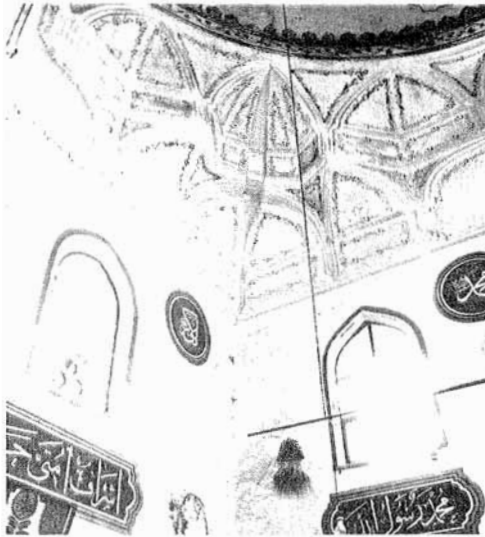
II. Murat Devri Edirne Eserleri

102

Bu evlâdlık vakıfdan sonra Doğan Ağa Evâil-i Cemâziyü'l-Evvel 866 (Şubat 1462 başı) da mescid vakfını tesis etmiştir. Vakıfları şunlardır:

1-Aynı mahallede 396 akçe îrâdlı 4 höcre, 2 - fırın ve höcre 586 akçe, 3- dükkânlar ve sabunhâneler (vâridâtı yazılmamış). Bu vâridâtdan 1 akçe cüz okumak üzere imama ayrıldıktan ve câmiin rakabesinden sonra kalanın üçte ikisi imama, üçde biri müezzine verilecektir.

Bundan 3,5 ay sonra yaptığı bir vakfiyede, vâkıf Doğan Ağa merhum olarak gösteriliyor; burada Kayapa Köyü'ndeki zâviyesi için Edirne'de Hacı Mahallesi'nde höcreler, değirmen, Kayapa köyünde müsâfirler için han, ki cem'an 3300 akçe vâridâtı olan evkaf bırakmış ve gelip geçene sarfını şart eylemiştir. Bu tafsilâttan, bu tesisin de epeyce bir mâzîsi bulunduğu, bâzı vakıfların kaybolduğu anlaşıldığından, merhum da dendiğine göre, Kurt Doğan Ağa Fâtihi devrinden evvel olacaktır.

Edirne'de Kuşçu Doğan Mescidi kubbenin baklavalı kuşağı ve köşelikleri

Edirne'de Kuşçu Doğan Mescidi (1920 Rif'at Osman fotoğrafı)

Câmi 8.5 mt.'lik kubbe ile örtülüdür. Köşelerde üstte 3 tam, altta 3 tam 2 yarım iri yaprakla meydana gelip devâm eden baklavalı kuşağa oturur. Bu yapraklar pek rastlanmayan hoş bir hususiyet arz eder. Altta 4, üstde 7, kasnakda 3 penceresi vardır. Alt pencerelerde hiçbir tenâzur (simetri) yoktur. Sağ tarafda pencere, yine minbere yer ve imkân bırakmak için çok gerilerdedir. Soldaki ondan da geridedir. Mihrâb duvarında iki değil tek pencere bulunmaktadır. Döşeme 25'lik altı köşe tuğladır. Mihrâbda beş sıra istalâkitli yağmak varsa da pek ziyâde sıvanmış ve çirkin kalemlerle berbâd edilmiştir. Pencere kapakları düz, yekpâre tahtadır; iki sıra da dörder çivi başı bulunmaktadır.

Câmi evvelce pek câzib ve özlü bir iklim, sit ortasında imiş, karşısında bir sebil varmış. Şimdi bunlardan ve Tahtalı Hamam'dan eser yoktur.

Edirne'de Kuşcu Doğan Mescidi (1920 Rif'at Osman fotoğrafı)

Câmiin son cemâat mahalli kubbeli iken, yıkılmıştır; (703. R.). kible duvarı üstünde 1310 (1891-92) tâmir târihi vardır. Rif'at Bey 1331 Rûmî (1915) deki tâmirini bildirmektedir. Tamâmen kesme taştan olan câmiin kible duvarında sağda kapı, ortada istalâktitli dış mihrâb, solda bir pencere vardır.

Kemer uçları tesviye edilmiş, iz bırakılmamıştır. Câmiin iki köşesi alttan pahlı olup dört sıra istalâktitle yukarıda tekrar köşe yapmıştır. Minâre 16 dilimli ve olukludur.

Mihrâb istikâmeti güneyden doğuya 40°'dir.

Edirne'de Kuşçu Doğan Mescidi (2013)

Kürd Hoca Mescidi, Medresesi

Bâdî Efendi aynı isimdeki mahalle ve sokakta olduğunu, Zindan Altı'nda Tatarhânîler Kabristanı'nda olan taşında, bânînin künyesinin "*Mehmed bin Abdurrahman bin İbrâhîm'ü-Şehîr bi Kürd Hoca*" şeklinde yazıldığını bildirir.¹⁸⁴ Tayyib Bey'de yalnız mahallesinin ismi vardır.¹⁸⁵ Rıfkı Melûl Bey Süleymâniye Küçük Pazarı'ndaki medresenin 1919'da yıkıldığını, 1927 de mescid enkazının 550 kuruşa ve arsanın 1940 da satıldığını yazmaktadır.¹⁸⁶ Aslında Ayşe Kadın ile Süleymâniye arasında bulunduğu mahallen tahkîk olunan mescidden şimdi eser yoktur.

Bu Kürd Hoca'ya II. Sultan Murad, Murâdiye Câmii evkâfından bir vazife bağlanmıştır; o bahisde göreceğiz.

Mehmed Bey Mescidi

Nâib Hoca Mahallesi'nde olan bu mescidi II. Murad devrine alan Tayyib Bey, bânînin

¹⁸⁴ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s.59, sıra 46

¹⁸⁵ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.42

¹⁸⁶ Meriç, agm., s.471

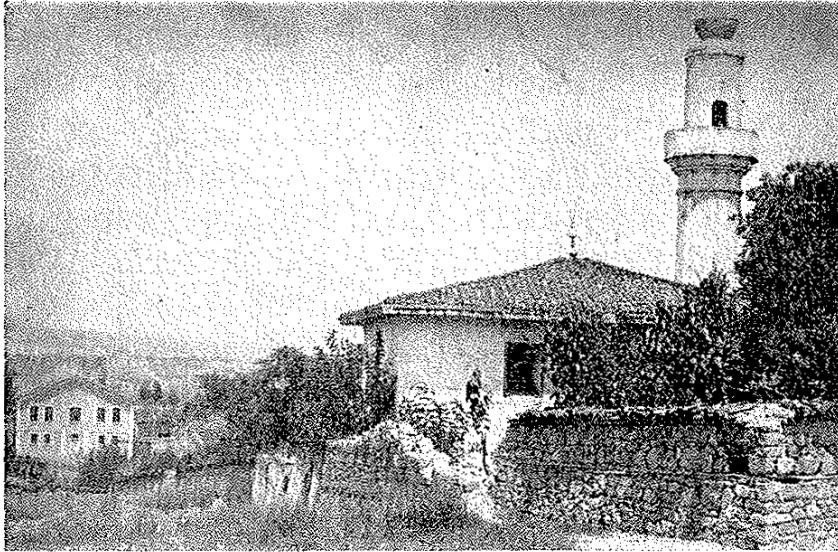
künyesinin "*Mehmed bin Eyne Beyi İbni Nâib Hoca*" olarak dercetmekte ve mescid karşısındaki evini imamlara şart eylemiş olduğunu bildirmektedir.¹⁸⁷ Bu mescid de şimdi yoktur.

Mehmed Paşa Mescidi

Bâdî Efendi aynı isimdeki mahalle ve sokakda İmam Fakıyh Hızır Oğlu Mehmed Paşa'nın 837 (1433-34)'de ahşap çatılı bir câmi yaptırdığını bildirmekte ve tâmir geçirdiğini, sonra yıkıldığını söylemektedir.¹⁸⁸

Mezîd Bey Mescidi

Hıbrî Efendi, mescidin aslında kubbeli olduğunu, fakat haraplık eseri görüldüğünden 1037 (1628)'de Edirne Kadısı'nın izniyle üstü yıkılarak ahşap çatı ile örtüldüğünü yazar.¹⁸⁹ Bâdî Efendi o isimdeki mahallede Hatice Sultan Sarayı Sokağı'nda olduğunu bildirip, bânînin İmâret-i Mezîd Câmii sâhibi de bulunduğunu, Hıbrî Efendi'nin mâlûmatını tekrarlayarak

Edirne'de Mezîd Bey Mescidi

derceder.¹⁹⁰ Hıbrî Efendi bu mâbede mescid dediği halde, Bâdî Efendi câmi gibi göstermiştir. Arada minber koyduğu anlaşılıyor. Rif'at Osman Bey Sultan Selîm yakınında Belediye

¹⁸⁷ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.27

¹⁸⁸ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s.47, sıra 36

¹⁸⁹ Hıbrî Efendi., *Enisü'l-Müsâmirin*, age., s.52b

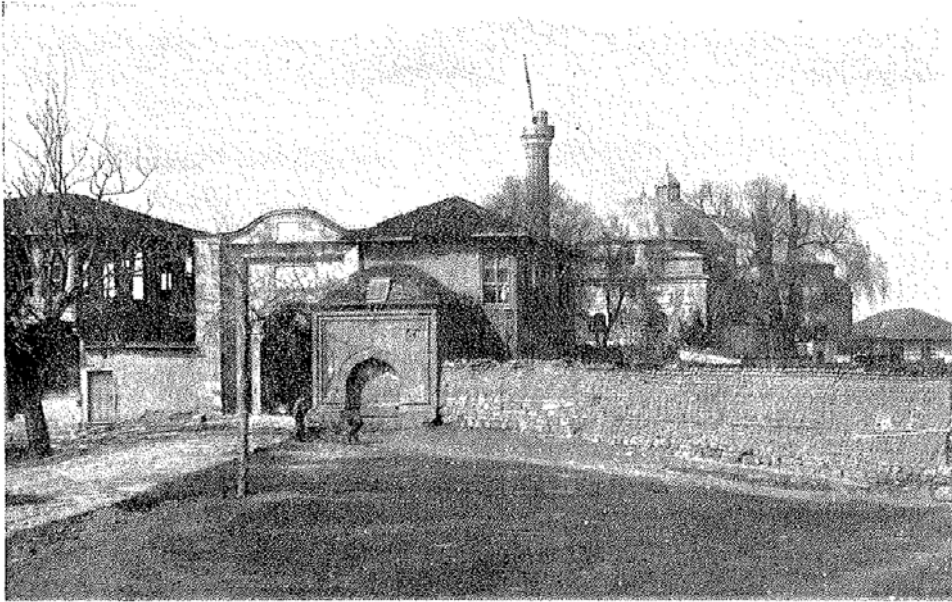
¹⁹⁰ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s.45, sıra 275

Hastahânesi civârında gösterir.¹⁹¹ Bu câmiden eser yoktur, yalnız 1920 de çekilen resmini takdim ediyoruz.

Murâdiye Câmii, Tekyesi, Mektebi, İmâreti

Edirne'nin mâruf semtinde, şehrin şimdiki hudutlarının en şimalinde olan manzûmedir. Evvelce mektebi, imâreti de varmış; tekkesi ise 1935'lere kadar bâkî idi. Şimdi yalnız câmi ve hazîresi mevcuttur.

Edirne'de Murâdiye Câmii'i eski hâli (1920'de Rif'at Osman fotoğrafı)

II. Sultan Murad'ın bu câmiye âit vakfiyesi ele geçmemiştir; sâdece vakfiyesini gören Mecdî Efendi, 830 (1426) târîhli ve "*Kadı'asker Veliyüddîn bin İlyâs'ül- Hüseyinî*" imzâlı olduğunu söylüyor.¹⁹² Yalnız vakıf tahrîr defterleri mevcut olup manzumenin teşekkül tarzı ve bünyesi oldukça vâzıh bir sûrette meydana çıkmaktadır. II. Sultan Murad'ın tesislerinin hepsi için ayrı ayrı vakıflar olduğu görülmektedir; sonradan, bunlar Kızlar Ağası idâresindeki "*Selâtin Vakıfları İdâresi*" tarafından mezc edilip bir sandıktan idâre edilmiş midir? Onun hakkında şimdilik bir şey bilmiyoruz. Bunun vakıflarını Tayyib ve Ömer Lûtfî Beyler neşretmişlerdir. Çoğu ikisinde de müsterektir. Farklı olan, Tayyib Bey'de

¹⁹¹ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.30

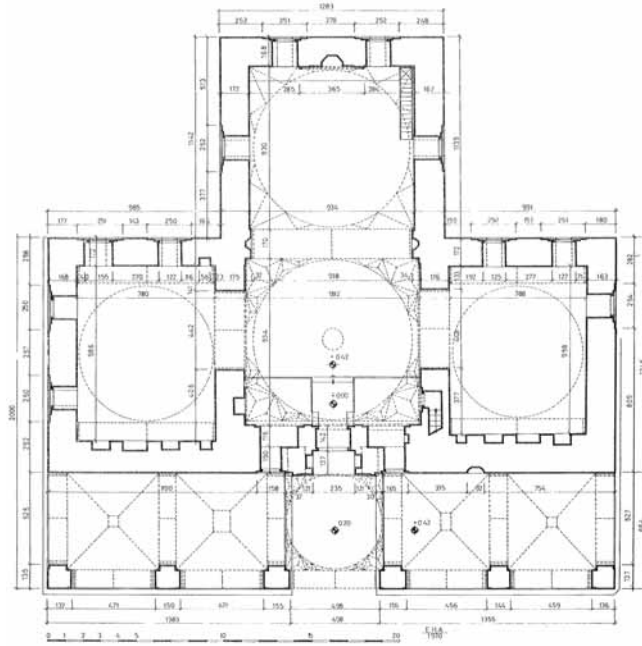
¹⁹² Mecdî Efendi, *Şakayık-ı Numâniye*, age., l.c., s.217

890 (1485) târihli 20 no.lu tapu defterinden naklen gösterilen 9 köy, Ömer Lütfî Bey'de 150 sene sonraki ikinci bir muhâsebe tahrîr defteridir. Bu son mufassal defter 893-895 muhâsebe tahrîrini itmâm etmektedir.

Tayyib Bey'in dercettiği 9 köy Edirne'ye tâbi olup Dâye Hâtûn¹⁹³, Halil Hayyat, Ak Sakal, Küşan, Nâsırlı, Çingene, Doyruklu, İskender¹⁹⁴, Çömlekci¹⁹⁵ isimindedir; gelirleri 31800 akçedir.¹⁹⁶

Diğer vakıflar, Dârü'l-Hadîs Câmiiinde bahsi geçen Belediye Kütüphânesi Muallim Cevdet tasnifi 0.91 defterden nakledilmiş olup Cemâziyü'l-Evvel 893 başından, 894 Cemâziyü'l-Evvel sonuna kadar olan 13 aylık devreye şâmilidir. Bir ikinci cedvel de müteâkib seneye aittir. 1 - Siroz'da hamam, hâsılı 46667, 2 - Yanbolu'da hamam 4584, 3 - Siroz'da 15 dükkân 3400, 4 - başçı dükkâniyle beraber Edirne'de 11 dükkân 7559, 5 - Yanbolu'da İslâvna, Giranbolu, Kızılca Kız, Kadı Köyü ve Yenice kariyeleri 58507, 6 - Zağra'da Harpuştâ

Edirne'de Murâdiye Câmii plânı

¹⁹³ Burada verilen Dâye Hâtun, Halil Hayyat, Ak Sakal, Küşan, Nâsırlı, Çingene, Doyruklu köyleri *Meskûn Yerler Kılavuzu*'nda yoktur.

¹⁹⁴ *Meskûn Yerler Kılavuzu*, s.551

¹⁹⁵ *Meskûn Yerler Kılavuzu*, s.275, Çömlekci nâmıyla Lala Şahin Paşa'ya bağlı.

¹⁹⁶ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.204

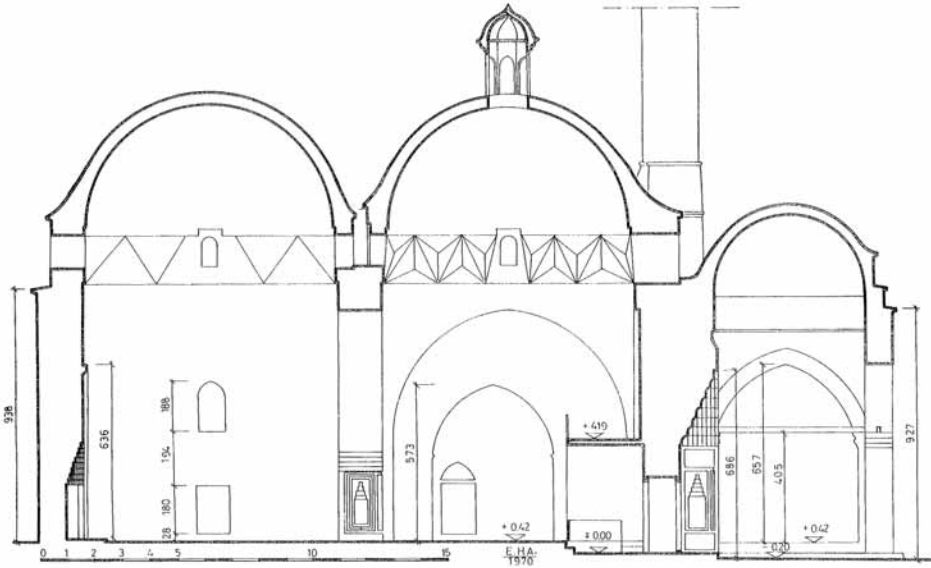

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

108

Köyü 15495, 7 - Vize'de Mestre (Tayyib مستی) Köyü 16687, 8 - Hayrabolu'da Lahna Köyü 6432, 9 - İpsala'da Çavuş Köyü 5981, 10 - Bori kariye ve dalyanı (Gümülcüne'ye tâbi) 95369, 11 - Sazlı Dere kariyesi 11465, 12 - İlk yazdığımız dokuz köy içinde olan Çömlek Köyü 1059, 13- Filibe'de Halka Pınar 542, 14 - ve Kara Reis Kariyeleri olup mahsul satışlarıyla berâber 13 aylık toplam vâridât 354738 akçe gibi mühim bir yekûna bâliğ olmaktadır, ki Dârü'l-Hadîs'in gelirinin hemen hemen iki mislidir; her sene de hâsılâtın fazlası çıkmakta, ayrıca bir sene sonraya devrolunmaktadır. Bu mahsulden câmi hizmetinde olanlardan, mütevellîye günde 20, hafîb ve imam olana 15, imâret şeyhine 18, mektebhâne muallimine 5, onun hâlifesine (kalfa) 1, muarrife 3, 2 müezzine 8, sermahfile 5, 29 hâfıza 67, 14 müsebbihe (tesbih çeken) 30, 2 musallîye (salâ veren) 4, Mevlevîhâne hizmetindekilerden Mesnevîhâne 6, 2 hânendeye 2 aşırhân ve hanendeye 6, muarrife 1, nâyzene 3, dünbelek (kudüm) çalana 2, tekrar nâyî 2, def çalana 2, tablakîye 2, imâret hizmetlerinden kâtib 6, vekilharç 5, kilerciye 4, anbarcıya 4, kandilciye 3, taâm nakîbine 3.5, ekmek nakîbine 3, kayyım 3.5, ferrâşa 3, kapıcıya 3, 3 ekmekçiye 9, üç aşçıya 9, bulaşıkçıya 2.5, et hamalına 2.5, buğday dövene 2.5, çini minâre tâmircisine 2, imâret tâmircisine 2 akçe tahsis edilmiştir. Bundan sonra 13 câbînin beherine dörderden 52 akçe, Siroz Hamamı nâzırına 2 akçe ve onu tâkiben zevâiddin (fazlalıktan) yiyenler cedvelinde 51 kişi günde 189 akçe almaktadır.

Edirne'de Murâdiye Câmii kesiti

Bu zevâid ehlinin içinde, mescidini yazdığımız Kürd Hoca, Dimetoka Şeyhi Mevlânâ Tâcüddîn, Eski Saray imam ve müezzini, Fâtih'in annesinin câriyesi olup İstanbul'da 2 mescidi olan Nevbahar Hâtûn, 15 akçe alan bir müneccim, Mevlânâ Celâlüddin-i Rûmî

neslinden Mahmud Çelebi, Şâir Sabâî, mescidlerini Fâtih devrinde göreceğimiz Berkuk ve Teftin Ağalar, meşhur Muslihuddînü'l-Kastalânî ve oğlu, Molla Fenârî oğlu Muhyiddîn Çelebi-zâde yer almaktadır. Bundan sonra imârete sarfolunan yiyecek maddeleri, musluk, lüle, hasır, kâse, tabak vesâire masrafları yazılmıştır; bunlardan bizi daha ziyâde alâkadar eden Siroz Hamamı'nın 4938, Yanbolu'nun 326, dükkânları, 1000 akçe kadar tutan tâmirleridir; bunları mezkûr makâleden ve eserden tâkip kâbildir¹⁹⁷, biz daha tafsile lüzum görmedik.

Edirne'de Murâdiye Câmii büyük eyvan yasdığı

Edirne'de Murâdiye Câmii mihrâbı

Bu muhâsebe defteri manzumenin kendisi ve yapılış maksadı hakkında bize gâyet sarîh birkaç mâlûmât vermektedir: 1 - Bursa Orhan, Yıldırım, Hüdâvendigâr, Yeşil, Murâdiye önce câmi olarak düşünülmediği hâlde bu câmi olarak düşünülmüş ve hatîb vazifesi konmuştur. Binâenaleyh güzel ahşap minberin zamânından olması lâzımdır. 2) Câmîin minâresinin çini ile kaplı olduğu tâmircisinin vazife ve isim tasrîhiyle gösterilmiş olmasından anlaşıyor.

3) Manzûmede muvazzaf bir Mevlevî dervişleri kadrosu vardır, biz "Osmanlı Mîmârisinin İlk Devri" eserimizde, mükerreren ve musırren (ısrarla) söylediğimiz gibi, tekke olunca onun tâifesi sâbitdir ve muayyendir. Bu kayıd da onu tekrar göz önüne seriyor. 4) Manzûmede geniş bir imâret vardır; 5) Bir de ilk mekteb bulunmaktadır.

Tafsîlâtını öğrendiğimiz bu manzûmeyi Abdurrahman Hıbrî Efendi Enîsü'l-Müsâmirîn'de bu câmi, "... derûnu ve minâresi kâşî ile müzeyyendir bir tell-i refî' üzere binâ olunmuştur. Kendiler bunu Mevlevîhâne olmak üzere binâ idüüb hatta semâ' ve safâ demlerinde şerbet akmağçün lüleler vaz' olunmuş imiş el'ân bâzısı mevcûddur. Bâ'de zeman câmi-i şerîf oldukda pîşgâhında bir gayrı Mevlevîhâne binâ edilmiştir ve imâret-i â'miresinin ni'met-i pür lezzeti gâyet vefret üzere... merviddir ki Sultan Murad Hazretleri Hazret-i Mevlânâ'yı ol mahalde müşâhede itmeğin böyle bî-nazîr bir Mevlevîhâne binâ eylemiştir."¹⁹⁸ şeklinde anlatır. Bunda muhtâc-ı tashih cihet olan muhâsebe defterinde gördüğümüz gibi, ilk tesisinden

¹⁹⁷ Barkan, agm., s.301-310 ve 365-375

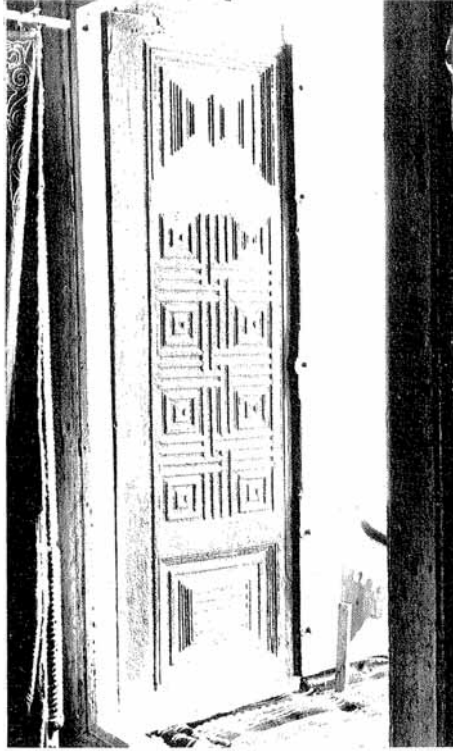
¹⁹⁸ Hıbrî Efendi., *Enîsü'l-Müsâmirîn*, age.,s.51b

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

110

câmi olup, sonradan yapılmadığını, bir de, yakın vakte kadar bâkî olan derviş hücreleri ve semâhânenin bir tekke için şart olub, sonradan yapılmasına imkân olmadığıdır. Zîrâ dervişlerin câmi içinde barınması kâbil değildir.

Edirne'de Murâdiye Câmii pencere kanadı

Onlar için ayrıca hücre ilk günden muhakkak lâzımdır. Evliyâ Çelebi de Mevlevîhâne olarak yapıp fakat içinde kan olduğundan (bir yaralama vak'ası) Sultan Murad'ın semahâne tahtalarını sökdürdüğünü ve yerine mermer ve bir "...minâre-i ser-âmed-i sebz gûn..." ve taşra haremide Mevlevîhâne yaptırdığını, cemaatinin az, mahallinin mesîregâh olduğunu yazar.¹⁹⁹

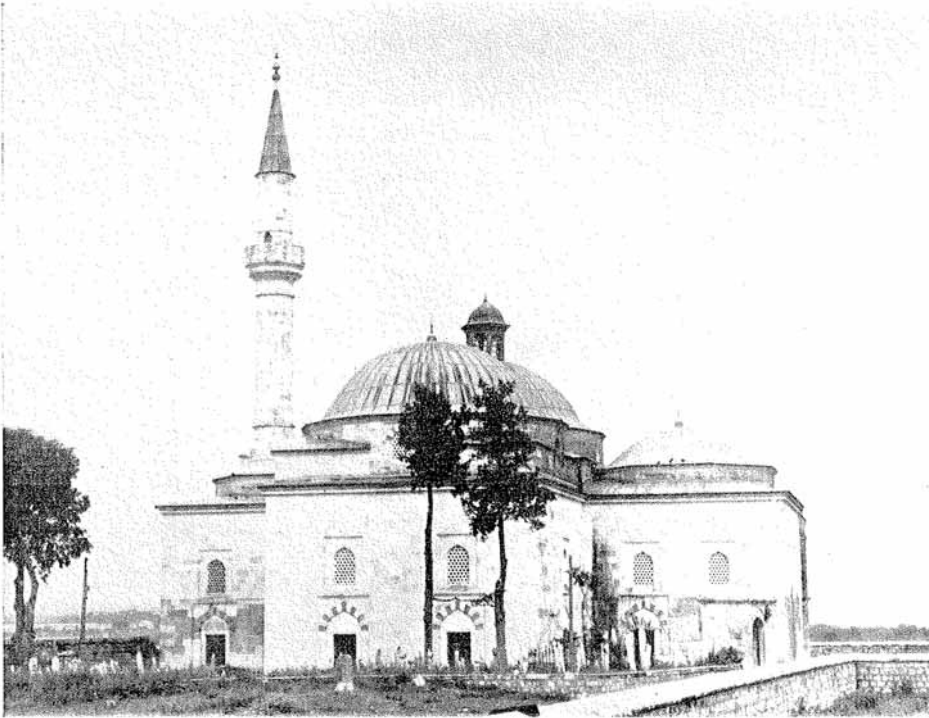
Evliyâ, Hıbrî Efendi'den beş on sene sonra yazdığı bu bendde, ondan fazla olarak, minaresinin de sonradan yapıldığını yazmaktadır ki, bunun yanlışlığı âşikârdır. Çünkü minârenin merdiveni iki duvarın da içinde devâm eder ve sonradan yapılamaz; defterlerde de çinili minârenin tâmircisine vazife ayrıldığını gördük.

¹⁹⁹ Evliyâ, age.3.c.,s.430

Edirne'de Murâdiye Câmii mihrâb kitâbesi

1929 senesinde gördüğümüz Mevlevîhâne kısmı ahşap idi ve câmiin Saray Ovasına bakan tarafındaki yüksek sed duvarının kenarına dizilmişti; sed duvarı da yeniden yapılmıştı, tabii hâlâ da böyledir. Daha evvel Mevlevîhânenin kârgîr olması ve sed duvarıyla berâber, bu sefer ahşap olarak yapılmış bulunması pek muhtemeldir. Câmiin mihrâb tarafında,

Edirne'de Murâdiye Câmii arka yüzler

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

112

hazîreden sonra kalan sâhada da şeyh ikametgâhı olan binâlar varmış. Bizim gördüğümüzde bunlar yoktu ve tarikatler aforoz edilmişti, bu resmin ön kısmında görülenler şeyh konağı, câmiden sonra en sağda görülenler de derviş hücreleridir. Tekke kısmının hâricte olduğu muhakkaktır; bununla beraber Abdurrahman Hıbrî Efendi ve Evliyâ Çelebi'nin rivâyetlerine bütün bütün göz yumamayız; tekkenin semahânesi belki ilk yapıda câmi içinde düşünülmüştü, fakat bu plânın, semâ eden dervişler ve mutrib için olduğu kadar, ziyaretçiler bakımından da uygun olmadığı görülmüş olmalıdır. Semâ seyreden misâfirlerin bütün harekâtı tâkip etmelerine imkân yoktur. Bunlar ve mutrib için yüksekçe mahfiller lâzımdır; kapı üstündeki mahfil öne sürülse o ancak mutribe yeter. Konya Dergâhı'nda olduğu gibi mahfiller lâzımdır.

Edirne'de Murâdiye Câmii kapısı

Edirne'de Murâdiye Câmii

Câmi iki yan eyvanlı kanadlı câmi örneğindedir; ön, arka kubbeler ve cenahlar, revak altı hep bir seviyededir; kademeler yalnız medhâle (giriş) verilmiştir. Bursa Murâdiye Câmiinden, mihrâb kısmının da aynı seviyede olmasıyla ayrılır; Bursa'dakinde de yanlar düz ayaktır; fakat mihrâb kubbe altı yüksektir. Yanı eyvanlı bütün eşleri, Orhan Gâzî, Bursa Murâdiye, Bursa Hamza Bey, İnegöl İshak Paşa gibi bunda da, geniş bir kör kemerin bir başından başlayıp dört küsur metrelik bir eyvan kemeri vardı; bu kemerin yastıkları silmelidir. Büyük eyvanın özengisinde armûdîler, müteaddid dişler, kalın kavallardan mürekeb bir yastık ile altta silme çerçevesi, beş sıra istalâktili bir hücre vardır. Birinci kubbe basit bâdemlerle, mihrâb kubbesi daha hafif baklavalarla duvarlara oturur. Yan kanadlar ön ve arkada, birer kemerle, murabba getirilmiş, bunlara kürevî müsellelere (pandantif) basan kubbelerle örtülmüştür. Bu yan cenahların birinde 3, diğerinde 4 höcre ve bir ocak vardır. Yanların sağ kolunda kible duvarı, sola nazaran 35 cm. daha kalındır; çünkü bu duvardan minâreye çıkan merdiven geçmektedir.²⁰⁰ Basamaklarla bir hizâda, kible duvarından, içeriye 2.80 mt.'de olan bir dış müezzin mahfilinin genişliğini işaret etmektedir; bu kısmın etraf

²⁰⁰ Aptullah Kuran, age., s.124'de câmin plânı vardır. Fakat onda bu iki duvar aynı ve kalın tarafa göre çizilmiş, ayrıca iç yüzündeki höcreler gösterilmemiştir. Kezâlik yanların cenûb-i şarkî tarafındaki duvarda bulunan pencereler köşeye bitştirilmiştir. Halbuki bunlar köşeden 2.30 mt. daha ortaya doğrudur; bu cenahlar da yan kör kemerlerde mevcûd değildir. Mihrâb 80 cm. çıkıntılıdır; hakikatde bu miktar çok azdır. Ufak tefek bazı farklardan başka, mevcûd olmayan ikinci bir merdiven daha çizilmiştir. Yerinde böyle bir şey yoktur, merdiven tekdir.

duvarları da köfeki kaplamadır; böyle iken son tâmirde mahfil 1.50 mt. kadar, tek saflık olarak garîb bir şekilde ihyâ edilmiştir. Üst mahfilin altında Bursa kemerli iki höcre olup pencereler bunun dibindedir. Minâre ve üst mahfil merdiveninin kapısı, alt mahfilin sağındadır. Üst mahfilin bunu gizlemesi daha hoş düşecekken, pek dar yapılan yeni mahfil bu vazifeyi görememekte, kapıyı açıkda bırakmaktadır.

Edirne'de Murâdiye mektebi

Dâhili tezyînâta gelince: Çinisi, mihrâbı, kalemi, ahşap akşamıyla bu câmiin süslemesinin başlı başına bir âlem olduğu anlaşılmaktadır.

Mihrâb Osmanlı devrinde çini ile yapılan benzerlerinin en güzel, mütenâsib olanlarındandır; 3.65 mt. genişliğinde, 6.35 mt. yüksekliktedir; Yeşil câmiden küçüktür, fakat binâsına göredir.

Mihrâbın yanında mavi-beyaz çini kaplı bir pah olup, ondan sonra yazılı bir geçme, bir istalâkitli zarîf su, onun içinde sekiz köşe yıldızlı bir asaba ve en içde mihrâb höcre si gelmektedir. Hücre yaşmağı 8 sıra istalâkitlidir; renkleri mâvi, beyaz, firûze, bâdemler sarıdır. Kenar renkleri de böyledir. Geçmede sağ altta:

اللهم تقبل من سلطان مراد خان ile başlayıp araya konan bir kitabeden sonra Âl-i 'İmrân Sûresi'nden 37, 38, 39 ve 40. âyetin yarısı ve ondan sonra Sultan Murad'a ait yukarıki ibâre ters olarak yazılmıştır.

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

114

Mihrâb yaşmağının altındaki suyun sağında: ان الله وملائكته (sülüsle) ikinci satırda kûfî بائهاالدين امنوا الله صلي على محمد صلووا عليه وسلمو تسليمًا solda sülüs 16. ve 17. âyetleri yazılı olup elîfleri pek uzun bir alt satır, bir orta, bir de tersine yazılmış üst satır hâlinde tertîp edilmiştir. Üç satırın ortalarına da kûfî ile Âl-i İmrân'dan 18. âyet ve 19.'dan عندالله الاسلام صدق الله yer almaktadır. Yanî 3 satır sülüs 2 kûfî ile Âl-i İmrân'ın 16.-19. âyetleri alınmıştır.

Binâ kaymaya müsâid bir topuk arâzîde kurulduğundan, zelzelelerde dâima büyük hasarlara uğramış, çatlaklar hâsıl etmiştir; bunu cebheleri anlatırken de izâh edeceğiz. Bu hasardan hissesini almış mihrâbda yukarıdan aşağıya kadar inen büyük bir yarık olmuştur; mamâfih olduğu halde takviye edilerek esâsından bir şey kaybetmemiştir. Minbere, binâ ile berâber yapılmıştır dememek için bir sebep yoktur; bir kere ilk yapıldığında da câmiin minberli olduğu vakıf muhâsebe defterinde görülmüştü. Fevkalâde bir hususiyeti olmamakla berâber, bu son derece düzgün, temiz ve mütenâsib minberin sonradan yapma olduğunu iddia etmek zordur. Mustatil (dikdörtgen) parçalardan yapılmış yanlıklar, çatı altı on dılılı (kenarlı) yıldızlardan, korkuluk altı köşeli resim üzerine geçme çubuklarla yapılmıştır. Sekiz köşe külâhta nakış oyma tezyînât vardır. Minber kapısı aynasında kabartma Kelime-i Tevhîd ve üstünde derin oyma bir tac bulunmaktadır. Kürsü minberin benzeridir ve zamanındandır. Mihrab kısmındaki 4 pencereden yalnız birinde kapak kalmıştır; o da kutu kutu 8 göbek etrafında döner vaziyette konan çift çubuklarla ve başka başka alt üst tablalarla yapılmıştır. Söveleri ahşaptır. Mahfil altındaki pencerelerde ve cenah pencerelerinin 4 tânesinde 3 tablalı kapaklar bulunmaktadır.

Mihrab kısmı duvarları emsâlsiz güzellikte çinilerle kaplıdır; bunlarda üç köşeler firûze, altı köşeler mâvî ve beyazdır, üstlerinde tâc-su vardır.²⁰¹

Bu kadar güzel çini ve tahta işçiliği yanında kalemler (kalem işleri), belki onları bastırarak bir kıymettedir. Bu devirler câmi kalemlerinden az nümûne kalmıştır. Karca Bey Câmiinde ve İstanbul Dâvûd Paşa Câmi'i'nde vardı; bir de Yeşil'de yeni zamanlarda meydana çıktı. Üç Şerefeli'de göreceğimiz harîmde değil, şadırvan avlusu revak kubbelerindedir. Onun için bu kalemler büyük bir kıymet kazanmaktadır. Duvar ve kubbelerde kalemlerin mevcudiyeti binânın tamamen yıkılmadığını da göstermesi bakımından mühimdir. Maalesef bu kalemler eksiksiz olarak elimize geçmemiş, bulundukları duvar ve kubbeler yıkılmamıştır amma, sıvalar yer yer düşmüştür. En kesîf ele geçen mihrâb kısmının sol duvarında olanlardır.

a - Kubbe kasnağının dışından aşağı ve kalınlıkları 9-10 cm.yi bulan iri yazılarla yapılmış 2.0 mt.'lik bir kuşak ve bu kuşağın 45-50 cm.lik zencirek suyu.

²⁰¹ Dr.Sühayl Ünver, *Edirne Muradiye Câmi*, İst.1952, Bu çinilerin kırk ayrı resmimde ve 26.5 cm. kutrunda (çapında) olduğunu bildirip bir kaçının resmini vermektedir. Risâle 18 sh 19 resimdir.

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

115

- b - Bunun altında, pencerenin iki yanında, mühr-i Süleyman ortasında 6-7 vav'dan mürekkep büyük bir kurs.
- c - Bunların iki yanında duvarlara dayanan iki rûmî köşelik.
- d - Kursların iki yanında gâyet büyük birer servi; Resimde bu köşelik ve servi hemen eksiksiz belli olmaktadır.
- e - Servilerin iki yanında çiçekli ağaç dalları ve ufak iki servi.
- f - En altta çini üstünde tekrar bir yazı kuşağı. Zeminleri kırmızı, yazılar beyazdır; bâzan siyah harfler de vardır. Servilerin patlıcânî veyâ koyu neftî olduğu görülür; uzun zaman kireç sıva altında kaldığından renk için kat'î bir hüküm vermek güç oluyor. Sağ duvarda yalnız kuşak kalmıştır; Mühr-i Süleymânî kurslar yerine, elifleri ortada kenet olmuş, yuvarlak bir yazı vardır

Büyük eyvan kemeri altında solgun kırmızı zemîn üstüne hatâî ve rûmî ve çiçekli fevkalâde bir tezyînât vardır; maalesef pek ufak bir parçası kalmıştır. Bir kısım, rengini ve şeklini en iyi muhâfaza edendir.²⁰²

Eyvan kemerinin diğer kolunda ortalarda, yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya yazılar ve hatâî tezyînât olan bir kısım daha kalmıştır. Fakat bu kısım çok bozuktur. Birinci büyük kubbenin anahtar etrafında patlıcânî, sarı, kırmızı, beyaz renklerle sıvama bir tepelik yapılmıştır. Bundan çıkan 16 şuân üstünde 8 beyzî kurs, 8 de yazı kitâbesi vardır; bunlardan yalnız üç tâne kalmıştır. Kubbenin bâdemleri de kalemle süslüdür; fakat bunlar pek çok murçlandığından belirsizdir. Bu kubbe özengisinde yazı kuşağı görülür; kubbe altındaki kör kemerle yan eyvan kemeri arasındaki aynada kalem tezyînâtı bulunmaktadır. Bu da, iki kemerin de aslını muhâfaza ettiğini belirtmektedir. Kanat odalarda kırmızı yazılı bir kalem kuşağı vardır; etrafına sonradan yeni bir kalem işlenmiştir. Bütün bunlar bu câmide, birbirini itmâm eden aksâm ile, yine de aralarında dinlendirici boş zemînler bırakılması aslâ ihmâl edilmeden, fakat bütün satırlara şâmil bir vaziyet vardır; çinilerin üst zülfeleri yazıları örtmekte, boş yerlerinden yazılar görünmektedir. Zülfeli tâcın sonradan ilâve edilmiş olması muhtemeldir.

Câmi tamâmen kesme taştan yapılmıştır; fakat çok zelzele geçirdiğinden yan ve arkalarda değişmemiş taş kalmamış gibidir; revak ayakları yığmadır ve az tâmir görmüştür. Revak altındaki kible duvarında da, kapıda da böyledir. Son cemaat yerinde bir tâne dış mihrâb bulunmaktadır. Kapı, kubbe hizasına kadar yükselen düzlüğü geniş, silmesi nisbeten dar bir çerçeve içindedir. Köşe sütunçeler, yan hücreler yüksekliğinde başlar ve bir geniş,

²⁰² Bu kalem işi üstündeki sıva 1930 senesinde müellif tarafından kazınarak meydana çıkarılmışdır; diğerlerine yol açan da bu olmuştur.

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

116

âdetâ takoz vazifesini gören düzlükte söner. Bu hizâlarda kitâbe, onun üstünde 7 sıralı nefis yaşmak vardır; yaşmak mümâsî bir sivri kemer altındadır. Bu güzel âhengi bozan, üst mahfil için açılmış iki penceredir; bunların sonradan delindiği zannedilmemelidir; zîra iç söveleri kapının taş sıralarıyla tek parça taştan çıkarılmıştır, durup dururken bir şey bozulmak istense bundan daha fenâsı bulunamazdı; Bu iki pencere tâk kapıyı o derece bozmuştur. Kible duvarında İsm-i Celâl ve Hû kelimeleri yarım santim derinliğinde oyma olarak yazılmıştır; yazı pek güzeldir. Çini minâresinden eser yoktur; defalarca yenilenen minârenin son şekli 1957 zelzelesinden sonra yapılmıştır.

Arka ve yan taraflardaki pencereler geniş silmeler ortasındadır; renkli kemer taşlarından kabartma olanlar vardır. Bu son resimde hazîrenin hudud duvarı görülmektedir; ondan daha önde olan yer tekke binâlarının işgal ettiği sâhadır. İhâta duvarlarından pek bir şey kalmamıştır.

Câmi haremının iki merdivenli, bir düz girişi vardır. Kıyık tarafındaki düz kirişdeki kapı ampir tarzında olup Hattât Râkım ketebeli bir Sultan Mahmud tuğrasıyla müzeyyendir. Sağ taraftaki kirişte hâlâ ve bir diğer hücre vardır; sütunlar arasından görülüyor.

Mihrâb istikâmeti güneyden doğuya 29°'dir.

Kitâbe: 72x178 cm., üç satır arabçadır, ifâdesi düşüktür; yazısı kâideye uygun değildir; bazı kelimeleri reyhânî, bâzısı sülûs veyâ nesihdir.²⁰³

علت عمارة سلطان ابن سلطان بحر الإيادی مراد آل عثمان
ناخت بنعمائه والافلاك تغبطها بنى المنان يخلى كهمة الباني
اسأله ان يبقى مورخة على الدهور أجرى خان سلطان

"Müverrehaten" kelimesi bir târihe işâret ediyorsa da, ondan sonrasını hesap edince pek büyük bir adet çıkıyor. Mücevher ve mühmel, yâni noktalı ve noktasız harflerle hesaplanınca da az düşüyor. Hiçbir tamiye²⁰⁴ de bulamadık; göze çarpmıyor. Kitâbeyi yazmakla iktifâ zaruridir. Halbuki, bu bahsin başında yazdığımız gibi, vakfiyesi 830 (1426) târihli olduğuna göre, câmi de o senelerde olacaktır.²⁰⁵

Tekkeden, imâretten, mektepten eser kalmamıştır. Yalnız mektebin 1920'deki bir resmi ele geçmiştir, şimdiki kapının yanındadır.

²⁰³ Kitâbe, Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s.36, 4. sırada ve Peremeci, *Edirne Târihi*, s.58 de, bilhassa, "tagbituhâ" ve "bene'l-Mennân" tâbirlerini başka türlü yazmışlardır. Ancak bizim verdiğimiz suretle manâ çıkar.

²⁰⁴ Ebced hesabında "tamiye" düşürülen târihlerde hesâbı doldurmak için çıkarılacak veya eklenecek sayıları ifâde etmektedir. Editör

²⁰⁵ Kitâbe üzerindeki tereddüdlere, dâimi sûrette târih düşüren, kıymetli Hoca Necmüddîn Okyay Beyefendi ile de müzâkere edip bir netice alamadığımızı da bildiririz.

Nâib Hoca Mescidi

Mehmed Bey Mescidi bânîsi olan Mehmed Bey'in babası Nâib Hoca'nın Yıldırım Câmii yakınında bir mahalle ve mescidi olduğunu Tayyib Bey bildirmektedir.²⁰⁶ Bu mescid şimdi yoktur.

- *Putlu Câmî* - Bk: **Fazlullah Paşa Mescidi**

Saruca Paşa Mescidi

Edirne'de Saruca Paşa Mescidi

İstanbul Muhâsarası'na iştirâk edip Gelibolu'da mütekâiden oturan meşhur Saruca Paşa'nın asıl tesîsi Çanakkale Boğazı kıyılarındadır; vakfiye kayıtlarını o bahisde yazılacaktır. Edirne'deki ufak mescidi Selimiye'den Murâdiye'ye ve Kırıkk'a giden caddenin yakınındadır. Vakfiye defterinden alınan kayıtta, Saruca Paşa'nın Edirne'de iki mescidi görülüyor. Bunlardan ikincisi Kendi Dönen Dolab Mahallesi'nde, gösteriliyor ki²⁰⁷, Kirişhâne'de,

²⁰⁶ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.275

II. *Murat Devri*
Edirne Eserleri

118

Tunca kenarındadır ve Saruca Paşa'nın zevcesi Gülçiçek Hâtûn'a aittir.²⁰⁸ Bu mescidi "Zen-i Saruca Paşa" ismi altında geçiriyoruz.

Edirne'de Saruca Paşa Mescidi (1920 Rif'at Osman Bey'in fotoğrafı)

Yukarıdaki asıl Saruca Paşa Câmii 6,70x6,70 mt. ebâdında, 95 cm. duvarlı sağır tek kubbeli bir mesciddir. Muntazamca kaba yonma taşla ve her taş ufken ve şâkûlen tuğla ile sarılarak yapılmıştır; kısacık minâre sağda, duvar üstünde ve kapısı mescid içindedir. Kible duvarı moloz taşıyla olduğuna göre eskiden burada bir revak olması ve bu yüzün sıvalı bulunması mümkündür, filhakika 1920'deki resminde, çatılı bir son cemaat görülmektedir. Câmide iki adet mûtaad büyüklükde, 5 adet küçücük pencere vardır. Paşa'nın Gelibolu'daki imâreti daha sonradır; bu mescidini 8 sene evvel, 838 (1434) de Edirne Muhafızı²⁰⁹ olduğu zaman yaptırmış olacaktır. Bâdî Efendi de öyle olduğunu bildirir.²¹⁰

²⁰⁷ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.252

²⁰⁸ Gökbilgin, *Armağan Kitabı*, age., s.162

²⁰⁹ Hoca Saadüddin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, İst.1272, l.c., s.366

²¹⁰ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s.43, sıra 20

Mihrâb istikâmeti güneyden doğuya 46°'dir.

Bu mescid hazîresinde Viyana Kahramanı Merzifonî Kara Mustafa Paşa'nın başı medfûn bulunmaktadır. Parmaklık ve babalar Meşrûtiyet devrinde Mimâr Kemâl üslûbunda yapılmıştır; sağdaki taş Kara Mustafa Paşa'ya âittir; yazısı manzum Türkçe bir kıt'adır:

Edirne'de Saruca Paşa Mescidi'nde Kara Mustafa Paşa Kabri

فاتحه

سردار اکرم صدراعظم مصطفی پاشا

ایدوب رحلت جوار اولیادا بنا ایلدی مأوا

قصوری یوغینکن سعی غزادا من وجه نو عا

سعید و شهید اولدی هم اوله فردوس آنک سکا ۱۰۹۵

Fâtiha

Serdâr-ı Ekrem Sadr-ı a'zam Mustafa Paşa

İdüb rihlet civâr-ı evliyâda binâ eyledi me'vâ

Kusurı yoğiken sa'y-i gazâda min vech-i nev'â

Sâid ü şehîd oldı hem ola Firdevs ânın süknâ 1095

Târih rakamla yazılmıştır.

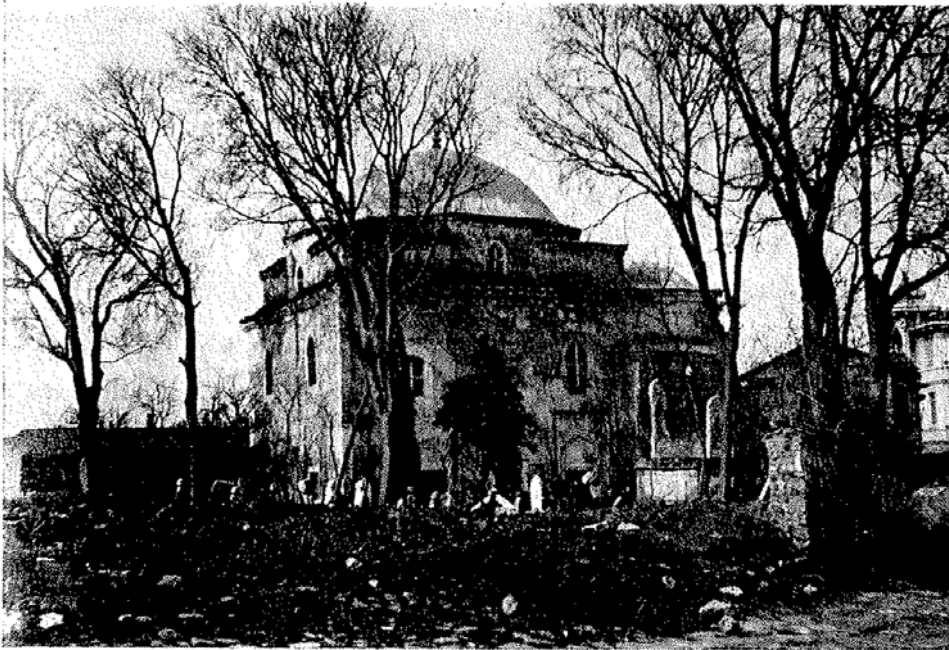

Sinan Bey Mescidi

Yukarıda yazdığımız Yıldırım civarındaki Nâib Hoca Mahallesi'nde olan bu mescid²¹¹ şimdi yoktur. Rıfki Melûl Bey'in Sırık Meydanı'nda gösterdiği mescid bu olacaktır. Zîrâ Sırık Meydanı Yıldırım'a yakındır. Câminin enkâzı 286 liraya 1938'de, arsası 1939'da satılmıştır.²¹²

- *Sübaşı Hacı İvaz Paşa Mescidi* - Bk: **Hoca İvaz Mescidi**
- *Sungur Bey Câmii* -Bk: **Çavuş Bey Câmii**

Şah Melek Paşa Câmii, Medresesi, İmâreti, Hanı, Kabri

Edirne'de Şâh Melek Paşa Mescidi (1920'de Rif'at Osman Bey'in fotoğrafı)

Yıldırım Bâyezîd, Fetret Devri, Çelebi ve II. Sultan Murad ümerâsından Amasyalı Şah Melek Paşa'nın 806 (1403-4)'de Mûsâ Çelebi'ye Amasya'da Lala olduğunu ve 829 (1424)'de Rumeli Beylerbeyi vazifesinde bulunduğunu Amasya Târîhi bildirmektedir.²¹³ Şah Melek

²¹¹ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.275

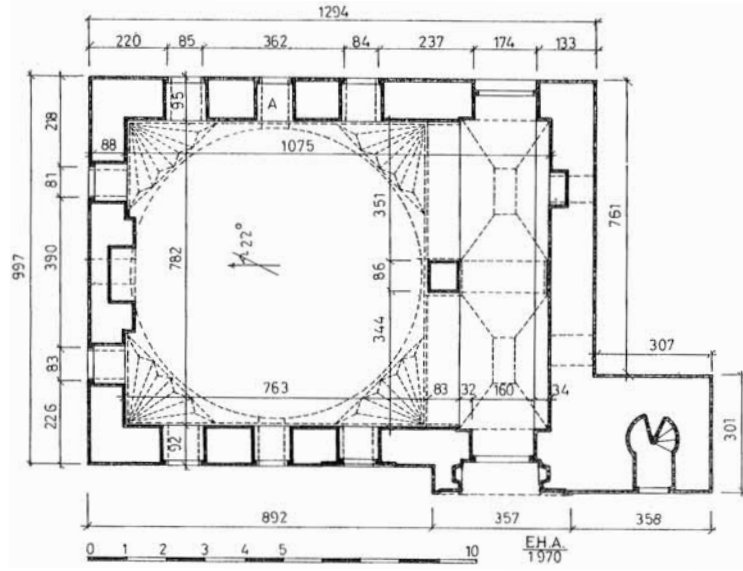
²¹² Meric, agm., s.473

²¹³ Hüseyin Hüsâmüddîn Efendi, *Amasya Târîhi*, 3. c., 1328-1330 s.179 ve 201

Paşa'nın Bulgaristan vilâyetimizde pek çok eserleri vardır; sırasıyla zikrolunur. Edirne'de bir câmii, bir mescid, bir medrese ve imâreti vardır. Şah Melek Paşa'nın iki vakfiyesi olup 835 (1431) ve 840 (1436) târihlidir, suretleri Vakıflar Umum Müdürlüğü'ndedir.²¹⁴ Vakfiyeyi Kadı Abdurrahman bin Abdülkerim bin Abdüccebbâr tasdik etmiştir. Şâh Melek unvânı "Şihâb'üd-Devletü ve'd-dîn Şâh Melek Bey ibni Şâdi"dir.

Köprü yakınında binâ ettiği medreseye vakıflar ayırmış. Ancak aynı yerde kitabesiyle berâber hâlâ mevcut olan mescidden bahis yoktur. Amma vakfiye târihinden 3 sene evvel olan mescid için vazifeler tâyin olunmuştur. Vakıflar şöyledir: 1 - Medrese ve han ile mahdud 5 dükkân, 2 - Medrese arkasında 13 höcre, 3 - Debbâgiyn Mahallesi'nde 30 dükkân, 4 - tekrar 4 dükkân, 5 - mecmede (buzhâne), Mihâl Hamamı yanında (Mihâl Hamamı mescidin karşısındadır), 6 - 3 fevkânî 3 tahtânî dükkân, buzhanenin arkasında,

Edirne'de Şâh Melek Paşa Mescidi plânı

7 - Buğday Pazarı'nda Doğan Abdullah ve Hacı Bâyezıd ile müşterek 100 dükkânın dörtte biri, 8 - Buğday Pazarı'nda İstanbul Kapısı'nda²¹⁵ 5 dükkân, 9 - Tahta Kale'de biri helvacı olan 2 dükkân, 10 - köprü yakınında dükkân, 11 - 2 sabuncu dükkânı, 12 - Üç Şerefeli Câmii ve Hân-ı Bezzâî arasında 50 dükkânın yarı hissesi.

²¹⁴ *Evkaf Kuyud-ı Kadîmesi*, 570 no.lu İstanbul-i Evvel, s.49 ve 50. Bunun çok küçülmüş bir fotoğrafı Gökbilgin, *Paşaeli*, age.,s.248 dedir.

²¹⁵ İstanbul ismini Çelebi vakfiyesinde de görmüşükdük. Burada tekrarlanıyor. Demek bu isim fetihden çok evvel yerleşmiş bulunmaktadır. Kelimenin fetih gününde söylenen İstinbûli = İşte şehir emrinizde tâbirinden çıktığı hakkındaki efsâne bu suretle tezkîb edilmiş oluyor.

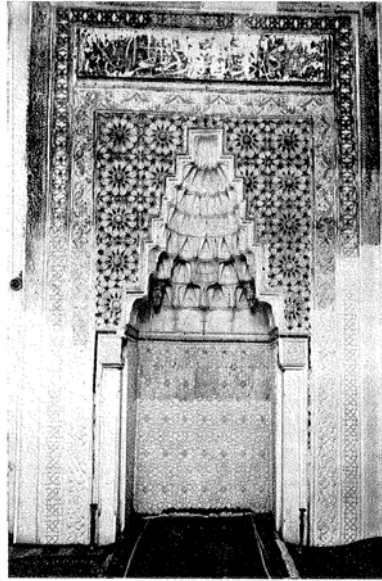
II. Murat Devri
Edirne Eserleri

122

Bunlardan evvelâ medresenin imâretine ve evkâfın tâmirine, günde 10 dirhem talebeye, 10 müderrise, 4 muîde, 3 imama, 2 müezzin ve bevvaba, yağ ve kandile 2 dirhem tahsis ediliyor.

Târîhi 5 Muharrem 835 (13 Eylül 1431)'dir. 29 şâhid imzâsı vardır. Zamm-ı vakıf aynı defterde olup, Dimetoka'da 5 dükkân, 3 dükkân, 5 sabunhâne ve arâzi vakfediyor. Bunun da târihi Evâhir-i Muharrem 840 (Ağustos 1436)'dır.

Şâh Melek Mescidi medrese ile birleşiyor muydu? Yâhud binâ olarak ayrı idi de, dersihâne vazifesini de görüyor muydu? 1920 de çekilen bir resminde, arka tarafda, önü sundurmalı, uzun bir binâ, müphem bir şekilde görülüyor. Eğer bu medrese ise mescidle birleşmiyor demektir. Han nerede idi? O da belirsizdir. Mescidin tek kubbeli emsâlinden farkı 2.30 mt. eninde pabuçluk gibi bir dehlizi olmasıdır. Bu dehliz, bir yığma ayağa müstenid iki kemerle 25 cm. yüksekliğindeki asıl harîm sekisinden ayrılmıştır, iki ucunda da birer kapı vardır; kitâbeli esas kapı kuzeydedir; güneydekinin medrese talebesine mahsus olduğu tahmin edilebilir. Dehliz tavanı iki çapraz tonozla örtülüdür; harîmin kubbesi sekiz köşe kâide üstüne oturur, köşe pandantifler, sekizer müsellesden (üçgen) mürekkep, bir yelpâze tertibindedir. Mescid 7 altlık 8 üstlük ve 4 kasnak penceresiyle aydınlanır.²¹⁶

Edirne'de Şâh Melek Paşa Mescidi mihrâbı

²¹⁶ Aptullah Kuran, age., s.66 da mescidin plânı vardır. Mihrab ve kapı şekillerindeki farklardan maâdâ hakîkate uygundur; bir de bu câmiyle hiç alakası olmayıp son tamirat esnâsında şimâl uca yapıştırılan türbenin de, binanın bir parçası imiş gibi çizildiği görülüyor.

Mescidin içi 2.10 mt. irtifâa kadar gâyet nefis çini ile kaplı idi; 1930 senelerinde bu çinilerin hepsi yerinde duruyordu; şimdi sol köşede, iki pencere arasındaki dar iki yüzde kalmıştır. Bunların pervazları lâciverd, fîrûze, sarı ve beyaz renkli çiçekli çini ile yapılmıştır. İki köşeden başka, duvarlara çini konmamış, sıva da yapılmamıştır; çıplak durmaktadır.

Mihrâb yaşmak ayasındaki on ikili yıldızlara kakılmış üç köşe ve ok biçimi çiniler istisnâ edilirse, kâmilten alçı plâklardan meydana getirilmiştir. En kenardaki kepçede bir yazı kuşağı varsa da, çok bozuk kısımlar kaldığından okumağa teşebbüs etmedik. Fakat emsâli gibi aynı ibârenin tekrarı olduğu görülüyor. Onun içinde murabbaî taksîmâtli, sonra rûmîli iki asaba vardır. Yaşmak aynası 12 adet büyük, 4 küçük tam, 12 yarım yıldızla bâriz kabartma olarak yapılmış, iç göbeklere ve uçlara fîrûze çiniler kakılmıştır. Mihrâb hücresi mustatildir; hendesi taksîmâtli, çivi başlı levhalarla kaplanmıştır. Yaşmak 8 sıra istalâktitlidir, bu alçı mihrâbın aslı solgun renkli boyalı olup, bozulan 2.50 mt.'lik alt kısmı son derece temiz bir işçilikle tamamlanmıştır. Fakat boyanmadığından, yukarıdakinin tesirini hâsıl etmek hassasından mahrumdur; o da boyanmalıydı.

Mescidin şimâlinde olan esas cephesi tamamen kesme taştandır; son senelerde pek harap bir vaziyete düşen mescidin, her tarafı gibi, bu da büyük bir îtinâ ile tâmir edilmiştir; mihrâb duvarı üç tuğla bir kesme taşla olup eski hâlini muhâfaza ediyor. Yanlar iki sıra tuğla ile tâmir edilmiştir.

Mescidin esas cephesine birkaç sene evvel iki ayağa ve mescid duvarına müstenid olarak kubbeli bir türbe eklenmiş ve buraya Sefer Şâh ismindeki bir zâtın yazısız lahdî îtinâ ile yerleştirilmiştir. Bu, bilmeyeni şaşkınlığa çevirebilecek bir harektir.

Kapı hücreleri ve silmeli çerçevesi, Bursa kemeri görünüşünde, memeli, üç dilimli kemeri, onun üstünde kabartma zülfeli süslerle müzeyyen sepet kulpu tahfif (hafifletme) kemeriyle câzib bir manzara gösterir. İçindeki dilimli olanı, sepet kulpu dediğimiz, basık daireden yüksek kemerin ağırlığını gözden saklamaktadır. Bu kapı çerçevesinin asabasında zikzak kabartma taşların arasında fîrûze çiniler kakılı imiş; pek az nümûnesi kalmış, yeni yapılan sağ ayağa bu zikzaklar işlenmemiştir. Mihrâb istikâmeti güneyden doğuya 22°'dir.

Kitâbe: Kapı kemeri üstünde, 70x92 sm. eb'adında üç satır arabçadır; sülüs yazısı güzel değildir.²¹⁷

يعمر هذا المسجد في أيام دولة السلطان مراد خان
بن محمد خلد ملكه و اسسه و عمره شاه ملك بن شادى تقبل
امين تاريخ شهر رمضان سنة اثنين و ثلثين ثمانمائة

²¹⁷ Kitâbe, Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s.44, sıra 23 ve ikinci satırda bâzı hatâlarla kayıtlıdır.

Kitâbeden mescidin 832 Ramazanında (Nisan 1429) yapıldığı anlaşılıyor. Vakfiye bu târihten 2,5 sene sonra tanzim edilmiştir.

Medrese, han, imâretten eser yoktur.

Şah Melek Paşa'nın kabri câmiin solunda olup yüksek bir lâhdin üzerinde iki taş ve bir sandukadan mürekkepdır. Lâhdin üzerinde zülfeli büyük ma'inler etrâfında kuş gagası zikzak bir su vardır. Baş taşı yerindedir; diğeri kırık hâlde lâhdin üstündedir; bunların köşeleri burmalı, ortaları kitabelidir. Baş taşında:

شاه ملک بن - شادی تاریخ - سنه خمس واربعین

Bu satır, taşı oturtmak için kullanılan çimento ile kapalıdır; fakat sonu "semânemi'etin" olacaktır. Yâni 845 (1441).

Şah Melek Paşa Mescidi

Horoğlu Yokuşu'nda Şâh Melek Odaları Mahallesi'nde ve aynı isimdeki çıkmaz sokakta, ahşap çatılı ve harap bir mescid olduğunu Bâdî Efendi bildirmektedir.²¹⁸ Daha bu asır başında harap vaziyete düşen mescidin arsası 1940 da satılmıştır.²¹⁹

Edirne'de Şâh Melek Paşa Mescidi Türbe (soldaki 1965'lerde yapılmıştır)

²¹⁸ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s.54, sıra 4

²¹⁹ Meric. agm., s.473

Edirne'de Şâh Melek Paşa kitâbesi

Edirne'de Şâh Melek Paşa Kabri

Şerbetdâr Hamza Mescidi

Ayşe Kadın Hanı bitişiğinde idi; 1920 de yıkılmış olduğunu Rif'at Osman Bey yazar.²²⁰ Bâdî Efendi aynı isimdeki mahallede Kasım Paşa Hamamı Sokağı'nda musanna minâreli, ahşap çatılı olduğunu yazıyor.²²¹ Sicil'in bahsettiği (Şarabdâr) Hamze Bey'in 864 (1460)'da Rumiye-i Sugrâ vâlisi olup birkaç sene sonra vefat eden zat olması muhtemeldir.²²² Rumiye-i Sugrâ Tokad civarındadır. Hamza Bey asıl II. Sultan Murad devrinde Edirne'de bulunmuş ve pâdişâhın temlik ettiği köylerle bir evlâtlik vakıf tesis etmiştir.²²³ Rıfkı Melûl Bey bu câmi arsasının satıldığını bildirmektedir.²²⁴

Şeyh Şücâuddin Karamânî Mescidi,

(Mütereddîn) Medresesi, Şeyh Şücâ Kabri

Dârü'l-Hadîs'in ilerisinde Debbâğhâne'de eski surun hemen yanında idi; 1951 de çektığımız resimlerden anlaşılacağı üzere minâresi ve kabri duruyordu. 1959'da hiçbir şey bulamadık.

Şeyh Şücâ, "Osmanlı Mimârîsi İlk Devri" eserimizde Bursa'daki mescidini ve çilehânesini yazdığımız Eskici Baba = Şeyh Hâmid-i Aksarâyî'ye mülâzemet eden bir zâttır. Şekâyık, terceme-i hâlinde Şeyh Şücâ Karamânî'nin bir mescit ve zâviye yaptırdığını ve Sultan

²²² *Sicill.*, 2.c., s.252

²²³ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.234-235

²²⁴ Meric. agm., s.473

Süleyman-ı Kânûnî'nin mescidi câmie tahvil ile hatîp, devirhân ve muarrif tâyin eylediğini de yazar.²²⁵ Yalnız Murâdiye evkâfından taâmiyye verildiği hakkındaki kaydı muhtâc-ı tashîhdir; Dârü'l-Hadîs ve Murâdiye bahislerinde yazdığımız vakıf defterinde böyle bir madde yoktur; Üç Şerefeli'de olmadığını da göreceğiz.

Bâdî Efendi yukarıdaki mâlûmattan sonra, 1165(1752) zelzelesinde yıkıldığını ve kurşunları satılarak yeniden yapıldığını yazar; kitâbesi de şu imiş:²²⁶

این عبادتگاه برای حضرت سلطان شجاع
حبذا این جابامر داور دارای روم
عرض نقصان کردم و تاریخ کتتم کم یکن
معبد قدوس اصحاب مسجد اقصام روم

Eğer bir tâmiye yoksa, ki üçüncü mısraın ifâdesine bakarak şüphe ettik ise de bulunamadı, son mısra 943 (1536) senesinde Kânûnî devrine işâret etmektedir. Abdurrahman Hıbrî Efendi Müteredidîn Medresesi'nin aşağı pâyede olmakla berâber, hâriç derecesine yükseltildiğini yazar.²²⁷

Bâdî Efendi medreseler bahsinde Şeyh Şücâ Medresesi'nin "Mütereddidîn" nâmıyla yazıldığını ve hâric pâyesinde olduğunu bildirmektedir. Osman Nuri Peremeci aynı mâlûmâtı vermektedir.²²⁸ Rıfkı Melûl Bey ahşap çatılı olduğunu bildirir.²²⁹ Bu medreseden eser kalmamıştır.

Resmini verdiğimiz taşlar toprağa gömülü olduğundan o zaman okuyamamıştık; kimse de okumamış olmalı ki taşının metnine hiçbir yerde tesâdüf edemedik. Tayyib Bey de Şeyh Şücâ bahsinde Fâtih devrinin ilk senelerinde vefât etmiş olmasını muhtemel görüyor.²³⁰ Şimdi taş da yoktur.

²²⁵ Mecdî Efendi, *Şakâyet-ı Numâniye*, age., I.c., s.239

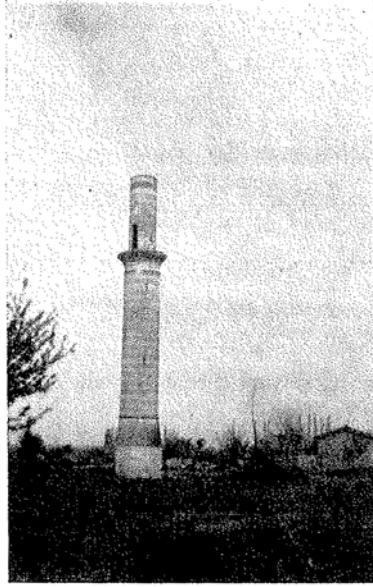
²²⁶ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s.39, sıra 10

²²⁷ Hıbrî Efendi, *Enişü'l-Müsâmirin*, age., s.54a

²²⁸ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.114

²²⁹ Meric, agm., s.451

²³⁰ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.34

Edirne'de Şeyh Şüca' Karamâni Mescidi minâresi

Edirne'de Şeyh Şüca' Karamâni Kabri

Şeyh Muslihuddîn Mescidi

Yine Debbağhâne semtinde ve Debbağ Halîl Mahallesi'ne tâbi olan aynı isimdeki mahallenin mescidinin Mevlânâ Muslihuddîn bin Mûsâ bin Halîlül'-imam tarafından Evâhir-i Cemâziyü'l-Âhir 854 târîhli (Ağustos 1450 ortaları) vakfiye ile tesis edildiği anlaşılmaktadır.²³¹ Câminin enkâzı 7 lira bedelle 1928'de satılmıştır.²³²

Şihâbüddin Paşa Mescidi

Kavaklı ve Kirazlı isimindeki mescidlerini yukarıda yazdığımız Vezîr Şihâbüddîn Paşa'nın Edirne'de üç mescidi olduğu 1070 no. 976 (1568) târîhli vakıf defterinde görüldüğü gibi²³³ birinin Saray-ı Cedîd kurbünde olduğu da sarâhatle yazılmıştır. Filhakîka bu mescidin, Paşa'nın Sarachâne Köprüsü'nün ilerisinde ve sarayın Bâb-ı Hümâyûn'u yakınlarında olduğu, Edirne'yi bilenlerce ifâde olunuyor.

Rif'at Osman Bey resmini çekmiş ve Yeni Saray menâzır resminde yerini işâret etmiştir; Fâtih Devri cildinde sarayın bu resmini koyacağız. Fotoğrafa nazaran, en azından

²³¹ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.279

²³² Meric. agm., s.473

²³³ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.257

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

128

Edirne'de Murâdiye Semtinde Umur Bey Mescidi (1920 Rif'at Osman fotoğrafı)

10-11 mt. kubbeli, üç göz revaklı, sütun başlıkları istalâktitli pek güzel bir câmi imiş, vâ hayfâ ki onu da îdam etmişler.

Edirne'de Saray Bâb-ı Hümayûn'u karşısında Şihâbüddin Paşa Câmii (1920, Rif'at Osman Bey fotoğrafı)

Şihabüddin Paşa Câmii

Tahta Kale Mescidi

Dârü'l-Hadîs Câmii bahsinde yazdığımız vakıf tahrir defterinde, Tahta Kale Hamamı yakınında II. Sultan Murad'ın bir mescidi olduğu görülmüştü; bu mescid şimdi mevcut değildir.

- *Tavâşî Timurtaş Mescidi* - Bk: **Hadım Timurtaş Mescidi**
- *Tirid Baba Mescidi*: Bk - **Umur Bey Mescidi**

Umur Bey Mescidi

Bursa'daki Umur Bey Câmii bahsinde yazdığımız vakfiyelerde, koca gâzînin Edirne'de bir mescidini ve burada vakfettiği emlakini görmüştük. Mescid Murâdiye Küçük Pazarı'nda, Menzil Ahır Caddesi'nde idi.²³⁴ 1937 senesinde harap ve tehlikelidir diye, Nâfia mühendisinin verdiği rapor üzerine, enkâzı 1937 senesinde, arsası da metre murabbai 15 kuruştan, 1940 senesinde satılmıştır.²³⁵ Bu mescid Tirid Baba Türbesi'ne yakın olduğundan o namla da anılır. 1920'deki resmi vaziyeti gösteriyor.

²³⁴ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1.c., s.56, sıra 21

²³⁵ Meric. agm., s.474

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

130

Üç Şerefeli Câmi, Yeni -Saatli-Medrese, Mekteb

Bir buçuk asırdır kendi imkânlarıyla oluşmaya çabalayan, hiçbir üslûbun hükmü altında girmeyen Osmanlı mimârisinde Üç Şerefeli Câmi bir dönüm noktasıdır. Dönüm noktası sözü, tutulan istikâmet sonunda varılmak istenen gâyeye varılmış, zirve henüz fethedilmemiş, fakat ona giden dosdoğru yol artık keşfedilmiştir, demektir. Enîsü'l-Müsâmirin müellifinin "*Devlet-i Osmâniye'de evvel binâ olunan harem bunum harem-i lâtfîdir ki il'el-ân nakış ve tezhibine sâni binâ olunmamıştır*"²³⁶ cümlesiyle işâret ettiği şadırvan avlusu unsuru birden yapılmış, ammâ pîr yapılmıştır. Avlu bundan sonraki âbideler zincirinde artık hemen hiç değişmeden muvaffakiyetle tekrar olunan ayrılmaz esaslı bir rûkn olmuştur.

Plân üzerinde bakacak olursak harem - yâni şadırvan avlusu - harîm, yâni -esas namazgâh - den daha büyüktür. Asıl câmiin küçük tutulmuş olması ayrı bir meseledir; böyle bir hâl şöyle böyle aksak bir noktadır ammâ dönüm noktasında bu kadarını yapabilmışlerdir, diye tefsir edeceğiz. Fakat plândaki bu tökezlemeyi binanın bütününe aksettirmemek üstadlığını da başarmışlardır; saçak seviyesinde biraz oynayarak, avludan büyük bir kısım, câmi ile berâber gösterilmiş ve istenilen son derece câzib tesîr elde edilmiştir.

Denebilir ki bu câmi, şadırvan avlusunun bütün teferruâtında ve heyet-i umûmiyesinde ve harîmin saçağa kadar olan kısmında şâhikaya erişmiş, boşluk ve dolulukların nisbetlerinde, irtifân kıvâmında en son ölçüleri va'z etmiş, fakat câmi kubbelerinin kademelenişinde zayıf kalmıştır; bu tarafı da az sonra dört köşe tam merkezî plânlı İstanbul câmileri hâl yoluna sokacaktır.

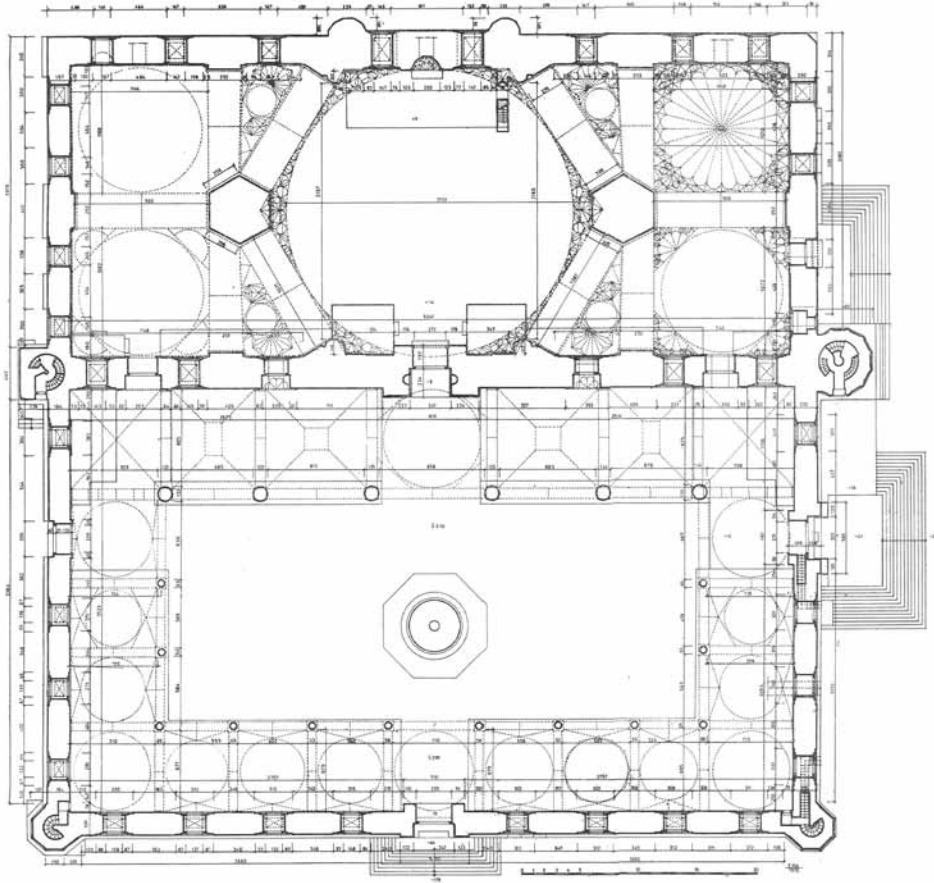
Bu câmiye o devre ait vesikalarda, Eski Câmi ve Murâdiye'lere nazaran "*Câmi-i Cedîd*" ismi verilmiş, lâkin mimârî edebiyâtı, daha ilk yapıldığı gün ona *اوج شرفلو* ünvanını kondurmuştur ki, el'an söylenen budur.

Fâtih devrinde yazılan en eski vesika, Hikâyet-i Beşir Çelebi Târîh-i Edirne risâlesinde²³⁷ "*Ol zemânda bir mi'mâr var idi gâyet üstâd-ı cihân idi ve pehlivân-ı zemân idi fe-emmâ ayakları meflûç idi her ne yere gitse tezkire ile giderdi merhûm ve mağfurîn-leh Sultan Murad Hân Üç Şerefeli Câmiin binâ itmiştir...*" demektir.

928 (1522)'de genç yaşında vefât eden ve Zenbilli Ali Efendi'nin oğlu olup bir Osmanlı târîhi yazan Rûhî Çelebi-Rûhî-i Edirnevî tek nüsha yazma eserinde, Sultan Murad'ın bu câmii daha 831 (1427)'de yapmaya niyet ettiğini ve "*Mi'mar Usta Muslihuddîn'e*

²³⁶ Hıbrî Efendi., *Enîsü'l-Müsâmirin*, age.,s.50a

²³⁷ Târîh-i Edirne, *Hikâyet-i Beşir Çelebi*, İsmail Hikmet Ertaylan neşri, İst.1946, s.7. Bu risâlenin bir sûreti, İ. Ü. K., 884 No. lu yazma mecmûada s.35-47 ve bir diğeri, Belediye Kütübhanesi, K. 44. 202 b-209 a. da mevcuttur. Neşrolunan nüsha İzzet Koyunoğlu Kütübhanesi'ndedir; bazı yanlışları Üniversitedeki sûretinden tashih ederek dercetdik.

Edirne'de Üç Şerefeli Câmî restitüsyon plânı (1178 keşfine göre)

ısmarlayıp Usta Şihâbuddîn'in "bünyâdını urduğu" nu yazar.²³⁸ Muslihuddîn ismi her fırsatta karşımıza çıkar; Rumeli Hisarı için de mimar olarak ismi geçer. Usta Şihâbuddîn ise bütün bütün meçhuldür.

Yukarıda bahsedilen Enîs'l-Müsâmirîn'de bu câmîe Kıratova (Kırat Ova, Kratovo) memleketini vakfettiğini, fakat, Kânûnî'nin Sadrazâmı Rüstem Paşa'nın bu vakfı alarak, mürtezikanın, yânî vazifelilerin II. Sultan Bâyezîd evkafına (tahmil) edildiğini yazar.

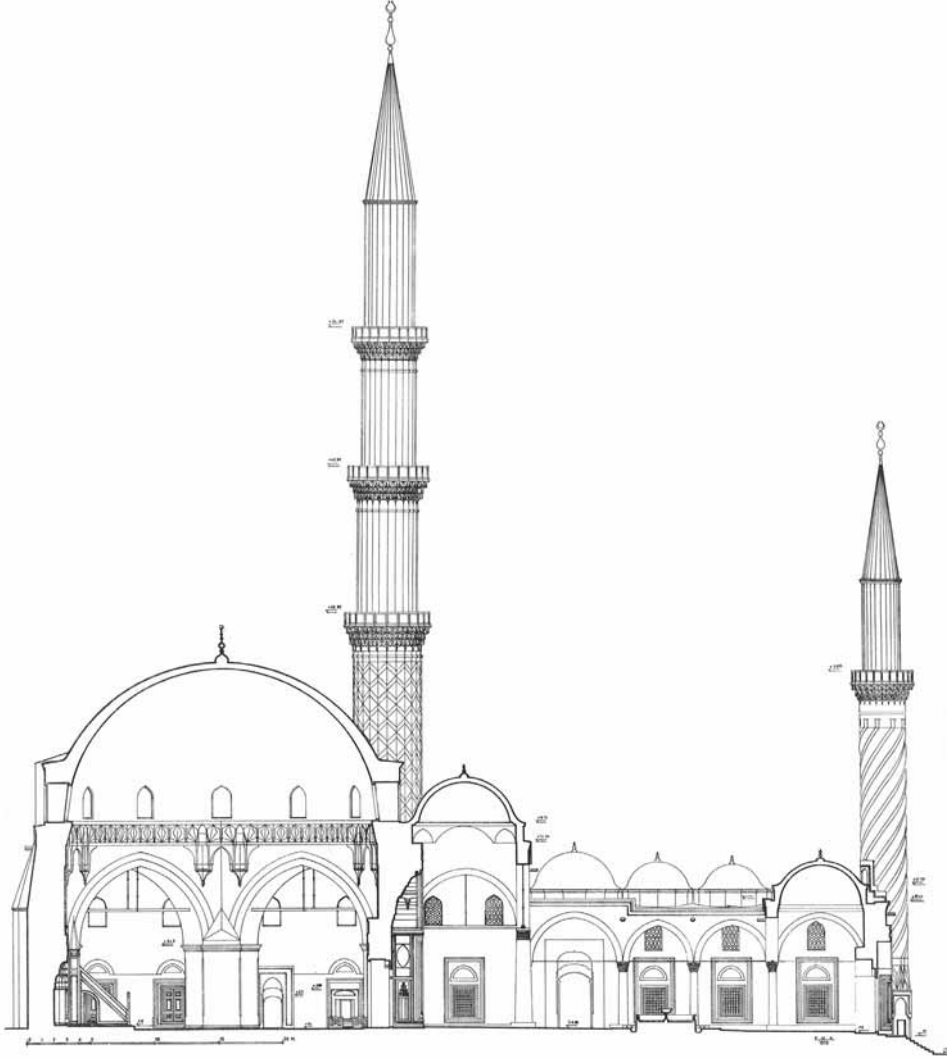
²³⁸ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İst.1332; *Rûh-i Edirnevî*, Tübingen, Ms.05 quart 821, Süleymâniye Kütüp. Mikrofîlm Arşivi No.1919, 119 b yaprak ve 120 a yaprak

II. *Murat Devri*
Edirne Eserleri

132

Mâlûm olduğu üzere Kırat Ova şimdiki Sırbistan'da Niş ile Üsküb arasında, gümüş madenleriyle meşhur bir kasabadır.²³⁹ Biz böyle muameleye ait bir vesikaya rastlamadık.

Edirne'de Üç Şerefeli Câmii Revakının bugünkü hâli

²³⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Yugoslavya'da Türk Abideleri ve Vakıfları*, Vakıflar Dergisi III.sayıdan ayrı baskı, Ankara 1957, s.17-18

Evliyâ Çelebi bu câmiye birkaç sahife ayırıp kendince câmiin bünyesini târif ederek, ilk binâsına İsâ ve Mûsâ Çelebilerin başlattığını yazmaktadır ki hakîkata muvafık değildir; fakat nakışları hakkındaki tavsîfi cidden yerindedir; bunlar zamânımıza intikal ettiğinden biz de tahkik edebiliyoruz. Evliyâ'ya göre mihrâb cihetinde çiçeklerin güzel kokuları câmie dolmakta imiş ve câmide pek büyük bir Mushaf bulunmakta imiş.²⁴⁰

Edirne'de Üç Şerefeli Câmii büyük kubbe iç kasnağının 1176 ta'mirinde aldığı şekil (1930'da çekilmiştir)

Müelliflerin anlattdıkları ârıza yüzü görmemiş ilk yapı şekline aittir. Bu gün de çok bir şey eksilmemiştir amma, 1165 (1751-52) zelzelesinde câmi pek büyük harapîye uğramış olduğu için kubbeler çatlayıp bir ikisi kısmen yıkılmış, revâkın câmie bitişik tonoz ve kubbeleri tamamen çökmüş, minâreler alta kadar devrilmiştir. Bu hasar eb'ât îtibâriyle aynen yerine getirilmiş olmakla berâber, her hâlde eski hâinden bir şeyler kaybetmiştir. Eksilen ve değişenlerden bilinenler, revak kubbelerinin tekne tavan yerine beyzî ve yuvarlak kubbelerle yapılması, minâre şerefeleri aslında istalâktitli olduğu hâlde, tâmirde simit şeklinde silmelerle geçilivermesidir. Revak kubbelerinin beyzî olması ve bir köşede çapraz tonoz iken bir köşede kubbe yapılmış olması, nâhoş bir tutum olmakla berâber, asıl minârelerin istalâktitsiz kalması, böyle bir binaya yakışacak şey değildi ve birkaç mimâr ve bizim için tereddüdü ve hayreti mûcib olmakta idi. Binâenaleyh bu hârika binâyı kıvrır kıvrır istalâktit gölgeleriyle göz önüne getirip tasavvur etmek lâzımdır. İçeride de, büyük kubbenin iri bâdemlerle yapılmış kuşağı ve köşe tonozları üzerlerine bağdâdî bir cidar

²⁴⁰ Evliyâ, age.,III.c., s.432 vd.

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

134

çakılarak kapatılmış, kalemler bozulmuştu. Kuşak tarafımızdan meydana çıkarılarak, sonradan ihyâ edilmişse de, kemerlerde çepeçevre olan yazılar ve kubbelerdeki kalemler bir daha yerine getirilmemiştir. Şimdi ya çok çirkin XVIII. asır sonu kalemleri veyâ beyaz badana bunların yerini almıştır. Binâenaleyh câmiin içini de bu hâliyle tasavvur etmek gerektir.

Bu câmiin vakfiyesi bulunamamıştır; fakat 895 (1489-90) senesine ait vakıf muhâsebe defteri neşrolunmuştur; Belediye Kütübhânesi'ndeki Muallim Cevdet yazmalarından kıymetdâr 0.91 defterin s.283'den itibaren mukayyettir. Buna göre:

- 1- Alaca Hamam, 13 aylık hâsılı 8000
- 2- Çötere, Kamane ve Yenice kariyeleri²⁴¹ 18362
- 3- Kırat Ova mâdenlerinde çalışan Pavlı, Todor, Menopolye'den ve mâdenin kalhâne = eritme ocağı hâsılından, civardaki sazlıktan ve müteferrik ufak vâridattan 13 aydan 289361 akçe ki cem'an 317292 akçe vâridâtı vardır.

Bu îrâtan sermahfil 15, 30 cüzhan 60, 10 devirhan 10, 10 en'amhan 30, 15 müsebbih 46, 8 müezzîn 40, 5 kayyım 20, mu'arrif 5, 2 salâvat okuyan 4, kâtib 5 akçe almaktadır.

II. Sultan Murad babası Çelebi Sultan Mehmed'in, Eski Câmi yakınında olan (Medrese-i Atîka) sınıf vazifelerini buradan tâyin etmiş ve biraz aşağıda (Çelebi Medresesi) olarak tasrih de etmiştir. 895(1489-90) da bu medresede Yâr Hisar-zâde müderris imiş. Müderris 50, mu'îd 5, 18 talebe 36, imam 4 kütübhânegi 2, kapıcı ve hademeye 2 şer akçe verilmektedir.

Yeni, yâni, Saatli Medrese'de o zaman, yine İstanbul'da câmii olan Paşa Çelebi müderris imiş. Bunda da vazifeler yukarıdaki gibidir.

Mektebhâne, yânî ilk mektebde muallim 10, 2 halife 4, biri 1 ki cem'an 5, kayyım 2, saka 1,5 akçe almaktadır.

Zevâidden (fazlalık) nâzır 30, 2 imam 30, arab müezzîn 22, 3 dolabciyâna 12, Kızanlık câbîsine 4, Çirmen câbîsine 3, tâmirciye 5, Mushafhâna 5, güzel sesli üç kişiye 15, tekrar bir tâmirciye 8, Çelebi Medresesi müderrisine tekrar 30 ve biraz sonra 25, İstanbul Dârüşifâsı tabîbine 7 ve ayrıca bir iki ufak vazife verilmektedir. Câmie 563 okka zeytin yağı (kandillere) ve Ramazan ve kandillerde 10 okka balmumu, minârelerin tezyîni için senede 500 akçelik yağ, medreselerin yağ ve hasırına 2160 akçe, câmi hasırına 1500, dolab bârgirleri bedeli 2160, bârgîrlerin masrafına 4431 ve Alaca Hamam, dolablar ve câmi kubbe ve kapısı tâmirine 6031 akçe görünmektedir.²⁴² Asıl vazifeler arasında gösterilmeyen

²⁴¹ Bu köylerin Kızanlık'da da oldukları oraya câbî tâyin edilmesinden anlaşıyor.

²⁴² Barkan, agm., s.321-325; Gökbilgin, age., s.213-216

iki imâmın ne için zevâidden yazıldığı anlaşılamıyor. belki muhâsebe defterini yazan peşin unutup, sonra bu cedvele geçirmiş olacaktır; zîrâ esaslı hizmetlerden olan nâzır da zevâid cetveldedir.

* * *

Edirne, 1165 Ramazanının 17'sinde (29 Temmuz 1752)²⁴³deki o pek büyük Trakya Zelzelesi'nde dehşetli tahrîbâta mârûz kalmış, bu arada Üç Şerefeli'nin birçok yerleri ve minâreleri yıkılmıştı. Hasârın tâmiri için Divân-ı Humâyûn'dan 7 sene sonra gelen kat'î emir ve ayrıca Sadrazamın mektubu üzerine Kadı Efendi, Edirne Bostancı Başısı ve Bâyezid vakfı mütevellisi, beldenin âyan ve ağaları, Edirne'nin baş mîmârı, taşçı ve kurşuncu başılar ve ehl-i vukuf ile câmie giderek bir keşif tanzim ettirmiştir.²⁴⁴ Bu keşifte burmalı minarenin sâde hedm kalemi mevcuddur. 7-8 madde tutması iktizâ eden inşa

Edirne Üç Şerefeli Câmii

²⁴³ Dânişmend, age.,4.c.,s.34

²⁴⁴ *Topkapı Sarayı Arşivi*, Edirne 162. def. 69 a - 71 a., yazı ebâdı 40x15. Kadı Efendi keşif dibâcesinde zelzeleyi 1167 târihinde göstermiştir. Halbuki Dânişmend Târihi sarîh olarak bildirdikten başka, Üç Şerefeli'nin hasar gördüğünü de ilâve eder. Peremeci, *Edirne Târihi*, s.26-27'de, 1165 Ramazan ayında olduğunu yazar. Bunda tereddüd yoktur. Kadı zuhûl etmiştir.

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

136

faslına âit olan sayfa defterde boş kalmıştır. Bu keşif bir restoratör mimarın zihniyeti ile tanzim edilmiş, binanın aksâmının yıkılmazdan evvelki hâli, meselâ revak kubbelerinin tekne tonoz, şerefelerin istalâktitli olduğu gibi hususiyetler kaydolunmuştur. Fakat bu keşif tatbik edilmemiş, ondan 4 sene sonra daha mufassal ve yekûnu eskisinin iki misline bâliğ olan bir ikincisi yapılmıştır.²⁴⁵ Bu keşif daha teferruatlıdır, birincide düşünülmeyen bâzı kalemler bunda yer almaktadır. Bu yüzden yekûnun kabarmasına karşılık da kubbeler ve şerefelerde değişiklikler yapılarak, şerefeler istalâktit yerine, şimdiki gibi, silmeli, yânî profilli inşâ edilerek tasarruf cihetine veyâ zamandan kazanmak düşüncesine gidilmiştir. Birinci keşif 25 Zi'l-Hicce 1172 (19 Ağustos 1759), ikincisi 15 Receb 1176 (29 Ocak 1763) tarihlidir.

İkinci keşifte de iki medrese ve mektebin tâmirinden dîbâcede bahsedilmiş fakat müfredâtı keşfe konmamıştır. Birincide ise vardır. İkincide noksan olan budur.

Zelzele keşiflerini târîh sırası bakımından gözden geçirirsek anlarız ki zelzele I. Sultan Mahmud devrinde olmuş, fakat az sonra Pâdişâh vefât edince, yerine geçen III. Sultan Osman mes'eleye lâzım gelen alâkayı göstermemiş, 1171(1757-58) de bu hünkârın da vefâtı üzerine III. Sultan Mustafa keşifleri yaptırmaya başlamış. Birincisi her hâlde beğenilmemiş veyâ tereddüd edilmiş olmalı ki 3,5 sene kadar sonra ikinci yapılmıştır. Biz tatbik edilmiş olduğu yerinde müşahedelerden ve 1177(1763) târîhli tâmir kitâbesinden anlaşılan bu ikinci keşfi esas tutarak, kubbe, kemer, duvarlar ile berâber olan alçı istalâktit gibi akşamın sâde birincide gösterilen şekillerini ve eğer aralarında mühim farklar varsa, hâşiyelerde istitradlarını derc edeceğiz. Keşif güzel bir nesta'lîk yazısıyla yazılmıştır; dîbâcesinde Üç Şerefeli Câmiin iç ve dışında 7 adet kubbesinin ve şerefelerine kadar minâresinin yıkılmış, yakınında olan iki medrese ve bir mektebin de birçok yerleri çatlamış ve vîran olmuş bulunduğu yazılıdır. Mevcud enkazı telef ve zâyî olmasından ve te'sîrât-ı hevâiye ile gün geçdikçe hasarın büyümesinden dolayı, binâ ve ihyâsı devlete arz edilmiş, şehir ahâlisi de bir dilekçe ile bu arzuyu göstermiş olmalarıyla çıkan Fermân-ı Hümâyûnda, ma'rifet-i şer' ile yanî kadı'nın riyâsetinde, Hassa Mimâr Başısı Hacı Ahmed Ağa, şehir bostancı başısı vâsıtalarıyla tekrar dikkatle keşif ve defterinin tekrar gönderilmesi istenmiştir. Bunun üzerine kadı mârifetiyle bostancı başı, hassa mîmarının gönderdiği Abdullah ve Hasan Halîfeler, bir taşçı, bir hamamcı, şehir mîmarı Mehmed Said, kurşuncu ve taşçı başılar vesâir erbâb-ı vukuf ile keşif tanzim edilip gönderilmiştir. I. keşif 7847075 akçedir.²⁴⁶

Bundan sonra Fâtih Sultan Mehmed'in yaptırdığı Peykler Medresesi'nin tâmir keşfi yazılmıştır; iki medrese ve mektebin tâmir yekûnu 4 yük 41525 akçe = 441525 akçe gösterilmiştir. Mekteb ve Saatli Medrese'nin tâmiri bedeli ise 196210 akçedir.

²⁴⁵ *Topkapı Sarayı Arşivi*, Edirne 169, def. 69 a - 79 b-82 b, defter boyu 15,5x42 cm., yazı 13,5x38 cm.

²⁴⁶ Burada asıl metinde 425 ilâ 435. sahifeler arasında 10 sahife kadar tutan çok kıymetli keşif dökümleri ve analizleri bu sahada çalışan araştırmacılar için çok şey ifâde etmektedir. Bu kitabın tutumuna ve hacmine uygun bulunmadığından kaldırılmıştır. Editör.

Birinci keşif yüzüstü kalmış, ikincisi tatbik edilmiştir. Yukarıda söylediğimiz gibi, birinci keşif câmiin ilk şekilleri hakkında bize esaslı mâlûmât veriyor. İkincide ilk vaziyetler gösterilmeden, daha sâde, yapılması tasavvur edilenler dile getirilmiştir. Yalnız içindeki kubbenin sekiz köşeli, üçlü minâre yanındakinin çapraz tonoz olduğu tasrih edilmiş, çubuklu ve burmalı minârelerin ayakda oldukları hâlde revak kat silmesi hizâsına kadar yıkılacakları da bildirilmiştir. Birinci keşifden büyük kubbenin özengisinde mukarnaslı ve köşeleri takozlu bir kuşağı ve yazı şeridleri bulunduğu anlaşılmaktadır. İkincide bunlar yerine bir örtü düşünülmüştür. Bu örtü ahşap bağdâdi ile yusuvarlak bir düzleme şeklinde idi; bu satırların muharriri tarafından 1930 senesinde kendi imkânları ile bu düzleme açılınca, kuşağı tamamlamak mecburiyeti duyuldu ve evkafca yapıldı.

Yalnız alttan çıkan kemer altındaki yazı şeritleri 1935'lerde maalesef kaldırıldı. Şimdi bunlardan pek kısa bir parça mihrâbın sağında vardır.

Keşiflerin bize öğrettiği mîmârî ve inşâî tâbirler de mühimdir. Bunların birincisi şimdi istalâkit dediğimiz mâruf süslemeye *mukarnas* isminin verilmesidir. İkincisi *kafa tahtası* tâbiridir. Birinci keşifden tam anlaşılamıyor amma ikincide *pehlû* ve *pehlîden*, hatta bazân iki kat, yapıldığı bildirilmekle bunun taştan yapılmış saçak veyâ kubbe eteği silmesine delâlet ettiği anlaşılmıştır. *Kellevî açma* ve bâzan da *çift kellevî açma* da avadanlıklı silme demektir. Bu da üçüncü bir tâbirdir. Dördüncüsü *fakulye* ki kemer aynalarındaki müselleli satırlara denir; son zamanlarda eski taşçılar kullanırlardı. Beşincisi *beşiğûn*, *beşiğûne* = beşik misâli çapraz, tekne tonoz demektir. Altıncısı *cam duvar* = dökme cam duvardır. Açılmayan, alçıdan dökülmüş içlik üst pencerelere denmektedir. *Astar* ise bunların dış yüzdeki tek renkli olanları ki bu da esaslı tâbirlerden yedincisidir. Bu son tâbire ve beşiğûne bir başka keşifde, Bursa Sarayı tâmirinde de rastladık. Bir de sekizinci olarak, bir başlıkla beraber zikrolunan *uskundra* var ki bir mânâ veremedik; ehemmiyetli bir parça olmasa gerektir.

Mânâsı zâhir olanlarla berâber, keşifler mîmârî târihimize pek çok mâlûmât getirmiştir. İkinci keşfin baş sahifesinin fotoğrafını vermekle iktifa ediyoruz. Biz restütisyon plânlarını keşiflerden intikal eden mâlûmât netîcelerine göre tanzim ettik. Bunlar bu günkü revak kubbelerine uymadığı gibi, minârelerde basit halkalar yerine, asılları gibi istalâkitli gösterildiğinden plânlar yadırganmamalıdır.

Bu tâmirâtı büyük imârcı fakat bedbaht Pâdişâh III. Sultan Mustafa yaptırmıştır. Uzun müddet geri kalan işi onun canlandırdığı muhakkaktır. Buna eminiz. Rusya ile boğuşulduğu o buhranlı günlerde Lâleli ve Ayazma Câmilerini yeni baştan yaptıran, İstanbul'daki Fâtih Câmii'nin tekmîl harîm kısmını ve Hünkâr Mahfilini eski temelleri üzerine tamamen yepyeni yükselten bu pâdişâhın Üç Şerefeli'yi yaptırdığı, revakdaki ufak kitâbeden de anlaşılıyordu. Fakat derecesinin bu kadar şümüllü ve ehemmiyetli olduğu aslâ mâlûm değildi.

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

138

Peykler Medresesi hâriç, câmi, Saatli Medrese ve mektebe 12 milyon akçe kadar sarf edilmiştir. O târihte bir filori altını 400 akçe olduğuna göre²⁴⁷ 30.000 sikke eder. Birinci Cihan Harbi'nden evvelki Osmanlı altını ve gümüş kuruş hesâbıyla da 16,700 altın sarf edilmiş demektir. Sırf altın kıymetine göre (1970 nihâyeti) bir Cumhuriyet altını 130 lira olduğundan, kâğıt para ile 2,170,000 lira sarf edilmiş demektir. Bu birinci ölçüdür. Bir de alım gücüne göre araştırma yaparsak, bütün kalemler işçilik ve malzeme karışık olduğundan çok meçhullü bir denklem gibi kalmaktadır. Yalnız kurşunun eritilip kubbelere serilmesi için 3 akçe konmuştur. Bugün ise aynı işe vakıflar idâresi 24 + 45 = 69 kuruş vermektedir (1972). Demek bir akçe 23 kuruş yerine geçiyor. O hâlde 12,000,000 x 0,23 = 2,760,000 lira bulunur ki altın fiyatıyla yapılan mukâyeseden pek uzak değildir. Mâmâfih yine bu miktar azdır.

Bir yoldan giderek, bugünlerde yapılan minâre fiatleriyle de bir mukayese yapalım. 1968 senesinde Selîmiye'nin bir minâresinin petek ve bir gövde ve iki şerefesine kadar tâmirine 500,000 lira kadar sarf edilmiştir. Bu minâreler ise 7 gövde ve 7 şerefeye yâni Selîmiye'nin 3-5 mislidir. O takdirde de 1,750,000 kâğıt lira tutmaları lâzımdır. Keşifte minâreler 7,8 milyon akçe olmakla 23 misli 1,800,000 lira eder ve 1968 fiatıyla yapılanlar varılan mukayesede hiç aykırı düşmez.

İkinci keşiften 9 ay sonra 29 Rebîu'l-Evvel 1177 (6 Kasım 1763) yazılan fermanda²⁴⁸, Peykler Medresesi dâhil keşif 98200 kuruş gösterilmiştir. Kuruş 120 akçe olduğundan yine 12 milyon akçe demektir. Bu keşfin tatbîkine baş muhâsebeci Hâşim Ali Bey binâ emîni ve Haremeyn muhâsebecisi kâtiblerinden Halil Efendi kâtib tâyin olunarak masrafın 74 ve 75 seneleri Haremeyn muhâsebesi fâizlerinden verilmesi için emrolunmuştur.

* * *

Üçü kible duvarında, biri güneyde çarşı tarafında dört kapısı olan câmi dışdan dışa 64.80 mt.genişliğinde 66.80 mt. derinliğindedir; genişlikde câmi ve avlu aynı olduğu hâlde, derinlikde câmi avlunun % 70'i kadardır. Bu aksaklığı bu bahsin girişinde de yazmış ve manzarasındaki câzibesizliğin telâfisi için bulunan çâreyi söylemişdik. Kible duvarı önündeki revak kubbelerinin saçak silmesini câmininkinin seviyesine çıkarmakla bu nisbet tersine çevrilmiş, dış manzarasıyla de câmi umûmun % 60'ı gibi gösterilip lâzım olan cihette sağlam bir kütle muvâzenesi sağlamıştır. Bunlardan tâmirde yapılmış revak kubbelerini, diğerleri vesikalara nazaran restitüsyon plân ve kesitini belirtir.

Câmi 6 köşe iki fil ayağı üstüne 24.10 mt.'lik bir merkezi, 10.80 mt. kutrunda (çapında) 4 yan ve 4 ufak koltuk kubbesiyle örtülüdür. Ayakların sivri uçları ön ve arka yüzlere doğrulup, bunlardan duvarlara atılarak muntazam bir altı köşe teşkil eden, kâide üstüne

²⁴⁷ Ahmed Râsim, *İzahlı Osmanlı Târîhi*, İst.1290-1293, 2.c., s.148

²⁴⁸ *Topkapı Sarayı Arşivi*, Edirne 174. defter, s.24-24

büyük kubbe bastırılmış, dört adet ikinci sıra kemere de yan kubbeler ve bunlar arasındaki dar sivri boşluğa da koltuk kubbeleri oturtulmuştur. Yan kubbelerin kâidesi kare değil, hafif dikdörtgendir, ölçüsü ufak farklarla, ortalama 11,48 x 10,70 mt. arasındadır. Bu ikinci sıra sivri kemerler kendi üstlerinde bir genişlikte olmayıp duvar yüzlerinde 2,90 mt., ayağa doğru 2,50-2,55 mt.'dir. Bu kemerlerin kırık noktalarından ayağa kadar devâm eden yarısı verrev kemerdur ve taşları ona göre yontulmuştur. Mîmârî ve inşaat derslerinde eskiden ehemmiyetle okutulan verrev kemerin burada güzel bir örneği görülmektedir. Bu kemerlerin, köşeleri pahlı, 17 x 22 cm.'lik ahşap gergileri vardır; ortalarından kemere asılmışdır. Yan kubbelerin hepsi aynı şekilde yapılmıştır. Mihrâb sağındaki 24 oluk ortalarından kemere asılmıştır. Yan kubbelerin hepsi aynı şekilde yapılmıştır. Mihrâb sağındaki 24 oluk dilimlidir; köşelerindeki iri bâdemler pek mütenâsibtir. Göbekdeki kalem yenidir. Diğer kubbelerin biri altılı yelpâze köşeliklere, biri yarım küreye biri müselles-i kürevîye (pandantife) oturur; bu üçü düz kubbedir.

Büyük kubbe ayak ve duvar köşelerinde gâyet iri, karşılıklı 3 sıralı bâdemlerle teşkil edilmiş mihrâpcıklar vardır; bunların üstüne 2 yarım 6 tam, bir sıra iri bâdem ve baklava dolaşmaktadır. ayaklarının üstüne, köşeyi kapatmak üzere üç köşe sivri birer külâh yapılmıştır. Tâmirât keşfinin ilk maddelerinde bahsedilen mukarnaslar, yazılar ve kalem buralarda ve kubbede idi. Biz üstündeki âdi dolguyu açtığımız zaman bâdem ve mihrâbcıklar bozuk çıktı; yalnız resimde siyâh görülen yerlerde, yer yer bozulmuş, fakat pek çoğu mevcut yazılar vardı; zemînleri gümüşî, kendileri beyazdı. Bilhassa bu resmin alındığı tarafta devâmlı idi. Her ne hikmetse, bunları koyu bir badana ile örtmüşler. Yalnız mihrâbın sağ tarafındaki mâil kemerde yazı Âyet'el-Kürsî'nin sonu ile bitmektedir. 1930'da kubbenin tamâmı pek çirkin bir kalemle örtülü idi; etekler badana edilmiş ise de, tepe göbek kalmıştır.

Câmiin içi, ayaklar, kemerler tamamen güzel yolulmuş kalın kesme taşlarla yapılmıştır; 1935'den evvel bu duvarlar sıvalı idi; sonradan meydana çıkarılmış. Bu da bir meseledir; bizim câmilerimiz içinden sıvalıdır; değiştirmek doğru değildir. Bunu anlatmak kâbil olmuyor.

Câmiin sağ tarafında duvardan fil ayağı hizasına kadar 7.0 mt. derinliğinde 30 cm. yükseklikte bir seki vardır. Bir köşede ufak bir şebekesi kalmıştır. Kapının iki yanında 4.0 x 5.0 mt. ölçüsünde iki müezzin mahfili bulunmaktadır. Mihrâb önünde, iki ayak arasında da 5.0 mt. derinlikte bir seki bulunmaktadır. Bir târîhde en sol köşedeki pencere kapı yapılarak, fevkânî bir hünkâr mahfili ve dışarıya helâ ve medhal (giriş) yapılmışdı. 1935'de bunlar kaldırılmıştır; keşifde bahsi geçen hünkâr mahfili budur.

Câmide 21 altlık, 21 üstlük, 12 büyük kasnakda, 16 küçük kasnaklarda pencere vardır. Bunların verdiği ziyâ kâfi değildir; içerisi loştur; hem pencere azdır; hem duvarlar kalındır. Pencerelerin iç söveleri bol silmeli mermerdir. Bunun etrafına, taş sıralarından çıkarılmış, ikinci bir silme dolaştırılmıştır. Bu silmelere basan, kemerler küçük düşmekte ve ilk nazarda söveye oturuyormuş gibi bir intibâ hâsıl etmektedir. Aslında böyle bir şey yoktur. Pencere tavanları çapraz tonozla örtülüdür.

II. *Murat Devri*
Edirne Eserleri

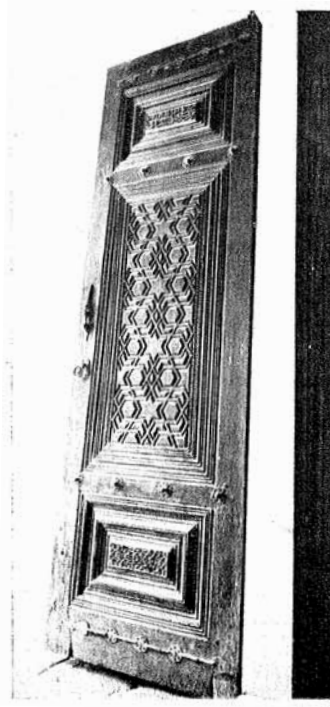
140

Edirne Üç Şerefeli Câmii - 2013

Mermer mihrâb, geniş asabalı basit bir çerçeve ortasındadır; yaşmağı, üstü kesik bir kubbe olup 4 tam, 2 yarım yaprakla süslüdür; kesik yerin alt kısmı menşûrîdir (yani prizmatik); üstünde sivri kemerli bir kubbecik bulunmaktadır. Aynasında kûfî Besmele ile "Küllemâ" âyeti bulunmakta, bir taçla nihâyetlenmektedir. Mihrâb köşesinde sütunçelerin taşı koyu yeşil konglomera olup burmalı bir bilezik, iki sıra istalâktitli başlık ve kâidesi vardır. Mihrâb mermerlerine kırmızı zırlar çekilmiştir. Minber de tamamen mermerdir; yanlarda silmelerden başka bir şey yoktur; yükselici bir kemer karşıdan karşıya bağlantıyı sağlar köşelerinde siyah denecek kadar koyu fes rengi sütunçeler ve başlık ve kâidesinde yaprak gibi ufak istalâktitler bulunmaktadır. Kapı aynasında Kelime-i Şehâdet yazılıdır.

Kubbenin altı köşe plânı, çarpık gibi duran ayakları, çok basit ve düz mihrâb ve minberi, câmiin içine bir iptidâilik bir acemilik havası verir. Ustaca yapılmış verrev kemer, güzel taş işçiliği ve bir köşeye işlenmiş dilimli kubbenin güzelliği bu tesfiri silemez; yalnız iki sıra pencere câmi aydınlatmaya kâfi gelmemiştir, câmi çok loştur. İç görünüş, dış yüzlerle ve avlu ile minârelerle mütenâsib ve aynı kıratda değildir. Bir karanlık, dağınık ve sıkıcı hava vardır. İçerinin en güzel eserleri pencere kanatlarıdır. Biz bunlardan sekiz ayrı örnek tesbît etdik. Fotoğraf adedini fazlalaştırmamak için tablalarındaki yazılarla berâber bu sekizi göstereceğiz:

Edirne'de Üç Şerefeli Câmî minberin sağındaki birinci pencere kanadı

a- Mihrâbın sağındaki pencere:

Sağ kanat kûfî: عن على رضى الله عنه من كان فى طالبه

Sol kanat kûfî: للعلم كانت الجنة فى طالبه

Sağ kanat sülüs: من اذنب ضاحكاً فوالله تعالى ادخل النار و هو يبكى

Sol kanat sülüs: ومن اطاع الله و هو يبكى فوالله تعالى ادخل الجنة

b- Mihrâbın solundaki pencere:

سبحان الملك الحى الذى لا يموت - يا حفى الا لطاف نجنا مما نخاف

c- Minberin sağında birinci pencere:

من مشى فى ضلمة الليل الى - الى المساجد نور الله يوم القيمة

d- Minberin sağında ikinci pencere:

من بنى الله مسجداً ولو مثل مفحص - قطاة بنا الله يتأ فى الجنة

e-Minberin sağında üçüncü pencere:

عز للدنيا بالمال و عز الآخرة بالأعمال - طلب الادب اولى من طلب الذهب

f- Sağ taraf birinci pencere:

الصلوة عماد الدين و من اقامها فقد اقام الدين و من - لها تر مره فقد هدم الدين صدق رسول الله

g- Mihrâb solunda ikinci pencere:

عجلوا بالصلوة قبل الفوت - و عجلوا بالتوبة قبل الموت

h- Sol tarafda üçüncü pencere:

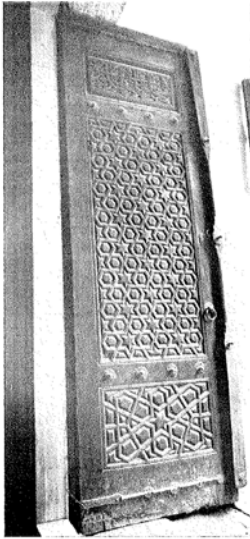
قال عليه السلام حب البقاع الى - مساجدها و حب البقاع الى اسوا قها الله

i- Sol kolda birinci pencere:

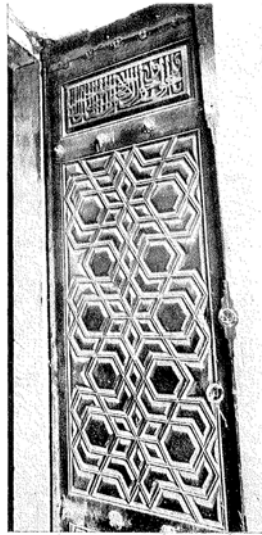
قال على رضى الله عنه الناس نيام فاذا ماتوا اشبهوا - يا محول الحوال والاحوال خير الحال

k- Solda ikinci pencere:

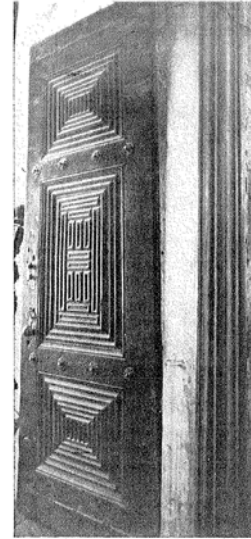
قال رسول الله صلى الله عليه وسلم - من قال لا اله الا الله محمد رسول الله دخل الجنة

Edirne'de Uç Şerefeli Câmi mihrâbın solunda ikinci pencere kanadı

Edirne'de Uç Şerefeli Câmi sol kolda birinci pencere kanadı

Edirne'de Uç Şerefeli Câmi kable duvarında bir pencere kanadı

Diğerlerinde yazı yoktur. Bunlardan bir misâl olarak bazı resimler veriyoruz. Tablalardaki başkalık gözden kaçmaz.

Abdurrahman Hıbrî Efendi'nin de işâret ettiği gibi, Osmanlı mimârisinde ilk şadırvan avlusu bu câmide 35.5 x 60.70 mt.'lik iç eb'adında, büyük bir mahâretle yapılmıştır. Kible duvarında, açıklıkları farklı 7, karşısında 9 ve aralarında üçer kubbe vardır; üç kapısı bulunmaktadır. Câmiin nisbeten iptidâî olan iç tesfirine karşılık, avlu büyük bir üstatlık ile başarılmıştır.

Edirne'de Üç Şerefeli Câmi revakı

Kible duvarına bitişik olan büyük açıklıklı revâkın ortadaki gözü hepsinden geniştir; yanlarındakiler 66-75 cm. farklıdır; daha sonrakiler çok ufaktır. Bu günkü vaziyete göre de en soldaki göz çapraz tonoz, en sağdaki ve dört ortadaki yuvarlak, küçükler beyzî kubbedir. Bir tânenin çapraz tonoz, ikisinin beyzî olması düşündürücü bir nokta idi; kible duvarına muttasıl (bitişik) kubbelerin ve tonozun kalem işleri tamamen yeni olduğu hâlde mütebâkî 14 revak kubbesinin kalem işleri, bâzı etekler müstesnâ, eski şeklini, hiç bozulmadan muhâfaza ediyordu; işte tâmirât keşifleri bu müşkili hâletmiş bulunmaktadır; zirâ bu kubbeler ve kemerleri yeniden yapılmıştır. Şu farkla ki, birinci keşiften 4 orta kubbenin tekne olduğu anlaşıldığı hâlde, tâmirde yuvarlak ve beyzî şekilli ve sağ göz de yine yuvarlak olarak yapılmıştır. Biz plânımızı ilk şekline göre tanzim edip, ayrıca bu günkü vaziyetini ilâve ettik. Şimdiki revâkın manzarası belli olmaktadır.

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

144

Bu taraftaki 6 ayak 133-135 cm. kütünde yuvarlak yığmadır. Her biri beşer parça mermerden çıkarılmıştır. Tâmirâtının pek büyük mehâretle icrâ edildiği görülüyor. Başlıklar eski yapıdan kalmadır. Revâkın geriye kalan direklerinin hepsi yekpâredir. Çoğu beyaz mermerdir; avlunun batı tarafındaki orta kapının yanlarındakiler yeşil Eğriboz taşı, bir ikisi de granittir. Kuturları umûmiyetle 53-55 cm.'dir; köşedekiler ve iki yan kapıdakiler 65-69 cm.'dir. Revâkın çarşısı tarafındaki kapısı önünde olan kemeri, karşısındakinden 33 cm. daha büyüktür. Bu fark gözle görülemeyecek bir sûrette halledilmiştir. Başlıkların çoğu 3-4 sıra istalâktitlidir, içlerinde püsküllü ve pek mütekâmil olanlar bulunmaktadır.

Kâideleri kare olmadığından, revak kubbe mesnedleri göğüslemelerle dört köşeye getirilmiştir. Umûmiyetle kürevî müselleslere (pandantif) oturur, fakat süsleri gibi kâidelerinde de farklar vardır. 6 ve 12'li kâideler yapılmıştır. Avlu içinde üç saçak seviyesi bulunmaktadır; dışarı ise seviye ikidir. Kubbe kasnaklarına farklı irtifâlar vererek üçü ikiye indirmişlerdir.

Edirne'de Üç Şerefeli Câmî tak kapısı

Avluda kemerler, kemer aynaları, saçak silmeleri kâmil taşlardır. Câmîin tak kapısı pek güzel bir eserdir; her cihetden mütenâsib ve heybetli ve zarîfdir. Derece derece genişlikde asaba ve kavallardan mürekkep bir etraf silmesinin içinde pek geniş bir düzlük, sonra ufak bir silme ile çerçeve teşkil edilmiş, kubbeye kadar yükseltilmiştir. Kenar silmeleri etrafında da dönen bir sivri kemer altında Bursa kemeri yapılmıştır. Bursa kemerinin arkası boşaltılıp kabarık gösterilmiştir. Bunun altında 10 sıra istalâktitli yaşmak vardır. Kapı köşesinde istalâktitli bir çerçeve içinde kum saatleri yer almaktadır. Kapının yazıları da bir âlemidir. Kitâbeden başka olanlar şöyledir:

Sağda istalâktitli höcrenin üstündeki yazı, 1.14 x 2. 85 mt.:

En yukarıda: قال الله تبارك و تعالی انما یعمرمساجد الله من آمن بالله

Altta: والیوم الآخر و اقام الصلوة و آتی الزکوة و لم یخش الا الله

Âyet-i Kerîmesi orta göbekde müsennâ olarak

ربنا آتنا فی الدنیا حسنة و فی الآخرة حسنه و قنا عذاب النار

du'âsı göbeğin etrafında ters yüz ikişerden dört defâ yazılıdır.

Sol taraf. en yukarıda reyhânî yazı:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من بنى مسجداً الله

Altta sülüs yazı:²⁴⁹

ولو مثل مفضل قطاه بنی الله فی الجنة صدق رسول الله

Ortada müsennâ Hadîs-i Şerîf:

عجلوا بالصلوة قبل الفوت و عجلوا بالتوبة قبل الموت

Etrafında ikişerden 8 defa الملك لله yazılıdır.

Tak kapı kemerindeki inşâ kitâbesini sırasında yazacağız.

Câmiin yan kapıları daha basit, fakat güzeldir, onlarda da birer inşâ kitâbesi vardır. Bunlardan sağdakinin resmini takdim ediyoruz. Oldukça yassı sivri kemer altında memeli bir Bursa kemeri vardır; etrafında püskül zülfeler sarkma olarak dolaştırılmıştır. Sivri kemerlere nisbetler tahayyül edenlerin bu kemere bakıp, Osmanlıların, nasıl her dürlü dondurulmuş kâideden âzâde olarak binâ yaptıklarını anlamaları lâzımdır. Buranın tahta kapısı sedefli tablalarıyla, çivi başlarıyla pek güzeldir; fakat oldukça harap olmuştur.

Tak kapının iki yanındaki pencereler, derince bir yuva içine konmuş, yaşmağı 2 tam, 2 yarım dilim ve üç sıra yaprak ve bâdemle süslenmiştir.

Revâkın orta kapısının yanındaki iki pencerede pek güzel 2 çini levha vardır; bu levhalar yalnız buraya konmuştur; diğerlerinde vardı da düşmüş değildir; zîrâ onların kemer aynaları kabarık taş olarak bozulmadan kalmıştır. Levhaların metni aynıdır; birisinde zemin beyaz, yazı lâciverd, pervaz mâvi-beyaz, kemer etrafındaki zırh firûzedir. Diğerinde zemîn lâciverd, yazı beyaz, pervaz açık kahverengi ve mâvi-beyaz, zırh firûzedir. Müşterek metin şudur:

²⁴⁹ Bu Hadîs-i Şerîf câmilerde çok yazılır; buradaki şekli (kuş yuvası kadar da olsa) cümle-i şartiesini hâvidir; bu Hadîs-i Şerîf içeride kapakların birinde de vardır.

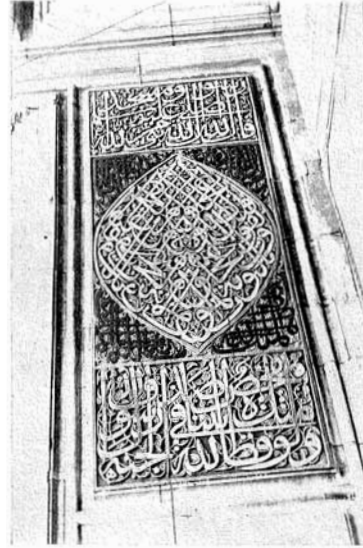

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

146

Edirne'de Üç Şerefeli Câmi tak kapı sağ taraf yazısı

Edirne'de Üç Şerefeli Câmi tak kapı sol taraf yazısı

اللهم تقبل من السلطان بن السلطان مراد بن محمد خان

Üstünde kûfî Besmele vardır.

Revâkın orta büyük kemerinin aynası üstünde mermer taş levhada:

لا اله الا الله الملك الحق المين - محمد رسول الله صادق الوعد الامين

yazılıdır.

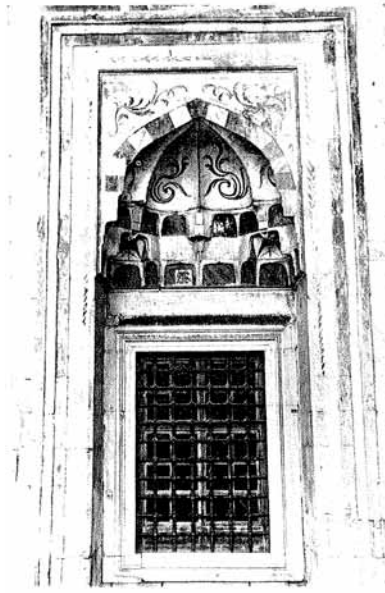
Câmiin kütleden ayrılmayan tezyînâtının pek hafif olduğunu görmüştük. Pencere kapakları gibi hârikulâde güzel parçalar kenarda, etrafda kalmakta, umûmu kavrayıcı olamamaktadır. Halbuki bütün bir câmi kavrayan ve birleştirici bir âmîl olan bir tezyînât, iç kalemler vardır; bunların 1165 (1751-52) zelzelesinde bozulduğunu tâmirât keşfi gösteriyor. Bu kalem işlerinin son derece güzel olacağına da, hatta bizzat kendilerine fâik olacağına da revakta 14 parlak şâhid vardır; çünkü bu 14 şâhid belki kapı önünde bekliyen maiyet erkânı mesâbesindedir; içerideki devletlûlar her hâlde daha şanlı, şöhretli idi.²⁵⁰

Bu şâhidler de revâkın 22 kubbesinden 14 ünde kalan kalem işleridir. Onlar da hiç noksansız, kusursuz ele geçmiş değildir; bir kere renkler kararmış ve yer yer zeminlerin üzerinden

²⁵⁰ Mihrâbın üstünde ve yanlarında olan iğrenç kalemlerin asıllarıyla hiçbir alâkası yoktur. Onlar 1931 senesinde Sideridis isminde bir boyacıya yaptırılmıştır.

sulu boya geçilerek koyulaştırılmıştır, fakat resimlerde ve yazılarda en ufak tahrif yoktur; esas olarak da yalnız kubbe yuvarlaklarında asıllar kalmış, göğüslemeler, kürevî müselleslerin (pandantif) 12'si bozulmuş, XVIII. asır tâmirinde yeniden yapılmıştır. Bâzılarının kubbe özengilerinde de tahrif vardır. 8 ve 9 ve 13 no.luların altları da asıldan kalandır; 8 no. tahrif edilmiş ise

Edirne'de Üç Şerefeli Câmî kible duvarından yuvalı pencere

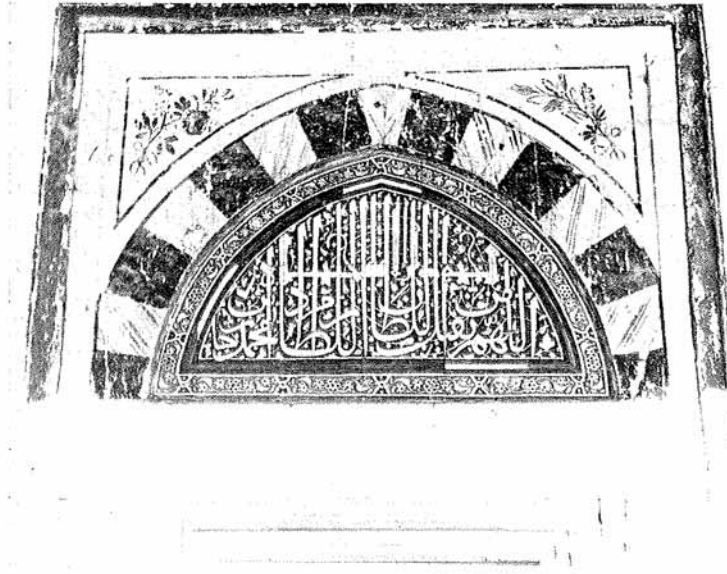
de ıslanmak yüzünden bir köşesi bozulmuştur. Bir de 10 no.'nun bir göğüslemesi eski kalem işini taşıyor. Tabîi bizi alâkadar eden yalnız II. Sultan Murad devri kalem işleridir. Bu yalnız o devir yazıldığı için değil, mücerred olarak taşıdıkları kıymet derecesiyle alâkadar bir mecbûriyettir. Bizim özlü ve asîl devrimize ehemmiyet vermemiz lâzımdır.

Câmilerin içine umûmî bir bağlantı âhengi sokarak, bünyeyi maskelemeden, esâsı kapatmadan binanın hakkını veren kalem işleri çok mühimdir; bunu yakından düşünmek lâzımdır; biz işte bunu söylüyoruz. XV. asırdan kalan kalem işi ise nâdirdir; Karaca Bey Câmii yıkılmış, Dâvûd Paşa Câmii'ndeki kalem işleri câhiller elinde yeniden tahrif edilmiştir; şimdi parça parça Edirne Murâdiyesi vardır; belki bir iki kırıntı daha çıkacaktır. Fakat ikinci derecede bir kısmında olmasına rağmen, bir câmiin kalem işi tutumunu bu Üç Şerefeli revak kubbeleri kadar aksettiren bir ikincisi yoktur; o da daha ne kadar kalacaktır? İnşallah kalır; fakat kim ne derse desin, her ihtimâle karşı bu 14 kubbeyi ayrı ayrı göstermek istiyoruz; belki fazladır; fakat lâzımdır:

Kible duvarına bitişik 7 kubbe yeniden yapıldığından kalem işi mevzû bahis değildir. Çarşı tarafındaki güney kapısı kubbesinin kalem işi de değişmiştir; biz o kapıdan girince gelen kubbeden başlayarak, karşıki kapıya kadar tâkip edeceğiz. Fotoğrafının numarasından başka kubbe sıraları da numaralanmıştır.

1 - 6 köşe kâide üstüne müstevî alifkalarla (pandantiflerle) ve göğüslemelerle yapılmıştır. Kalemî pandantiflere kadar asıldandır; yalnız zemîn renkleri koyulaştırılmıştır. 6 etekde de ince bir sülûsle من مشى فى ظلمة الليل الى المسجد ibâresi tekrarlanmıştır. Hadîs olup olmadığı anlaşılamayan bu ibâre, kapakların 2. sırasında da geçmişti. Burada نور الله يوم القيامة kısmı eksiktir.

Edirne'de Üç Şerefeli Câmi revak altında çini levha

2 - Beyaz renk hâkim, hatâî ve çiçek kalemlerle müzeyyendir. Zemin renkleri koyulaştırılmıştır. Pandantiflere kadar, az bozuk, eski kalem işleri bâkîdir. Göbekde: قل كل يعمل على كل ters yüz 4 defa, orta hatâî çerçeveler içinde يا قاضى الحاجات 6 defa tekrarlanmıştır. Etekde kısmen bozuk küfî yazı vardır.

3 - Yalnız takke kısmında eski kalem işi kalmıştır; yazı yoktur.

4 - Özeniye kadar eski kalem devâm eder; kalemî sekiz göbekte toplanmış, pek rastlanmayan bir başkalıktadır. Göbekte:

اللهم يا دائم الباقي الحلاق الحي القيوم لاينام ولايموت

5- Özeniye kadar eski güzel kalem işi devâm eder; pek husûsî bir tarzı vardır; renkleri de aynı kalmıştır. 12 köşe bir kâideye oturur; köşelikler üçlü yelpâzedir. Etekler 12 gözünde bir kûfî bir sülûs yazılmıştır; fakat birkaç göz bozuk olduğundan tamâmını bildirmek mümkün değildir; Esmâ-i Hüsnâ'nın delâlet ettiği mealler de Cenâb-ı Hakk'a hitablardır. Göbek de pek girift bir kûfidir.

6- Beyazlı bir zemîn üzerine 6 köşe yıldız biçiminde yapılmış pek güzel rûmîli ve çiçekli bir kalem işidir; fakat yalnız kürenin takkesi ve üzerindeki kûfî yazısı kalmış, araya yabancı bir süs sokulmuştur.

7- Avlu orta kapısının önündeki bu kubbe dağınık bir nizamda incecik filizlerle ve alışılmamış motiflerle meydana getirilmiştir; zemin rengi koyulaştırılmıştır. Özenisinde ve köşelerde yabancı bir süs vardır. Kubbe takkesinin eteğinde 6 parça olup, yazı bunlardan beyaz olan üçünde *رفع العلى الفاطر الفرد الذى* tekrarlanmıştır; diğer üçü iki renkli yazıldığından ayırd edilemedi. Asıl bu kubbedeki husûsiyet incecik sapların kıvrımında *سلطان مراد بن محمد خان* ibâresinin tam 8 defa yazılmış olmasıdır. Böyle bir bânî işâretine Fâtih'in oğlu Şehzâde Mustafa'nın türbesinde de tesâdüf edilir; bir başkasını görmedik.

Edirne'de Üç Şerefeli Câmi Revak kalemleri

8- En sağlam kalem işlerinden birisi budur, altı kurs ve altı da onun karşılaşmasıyla meydana getirilmiştir; eteğe bir zırhdan sonra, güzel bir pervaz, onun altına tam özeniye

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

150

yazı konmuştur; bozuk olan kürevî müselles (pandantif) hatâî bir zincir gülle yapılmış halka etrafına kurslar ve zülfeler işlenmiştir. Göğüslemelerde çiçekli bir zemin ortasında yine kurslar vardır.

Göbekdeki yazı:

يا مجيب الدعوت و الى الحسنات (1 kelime) يا رفيع الدرجات يا حاليًا من لم

9- En sağlam kalem işi bu kubbededir; 6 köşe yıldız tertibinde yapılmış, yıldızın köşe boşluklarına pars postu gibi bir noktalama işlenmiştir. Etekte yazı, tam özensinde zülfeli bir su vardır. Müselles-i kürevîlerde (pandantifler) bir kurs etrafında 6 adet hatâî zencirek çizilmiş, zemin yine post gibi noktalanmıştır. Göğüslemeler gâyet nâzik çiçekli bir kalemle süslenmiştir. Yıldız kollarının arasında ufak mustatil (dikdörtgen) çerçeveler içinde

a- بسمه هو الله الذي b- لا اله الا هو العالم الغيب وشهادة c- هو الله الذي d- الا هو القدوس السلام

e- المؤمن المهيمن العزيز الجبار المتكبر سبحان f- الله عما يشركون هو الله الخالق الباري

hitabları bulunmaktadır.²⁵¹

10- Bu da altı kurs içine tevzî edilmiş pek dilber bir kalem işidir. Bir göğüslemenin kalem işi asıldan, diğerleri yabancıdır. Göbekde pek girift ve birbirine geçmiş 6 defa tekrarlanmıştır. Özensindeki yazılar kirli ve tozlu olduğundan tam okunamıyor. Okunduğu kadarı:

a- بسمه b- يا مجيب الدعوت يا ولي الحسنات c- يا غفر الخطيئات يا سامع الاصوات

d- يا معطي الثواب خلصنا من النار

Du'â ve hitablarıdır.

11- Bu kubbenin yalnız takkesi asıldandır; sekizli bir yıldız şeklinde rûmîler ve yazı kitâbeleriyle berâber işlenmiştir. 8 çerçeve içinde duâsıyla göbekte:

المؤمن من في المسجد كما لسمك في الماء المنافق

mâlûm Hadîs-i Şerîfin bundan sonrası *المسجد كما لطير في القفص* olması lâzım gelirken başka bir ibâre yazılmıştır; o da siliktir, okunamadı.

²⁵¹ Kur'an, Haşr Sûresi, 22,23,24. âyetler kaydedilmiştir, ancak ya yerinde veyâhut Müellif tarafından yanlış istinsah veya dizgi görülmektedir. Editör

Edirne'de Üç Şerefeli Câmî' Revak Kalemleri

12- Bu kubbenin kalemi özengiye kadar sağlamdır. İki sırada altışar kursla serpme bir kalem işi yapılmıştır. Diğerlerinin tertibine pek benzemez; hem de çok güzel ve câzibidir. Tezyînâtının esâsı çiçektir. Eteğe yakın 12 ufak çerçeve bir tarafı yüz, bir tarafı ters yazılı onların üst sırasında *يا ارحم الراحمين يا اعدل العادلين* özüngide *يا قاضى الحاجات* altı defa: hitapları bulunmaktadır.

13- Güney tarafındaki mütenâzırı (simetri) gibi altı köşe kâideye oturan bir kubbedir. Pandantifleri ve göğüslemeleri olduğu gibi kalmıştır. Kubbede zemîn rengi koyulaştırılmıştır. Kubbenin kalem işleri hatâî su ve püsküllerle, pandantifler hatâî ve çiçekli büyük kurslar şeklinde yapılmıştır.

Kubbede altı defa özüngide: *يا عالماً بخالى عليك اكمالى*

يا محول الحوال والحوال hitapları yazılmıştır. Bu kubbenin göbek kalem işi de yabancısıdır.

14- Kuzey kapısı önündeki bu kubbenin kalem işleri takye kısmında kalmış olup girift ve sıvama rûmî ve çiçektir; fakat çok bozuktur. Müselles kürevîlere (pandantif) sonradan bir sıva geçirilmiştir; bunlardan bir tânesi düşmüş alttan müsennâ celî hat ile

نصر من الله وفتح قريب وبشر المؤمنين

Âyet-i Kerîmesinden bir kısım çıkmıştır.

Bu kalem işlerindeki tenevvü (çeşitlilik) ve üstadlık, renklerdeki âhenk ve bolluğun ne derecede olduğu âşikârdır. Bunun yanında göbek yazılarındaki hârikulâde istiflere hayret etmemek kâbil değildir; yazıların elifleri bir örme gibi ortalarda toplanmıştır. Her şeyiyle bu kalem işleri bize pek kıymetli bir vesika teşkil etmektedir. Avlunun suyu, döşemeden daha aşağıda olan güney yüzü duvarından dışarıya verilmiştir. Hiçbir yerde rastlanmayan bir tertîb de, avlunun güney kapısının kanat yuvası içine gizlenmiş, ufak bir kapıdan dik bir merdivenle, güney yüzüne inilmiş olmasıdır. Bunun gibi bir ikinci yol da burmalı minarenin içinden başlayıp aynı yüze gelir. Bu koltuk girişlerine neden lüzum görüldüğü anlaşılır şey değildir. Sağdaki ufak boşluk, kapı içinden, soldaki minareden gelen merdivenlerin çıkışı, ortadaki su yoludur.

Câmi meyilli bir arsaya yapıldığından güney tarafından 11 ve 13 basamakla çıkıldığı hâlde, kuzey tarafı düz ayaktır. Câmi iki sıra pencere ile aydınlanır. Bu koca hacme bu kadar pencere az gelmektedir. Evvelce söylediğimiz gibi, harîm kısmıyla harem, yâni avlu, hacimleri büyük bir ustalıkla denkleştirilmiştir. Bu arada câmiin eski vaziyetini, çarşının hâlini göstermek üzere takriben bir asır evvelki bir resmini de ilâve edelim. Bu resimde eski Saat Kulesi ve Sokollu Hamamı da bellidir.

Tunca'dan gelen ana cadde Saat Kulesi'nin öbür yüzünden geçerci. Eski Câmi ile Selimiye arasındaki kubbeli binâlar da câlib-i dikkatdir. Bir de çam ağaçları büyüdüğü için artık bu kadar açık alınmasına imkân olmayan revak cephesinden bakışı ve yine ağaçlardan ve askerî tesislerden dolayı kapanmış olan arka cephe resimleri câmi heyet-i umûmiyesini bize gösterir.

Edirne'de Uç Şerefeli Câmi' 1880 senelerindeki resmi

Edirne'de Uç Şerefeli Câmi' revak tarafından görünüşi

Câmiin çarşıya bakan güney cebhesine büyük îtinâ gösterilmiş, pencere etrâfı kırmızı taştan güzel motiflerle, kakma olarak süslenmiştir. Bunlar minârelerdeki aynı taşlarla bir âhenk teşkil etmektedir. Güney tarafındaki pencerelerin birinci ve ikincisini minârenin yanına sıkıştığı için ufak, fakat üstü oyma köfeki kafesli yapılan pencereyi göstermekdedir. Arka cebhede de pencerelerin yanlarda olanları da kırmızı taş kakmalarla süslüdür. Güney tarafındaki kapıya 11 basamakla çıkılır, o da kırmızı taş kakma bir pervaz ve silmeler ile ve bir taçla çerçevelemiştir; Bursa kemeri bir perdenin boşluğunda asıl kapı vardır. Şadırvan avlusunun bu cebhede olan dört penceresine ise kırmızı taşdan bir pervaz geçirilmiş, kemer aynasına altılı kırmızı bir yıldız kakılmıştır; avlunun güney kapısı süt beyaz mermerden yapılmış, dış kemerine ters- yüz beyaz kırmızı zülfeler takılmıştır. Kemer taşı da beyaz kırmızıdır. Sövelerin ortasında da renkli bir boğmak vardır. Basık kemerin altında kırmızı püskül bir perde bulunmaktadır. Bu kapının üst tablalarında üstde küfî Besmele olan yazı:

و من كان في طلب المعصية كانت النار في طلب - من كان في طلب العلم كانت الجنة في طلب

Kapı önündeki merdiven sahanlığı, bir kademe ile minâreye kadar yürütülmüştür; minâreyi sıyrarak câmiin kapısına kadar yürümek kabildir. Diğer cebhelerdeki pencereler, altta ve üstte etrâfı silme çerçevelerle yapılmıştır; başka hususiyeti yoktur.

Edirne'de Uç Şerefli Câmi' cenûb tarafından birinci pencere

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

154

Resimlerin gösterdiği gibi, kubbeler hâricen tam küre değildir; hafifçe basık ve üst kısmı düzdür. Sekiz köşe kasnağa oturan dört yan kubbenin köşelerine üç köşe sofalar yapılmıştır. Koltuk kubbeleri içten menşûrî (prizmatik) dıştan kare bir kâide üstüne oturur. Büyük kubbeye 8 adet göğüsleme köprüsü bulunmakta olup bunların dördü duvar üzerinde ayaklara, dördü de mâil çift kemerlerin birleştiği yerle ayaklara beraberce oturtulmuştur. Kubbe kasnağı yirmi dört dılı'lıdır (kenar).

Revâkın orta kubbesi diğerlerinden daha yukarıdadır. Arka cebhede iki menşûrî (kenar) payanda ayak olub eb'âdî müsâvî değildir. Bunlar her hâlde dâfi'aya (yandan gelen itme kuvveti) karşı bir göğüsleme olarak düşünülmüştür. Üstleri sivri bir mahrutdur (konik). Bunların arasındaki duvar da yanlardan 40 cm. daha kalındır. Ancak bu kalınlık saçığa kadar devâm etmeyip, silmeden biraz aşağıda söner. Bir aralık bu kısma beş arşın bir saçak eklenmişti, şimdi de ağaç taban durmaktadır.

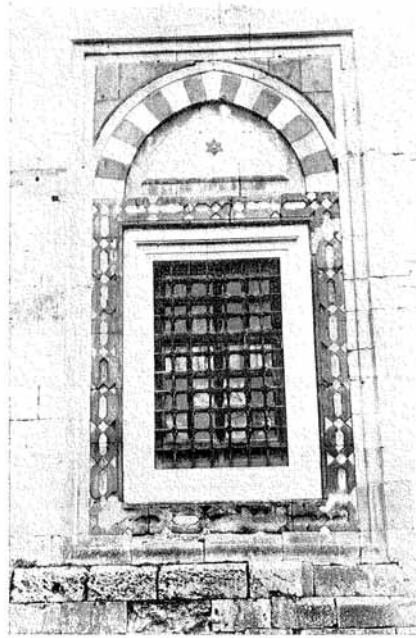
Bu güne kadar, ufak tâmirleri tabîi görsek de minârelerin bütününe ilk yapısından olduğunu tereddüdsüz kabul eder ve düşünürdük.

Minârelerin o kadar yekpâre ve dokunulmamış bir hâli vardı ki, akla başka bir şey gelmiyordu. Yalnız gövdelerin el dokunulmamış gibi durması, zelzelelerin tabîi neticesi olan derz sıçraklarının göze çarpmaması, yâni çok yeni bir hâlde oluşları pek de tabîi değildi; bu da pek sağlam yapıldıklarına hamledilebilirdi. Şahsen bizi zaman zaman düşündüren şerefelerin yalnız simit ve ufak diş, bir armûdî ve iri kavalardan mürekkep basit şekilde oluşu idi. Böyle bir eserde daha güzel şerefe altı beklemek yerindedir; kezâlik korkuluklar da kafes değil sâdece kabartmadır. Keşiften anlaşıyor ki üçlü ve ikili minâreler birinci şerefe altına kadar devrilmiş, revak kubbelerini de yıkılmışdır. Birinci keşifte minâreler daha kısa tasavvur edilmiş, buna mukâbil aslında istalâktitli olan şerefelerin aynen ihyâsı düşünülmüştü. Fakat 1176 (1762) keşfinde şerefelerin bu günkü gibi (kellevî açma) yâni avadanlıklı yuvarlak simidlerden basit bir şekilde yapılması kabul olunmuştu. Şerefelerin böyle düz halkalar hâlinde tutulması, nakidden olduğu kadar, vakitden de tasarrufu temîn için olsa gerektir. Zîrâ bütün tâmirat 1177 (1763)'de, yâni bir senede bitirilmiştir. O zamana kadar gecikilen bu işin daha fazla uzamaması arzuya şâyan olabilirdi. Her hâlde büyük bir îmarcı olan III. Sultan Mustafa'nın arzu ve emri de müessir olmuştur.

Minâre aksâmının bu günkü irtifâlarının aslına uygun olduğunu kabul etmemek için bir sebep yoktur; aksini gösteren bir vesika da mevcûd değildir. Fakat şerefelerin istalâktitli olmaması büyük bir tezettir. Tâmir ve ihyâların, kalem işleri müstesnâ, bilhassa minârelerde, fevkalâde muvaffakiyetle yapılmış olması bir teselli teşkil ediyor ve bir dereceye kadar da istilâktitin noksanını unutturuyor. Eğer onlar da olsa idi, bu gün şirin ve câzibeli görünen minârelerin tesîrinin pek ziyâde artacağı şüphesizdi. Bir nokta daha var; acaba kırmızı beyaz damalı süsler, ikinci ve üçüncü gövdelerde de devam ediyor muydu? Bugün için cevabı olmayan bir sualdir.

Minâreleri fotoğraflar ve makta göstermektedir; şu kadarını söyleyelim ki, üç şerefeli minârede birinci şerefeye kadar 3, ikinciye kadar 2 merdivenli yol birbirini görmeden çıkar. Sonuncu tektir. Kâide kutru (çapı) 6.0 mt., birinci gövde 5.35 mt., ikinci 4.70 mt., üçüncü 4.30 mt., petek 3.95 mt., umûmî irtifâ 67.65 mt., külâh 12.0 mt., alem 4.0 mt. dir. Üçlü minarenin kâidesi, sekizi dışarıda kalan, 12 kenarlı olup, Bursa kemerli kör mihrâbcıklarla süslüdür. Kâidenin taşlarında zamanın izleri görülüyor; halbuki gövdede perdahlı gibi pırıl pırıldır.

Edirne'de Üç Şerefeli Câmi' cenûb tarafından ikinci pencere

Son zamanlarda yivli minâre ismini verdiğimiz tek şerefeliye keşifte çubuklu denmekle ve onun da revak kubbeleri hizâsına kadar yıkılıp yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır. Şerefesinin istalâktitli olduğu sarâhati yoktur; sâdece "taban şerefeye" denmektedir. Fakat fiat diğerlerinin aynıdır. Bu minâre Edirne'de peynir taşı denilen çürük bir kum taşıyla yapıldığından dökülüyordu. Müellif tarafından 1930 senesinde, bir devri noksan olarak yenilendi; evkafca istenilen mikdar ve verilen para bu kadardı. Bu minârenin kâidesi üçü açıkta 6 dılı'lı (kenarlı)dır. Köşelerinde basit sütûnçeler vardır; pek güzel denemez.

Burmali minâre de avlu kubbeleri hizâsına kadar yıkılıp yeniden yapılmıştır. Fakat o kadar güzel bir iş ki hiç yadırganmıyor. Yalnız şerefesinin, aslı gibi istalâktitli yapılmayıp (kellevî) yâni silmeli avadanlıklı yapılmış olması büyük bir tezattır. Bu minarenin yanındaki avlu duvarının sed basamağı topraktan epeyce yüksektir; minarenin içinden aşağıya doğru inen

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

156

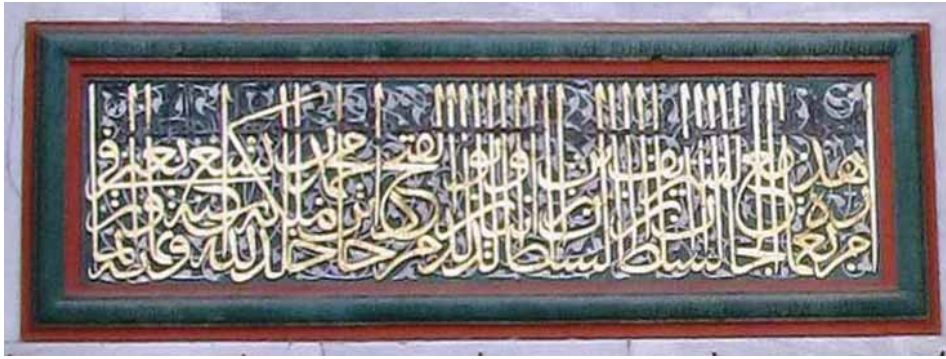
dar bir merdivenin, avlunun minâreye muttasıl (bitişik) ilk penceresi altındaki ufacık bir kapıya kadar indiğini yukarıda yazmıştık.

Câmiin mihrâbı güneyden doğuya 40°'dir.

* * *

Câmide kitâbe bolluğu vardır. Hepsinin inşaatın bir husûsiyetine işâret ettiği anlaşılıyor.

a- Esâs kitâbe, tâk kapının basık kemeri üstünde, 3.35 x 1.00 mt. eb'âdında, iki satır arabçadır. Birinci satır kûfî bir "Besmele" dir; ikincisi istif ve harf îtibâriyle, en yüksek mertebede bir celî sülûsle yazılmıştır.

Edirne Üç Şerefeli Kitâbesi

1. بسملة ادخلوها بسلام أمين (kûfî)
2. امر بعمارة هذا الجامع الشيف السلطان ابن السلطان زين الدنيا والدين ابو الفتح مراد خان بن محمد خان خلد الله ملكه في سنة تسع و اربعين و ثمانمائة²⁵²

Bu kitâbeye göre câmi 849 (1445) de yapılmıştır, amma bu ne başlama, ne bitme senesidir. Onların başka başka olduğunu diğer kitâbeler bildiriyor; bu yazı kapı kemerinin bağlanıp taşın konduğu sene olacaktır.

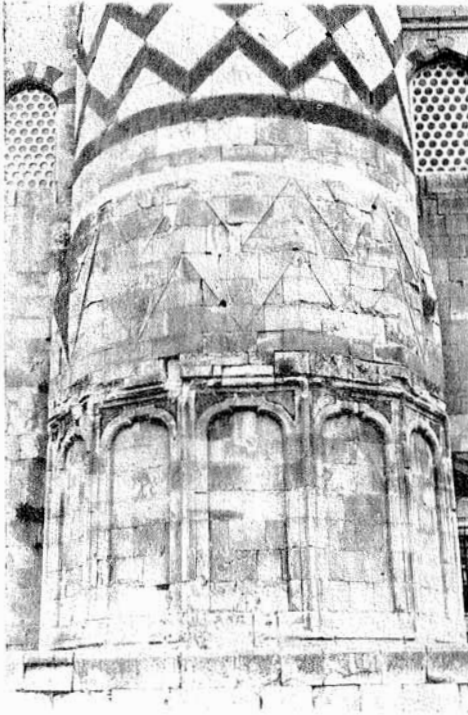
Diğer kitâbeler parçalı mermerler üzerine boya ile yazılıdır; yazılar ve metinler tâmirlerde değişmiş ve tahrîfe uğramıştır; sol kapıdaki kitabenin mânâsının doğru olmadığını görüp,

²⁵² Kitâbe, Bâdi Efendi, age. yazma, 1. c., s.35, 3. sıra ve Ayverdi (müellif), *Fâtih Devri Mimârisi*, s. 100 "zeyn" kelimesi noksan olarak derecelendirmiş.

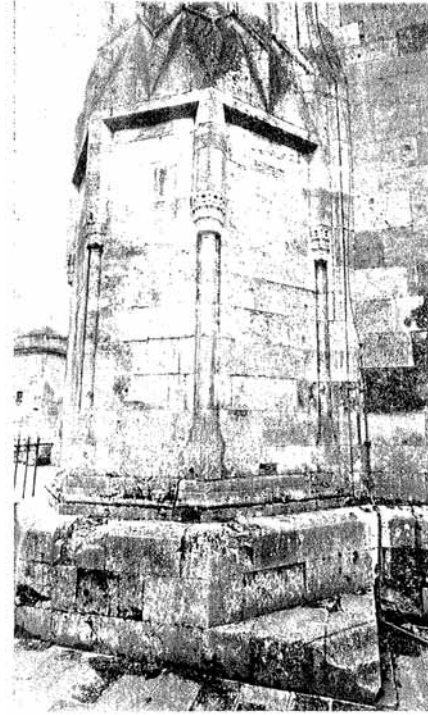

sıhhatlisinin Hızır Bey tarafından yazıldığını da tesbît edince böylece bozulmuş olduğunu anladık. Sağdakinin başka yerde metnini bulamadık; onun 3. satırından şüpheliyiz.

b- Sağ kapı üstündeki kitâbe 4 satır üzerinde 90 x 130 mt. ölçüsünde, boya ile arapça olarak yazılmıştır. 3. satırdaki bir ibâreden maâda metinden mânâ çıkmaktadır.

Edirne'de Üç Şerefeli Câmi' üçlü minâre kaidesi

Edirne'de Üç Şerefeli Câmi' çubuklu minare kaidesi

1. تاریخ جامع سلطان مراد خلد الله ملكه -
  2. سلطان مراد احسن الورى - بنیان الصفا حامد الله
  3. هذا الاساس رصص لا تقبل اجلك - لوسئل احنال اوسئل هما
- تاریخ بدأ ذالك فسله عن رخام - تاریخ ختم ذالك يحبرك خیرما

Son satırlar 2 beyittir. 4 satırın birinci mısra'nın son kelimesi 841 (1437-38) tutmakta ve başlamayı göstermekde, ikincinin son kelimeleri 851 (1447) rakamını vermekte ve bitirmeyi işâret etmektedir. Bu seneler esas kitâbeye hiç uymamaktadır. Kitâbedeki harekeler metne geçirilmiştir.

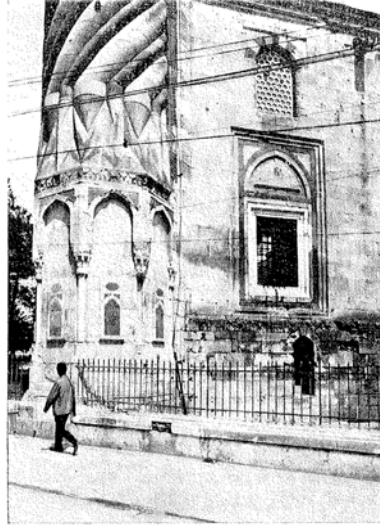

II. *Murat Devri*
Edirne Eserleri

158

c- Sol kapı da kitâbe aynı şekilde ve eb'âttadır. Kitâbelerdeki harekeler metne geçirilmiştir.

Edirne'de Üç Şerefeli Câmi' burmalı minâre kaidesi

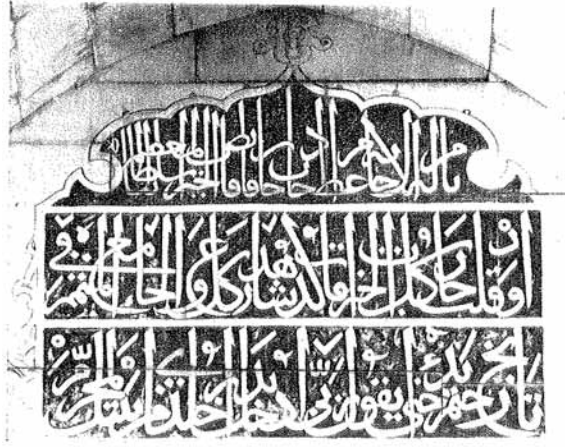
Edirne'de Üç Şerefeli Câmi kapısı ve Revak

1. تاريخ جامع سلطان مراد خلد الله ملكه
2. من مبرات من او امره - بين كل الالام مؤثره
3. وهو سلطان مراد الغازي - خلد الله بالعلي ثره
4. صار تاريخ ختم ميناه - جامع زيد عمر من عمره²⁵³

d- Avlu kitâbesi, 3 satır arabçadır; aynı teknikle parça mermerlere yazılmıştır. (794. R.). Bu da sol kapı gibi hiç mânâ çıkmayacak kadar bozuk değildir. Biz yerindeki gibi yazdık.

Edirne'de Üç Şerefeli Câmi' avlu cenûb kapısındaki kitâbe

1. يا من له الاجابة من عطاء مراد خان خاقان فائض الخير سلطاننا المعظم
2. او قلت خازن كل الخيرات ما كدت شاهد كل ورع الجامع المتم في
3. تاريخ بدأ ختم حتى يقول ربي ادخل بدار خلدي من بيتك المحرم²⁵⁴

²⁵³ Bu târih istanbul Kadısı Hızır Bey Çelebi'nindir, (Tâci-zâde Münşeat'ı, İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı İstanbul 1956, 52. S.); boya ile yeniden yazılırken 2. satır ve 3. satırın son mısraı tamamen yanlış geçirilmiştir. Yerinde 2. Satır: *وقل خازن كل الخيرات ما كدت شاهد كل ورع الجامع المتم في* ve 3. satır son mısraı: *خلد الله بالغا ثره* şeklinde nakledilmiştir. Diğer mısralar tamdır. Bu satır ve mısralardan mânâ çıkmıyordu; Münşeat'daki Hızır Bey metni meseleyi tenvir etti. Dr. Süheyl Ünver Bey (Hızır Bey Çelebi, İstanbul 1941, s.13) da, 1. satırdaki "mim" kelimelerini "fî" olarak yazıp, târihini de Bursa Murâdiye Câmiî'ne atfetmiştir. Biz *Fâtih Devri Mîmârisi*, s. 101 hâşiyede bu cihete nazar-ı dikkati celb etmiştik.

²⁵⁴ Bâdi Efendi'de ve bizde bu kitâbe farklı olarak dercedilmiştir. Rif'at Osman, (s.43) de kendi de yazdığından emin olmadığını ifade ile kaydetmiştir. Osman Peremeci (s.56) da böyledir. Rif'at Bey'in hatâlarının en mühimi Cenâb-ı Hak'dan istiâne ile hitâbı ihtivâ eden baş taraftaki "*Yâmen leh'ül-İcâbeti = Ey du'âya icâbet eden Allah*" ibâresinin "*Nâleh'ül-İcâbeti*" gibi bir mânâ çıkmayan cümle şekline sokulmuş olmasıdır. Tam okunuşu ve mânâya uygun ibâreleri son tedkiklerimizde tesbit edebildik.

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

160

Edirne'de Üç Şerefeli Câmî' kible duvarı sağ kapısındaki kitâbe

Edirne'de Üç Şerefeli Câmî' kible duvarı sol kapısındaki kitâbe

Târîh ibârelerine göre başlama 847(1443), bitme 851(1447) dir. Bu başlamaların başlangıcı hangisidir? Hangisi nerenin başlamasına işâretidir? Câ-y-i sualdir. (Belli değildir)

Başlama veyâ bitme târîhi olduğuna işâret olmayan esas kitâbeyi bir tarafa bırakırsak:

	Başlama	Bitme
İç sağ kitâbe	841	851
Sol kitâbe	-	850
Avlu kitâbesi	847	851 neticesi çıkar.

Burada asıl iç sağ ve avlu kitâbelerindeki başlamalar arasındaki 6 senelik fark düşündürücüdür. Bunu şöyle tefsir gerekir: Birçok şâir teberrüken bu beyitleri söylemişlerdir; onlara bildirilen başlama târîhi bunlardır; onlar da buna uymuşlardır. Bitirmeye gelince: bitmek üzere olduğunu tahmin eden birisinin bir sene evveline düşürdüğü târîh olabilir; ammâ söylediği senede bitmeyivermişdir; fakat yine de konmuştur. Zâten ebced hesabıyla olan bu târîhlerin mermere kabartma yazılmayıp boya ile yazılması da düşündürücüdür.

e- Bu kitâbe, 1177(1763) tâmirinin revak orta kemerinin iki taraf aynasında 40-45 cm. uzunluğunda beyzî iki levha hâlinde: ?

عمر هذا الجامع الشريف - السلطان مصطفى با امر منيف سنة ١١٧٧

(1763-64)'dür.

* * *

Üç Şerefeli Câmîin, mîmârîmizde dönüm noktası teşkil ettiğinden şüphe yoktur; bunu bahsin başında da bildirmişdik. Yirmi sene evvel Fâtih Devri Mîmârîsi'ni yazarken, Üç Şerefeli'nin bu ehemmiyetini görmüş ve îzâh edeceğimiz devrin şerhi ve medhali makâmına kâim olmak üzere, bu câmîi başa koymuştuk. Bunun için de o zamâna kadar esaslı bir tedkîke tâbi tutulmamış olan âbide için eski rölövelerimizi hazırlamış ve geniş izahlarda

bulunmuştuk. Bu gün bulduğumuz vesikaların yardımıyla yepyeni bir restitüston plânıyla ve usulümüz vechile eb'âdlı olarak ele almış bulunmaktayız. Üç Şerefeli Câmii bize ne kazandırmıştır? Yirmi sene evvel yazdıklarımızı tevsiân ve tafsîlen tekrarlayalım:

1- Merkezî büyük kubbe meselesinin, bir asırdan fazladır devâm eden araştırmaların neticesi olarak tahakkuk ettirilmesidir. Bu târîhlerde güney, doğu ve batı komşularımızda, artık büyük kubbe yapılmamakta idi. Güney ve doğuda zâten pek yoktur; pek eski bir mâzîde bir büyük kubbe yapmış olan Bizans'da da 900 senedir 12 m., pek pek 15.0 m. den büyük kubbe aslâ inşâ edilmiyordu.

Fakat Osmanlı Devleti kendi emelleri dâiresinde âbidelerini yapmaya artık mecburdu. Câmî harimlerini büyütmek için takriben 2.5 mt. lik ayaklara müstenid sıra kubbeler yaparak meydana getirdiği ulu câmiler onun cihan devleti arzularını artık tatmin etmiyordu. Bunu 20 sene evvel yazdığımız zaman da, henüz Mudurnu'daki 20.0 mt. kubbeli câmîi keşfetmemiş idik. Üç Şerefeli'den 60 sene evvel olmasına rağmen o da çeşidinde tek kalmış, tekrarlanmamıştı; yine Bursa ve Edirne'nin kanatlı veyâ çok direkli câmileri yapılmakta berdevâmı. Bu Üç Şerefeli 60 sene sonra Mudurnu'nun devâmını temîn etti ve ibtidâî ve basıkça bir kubbe yerine yüksek havalı bir 24.10 mt. lik kubbe ile Osmanlı mîmârisine nümûne oldu. Bundan 30 sene sonra da Fâtih Câmii'nin 26.0 mt.'lik kubbesi ve emsâli onu bir silsile hâlinde tâkip etti.

2- Bu câmî şadırvan avlusunu bütün ölçüleri, âhengiyle perçinledi, hem de ilk tesbitte. Daha evvel ne Manisa'daki, kible duvarının önünü açık bırakan iki sıra kubbeli revak, ne Selçuk'daki ahşap sundurmalı geniş avlu bununla kıyâsa esas olabilir. Onlar câmîi öldürmüşler, kendinden büyük bir kütle ile asıl harîmi ikinci plâna itmişlerdi ve âdetâ kendi başlarına ayrı bir unsurmuş gibi kalmışlardır. Üç Şerefeli'de avlu ve harîm yekpâre bir âbidenin ayrılmaz cüz'leri mahiyetindedir. Kapıları, kible duvarı tarafındaki revâkına verilen ölçü, kemerler, kubbeler ve kalem tezyînatı artık değişmedi.

3- Minârelerin, âbidenin ayrılmaz bir parçası hâlini alması, yerlerini bulması ve emsâlsiz bir amud (dik) hâlinde, üstâdâne işlenişleri, yollarının, her müezzinin ayrı ayrı rahatlıkla kullanacakları gibi müstakil yapılmaları bu câmide hâl tarzını bulmuştur. Kitablarımızda yer yer yazdığımız gibi, minâre ne Selçuk'da ne arabda kıvâmını ve yerini bulabilmiştir. Osmanlı'da da önce tam buldu idi denemez. Aşağıdan başlamayan minâre eksikli bir şeydir; gelip duvarın köşesine oturan minâre bacaksız doğan bir çocuğa benzer. Her kısmıyla mükemmel minâreler Osmanlılarda bâzı küçük câmilerde görüldüğü hâlde, Bursa Orhan Gâzî, Hüdâvendigâr, Yıldırım, Yeşil, Edirne Eski Câmî ve Murâdiyeleri gibi âbidevî eserlerde yerini bulmamış, güdük kalmıştır: Bursa Ulu Câmii'ndeki müstakil minâreler de umûma fazla bir şey eklemeyiz ve binanın ayrılmaz bir cüz'ü gibi durmaz. Bursa Murâdiye'de de yerden başlamasına rağmen gövdesizdir.

Üç Şerefeli'de ise minâre tecessüd etmiş, maddî vücuda bürünmüş, Ezân-ı Muhammedî haşmetindedir. Binanın, âbidenin ayrılmaz ve tamamlayıcı bir rûknüdür; hele şerefelerinin

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

162

ilk yapıldıkları zaman gibi istalâktitli olduğu göz önüne getirilince bu hakikat üzerinde ittifâk etmeyecek kimse kalır mı?

4- Cebhelerde moloz taşını ve tuğla taş sıralarını âbidelerden nihâî olarak silen Üç Şerefeli'dir. Ondandır evvel de nümûneler vardı; Bursa Ulu Câmî, Yeşil, Yıldırım ve Edirne Eski Câmîi ve Murâdiye'si ilk misâllerdir; fakat Üç Şerefeli'deki kesme taş tutumu İstanbul mîmârîsine kat'î çehresini vermiştir.

5- Üç Şerefeli Câmîi harîm ile şadırvan nisbet ve bağlantılarını, boşluk ve doluluk nisbetlerini, bir modül gibi, kat'î olarak yerleştirmiştir. Ancak bizim modülümüz bir uzviyyet gibi canlıdır. Modülünde bile elâstik bir rahatlık vardır. Katılık yanına yaklaşmamıştır. Bu câmî kesme taş kemerleri istalâktitli sütun başlıklarını da müstakbel mîmârîye bırakmıştır.

* * *

Bugün Saatli Medrese²⁵⁵ denilen, avlu hizasındaki medresenin sıva, cam duvar, bacaların kesme taşla yapılması, kurşun gibi tâmirlerini keşifte yazmıştı.

28 x 35,5 mt. ölçülerinde olan bu medrese bugün (1969) harabe hâlinindedir; Fâtih Sultan Mehmed'e ait ikinci ve daha büyük medrese tâmir olduğu hâlde buna henüz sıra gelmemiştir. Biz ancak 1950 de hazırladığımız restitüsyon plânını takdim edebiliyoruz. O plânda yine mevcut aksâma bakarak eksikleri tamamlamaya gayret edimişti. Yeniden tâmir olunursa bir plânının yapılması zarûrîdir.

Medrese 17 hocre, biri açık, biri kapalı iki dershânedan mürekkeptir, 1930'da açık dershanenin önüne ayrıca kapı pencere yapılmıştı; sonradan bunlar yıkıldı; ortaya açık eyvan çıktı. Esas kapıdan başka doğu ve kuzeyde iki koltuk girişi vardır.

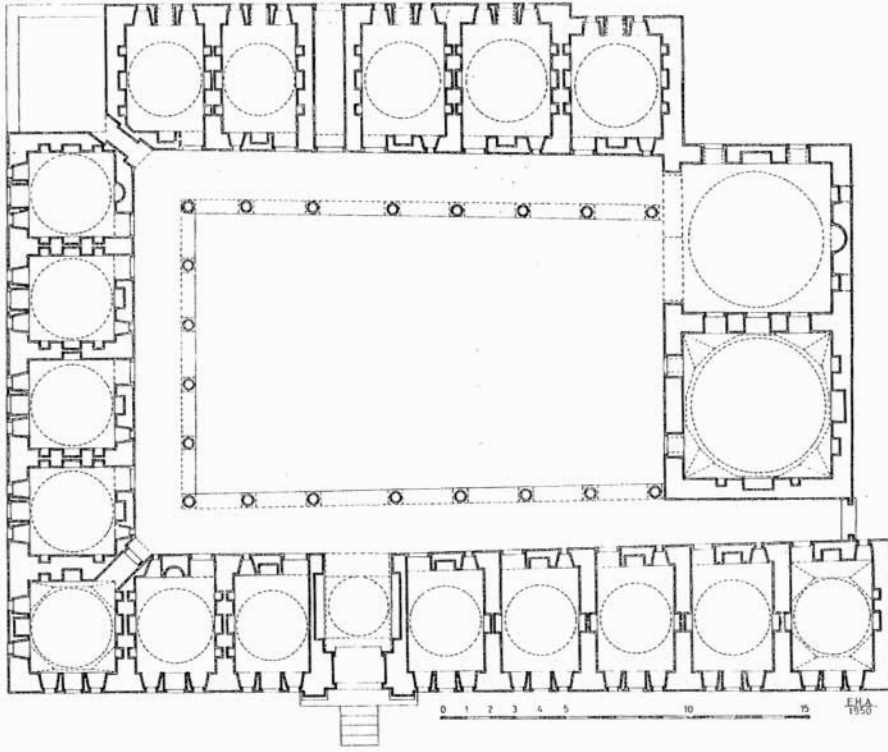
Revak, basit tablalı mermer sütunlara oturan dâirevî kemerlerle yapılmış, üzerleri Peykler Medresesi'nde olduğu gibi, tûlânî (uzunlamasına) tonozlarla örtülmüştür. Dâirevî kemerler dershâne eyvanı gibi, renkli taşlarla işlenmiştir; giriş önünde Bursa kemeri vardır. Bütün binâ, içten dıştan kesme taşla kaplıdır. Odalarda birer ocak, bâzısında dörder olmak üzere birçok hücreler vardır; birer penceresi revâka, bir büyük ve iki mazgal cephelere açılır. Kapı renkli taşlı, basık kemerle yapılmıştır. Medresenin arka iki köşesi boştur; birisinde helâ olacaktır. Binâ şimdi perîşân bir haldedir. Revaklar tamamen yıkılmıştır. 1931'deki vaziyet, revak kemerleri, girişin Bursa kemeri ve medhal üstündeki şahniştin görülüyor. 1969'da ise hâli almıştır; dershâneler yıkılmış, revak hiç kalmamıştır.

²⁵⁵ "Saatli Medrese" ismi sonradandır. "Peykler" ismi keşifte de geçiyor. Hangisinin ne isimle yâd edildiği üzerinde tereddüd edilmişti; Ârif Dağdeviren ve Süreyyâ Dumlupınar gibi, Edirne'yi bilenler ve câmî hademesinden yapılan nihâî tahkikatda, bu küçükün saati olduğu anlaşıldı. Bizim *Fâtih Devri Mîmârîsi* eserimizde buna aykırı yazılmıştır.

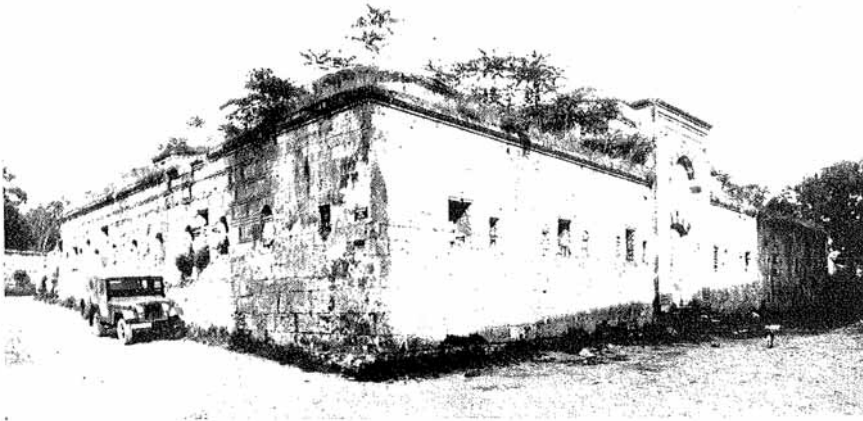

II. *Murat Devri*
Edirne Eserleri

163

Edirne'de Saatli Medrese plânu

Edirne'de Saatli Medrese cephesi (1969)

II. *Murat Devri*
Edirne Eserleri

164

Edirne'de Saatli Medrese iç avlu (1931)

Mektebin tâmirleri, sofasına çatı ve bağdâdî tavan, helâ, pencere, sıva gibi şeylerdi. Bir de sokak duvarı inşâsı vardır. Ayrıca bir ihâta duvarı olduğuna göre, mektebin açık bir yerde olması icâb eder. O da ancak revak hizasından Saatli Medrese'ye kadar olan sâha tarafı olabilir. Yerini bilen bulunamadı.

Edirne'de Saatli Medrese yeni hali (2013)

Veliyüddîn Mescidi

Yukarıda Beylerbeyi Câmii bahsinde, hüviyetini yazdığımız Kazasker Veliyüddîn bin İlyas Hüseyin Efendi'nin Kale içinde bir mescidi olduğu vakfiyesinden anlaşıyor.²⁵⁶ Buna vakıf olarak kaleye bitişik 3 dükkân ve onun yanında bozahâne, Kazancılar Kapısı'nda 9 höcre, İğneciler'de 3 dükkân varmış. Hâsılı (toplamı)1140 akçe tutan bu zayıf vakıf vazifelere kifâyet etmediğinden garâmeten tevzi' (herkese eşit şekilde pay etme) oluyormuş. Mescid şimdi yoktur.

Zen-i Saruca Mescidi

Yukarıda mescidini yazdığımız Saruca Paşa zevcesi Gülçiçek Hâtun'un²⁵⁷ Kirişhâne'de, Tunca kenarında bir mescidi olduğu ve mahalleye (Kendü Dönen Dolab) ismi verildiği²⁵⁸ öğrenilmektedir. Saruca Paşa zevcesi mescidinin imamına ayda 46 akçe vazife verilmekte olduğu aynı kayıddan anlaşıyor. Bâdî Efendi bu mescidin Dâmâd Çeşmesi Sokağı'nda ve ahşap çatılı olduğunu bildirir.²⁵⁹ Mescid şimdi yoktur.

* * *

Sultan II. Murad devrinde Edirne medreselerinden Dârü'l-Hadîs, Kürd Hoca, Mütereddîn Şeyh Şücâ, Saatli Medrese'yi, câmileri bahislerinde yazmıştık. Onlardan hâric bilinen 2 medrese daha vardır.

Oruç Paşa Medresesi

Bâdî Efendi bu medresenin yerini bile bulamadığını söyler; Oruç Paşa, Demirtaş Paşa oğludur; bu medreseye 3 dönüm bahçe ile Dimetoka'da bir hamam vakfetmiştir.²⁶⁰

Saruca Paşa Medresesi

Mescidini yazdığımız Saruca Paşa'nın bir medresesi olup, ona günde 38 akçe vazife verdiği görülmektedir.²⁶¹ Bu medrese nerede idi? Hakkında bir mâlûmat olmadığından mescid ile beraber yazamadık.

²⁵⁶ Gökbilgin, *Paşaeli* age., s.31 ve 280

²⁵⁷ Gökbilgin, *Armagan*, s.162.

²⁵⁸ Tayyib, a.e., 252. S.

²⁵⁹ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, a.e.; 1. C., 5. sıra, 55. S.

²⁶⁰ Gökbilgin, *Paşaeli* age., s.247, Oruç Paşa'nın Dimetoka'da da medresesi vardır.

²⁶¹ Gökbilgin, *Paşaeli* age., s. 252

II, *Murat Devri*
Edirne Eserleri

166

Saruca Paşa İmâreti

Bu imârete Saruca Paşa'nın yevmiye 72 akçe harç bağladığı görülür. Bu da medrese gibi, bilinmediğinden ayrıca yazdık; bu imâret de Saruca Paşa vakıfları arasında yazılıdır.²⁶²

* * *

Bu devirdeki Edirne hanlarından hiçbirisi zamânımıza intikal etmemiştir. Mâlûm olanlar şunlardır.

Basmacılar Hanı

İmâret-i Mezîd Bey Câmii bahsinde, III. Murad devri vakıf tahrîr defterinden naklen, Mezîd Bey'in bu câmie vakıf olarak bir han bıraktığını yazmıştık. Osman Peremeci Bey Mezîd Bey Hanı'nın Tunca'ya inen caddenin solunda eski Süleoğlu Oteli'nin yerinde olduğunu ve bir aralık Basmacılar Hanı ismi aldığını söylemektedir.²⁶³ Han şimdi yoktur. Bâdî Efendi hanın Saraçlar içinde olup Yıldız Hanı ismini aldığını söyler.

²⁶² Gökbilgin, *Paşaeli* age., s.252

²⁶³ Peremeci, *Edirne Târîhi*, s.94

Beylerbeyi Büyük Hanı

Beylerbeyi Sinan Bey - Paşa'nın câmiini yazarken çarşı içinde olup, sonradan Yıldız Hanı ismini alan Hacı Alemüddin Kervansarayı'na bitişik, 12 dükkânlı, ayda 1028 akçe îradlı Beylerbeyi Büyük Hanı olduğunu anlamaktayız.²⁶⁴ Bu handan şimdi iz yoktur.

Beylerbeyi Küçük Hanı

Ayda 50 akçe îradlı bu küçük hanın Beylerbeyi Câmii manzumesinin kapısının yakınında olduğu yukarıki menba'dan öğrenilmektedir. Bu da şimdi mevcut değildir.

Kurşunlu Han

Hıbrî Efendi bu namdaki hanın Ergene-Uzun Köprü'de hayrâtına vakıf olarak II. Sultan Murad tarafından yaptırıldığını yazar.²⁶⁵ Yerini tasrih etmemiştir. Tahrîr defterlerinde de senelik 2264 akçe îradlı bir vakıf han olduğu görülmekte ve buna Kervansarây-ı Serb adı verilmektedir.²⁶⁶ Bu han her hâlde hanlar mıntıkasında olacaktır. Bâdî Efendi Fil Yokuşu'nda Arablar Hanı isminde, II. Murad yapısı bir han olduğu bildirmektedir. Vesikalarda, Sultan Murad'ın başka bir hanı görülmediğinden, Kurşunlu Han'ın, isim değişikliyerek Arablar Hanı olması muhtemeldir. Bu han şimdi yoktur.

- Mezîd Bey Hanı - **Bk: Basmacılar Hanı**

Eski Bedestan

İstanbul yolunun ağzında, Bat Pazarı ve Tüfenkçiler Çarşısı'nın bulunduğu yerde, II. Sultan Murad'ın yaptırdığı bu ikinci bedestana eski denmesinin sebebi, içinde eski eşyâ satılmasından ileri geldiğini Peremeci yazar.²⁶⁷ Verdiği mâlûmâta göre 1167(1753) zelzelesinde yıkılmış, sonradan satılmıştır.

Dâr'ül-Hadîs vakıflarının 1022 (1613) târîhli müstakıl tahrir defterinde²⁶⁸ dükkân zemîni, hâneler, han, dükkânlar, (Bezzazistan-Bazar-ı Köhne), câmi yakınında höcreler ve dükkânlar, Germe Kapı'da debbağhâne îradı cem'an senevî 54000 akçe gösterilmiştir. Bu da bedestanın aldığı ismin sebebini açıklıyor. Fakat müstakıl olarak îrâdını vermemektedir.

²⁶⁴ Gökbilgin, *Paşaeli* age., s.254

²⁶⁵ Hıbrî, *Enişü'l-Müsâmirin*, age., 57 a.

²⁶⁶ Gökbilgin, *Paşaeli* age., s.219, "Serb" yol mânâsına geldiğinden, yolcu hanı mânâsı kasdedilse gerektir.

²⁶⁷ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.87

²⁶⁸ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.212, 1022(1613) târîh 719 no.lu tapu defterinden naklen.

Namlı Han

II. Sultan Murad'ın Uzun Köprü'de yazacağımız vakfiyesinde, oraya vakfedilmiş Namlı Han isminde bir vakfı olduğu bildirilmektedir. Bu han belki Kurşunlu Han da olabilir. Şimdi yoktur.

* * *

II. Sultan Murad devrinden Edirne'de olduğu bilinen 9 hamamdan, biri sağlamca, ikisi harape hâlinde 3 tâne kalmıştır; diğerlerinden eser dahi yoktur.

Alaca Hamamı

Abdurrahman Hıbrî Efendi II. Sultan Murad'ın Kale içinde çifte hamamı olduğunu, fakat erkekler tarafı soğuk olduğundan, kışın rağbet görmediğini yazar.²⁶⁹ Buna civârında bulunan kapıya nisbetle, Top Kapısı Hamamı da denmektedir. Rif'at Osman Bey 1920'de mâmûr, fakat metruk olduğunu yazdığı hâlde²⁷⁰ Osman Nûri Peremeci Bey 1939'larda, Balkan Harbi'nden beri kapalı kalan, hamamın ahşap olan camekânının yıkıldığını, taşları harap bir hâlde durduğunu yazmaktadır.²⁷¹ Muharrir hamamın çifte olduğunu kaydetmekte ve müzedeki kitabesinin suretini lâtinçe olarak vermektedir. Filhakika bu taş müzededir; 80 x 146 cm. eb'âdındadır.

امر بعمارة هذا الحمام المبارك السلطان
لغازى فى سيل الرحمان مراد بن محمد بن
بايرد خان سنه (ر) بع اربعين و ثمان مئه

Edirne'de Alaca Hamam kitâbesi

²⁶⁹ Hıbrî Efendi, *Enîsü'l-Müsâmirîn*, age., 58 a

²⁷⁰ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s. 69

²⁷¹ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.95

Hamamın 844 (1439) de yapıldığı kitabeden anlaşıyor.

İmlâ ve yazı epeyce çirkin ve fenadır, bir harf de eksiktir. Alaca Hamam'ın Üç Şerefeli'nin vakfı olduğunu, câmi bahsinde göstermiş, 13 aylık hâsılının 8000 akçe tutduğunu da yazmıştık. Bu hamamdan şimdi eser yoktur.

Beylerbeyi Hamamı

Meşhur büyük câmiden 200 mt. kadar mesâfede bu gün tek kalan harap, fakat muhteşem binâdır. Hıbrî Efendi Sultan Murad ümerâsından Yûsuf Paşa ismindeki Mîr-i Mîrânın²⁷² 832(1428) de yaptığını, hamamın çifte ve camekânının kubbeli olduğunu, bir zaman harap kaldıktan sonra defterdar meşhur Ekmekci Ahmed Paşa'nın bir tarafını tâmir ettiğini yazmaktadır. Müellif, hamamın havuzunun bulunduğunu ilâve etmekte, "bînazîr ü dîlküşâ" sıfatlarıyla tavsif etmektedir.²⁷³ Rif'at Osman Bey 1920 de mâmûr fakat metruk bulunduğunu bildirip, kullanılmayan hamamlar arasında zikreyleyler. Hamam şimdi haraptır. Biz yarısı gitmiş olan bu hamamın mevcut bulunan tarafının plânını verebilmekdeyiz. Fakat plânda şimdi temelleri bile kalmamış olan ikinci kısmın hududlarını ve sâhasını gösterebildik, Soğukluk şimdi yoktur; Görülen tüteklikli duvar belki soğukluğa aittir. Fakat soğukluğun tam mihver önüne kadar yürüdüğünde mütereddîdiz; zîrâ bu orta kısım pahlı kesmi taş saçak silmeli, köfeki pencere ve kapısıyla bir hârici duvardır. Belki soğukluk vazifesini, öndeki 3.0 x 14 mt.'lik uzun dehliz görmekte idi. Buradan çifte yan kapı ile 24 dilimli kubbe ile örtülü ılıkliğe girilir. Ilıklıkda, güzel kemerli bir yan eyvan, helâ ve usturalık vardır. Kubbenin pandantiflerinden 6 sıra iri istalâktit bulunmaktadır. Soğukluk tepe camlı kubbelerden ziyâ alır; duvar penceresi görülmüyor.

Göbek taşı dört eyvan ve dört halvetli olub, üstleri muhtelif şekillerde örtülmüştür. Medhal eyvanı yukarıya doğru daralan altılı bir yıldız, iki göğüsleme ile karşiki düz altı köşe, yanlar sekiz dilimli kubbelerle örtülüdür. Eyvanlar pandantif, baklava kuşak, 8 dilimli bir kubbe ve onu kavrayan iki kare sistemiyle kapanmıştır.

Bu göbek taşı uçları çıkıkça kesik bir karedir; kubbe 8 sıra iri istalâktitle yapılmış, 3 sıra zengin bir istalâktit kuşakla bunlar birbirine bağlanmıştır. Kubbenin tepe camları arasındaki sıraların içi boş bırakılmış, böylece dışarının soğukluğuna karşı bir tecrîd temîn edilmiştir. Biz başka hamamlarda böyle bir tertibe rastlamadık.

Binâ 3 sıra tuğla bir taşla yapılmıştır; yalnız medhal cephesi kesme taşladır. Resimler hamamın dışını ve kubbelerini göstermektedir. Medhalin önünde devâm eden bir duvarla dışdan alçak bir kemer kalıntısı ve ona amûd (dik) tuğla bir kemer görülmektedir. Zemîn çok yükseldiğinden, hafriyât yapılmadan mâhiyetlerini anlamak kâbil değildir.

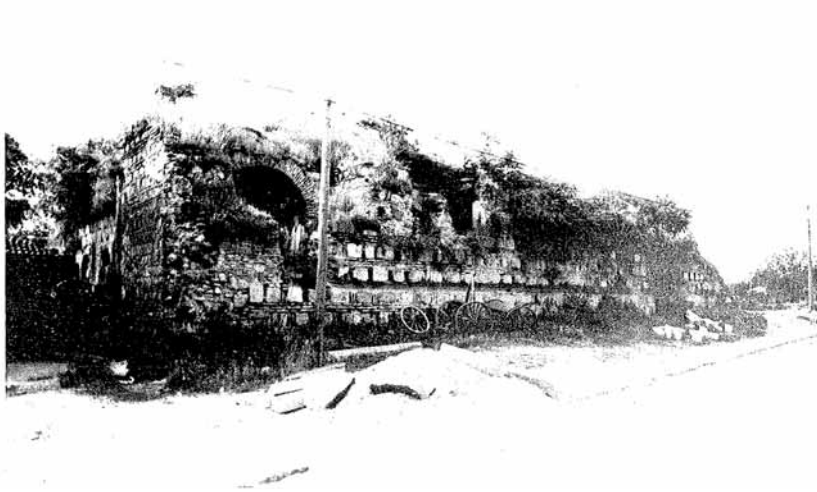
²⁷² Beylerbeyi Câmii bahsinde, Yûsuf ve Sinan isimlerinin aynı zâta ait olduğunu delilleriyle göstermişdik.

²⁷³ Hıbrî Efendi, *Enîsü'l-Müsâmirîn*, age., 58 b

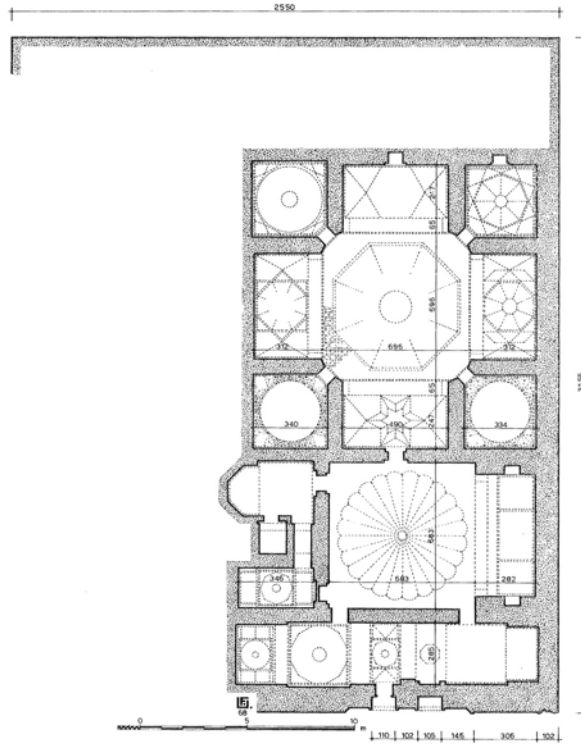

II. *Murat Devri*
Edirne Eserleri

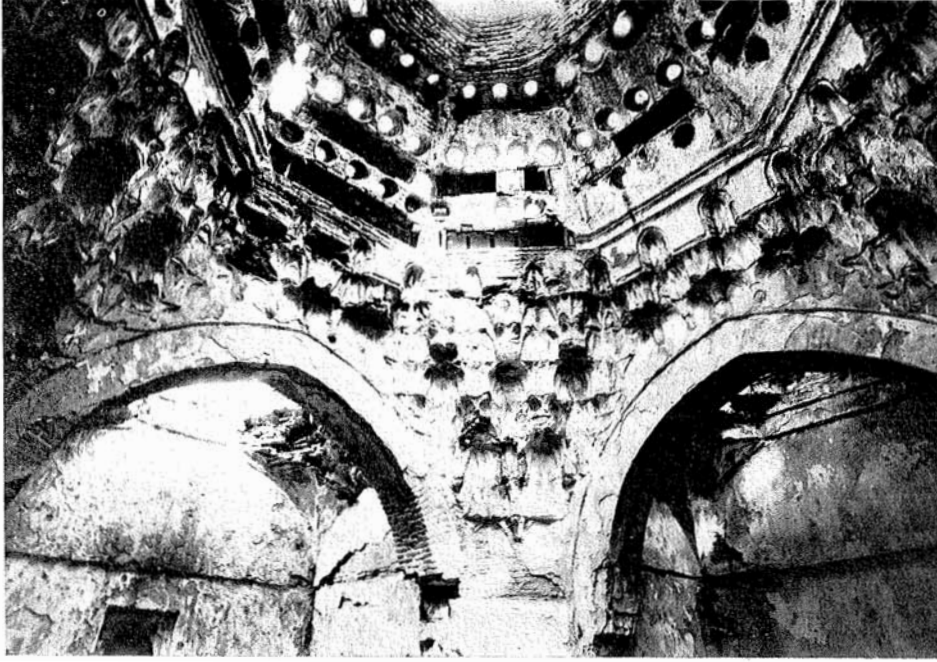
170

Edirne'de Beylerbeyi Hamamı cebhesi

Edirne'de Beylerbeyi Hamamı plânı

Edirne'de Beylerbeyi Hamamı göbek taşı kubbe ve eyvanları

Bu hamamın Beylerbeyi Câmii'ne îrâd olarak yapıldığını o bahiste söylemiştik. Gâyet muvazeneli, işleyişi kolay, ferah olan bu hamam öyle çok yüksek, muhteşem kubbeli değildir; fakat Hıbrî Efendi'nin²⁷⁴ dediği gibi nazîrsiz ve gönül açııcıdır; bahsedilen havuz her hâlde ılıklikta olsa gerektir.

Fil Hamamı

Sarachâne Hamamı ve Şihâbüddîn Paşa isimleri de verilen bu hamam şimdi yoktur. Yalnız Enîsü'l-Müsâmirin'de târîfine rastlanıyor; müellif "*Biri dah'i eski Sarachâne Baş'ında Sarachâne Hamamı'dır bînazîr büyük çifte hamamdır Sultan Ahmed Hân Edirne'ye geldikde işler idi. Ol zemandan beri mu'attaldır*" denilmektedir.²⁷⁵

Rıfkı Melûl Bey makâlesinde, Fil Hamamı'nı Hadım Şihâbüddîn Paşa'nın, 855 (1451) de yaptırdığını 1020(1611) den beri muattal olduğunu ve 1285 (1868)'de yıktırılıp, 1314 (1896)'de yerine karakol yaptırıldığını, diğer ismiyle berâber zikrediyor.²⁷⁶

²⁷⁴ Hıbrî Efendi, *Enîsü'l-Müsâmirin*, age., 58 b

²⁷⁵ Hıbrî Efendi, *Enîsü'l-Müsâmirin*, age.,

²⁷⁶ Meriç, agm., s.454-455

II. Murat Devri
Edirne Eserleri

172

Şihâbüddîn Paşa'nın Sarachâne Başı'nda câmiini gördü idik; köprüsü 855(1451) târifli olduğundan bu hamamın ve câmiin de o zamanlara ait olması büyük bir ihtimâlle, vâridir. Bu hamamın yeri için 883(1478) senesinde 2542 akçe mukâtaa ödendiği ve 887(1482) de seneliği 16300 akçeye kirâya verildiği de görülmektedir.²⁷⁷

Sultan II.Murad Hamamı

II. Sultan Murad'ın Dârü'l-Hadîs'ine vakıf olan Tahta Kale, Üç Şerefeli'ye ait Alaca Hamam'dan başka, Uzun Köprü hayrâtına tahsis ettiği, şimdi mevcut olmayan bir başka hamam daha görülmektedir; Gılman-ı Yeniçeri yeni odaları civârında olan bu hamamın senelik 4773 akçe kirâsı olduğu da anlaşıyor.²⁷⁸ Bu hamam çok evvelden harap olmuş bulunmalı ki, yıkılmış ve muattal olanlar arasında zikredilmez. Rıfkı Melûl Bey'in makâlesinde de sâde isim olarak geçmektedir. Uzun Köprü vakfiyesinde bu hamam Murâdiye Câmii yakınında gösterilmiştir.

Hızır Ağa Hamamı: Câmii ile berâber zikredilmiştir.

Mezîd Bey Hamamı

İmâret-i Mezîd Bey Câmii bahsinde, vakıf tahrir defterinde ismi geçen tek hamam budur; Yedi Yol Ağzı'nda Eski Câmii'nin karşısında Sultan Selim'e kadar devam eden bahçenin içerisinde idi.²⁷⁹ 1940'da açık imiş. Eski Câmii ile Üç Şerefeli arasında arkada olan kubbe budur. Rıfkı Melûl Bey 1957 de Belediye'nin ruhsatıyla sâhibi tarafından yıktırıldığını yazmakta, fakat semtini yanlış göstermektedir.²⁸⁰

Mihâl Bey (Gâzî) Hamamı

Bu hamamın Mihâl Bey'e ait olduğu, Hacı Doğan'ın evkâfı yazılırken bir hudud münasebetiyle zikrolunmaktadır.²⁸¹ Mahallen de sarâhatle böyle bilinir. Çifte bir hamamdır; tam Şah Melek Paşa Câmii'nin karşısına düşer; Tunca üzerindeki Mihâl Köprüsü'nün başındadır. Şimdi pek haraptır, külhan ve hazine kısımları nehir sedlerinin altında kalmıştır. Erkekler kısmı oldukça büyük, kadınlar tarafı küçüktür; fakat duvar ve kubbeleri müzeyyendir. Erkekler kısmına caddeden değil, yandan girilir. Ufak bir medhâlden doğrudan doğruya ılıkığa geçilmekte, büyük bir soğukluk göze çarpmamaktadır, bir ahşap çatılı soğukluğun duvarlarının izi de, mevcudlar üstünde görülmüyor. Soğukluksuz hamam olamayacağından, medhâlin sağında kıvrık bir dehlizciğin yoluyla varılan yuvarlak ve üstde iki geniş feneri bulunan tonozlu mahallin bu vazifeyi göreceğine kâniyiz. Burada bir de helâ vardır; tam

²⁷⁷ Gökbilgin, *Paşaeli age.*, s.117

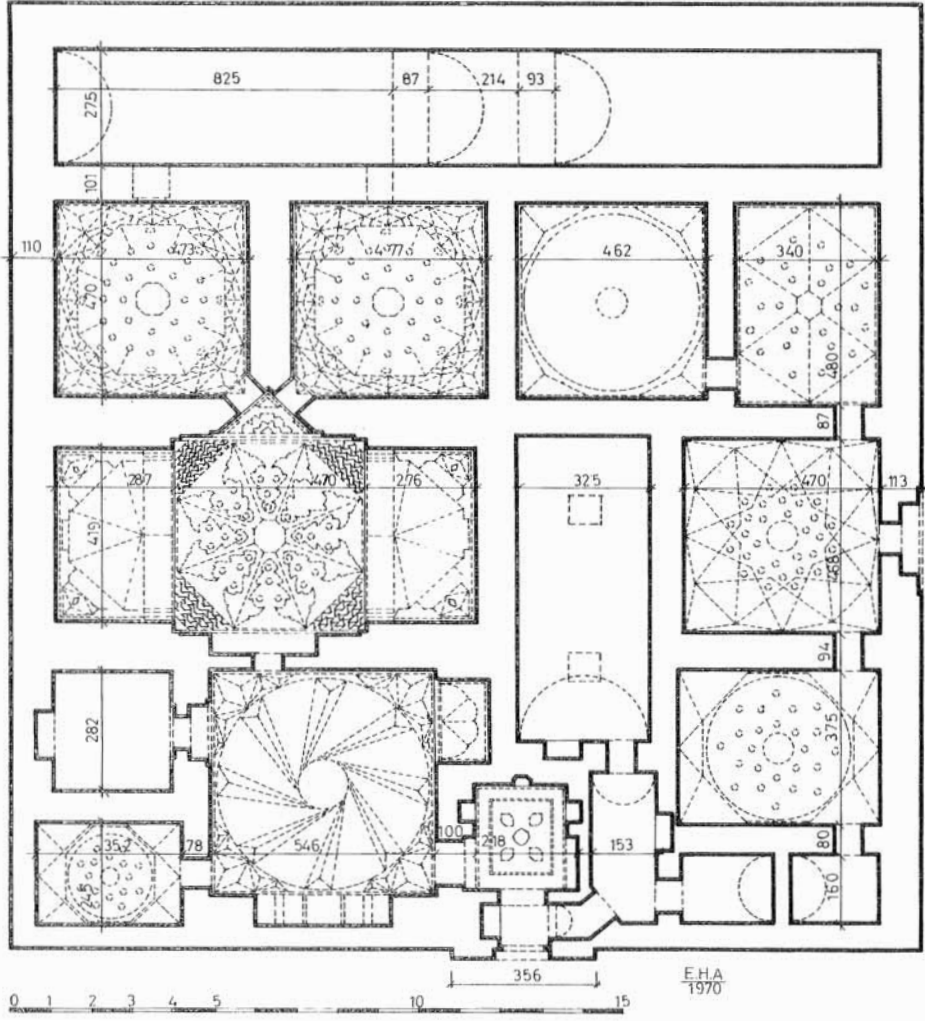
²⁷⁸ Barkan, *Edirne ve Civarı*, agm., s.326

²⁷⁹ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s. 97

²⁸⁰ Meriç, agm., hâşiye, s.471

²⁸¹ Gökbilgin, *Paşaeli age.*, s.190

Edirne'de Mihâl Gâzî Hamamı plânı

bir soğukluk tertibidir. Soğukluğun duvarında su tertibâtının olmaması, buranın yıkanmaya yaramayacağını gösterir. Bu şekilde yapılmış bir ikinci hamama az rastlanır ise de, anlaşılan II. Murad Devri'nde rağbet görmüştür. Beylerbeyi Hamamı'nda da benzerine şahid olduk.

Erkekler kısmında, medhâlin solundan girilen ılıklik derinliği az iki büyük eyvan ile genişletilmiş, kubbesi sekiz kollu bir çark-ı fekle pek lâtîf bir şekilde süslenmiştir; her

helezonun ucunda bir sarkma vardır. Eyvanların biri çok dilimli Bursa kemeri ve 5 sıra istalâktit, daha derin olanı ise köşeleri yaprak takozlar, altı bir yaprak sırası ve yarım kubbesi dört dilimli bir hücredir. Medhâlden gelen kapı da düz istalâktitlidir. Ilıklıkta iki küçük halvet olup çapraz tonoz kubbeleri serâpâ müzeyyendir. Göbek taşı iki eyvanlı sekiz dilim kubbelidir. Eyvanların ikisi birden orta kısımdan daha geniştir. Orta kubbenin dilimlerine malakârî iri zülfeler yapılmış, her birine dörder tepe camı yerleştirilmiştir. Müstevi köşelikler (yani düz pandantifler) 6 sıra istalâktitle müzeyyendir. Eyvanlar dilimli ve altıda iri iki sıra istalâktitlidir, iki büyük halvet de 8 dilim kubbeli ve eteği baklava kuşaklıdır; tepe camı tevziâtı mükemmeldir.

Edirne'de Mihâl Gaazi Hamamı

Kadınlar kısmı bir ılıkık 3 halvetten mürekkeptir. Soğukluk diye bir iz görünmüyor belki önde bir ahşap kısım vardı. Halvetlerin biri on iki biri altılı kâideye oturur; bu sonuncunun kubbesi dilimlidir ve kabartma tuğla çaprazlarla ayrılmıştır; bunların arasındaki tepe camlarının tevzi pek ustacadır. Esâsen, hamamın bütün tepe camları hesaplanarak, ölçülerek pek güzel konmuştur.

Saruca Paşa Hamamı

Saruca Paşa'nın Sevindik Fakîh Mahallesi'nde bir hamamı olup iki dükkâniyle berâber senelik 3500 akçe kira getirdiği anlaşılmaktadır; bu kayıd 976(1568) târîhli 1070 numaralı tapu defterine nazarandır.²⁸² Hamamın tek olduğu, kirâsına bakarak tahmin edilebilir. Hamam şimdi yoktur. Rıfkı Melûl Bey de yerinin arsa hâlinde olduğunu yazmaktadır.²⁸³

- *Sarachâne Hamamı-Şihâbüddîn Paşa - Bk: Fil Hamamı*

²⁸² Gökbilgin, *Paşaeli* age., s. 250, hâşiye.

²⁸³ Meriç, agm., s. 455

Tahta Kale Hamamı

Dârü'l-Hadîs Câmîi ve Medresesi vakfı olduğunu gördüğümüz Tahta Kale Hamamı, Edirne'nin ve Türkiye'nin en mühim ve güzel hamamlarındandır; gâyet büyük, yüksek, ferah, 16.0 mt. kubbeli bir soğukluk, girişi tecrîd için ayrı medhal, başka başka yerlerde usturalık ve helâ, ferah bir ılıkılık, 4 eyvan ve 4 halvetli büyük bir göbek taşı - sıcaklıktan mürekkeptir. Kadınlar kısmı da 10.0 mt.lik soğukluğu, oldukça geniş göbek taşı ve üç eyvanıyla birçok hamamlardan daha geniştir. Edirne'de evvelce bir Mahmud Paşa Hamamı varmış; müellifler onu pek methederler. Bu ona nazaran ne derecededir? Bilinemez. Fakat İstanbul'un bu devre yakın olanlarından yine Mahmud Paşa Hamamı'ndan hiçbir suretle aşağı değildir. Onun buna üstünlüğü, soğukluğunun tamamen kesme taşdan olmasıdır.

Hamamın senelik 60 bin akçe kadar geliri olduğu anlaşılıyor, ki pek yüksek bir kirâdır ve hamamın ehemmiyetiyle mütenâsiptir. Hamamın boyu 48.0 mt., eni 29.0 mt. gibi büyük bir ölçüdedir.

Hamam bugün işlemektedir. Fakat erkekler tarafının o muhteşem soğukluğu haraptır ve terk edilmiştir; soğukluğun esas kapısı dükkânlarla örtülmüş, yandan bir pencere kapı yerine kullanılmış, bir müddet böyle geçtikden sonra şimdi büsbütün terk edilmiştir. Zâten hamam çukurda kalmıştır. Sağda tahtalarla örtülü olan şimdiki methaldir; hamamın içine giden kapı örülüdür.

Soğukluğun kubbesi 8 köşe kâideye oturmaktadır; müstevi köşeliklerde (düz pandantiflerde) yedi sıra pek iri ve haşmetli yaprak olup ikinci ve üçüncü sıranın ortada motifi karşılıklı getirilerek bir mihrâp çıkarılmıştır. Sekiz köşenin nihâyetlerinde hâsıl olan tavancıklarda da üç sıra destere dişi yapılmıştır. Hamama giden kapı mermerdendir; geniş bir çerçevesi ve kademeli düz bir yaşmağı vardır. Bu haşmetli köşelikleri iyice takdim edebilmek için kutren (çap olarak) mukâbil olan ikisinin resmini veriyoruz. Hâricî kapının içyüzünde büyük bir kör kemer vardır. Soğukluğunun bütün alt pencereleri örülmüştür; bir tânesinden giriliyor. Vaziyete nazaran adedleri altı olacaktır; fakat sıvalı olduğundan kat'î bir iddiâda bulunamıyoruz. İkinci sırada üç, üçüncü sırada sekiz pencere bulunmaktadır.

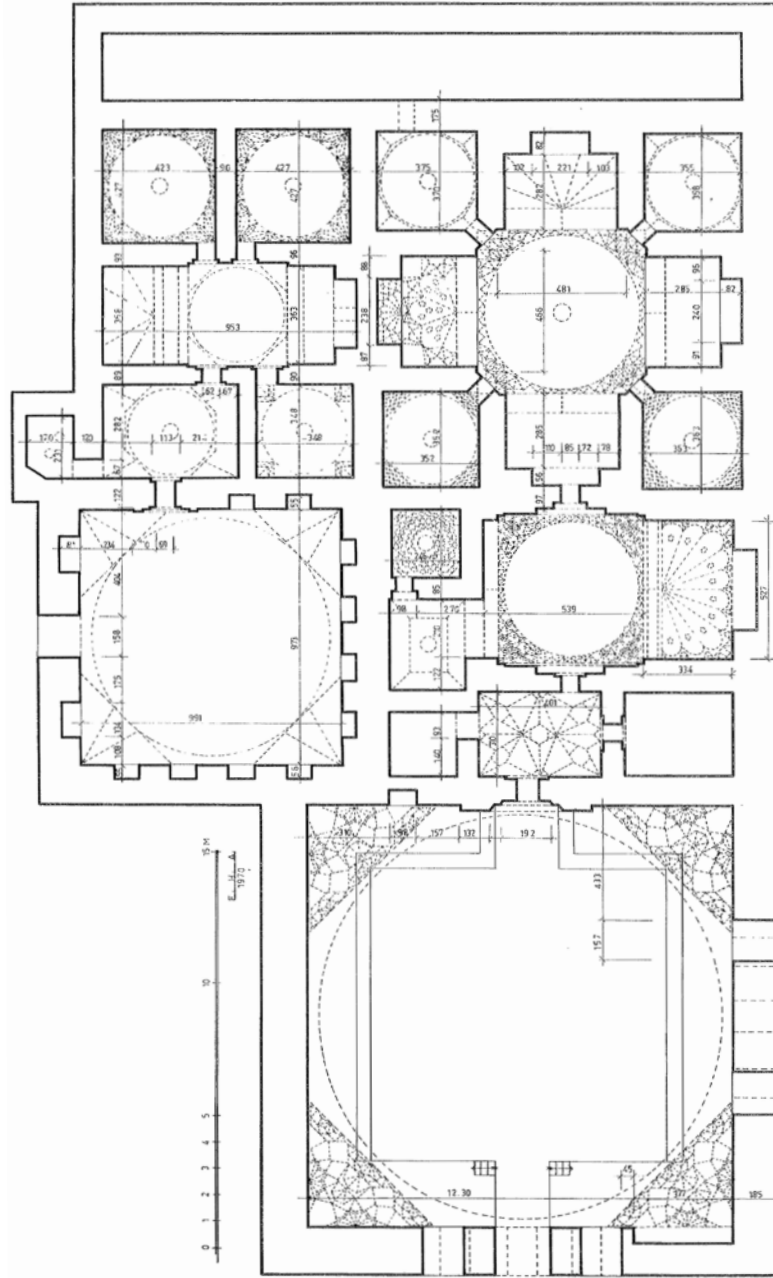
Soğukluktan girişteki tavanı dört kısa, dört uzun kollu yıldızla yapılmıştır. Burada usturalık ve helâ bulunmaktadır.

Ilıklık derin eyvan ile genişletilmiştir; eyvan üç sıra istalâktitli bir eteğe oturan on dilimli yarım kubbe ile örtülüdür; her dilimde bir tepe camı bulunmaktadır. Ilıklık kubbesinin eteğinde dolaşan istalâktit üç sıradır, tromplardaki beştir; girişin karşısındaki duvarda altı dizi düz istalâktit bulunmaktadır. Göbek taşı dört eyvanlı ve dört halvetlidir. Eyvanlarda derin ve büyük birer hücre daha vardır. Girince solda olan iki yarım, üç tam dilimli yarım kubbe olup her dilimde dört tepe camı bulunmaktadır. Etekde her dilimi karşılayan gâyet büyük püsküller yer almaktadır. Bu eyvanın içindeki her hücre dilimli ve serâpa istalâktitlidir.

II. *Murat Devri*
Edirne *Eserleri*

176

Edirne'de Tahta Kale Hamamı plânı

karşıdaki eyvanın höcreşi de bunun gibidir, yalnız eyvanın kendisinin yarım kubbesi on sıra istalâktitlidir; aynı resimde görülüyor. Göbek taşı kubbesinin eteğinde üç sıra istalâktit dolaşmakta, trompda yedi sıra istalâktitten mürekkep takoz, âdetâ tek bir püskül teşkil etmektedir. Erkekler tarafında olan kat kat istalâktitle müzeyyen bir kurnada görülmektedir.

Edirne'de Tahta Kale Hamamı erkekler kısmı soğukluğu

Kadınlar kısmı soğukluğu basit köşelıklere oturur. Ilıklık sekiz köşe kâide ve dilimli bir kubbe ile örtülüdür. Her dilimin altında iri bir yaprak, eteğinde iki dizi, müstevî alfkada (düz pandantif) sekiz sıra bâdemli istalâktit bulunmaktadır. Göbek taşı kubbe kâidesi yine sekiz köşedir; yalnız kubbe düzdür. Bu da aynı şekilde etek iki, düz pandantif altı sıra istalâktitle de müzeyyendir. Soldaki eyvan çok geniş bir dilim etrafına dizilmiş dört daha küçük dilimden mürekkeptir. Bunda iri bâdemler vardır. Sol eyvan höcreşi dilimli ve istalâktitlidir; bunun resmini veriyoruz, kadınlar tarafındaki bir kurnayı gösterir.

Hamam iki tuğla hatıl, bir kesme taş sırasıyla yapılmıştır. İstasyon caddesi üstündeki aralıktan görülen erkekler kısmı soğukluk kubbesinin resmidir. Kubbe sekiz köşe hâricî kasnağa oturmaktadır. Bu aralıkdaki cephe pek ziyâde haraptır. Görülen kapı pencereden bozmadır. Asıl kapısı dükkânlar içinde kalmıştır. Kadınlar kısmı soğukluğu ve ılıkılık ve göbek taşı kubbelerini göstermektedir. Kadınlar kısmının medhali (girişi), usûl mûcibince, yan sokaktadır. Buranın kubbesi on altı yüzüzlü hâricî kasnağa basmaktadır. Her iki kubbede fener vardır.

* * *

II. *Murat Devri*
Edirne Eserleri

178

Sarachâne - Şihâbüddîn Paşa Köprüsü

Tunca üzerinde olan bu köprü, Kânûnî Köprüsü'nün inşâsından evvel şehri Saray İç'i'ne bağlayan tek köprü idi. Köprüden çıkınca hemen hemen Bâb-ı Hümâyûn önüne gelinmiş olur. Şihâbüddîn Paşa'nın buradaki câmiinin resmini koyup Fil Hamamı ile berâber anlatmıştık. Bu köprü ile üçü bir küll teşkîl etmektedir. Elimizde kalan da sâdece köprüdür.

Köprü'nün esaslı bir tedkikini takdim edemeyeceğiz; başında kurulmuş bir askerî karakol tarafından muhâfaza edildiği için, binbir müşkilâtla ve acele iki fotoğraf alıp basit bir ölçü yapabildik. Bulgaristan'da İshak Paşa Köprüsü ölçüsünde de bundan daha fazla güçlük çekmedik desek yanlış olmaz. Köprü şehir tarafından 22.0 mt.'lik bir dirsekden, 12.0 mt.'lik bir kırmadan sonra 70.0 mt. kadar asıl kol saray cihetine devam etmektedir. Boyu 112 mt.'ye ulaşmaktadır.

Rahat ölçmeye bırakmadıkları için gözleri tesbit edemedik; fakat orta göz 8.0 mt., mansabdan bakınca, soldaki iki sivri kemer 7 şer, sağdakiler 6,5mt. kadardır; sağda ve solda üçer ufak göz bulunmaktadır. Baş taraftaki kırma kısım ilerideki gözler sonradan düz kirişle yapılmıştır.

Korkuluklar arasındaki genişlik 5.20 mt., korkuluklar 0.5 mt.'dir; iç köşelerinde 450'lik, 25 cm. pah vardır. Bu suretle korkuluğun üst düzlüğü de 25 cm. kalmaktadır. Orta gözler sivri kemerli olduğu hâlde, şehir tarafındakiler yuvarlaktır. Bunlar II. Sultan Mustafa'nın tâmir ettiği gözler olacaktır. Bâdî Efendi Pâdişâh köprüden geçtikten sonra gözlerden bir kısmının yıkıldığını ve onun tarafından tâmir edildiğini yazar. Saray tarafında gözler toprağa gömüldüğünden tam boyu ölçmek güçtür; epeyce aranması lâzımdır.

Edirne'de Şihâbüddîn Paşa Köprüsü

Yukarıda arz ettiğimiz gibi, ona da meydan bırakılmadı. Köprü'nün ellinci metresinde bir sofa ile karşısında kitâbe yeri bulunmaktadır. Bu kısımlar son zamanlarda dikkatle tâmir edilmiştir. Kitâbenin çerçevesinde de bir XVII. asır kokusu vardır. Esâsen içindeki yazı

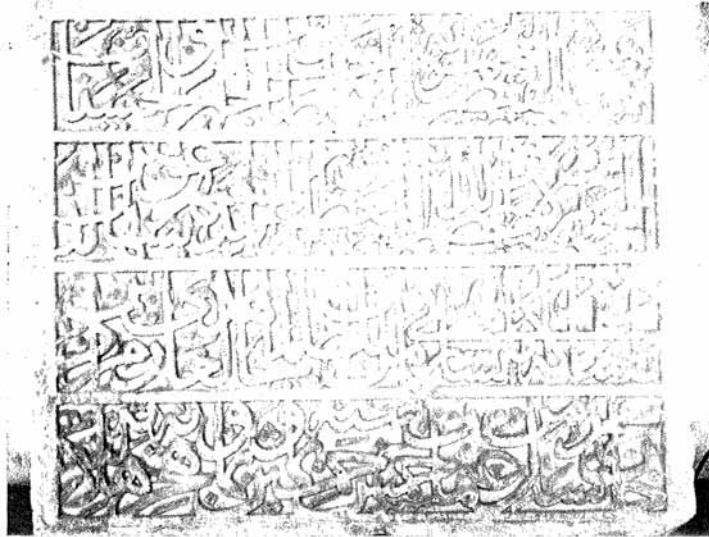
da tâmire ait olandır, eski kitâbe müzededir. Şimdi köprü'nün 1300 (1882) senelerine ait bir fotoğrafını takdim ediyoruz. Burada görülüyor ki, o zaman yatak seviyesi en aşağıdan 140-150 cm. daha aşağıda imiş; sonradan dolmuş. Her iki resim arasında su seviyesi îtibârıyla de fark vardır; yenisinde su az, eskisinde çoktur. Onu da hesaba katarsak, dolgunun ne kadar fazla olduğu anlaşılır. Bu fotoğrafta ayaklar arasında tahliye gözleri görülmektedir. Son tâmirde onlar da kapatılmıştır.

Esas kitâbe müzede olup 82 x 97 cm. eb'âdında dört satır arabçadır; yazısı fevkalâde bir sülüsdür; istif ve kelime kusursuzdur.

بى هذه القترة اليمونه الماركة صاحب الخيرات والحسنات
الوزير الاعظم و الدستور المعظم المدعو المشتهر بشهاب الدين
باشا ادركه الله مايشاء فى زمن السلطان المجاهد الغازى مراد بن
محمد خان من نسل عثمان سنه خمس وخمسين وثمانياه هجره هلاله

Kitâbeden Vezîr-i Azam Şihâbüddin Paşa'nın köprüyü 855 (1451)'de Sultan Murad'ın vefatından az evvel yaptırdığı anlaşılmaktadır.

İkinci kitâbe Türkçe olarak kâide üstünde, kemerin içindedir; sülüs celîsiyle yazılmış 5 beyittir:

Edirne'de Şihâbüddin Paşa Köprüsü müzedeki esas kitâbesi

II. Murat Devri Edirne Eserleri

180

پادشاه هفت کشور شهریار بحرور - حضرت خان مصطفی شاهنشہ نصرت لوا
ادرنہ شہرنی تشریف ایدیک امرالیدی - چون بو جسری یانغہ اول داور فرمان روا
حمدلله بر متانت اوزره بنیاد اولدیکم - چشم دنیا کورممشدر بولہ بر محکم بنا
شوکتیله کون بکون عمرنی افزون ایلوب - بولہ چوق خیرہ موفق ایلدی باری خدا
فابا تکمیل اولنجہ دیدیلر تاریخنی - ایلدی فرمان بو جسری پادی سلطان مصطفی
کنبہ عثمان بجایزاده

*Pâdişâh-ı heft-kişver şehriyâr-ı bahr ü berr - Hazret-i Hân-ı Mustafa şehinşâha nusret livâ
Edirne şehrini teşrif idicek emreyledi-Çün bu cisri yapmağa ol dâver-i fermân revâ
Hamdülillâh bir metânet üzre bünyâd oldu kim-Çeşm-i dünyâ görmemişdir böyle bir muhkem binâ
Şevketiyle günbegün ömrünü efzân eyleyüb - Böyle çok hayre muvaffak eyleye Bâri-yi Hudâ
Fâ-bekâ tekml olunca didiler târihini-Eyledi fermân bu cisri yaptı Sultan Mustafa
Ketebehü Osman Canbaz-zâde*

Son mısra ebcedle hesâben 1113 (1701-1702) tutuyor. Bâdî Efendi de köprünün Pâdişâhın bu târîhte üzerinden geçtikden sonra, yıkıldığını ve orta gözü yaptırdığını söylüyor. Bizce orta gözden evvelki gözlerden biri olacaktır; zîrâ onlar diğer sivri kemerlerden ayrılmakta ve daha ziyâde XVIII. asır başının dâirevî üslûbuna uymaktadır.

(Not: Edirne'de Mihâl Köprüsü isim îtibâriyle Gâzî Mihâl Câmii'ne mensub görünüyorsa da, kimin tarafından yapıldığını tesbât edemediğimizden II. Sultan Murad devrine almamayı uygun bulduk.)

* * *

Edirne türbelerinden şehzâde ve sultanlara ait olan ikisini Dârü'l-Hadîs bahsinde, Şeyh Şücâ kabrini câmi ile beraber yazmıştık. Müzede bu devre ait birkaç kabir taşı varsa da, tanınmış şahıslar olmadığı gibi, gösterdiklerimizden başka bir tarzları da yoktur. Yalnız bir kabir taşı bir fark gösterdiğinden onun resmini koyuyoruz; 844 (1439) târihlidir. Epeyce müzeyyen ve îtinâlî bir taştır; fakat yazısı pek ibtidâîdir.

FATİH DEVRİ EDİRNE ESERLERİ

FATİH DEVRİ EDİRNE ESERLERİ²⁸⁴

Bursa'da olduğu gibi, Edirne'de de Fâtih Devri'nde kemiyet bakımından çok, keyfiyet cihetinden ehemmiyeti ikinci derecede câmiler yapılmıştır. Çünkü vaziyet iki şehir için de, Fâtih devrinde aynı idi; burada evvel kıymetli 3 câmi ile, Beylerbeyi, Fîrûz Bey, Gâzî Mihâl gibi orta derecede câmiler yapılmış, bir müddet için artık daha büyük esere ihtiyac kalmamıştır. Yalnız yeni mahalleler teşekkül ettikçe orta veya daha küçük semt câmileri inşâ olunmuştur. Bunlar içinde Bursa'daki Hamza Bey, hatta Umur Bey derecesinde olanları yoktur.

Fakat Rumeli fetihleri genişleyip şehir büyüdükçe, Edirne'de câmi ve mîmârî âbide ihtiyacı duyulmuş, Bâyezıd ve Sultan Selim manzûmeleri bu sâikle doğmuştur.

Fâtih devrinde Edirne'nin Bursa'dan fazlalığı medreselerdedir; bu sırada Edirne'de çok medrese yapılmış iken, Bursa'da azdır.

Edirne'nin en büyük mîmârî hususiyeti Tunca kenarındaki Fâtih Sarayı'dır; İstanbul'dakine yakındır; sâha ve kıymet îtibâriyle onun kadar olmayabilir amma İstanbul'daki eşine örnek teşkil ettiği şübhesizdir.

Edirne'nin Bursa'dan ayrıldığı bir cihet de, garip ve bîkes şehirde hemen hemen bir şeyler kalmamış olmasıdır. Bursa'da ise çoğu mevcuttur.

Edirne 1159 (1746) da büyük bir yangın, Ramazan 1165 (Temmuz 1752) de korkunç bir zelzele geçirmiş, hepsinden müthiş de 1293 (1877) de Rus istilâsına uğramıştır. Bir plân dâhilinde canavarca yapılan tahrîbâtta sayısız eser yıkılmıştır. 1912 Balkan Harbi'nde de, aynı kasıtlarla hareket eden, Bulgarların hışmına uğramıştır.

* * *

Alemdar Câmii

İstanbul'da da bir câmii olan Alemdar Hasan Baba'nın, aynı isimdeki mahalle ve sokakta bir mescidi bulunduğunu Bâdî Efendi bildirmektedir.²⁸⁵ Rıfkı Melûl Meriç, Edirne Câmileri hakkında olup neşredilen raporunda²⁸⁶ 1940'da yıkılmış olduğunu kaydetmiş ise de, Bâdî

²⁸⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimârisinde Fâtih Devri* 855-886 (1451-1481) III.c., İstanbul Fetih Cemiyeti-İstanbul Enstitüsü No.69, İstanbul 1973, s.199-271

²⁸⁵ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., I. c., 60. sıra.

²⁸⁶ Meriç, agm., s.464

Efendi daha 1315 (1899) da harap olduğunu bildirmektedir. Arada ihyâ mı edilmişti? Bilinmiyor. Edirne'nin en eski âilelerinden ve eski eserler hakkında mâlûmatı olan Arîf Dağdeviren Bey sâdece arsa olarak bildiğini söyledi. Câmiin sâhası 890 m², yâni epeyce geniş imiş.²⁸⁷

Ali Kuşçu Câmiî

Tunca kenarında Kirişhâne semtinde olan bu câmiden eser yoktur; Ârif Bey bunu tekîd etmektedir.

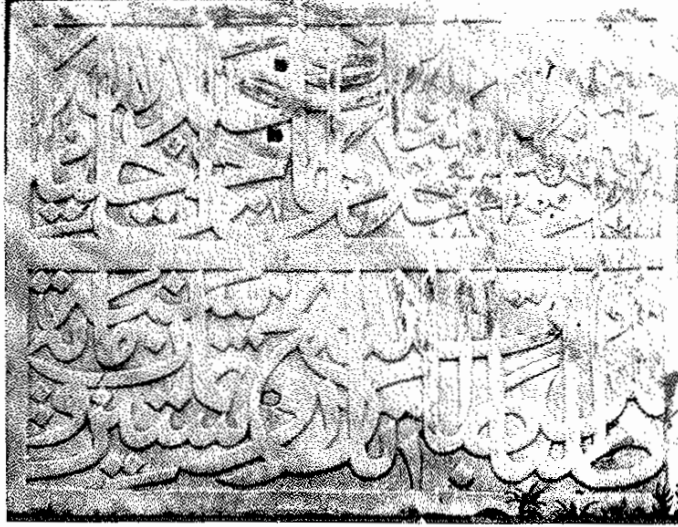
Edirne'de Attar Hacı Hacı Halil Mescidi (1920 Rif'at Osman)

Attar Hacı Halil Mescidi

Hisar'da Germe Caddesi'nde, kurşun ile örtülü, çatılı minâreli bir câmi olduğunu Bâdî Efendi yazar²⁸⁸. Eserin yazıldığı 1315 (1899) senelerinde kapalı ve harape müşrif imiş. Bu gün eseri yoktur. Bâdî Efendi kitâbesini de vermektedir ki şimdi müzededir; 43x56 cm. boyundadır; neffis bir sülüsle iki satır arabçadır.

²⁸⁷ Meriç, agm., s.490

²⁸⁸ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1. c., s.67, 116. sıra.

Edirne'de Attar Hacı Hacı Halil Câmi'i kitâbesi

بنی هذا المسجد المبارك حاجي خليل بن عبد الله - طالباً أرضات تاريخ ستين وثمنا غايه

Câmiin 860 (1456)'da yapıldığı anlaşıyor. Bânînin İstanbul'da iki mescidi olup, onlar daha evveldir ve fetihden sonra, kiliseden bozulanlardan başka, ilk yapılan câmi sıfatını hâizdir. Sonradan bulduğumuz bir fotoğrafına göre câmi kesme taş tuğla ile yapılmış ve çatılıdır; minâresi basittir; sonradan yapılmışa benzer. Resim 1920'lerde Rif'at Osman Bey tarafından çekilmiştir.

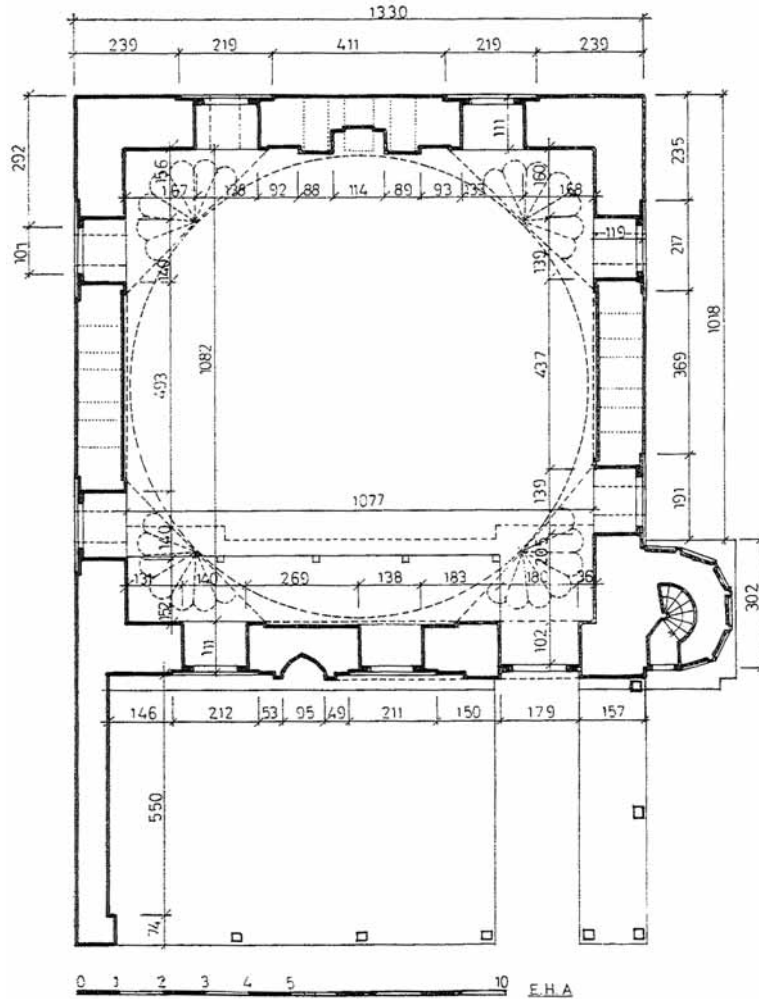
Ayşe Kadın Câmi

Şehrin en doğu ucunda, eski ve yeni İstanbul yolları üstünde olan bu câmi Çelebi Sultan Mehmed'in kızı Ayşe Hâtun yaptırmıştır. Minâresinin şerefeye kadar olan kısmı, mihrâb vesâiresi gibi güzel aksamı ihtivâ eden bu câmiin kubbe nisbetleri aksamaktadır. Bâdî Efendi 1165 (1752) de minâresinin ve "hareminin orta kubbesinin" yıkılıp yeniden yapıldığını, Örfî Târîhi'ne dayanarak yazıyorsa da¹, söylediği menbâda böyle bir kayda rastlamadık. Örfî'de sâdece bânî ve kitâbe mukayyedir.²⁸⁹ Esâsen câmiin haremi yoktur ki orta kubbesi olsun. Mâmâfih bu kubbeyi (harîm) kubbesi olarak kabûl ile, büyük kubbenin yeniden yapıldığı mânâsını çıkarırsak yanlış olmaz. Çünkü bu kubbe Fâtih devri işine pek benzemiyor. Minârenin peteğinin sonradan olduğu da muhakkaktır.

²⁸⁹ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s.40,11. Sıra

Aykırı düşen bu teferruâtına rağmen câmi ve çevresi, ağaçları, çeşmesi, abdest muslukları, sebili ve onun sofasıyla son derece câzib bir görünüş arz etmekte, Yahya Kemâl'in o hârikulâde tâbiriyle, Osmanlı şehrinin mânevî, rûhânî ve insan benliğini saran (iklim) ini göz önüne sermektedir. Bu vahdet mîmârisine, az sonra karşısında yapılan Ekmekci Ahmed Paşa'nın meşhur Ayşe Kadın Kervansarayı'nı ekleyince, iklim bir cihân olmaktadır. Abdest muslukları Hacı Musli isminde bir hayırperver tarafından ديدلر تاريخى حقازهى خير قوى yâni 1057 (1647) târihinde yapılmıştır. Çeşme ve sebilde târîh yoktur. Koca bir han, çeşme, sebil, su, köşeli meydancık, ulu çınar, eski Osmanlı şehrinin huzur tüten "iklim" idir.

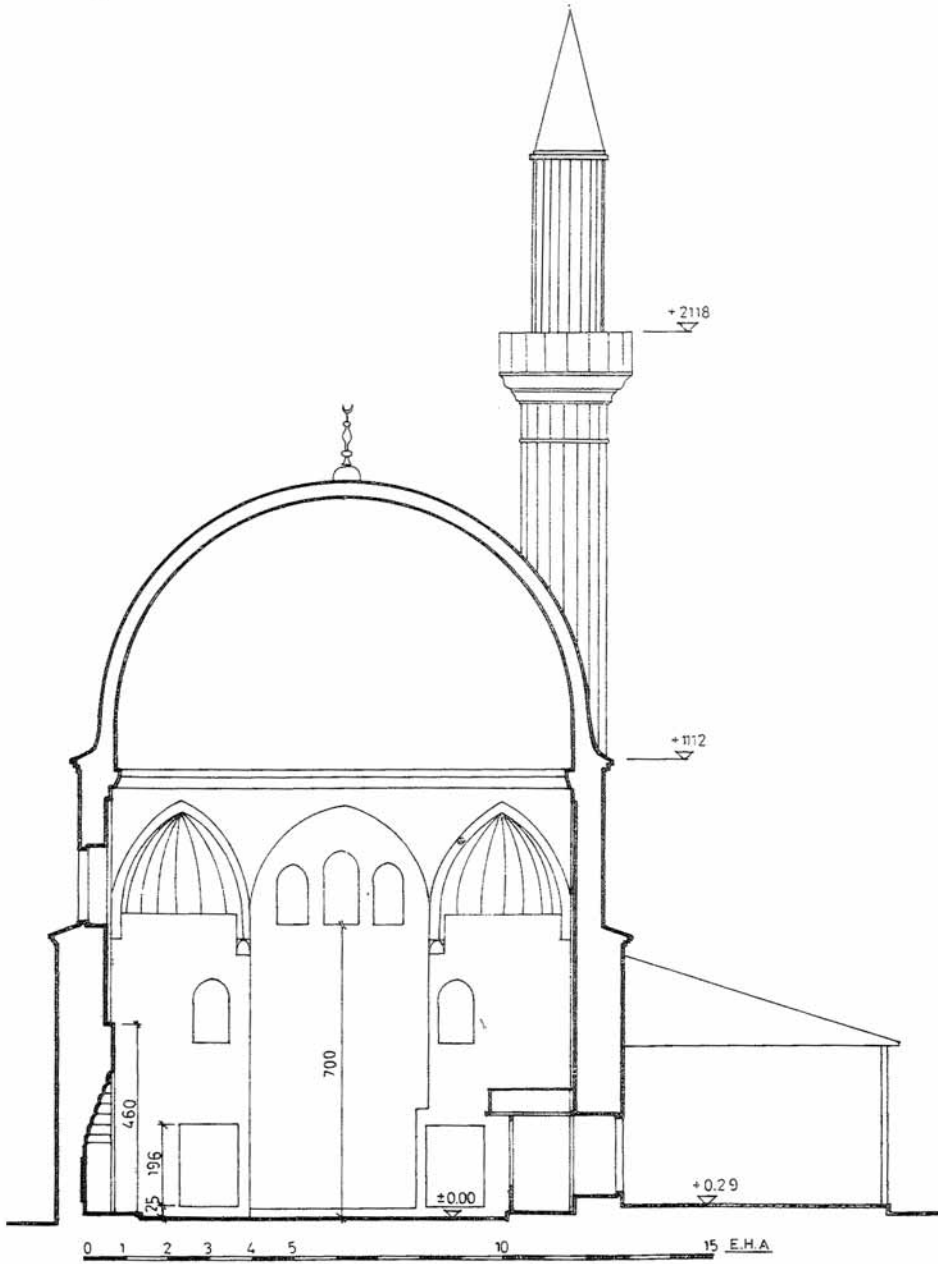

Edirne'de Ayşe Kadın Câmii plânı

Fatih Devri
Edirne Eserleri

187

Edirne'de Ayşe Kadın Câmii Kesiti

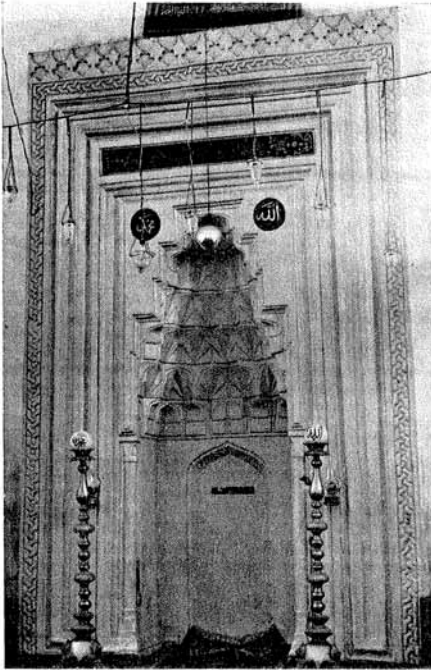

Fatih Devri
Edirne Eserleri

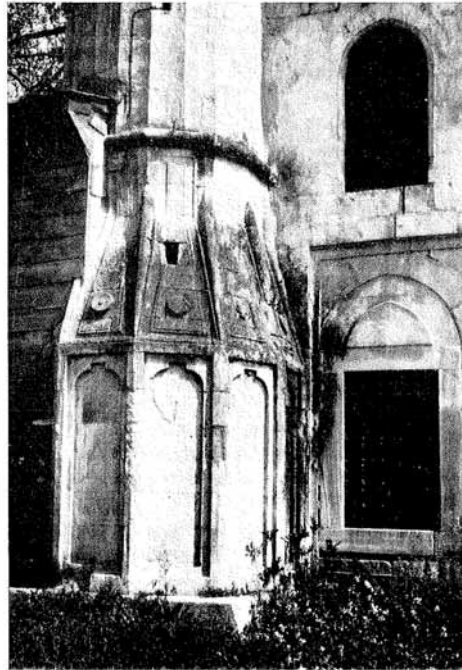
188

Câmi yandan kapılıdır; 6-8 mt.lerde zarûfî ve zararsız olan bu tertibin, buradaki gibi 11.0 mt. boyunda olan bir câmiye tatbik edilmesi pek de hoş kaçmamıştır. İçeriye girince mihrâbı aramak için yüzünü dönmek lâzımdır; dosdoğru teveccüh ne kadar başkadır. Amma bu misâl Edirne'de tekrarlanmış, meselâ Kâsım Paşa Câmi'i'nde böyle yapılmıştır. Câmi aslında da ahşâb revaklıdır. Kârgîr olduğuna dâir bir emâre, bir iz yoktur; sol kuzey kenarında düz bir duvar ve kezâlik, maktvda görüldüğü gibi, bir kat silmesi vardır ki kubbe dolunca bunlar bu şekli alamaz.

Bu ahşâb çatı şimdikinden ya daha yüksekti, ya tavanlıydı, yoksa bugünkü gibi olması gayr-ı kâbildir. Nitekim hâlen kapının silmesi tavanla kesilmiş bulunmaktadır. Saçağın minâre dış yüzüne kadar yürütülmüş olması da çok hatâlıdır; güzel küp kapanmaktadır. Sofa da minâre hizâsında kesilecekti.

Edirne'de Ayşe Kadın Câmi mihrâbı

Edirne'de Ayşe Kadın Câmi minâresinin kaidesi ve küpi

Câmiin kapısı geniş silmeli bir çerçeve ortasındadır; üstünde kitâbe vardır; solda bir pencere, kapı ile onun ortasında altı sıra istalâktitli bir dış mihrâp bulunmaktadır. Bütün taşlar ve mermerler kalın badana ile örtülmüştür. Kapının silmesi iki kaval ile ortalarında

²⁹⁰ Asaba: silmenin düz kısmı

geniş bir asabadan²⁹¹ mürekeptir; kapının müselles şeklindeki müstevî yaşmağı (üçgen şeklinde düz yaşmağı), iki yanına dizilmiş dörder sıra bâdemlerle ayırdedilmiştir. Son cemâatin minâre köşesine yamanmış sütunçe ve acâyip başlığı çirkin bir ilâvedir. İçerdeki nisbetlere sivri sıfatını vermek lâzımdır. Kubbe kasnağı 11.0 mt.den başlar; kasnakdan sonra bir üstüvânî (silindirik) halka olup, kubbe bunun üstüne oturur; bu sebebden yarım küreden fazladır, bu nisbetsizliği bâriz şekilde göstermektedir.

Mihrâb enfes bir eserdir; altı sıra keskin, kuvvetli istalâktitle yaşmak, asabasında geçme kabartma olan geniş silmeler, fazla olan yüksekliği saklayan ölçü nisbeti, hepsi pek güzeldir. Mustatil (dikdörtgen) mihrâb hücresinin içinde ikinci bir yuva vardır. Mihrâb bugün fistikî yağlı boya ile örtülüdür.

Kubbe dilimli kürevî köşeliklere (tromp) oturur; bunların eteklerinde üç sıra istalâktit, köşelerinde yapraklar vardır. Câmî yirmi üç pencere ile aydınlanmaktadır; kanadları basit, fakat çivi başlarıyla berâber, asıldandır.

Edirne'de Ayşe Kadın Câmii

Câmi kâmil kesme taştır; hâricî kasnak köşelerinde kavallar olup, saçak silmesi altında dolaşır. Kasnağın üç yüzünde üçlü pencere takımı bulunmaktadır.

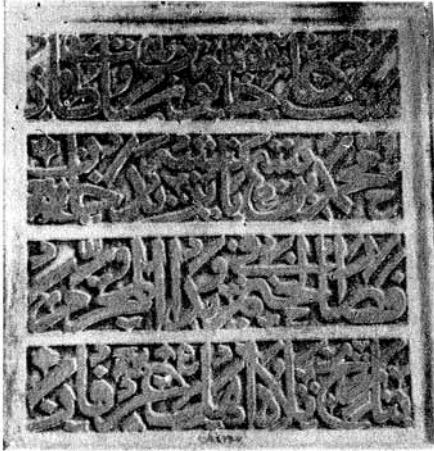
Minârenin 1165(1752) zelzelesinde yıkılıp yapılmış olduğunu Bâdî Efendi yazmaktadır; asıl kendi yetiştiği devirde, 1308 (1896)'da, yıldırım isâbetiyle yıkıldığını söylemesi mevsuk ve yerindedir. Zâten şerefe ve peteğin yeniliği âşikârdır. Kâide ve küpün köşelerinde kabartmalar ve kazallar (?), küpün dilimlerinde dâirevî kurslar bulunmaktadır.

Kitâbe 60x72 cm. ebâdında manzum dört satır arabçadır:

1. بنت عایشه خاتون بنت سلطان 2. محمد بن شهنشه یازید خان
3. فصار الحتم فی بدأ المحرم 4. بتاريخ تلاه اهل عرفان

Târih ebced hesâbıyla 873 Muharrem başı (Temmuz 1468) vermektedir.²⁹¹

Mihrâb istikâmeti güneydan doğuya 320 olup doğruya yakındır.

Edirne'de Ayşe Kadın Câmii kitâbesi

Edirne'de Ayşe Kadın Câmii

Berkuk Ağa Mescidi

Bu isimdeki mahalle ve sokakda mescidin, XX. asrın ilk çeyreğinde mevcut olduğunu Bâdî Efendi'den öğrenmekteyiz.²⁹² 1940 senesinde yerinin satıldığını da Rıfkı Bey bildirmektedir.²⁹³

²⁹¹ Kitâbe, Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., de bizim yazımızla, Peremeci, *Edirne Târihi*, s.60 da Lâtin harfleriyle ve birkaç yanlışla neşrolunmuştur.

²⁹² Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1. c., s.59, 43. sıra.

²⁹³ Meriç, agm., s.466

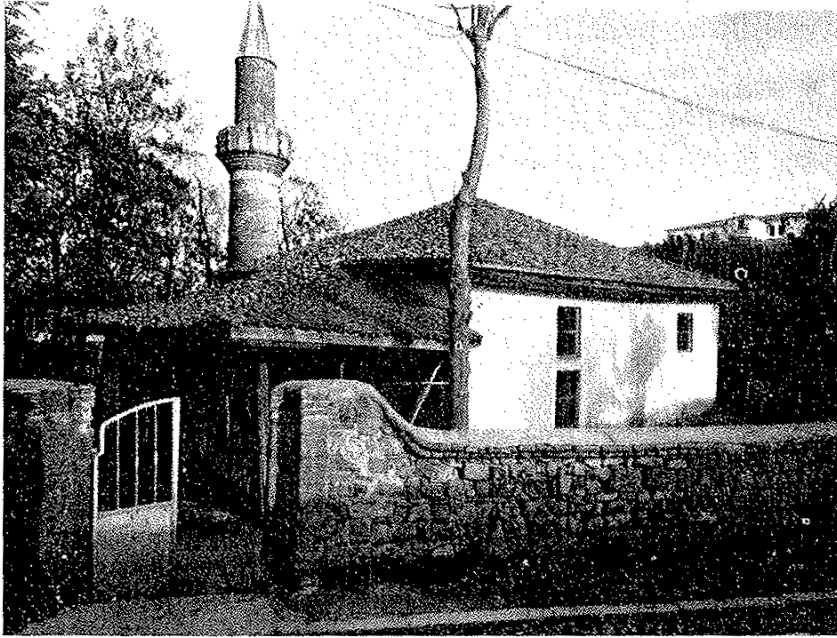

Bülbül Hâtun Mescidi

Bülbül Hâtun Mahallesi'nde Tarla Sokağı'nda olduğunu Bâdî Efendi yazmaktadır.²⁹⁴ Daha o zaman arsa hâlinde imiş, Bülbül Hâtun Karaca Bey'in zevcesidir ve Karaca Bey (eski Mihâliç'te) Câmii yanında medfundur.

Çakır Ağa Mescidi

İstanbul'da dört câmi ve mescidi, Silivri'de büyük bir zâviyesi, Bursa'da hamamı olan Bursa ve İstanbul Sü Başısı Çakır Ağa'nın mescidi Sarachâne Köprüsü'ne girmeden biraz evvel bir sokak başındadır.

Edirne'de Çakır Ağa Mescidi

Çakır Ağa'nın bu mescid için ayrıca tanzim eylediği vakfiyenin, mütevellî Bâfî bin Hacı tarafından aslından çıkarılan sûreti, Çakır Ağa bin Abdullah'ın vekili Müezzîn Şemsüddîn bin Ahmed huzurunda kadı tarafından tasdik olunmuştur,²⁹⁵ Vakıfları kendi mahallesinde 14 dükkân, buna bitişik olan, Beylerbeyi Sinan Mahallesi'ndeki 3 dükkândır. İleride

²⁹⁴ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1. c., s.63, 76. sıra.

²⁹⁵ *Ev.K.K.* 610 No. Defter, Mücedded Anadolu 25, s.290

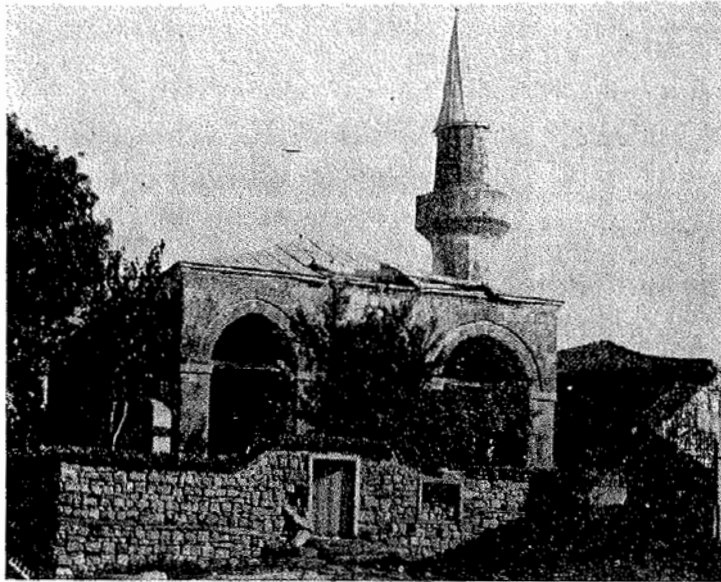

göreceğimiz hamamından bu vakfiyede bahis yoktur; târihi Evâil-i Şevvâl 887 (Kasım 1482)'dir.

Binanın evvelce kubbeli olduğu ve 1321 (1905)'de yıkıldıktan sonra, şimdiki basit şeklinde yapıldığı mahalle sâkinleri tarafından bilinmektedir. Mescid içden içe 9,30x9,30, duvarlar 0.65 mt.dir. Önde bir sundurma vardır. Binâ çok basıktır; ancak 3,90 mt. yüksekliktedir. Minâre yenidir.

Dâye Hâtun Mescidi

Fâtih'in süt ninesi Ümmü Gülsüm Hâtun ve Ahmed Bey'den olan kızı Hând ve Hundî Hâtun'un Tekke Kapı - Dikili Kaya'da yaptırdıkları mescid, Dâye Hâtun mahalle ve sokağında idi.²⁹⁶ Ana kızın vakıfları müşterek ve kızı ilk vakfa zam yapmış ise de, bu mescidin asıl bânîsinin Dâye Hâtun olduğu İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nden anlaşıyor.²⁹⁷ Edirne'deki vakıfları arasında Manyas Kapısı'nda 4 dükkân, yine orada ufak bir kervansaray, Ayşe Hâtun Mahallesi'nde 5 hücre ve 4 dükkân bulunmakta olup cem'an 3620 akçe senelik îrâdları vardır. Ayrıca mescid yakınında imam ve müezzine birer meşrûta vakfetmektedir. Bu mâlûmatı aldığımız İstanbul defterinde tabîi Edirne'nin vazîfeleri yer almamıştır.

Edirne'de Dâye Hâtûn Mescidi (1920'de Rif'at Osman Bey tarafından çekilmiştir)

²⁹⁶ Bâdî Efendi, age., I. c., s.48, 39. sıra.

²⁹⁷ Ömer Lütü Barkan – Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) târihlî*, İst.1970, 303 no.lu vakıf, s.50-51

Bâdî Efendi buna câmi demektedir; vakfiyede ise mesciddir; belki sonradan değişmiş olabilir. Edirne Muhâsebe Tahrir Defteri'ne nazaran 976 (1568-69) da mezkûr mescidin, daha evvel Türk Yusuf nâmında biri tarafından binâ edilip (zâyi') yâni harap olduktan sonra Dâye Ümmü Gülsüm Hâtun tarafından yaptırıldığı, fakat Dâye Hâtun îrâd bırakmadığından, hepsinin kızı tarafından tesîs olduğu, Manyas Kapısı hâricinde bir kervansarayı ile 7 dükkân ve bir kasab dükkânı, arsaları satılan 5 hücrenin zemîn mukâtaası bulunduğu zikrolun-maktadır.²⁹⁸ Bu rakamlar İstanbul defterindekilerden biraz farklıdır; îrâd 3300 akçedir. Çorlu'daki çifte hamam 8000 îradlı kaydolunmuş iken İstanbul defterinde 9993 tür. Yine Tayyib Bey'in, aynı sahifelerde, bir başka tahrir defterinden çıkardığı kayıttan, Malkara'daki Harala Köyü'nün²⁹⁹, 858 (1454)'de, Fâtih Sultan Mehmed tarafından Ümmü Gülsüm Hâtun'a temlik edip irsen Hundî Hâtun'a geçtiği ve 890 (1485)'de bu hanımın 13911 akçe îrâdli olan bu köyü, Edirne câmiine vakf ettiği anlaşılmaktadır. Bu Hundî Hâtun'un mezkûr köyde bir câmii varmış. Bu kayıtlar yapılırken ana kız arasında fark gözetilmediği belli olmaktadır; meselâ Demirtaş âilesinde olduğu gibi, vakıflar birbirine, aynı hayır işi için mezcedilmiştir. Bu mescidden eser kalmamıştır. Fakat sonradan bulduğumuz bir fotoğraftan binanın kesme taştan inşâ olduğu anlaşılmaktadır. Minâre de kesme taştır. Şerefe altı çubuklu olup İstanbul'da Zincirli Kuyu'daki Atık Ali Paşa Câmii minâresine benzer.

Emîr Şâh Mescidi

Mihâl Koçi'nin³⁰⁰ oğulları Emîr Şâh ve Mehmed Çelebi'lerin, 976 (1568)'daki kayda nazaran bir veya iki mescidi bulunmaktadır.³⁰¹ Vakfiye târihi Zilhicce 857 (1453)'dür. Asıl vakıfda sâdece 900 akçe îrâdli zemîn mukâtaaları vardır. Başka mâlûmat yoktur. Mescid mevcut değildir.

Fatma Hâtun Câmii

Tahta Kale'de Fatma Sultan Câmii Sokağı'ndadır. Bâdî Efendi 1159(1746)'da yangın, 1165(1752)'de zelzeleler ile harap olup 1310(1892) târihlerinde satıldığını yazmakta kitâbesini noksan olarak vermektedir.³⁰²

Câminin üç satır hâlinde Arapça olan kitâbesi müzededir, 55x65 cm. boyunda olup üst köşeleri kırılmıştır:

²⁹⁸ Gökbilgin, *Paşaeli* age., s.323-25

²⁹⁹ Bu köy şimdi Malkara değil, Keşan'a tâbi', İbraik Tepe nahiyesindedir; Mes. Y.K., 479. S.

³⁰⁰ Mihâl Koçi Mescidi için Bk: Ekrem Hakki Ayverdi, *Çelebi ve II. Sultan Murâd Devri*, II.c., İst.1972, s.294

³⁰¹ Gökbilgin, *Paşaeli* age., s.325

³⁰² Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., I.c., 13. sıra.

عم (ر)ة هذا المسجد المبارك
فاطمه خاتون بنت سنان بك
تاريخ سنة اثنين وسبعين وثمانماية

Edirne'de Fatma Hâtun Mescidi kitâbesi

873 (1468-69) da yapıldığı kitâbeden anlaşılan bu mescide Bâdî Efendi Fatma Sultan Mescidi dediği gibi, sokağı da aynı isimdedir; babası Sinan Bey olduğuna göre, bu Hâtun olsa olsa sultan değil, hanım sultan olabilir.³⁰³ Ancak Çelebi'den Fâtih Sultan Mehmed'e kadar geçen devirde, zevci Sinan olan pâdişâh kızına rastlamadık; eğer Fatma Hâtun'un annesi şehzâde kızı da değilse, hanım sultan da olamaz. Bizce Fatma Hâtun ismini kabûl zarûrîdir.

Gülbahar Hâtûn Câmii

Sultan Selim'in kuzey taraflarında, eski Askerî İdâdî mektebi civarında idi. Rif'at Osman³⁰⁴ ve Osman Peremeci³⁰⁵ Gülbahar Hâtun'u, II. Sultan Bâyezîd'in zevcesi, Yavuz'un annesi gibi gösteriyorsa da, Bâyezîd'in zevcesi değil annesidir, Fâtih'in zevcesidir; İstanbul'da Fâtih'deki türbesinde yatar. Câmîin kitâbe târihi de Fâtih devrine uygun düşer. Rıfkı Melûl 1933'de, avlu duvarlarının 70, 1935'de kerestesinin 65, 1940'da da bakiyesinin 80 liraya satıldığını yazar;³⁰⁶ 215 liraya millî bir tereke!

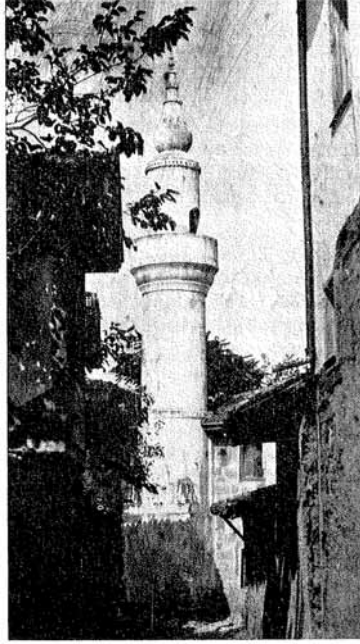
Câmîin üç satırlık Arapça kitâbesi Edirne Müzesi'ndedir; 37,5x60 cm. boyundadır:

³⁰³ Mâlûm olduğu üzere, hânedânın erkek tarafından gelen kız evlâdlara sultan, kızların izdivacından doğanlara hanım sultan denir ve sultan ismiyle müstakıl anılmaz.

³⁰⁴ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâst*, age., s. 28

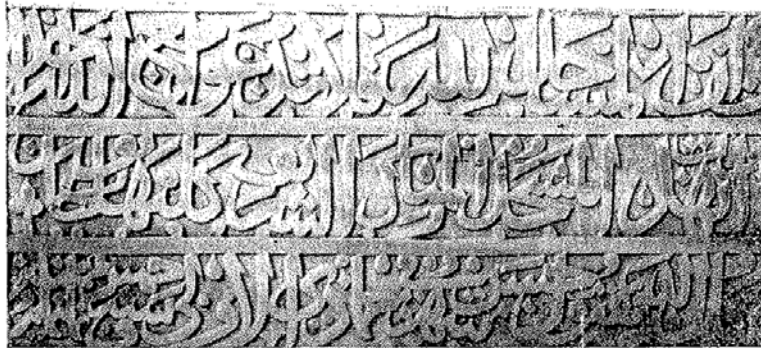
³⁰⁵ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.77

³⁰⁶ Meriç. agm., s.467-68

Edirne'de Gülbahar Hâtûn Mescidi (1920)

وان المسجد لله فلا تدعو مع الله احدا
امرت بهذا (ا) لمسجد المبارك الشريف كليهار خاتون
تقبل الله بقبول حسن في جمادى الاول سنة خمس وخمسين وثمان مائة

Edirne'de Gülbahar Hâtûn Mescidi kitâbesi

Binanın Cemâziyü'l-Evvel 855 (Hazîran 1451)'de, yâni İstanbul fethine yakın günlerde, teberrüken yapıldığı anlaşıyor; hoş tesâdüf, sonradan bulduğumuz ve Rif'at Osman Bey tarafından 1920'lerde çekilen bir resmini takdim ediyoruz. Minâre küpünde 8 köşeye geçiş istalâkitli bir takozla yapılmıştır.

Hacı Alemüddîn Câmii

Abacılar Başı'nda Üç Şerefeli'ye 100 m. mesâfede kubbeli, zarif bir câmi idi; 1953'de Belediyece istimlâk edilerek yıktırıldı.³⁰⁷ Rıfkı Melûl, Hacı Alemüddîn'in câmii 860(1456) senelerinde yaptırdığını ve 864'de vefât ettiğini³⁰⁸ yazar. Bâdî Efendi'ye nazaran bu zat Nakşî Dergâhı'nda medfun imiş.

1920 senesinde Rif'at Osman Bey tarafından çekilip sonradan bulduğumuz bir resme göre moloz taşı ve tuğla ile yapılmış çatılı bir mescittir.

Hacı Alemüddîn'in vakfiye sûreti Vakıflar Umum Müdürlüğü Kütüğü'ndedir; Unvânı Hacı Alemüddin bin Tundar'dır; birçok vakıflar bırakmıştır.³⁰⁹

1 - Zâhir-i Medîne'de Hacı Sabbağ Mahallesi'nde han, 2 - Mezîd Bey Hanı'na muttasıl 8 dükkân, 3 - Mescid altında 8 ev, 4 - Kasab dükkânı, 5 - 2 dükkân, 6 - 3 kışlık ev; 7 - Hanın arkasında 5 dükkân, 8 - Hanın binâsiyle berâber yapılmış 11 dükkân, 9 - Kale hâricinde ve çarşılarda 31 dükkân, 10 - 5 evi muhtevi menzil, 11 - 14 dükkân, 12 - 15 evlik menzil, 13 - 6 dükkânlık muhavvata (duvarla mahdûd yer), 14 - 18 ev, 15 - Biri kasab, 3 dükkân, 16 - 11 ev, 17 - Şihâbüddîn Paşa Köprüsü'nde arâzî, 18 - 3 Kiremit fırını, 19 - Kale içinde ev, 20 - 3 dükkân, 21 - Kışlık ev, 22 - Sabuncu Köyü'nde³¹⁰ arâzi. Cem'ân 1 han, 84 dükkân, 60 ev ve müteferrik arâzî gibi mühim bir vakıftır.

Tevliyet azadlısı Yûsuf'a, yevmiye 4 akçe, nezâret diğer azadlı Togan'a, câbîlik Tata'ya üçer akçe ile verilecek. İmam ve müezzin mescid altındaki ve Hacı Sabbağ Mahallesi'ndeki evlerde oturacaklar. İmam 4, müezzin 3, 15 hâfızdan beşine birer, diğerlerine yarımşar dirhem verilecek, beşden biri müezzin, biri imam olacaktır; birçok azadlılara hizmet ve ücret tâyin etmekte, zâviye masrafına 20 dirhem ayırmaktadır. Zaviyeye kab, kacak da vakfedilmektedir. Târihi Evâil-i Cümâdü'l-Uhrâ 864 (1462 Nisan sonu)'dur. Vakfiyeyi Edirne'de Molla Gûrânî tasdik etmiştir; Yûsuf bin Abdullah da müteveli olarak imzalamıştır.

Bu vakfiyeye, Hacı Alemüddîn'in bıraktığı akçe ile müteveli Sinan bin Abdullah (ki Sinan, yukarıda ismi geçen Yûsuf isminin müterâdifidir) ile nâzır Doğan bin Abdullah'ın

³⁰⁷ Meriç, agm., s.489

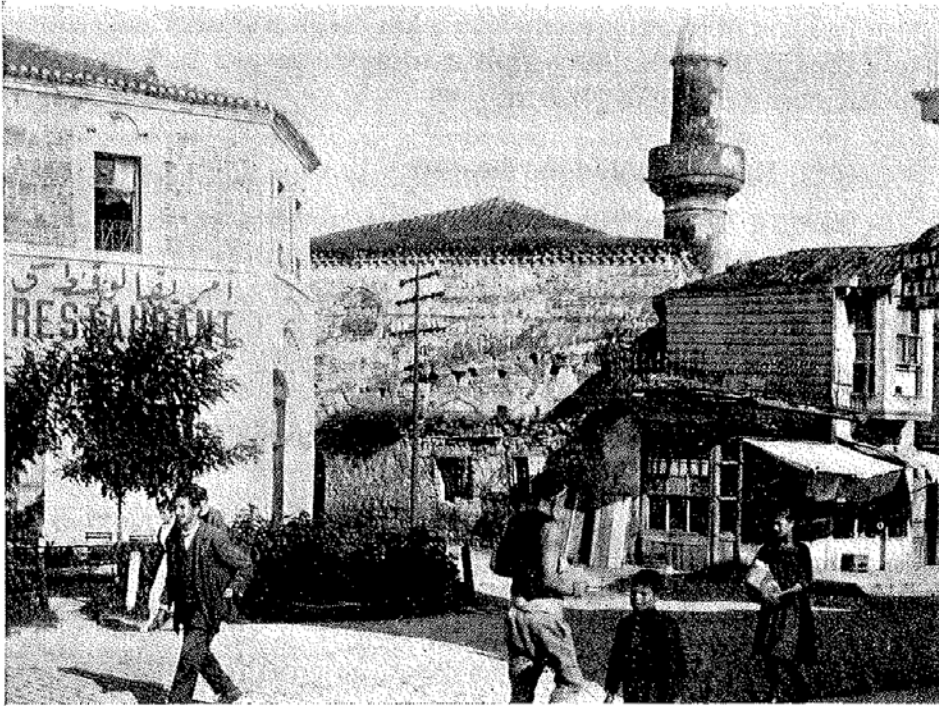
³⁰⁸ Meriç, agm., s.446

³⁰⁹ Ev. K.K., 989 No: lu Mücedded Rûmeli, 49. defter, s.57

³¹⁰ Bu köy kılavuzda yoktur.

satın alıp yaptıkları zamm-ı vakıf vardır; Evâhir-i Cemâziyü'l-Evvel 872 (Aralık 1467). Bu vakfiyede Hacı Alemüddîn Efendi merhum olarak zikrolunuyor. 864 (1559-60) de sağ olduğuna göre, az sonra vefât etmiş demektir ki Rıfkı Melûl Bey'in kaydını doğrulamaktadır.

Edirne'de Hacı Alemüddîn Mescidi (1920)

Hacı İlyas Mescidi

Kalenin bir burcundan isim alan Yelli Burgaz Caddesi'nde, çatılı ve 882 (1477) târihli bir mescid imiş³¹¹, Rıfkı Melûl arsasının satıldığı ve 982(1574) târihli³¹² olduğunu bildiriyor. Tabii târih olarak Enis'ül-Müsâmirine itibâr gerekir.

Hacı Kemâlüddîn Mescidi

Horoğlu Yokuşu'nda bir mescid ve medrese yaptıran ümerâdan Hacı Kemâlüddîn bin Abdullah, evkaf olarak Edirne'de hamam, dükkânlar, Gelibolu ve Bursa'da emlak, bugün

³¹¹ Hıbrî, *Enis'ül-Müsâmirin*, age., 51 b.

³¹² Meriç, agm., s.469.

Bulgarlar elinde olan Yanbolu'da Göbel, Kovanlu Halîl, Gök Taş, Tatar Meşhedi, Gübellü Yaylâsı, Hoşkademoglu köylerini vakf edip, vakfiyesini Esâvıt-ı Cemâziyü'l-Âhır 869 (Şubat 1465)'de tanzim ettirmiştir.³¹³ Mescid çok evvel harap olmuş bulunmalı ki yakın târîhli eserlerde yer almamıştır.

Hamza bin Gâzî Mescidi

Bu isimdeki zat Şeyh Muslihuddîn Halîfe Mahallesi'nde yaptırdığı mescide, Tunca kenarındaki debbağhânesini, Evâsıt-ı Rebû'l-Âhır 873 (Teşrîn-i Sâni (kasım) 1468) târîhli vakfiye ile vakf etmektedir.³¹⁴ Mevcudiyeti yalnız bu vesikadan anlaşılan mescid erken harap olmuş, muahhar (daha sonraki) eserlere geçmemiştir.

Hazînedar Sinan Bey Mescidi

Sultan Selîm civârında aynı isimdeki mahalle ve sokakta çatılı bir câmi olduğunu Bâdî Efendi bildiriyor.³¹⁵ Halbuki ondan takriben 20 sene sonra yazılan Edirne Rehnümâsı'ndan mâil-i inhidâm olduğu anlaşıyor.³¹⁶ Edirne'de hazînedâr ismiyle anılan bu zât Bursa'daki Defterdâr Sinan Bey'dir; bir Bursa Kadı Sicili'nde: "Bursa Hisar İç'i'nde Zindan Kapısı civârında merhum Defterdâr Sinan Bey'in Edirne'de binâ itdüğü mescidi vakfı olan evi mütevellisi mezbûr Sinan Bey'in oğlu merhum Kâsım Çelebi ve kızı Hadîce Hâtun..." kaydı bulunmaktadır; târîhi 890 (1495)'dir.³¹⁷ Defterdâr Sinan Bey Fâtih devri ricâliyidir; bu vesikada, 890 (1495)'da kendisi ve oğlu rahmetli gösterilmesi itibâriyle, târîhi teyyid eder. Tayyib Bey'in Hazînedâr ve Defterdâr Sinan Bey'lerin aynı şahıs oldukları hakkındaki tereddüdünü³¹⁸ yukarı ki vesika tamâmen izâle eder. Esâsen kendi istinâd ettiği tahrir defterinde de defterdâr gösterilmiştir.

Mescidin enkâzı 1929, arsasının mülkiyeti 1940 da metresi 50 kuruştan satılmıştır.³¹⁹

Hoca Hayrüddîn Mescidi

İstanbul'da Atlama Taşı'nda Üç Mihrâblı Câmii'n bânîsi Hoca Hayrüddîn'in Edirne'de Mahmud Ağa Mahallesi'nde Kayış Ahmed Sokağı'nda bir câmi olduğunu, bu asır başında arsa hâline geldiğini Bâdî Efendi bildirir.³²⁰ Tayyib Bey'in, tahrir defterinin yanlış cildlenmesinden dolayı vuzuhla takîp etmediğini tasrih ile bildirdiği mâlûmata nazaran,

³¹³ Gökbilgin, *Paşaeli* age., s. 327, vakfiye sureti age., vakfiyeler kısmı s.194-206

³¹⁴ Gökbilgin, *Paşaeli* age., s. 348

³¹⁵ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., I. C., s.55, 14. sıra.

³¹⁶ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.21

³¹⁷ Bursa Kadı Sicilleri, 4. def., s.459

³¹⁸ Gökbilgin, *Paşaeli* age., s.353

³¹⁹ Meriç, agm., s.469

³²⁰ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., I. c., s.60, 50. sıra.

bu mescide ve İstanbul'daki câmiye Yusuf, Vize'de Ahmed Bey Kariyesi ve İstanbul'da birçok akar mevkuf bulunmaktadır.³²¹

Hoca Ömer Mescidi

Kale İç'i'nde aynı isimdeki mahallede olan bu mescid vakfiyesinin 858 (1454)'de tanzim edildiğini, fakat vazifeler tâyin olunmadığından, 10 sene sonra zeyl olunan bir tevzînâme ile vakfın tekemmül ettirilmiş olduğunu Tayyib Bey'in kayıtlarından anlamaktayız.³²² Mahalle şimdi Hoca Ömer yerine, Hacı Ömer ismiyle anılır.³²³ Mescid çok evvelden yıkılmıştır.

İbrâhim Paşa Câmii

Kıyık'da Buçuk Tepe'de olan bu kubbeli câmii 1930'da bizzat görmüştük. Rif'at Osman Bey 867(1462-63)'de yapıp 1920'de harap olduğunu yazıyor.³²⁴ Rıfkı Melûl de aynen ifâde ediyor.³²⁵ Enkâzı 1936, arsası 1940'da satılmıştır.³²⁶ İbrâhim Paşa Fâtih'in vezirlerindendir. İbrâhim Paşa'nın vakfiye sûreti Evkaf Umum Müdürlüğü'ndedir.³²⁷ Buna göre, Edirne Kalesi hâricinde قیوق اوکی = Kıyuk Öyüğü denilen İbnü Çokalcı Mahallesi'nde zaviyesine:

1 - Edirne'de 9 bağ, 3 arsa, arz-ı hâlî, 2 - Şâh Melek Mahallesi'nde menzil ve iki kış evi, matbahları, mahzenleri, sofalarıyla berâber, 3 - Mahzen, ahır, (مضا) yâni şadırvanı, avluyu ve ahır hâvî diğer 3 ev, 4 - 2 üst kat ev ve sofa, 5 - Diğer 5 ev, çem'an 10 ev, 6 - Vize'de kariye (ismi yazılmamış), 7 - Dimetoka'da, Damgacı ismi de verilen, Yenice kariyesi, 8 - Fâtih Sultan Mehmed tarafından temlik edilen Eyne Pazarı = Ezine'de Kum Köy,³²⁸ 9 - Satın alınan 30 memlûk ve zevceleri, 10 - Aydıncık'da satın alınan Eğri Dere kariyesi³²⁹ ve bağ, 5 ev, fırın, 13 küplü şarabhâne, 10 - Edirne'de 8 değirmen ve kışlık evi hâvi menzil ve 6 dükkân, 12 - Gelibolu'da 3 dükkân, 13 - Edirne'de Şeyh Edhemî Zâviyesi civârında 9 bağ, 14 - Hızır İlyaslık civârında 6 bağ ve arâzî, 15 - Ali Bey Medresesi aşağılarında ve Fazlullah Paşa arâzisine muttasıl 2 bağ, 16 - Gâzî Hoca Mahallesi'nde 2 arâzî.

Mütevelli kardeşinin oğlu Muslihuddin Mustafa Bey olacak; 1/4 mahsul mütevelliye, şeyhe 5, Edirne câbîsine 2, hâricdeki câbîlere 6, ekmekçi ve aşçı 1,5, ferrâşa 1,5, imama 2, hâfız-ı türbe olan müezzine 3, ete 10 dirhem verilecek, un 1,5 müd, pirince 3 müd sarf edilecektir.

Târîhi Evâhır-ı Receb 866 (Mayıs 1462 başı)'dır; 13 şâhit imzâsı vardır.

³²¹ Gökbilgin, *Paşaeli* age., s.326

³²² Gökbilgin, *Paşaeli* age., s.349

³²³ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.20

³²⁴ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.15

³²⁵ Meriç, agm..s. 445

³²⁶ Meriç, agm..s. 470

³²⁷ Ev. K.K., 633. def., K. tâsi', 66. S.

³²⁸ Mes. Y.K., s.754, Gönen'e tâbi.

³²⁹ Kılavuzda yoktur.

İbrâhim Paşa Câmii ve İmâreti (Çandarlı)

Halil Paşa'nın oğlu Çandarlı İbrâhim Paşa'nın, Fâtih devrinde mağdur ve perişan yaşadığını, ancak II. Bâyezid devrinde ortaya çıkabildiğini, o zamana kadar büyük zarûret çektiğini rivâyet hâlinde salmakdan ve telkîn etmekten bâzı mahfiller ve mensubları, bir vazîfe ifâ edencesine, büyük bir hâz duymuşlardır. Onlara göre Fâtih zâlimdir; Halil Paşa'nın oğlu olduğu için bu zât hiçbir işe sâhib olmamalıdır; şudur, budur; bu dedi-koduyu devâm ettirebilmek için zevcelerinin servetiyle yaşadığı şâyî edilmiştir; meselâ, meşhur eski halk evlerinin neşrettiği Bursa Hamamları risâlesinde Bursa'daki hamamı zevcesinin parasıyla yaptığı imâ edilivermiştir. Bursa İbrâhim Paşa Hamamı bahsinde gördük ki hamamı zevcesine âit olduğu için onun parasıyla yaptırmıştır; zevcesinin işini idâre etmek zevce düşer. Amma halk arasında İbrâhim Paşa Hamamı denivermiş; bu halkın taktığı isimdir; hukûkî değildir. Nitekim hamam o zevcesinden olan kızına kalmıştır.

İbrâhim Paşa II. Bâyezid devrine kadar kadılıklarda, mühim ve pek vâsî mütevellîliklerde bulunmuş ve Fâtih'in vefatından 13 sene sonra sadrâzâmlığa lâayık görülmüş, derhâl nasb edilmemiştir.

İbrâhim Çelebi'nin câmii, imâret-zâviyesinin 867 (1463) de ahşab çatılı, kurşun örtülü ve minâreli olarak inşa edildiğini Bâdî Efendi yazmaktadır.³³⁰ İbrahim Çelebi'nin 869 (1464-65) de Edirne Kadısı olduğu bir vesîkadaki tasdikinden anlaşılmaktadır.³³¹ Edirne'deki tesîslerinin târihleri 859, 862, 866, 869, 870 de, yâni hepsi Fâtih devrindedir. İstanbul'daki câmii sonradır. Tayyib Bey bu kayıtları 967 (1560) târih, 1070 No. lu Tapu Defteri'nden nakletmektedir. Hatta şehirde nâmına bir nâhiye bir tesîs olunmuştur.

Bu hayrâta vakıf olarak, 2164 akçe îradlı 15 bağ, eşhâsın ev yapıp bilâ-îcâr oturmalarına tahsis edilmiş arâzî, Ağaç Pazarı'nda müteaddid evler ve bir dükkân, Gâzî Hoca Mahallesi'nde bir menzil, Sultan Bâyezid Câmii yakınında İbrâhim Paşa Çiftliği vesâir ki bunların hâsılı senede 4952 akçe, Zincirli Kuyu Mahallesi'nde 5 hücre, Gelibolu'da 3 dükkân, 8 değirmen ve hâsılı 6830 akçe olan Kum Mahallesi Köyü,³³² Edincik'de Eğri Dere Kariyesi³³³ (hâsılı 6643), vesikada Yenice = Tahtacı Kariyesi (9015 akçeli) olup bunlar 866 (1462) târihli vakfiyede olanlardır. Medrese için olan evkaf 4000 akçe îradlı, Hisar İçinde Kuru Çeşme'de bir hamam, Yeni Câmî kurbünde 3 bakkâl dükkânı, Boyacılar Sokağı'nda 5 dükkân, hücreler vesaire; bunlar 862 (1458) târihli vesikada gösterilmiştir. Muallimhâne-mekteb için iki ev ve Köse Mûsâ Bahçesi gibi vakıflar bırakıp yüzden fazla tefsir ve hadîs kitabı vakf etmiştir.

³³⁰ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1. c., s.43, 13. sıra.

³³¹ Gökbilgin, *Paşaeli* age., vakfiyeler kısmı s.194

³³² Bu köyün ismine cedvellerde tesâdüf edilmedi.

³³³ Bu köyün ismine cedvellerde tesâdüf edilmedi.

Bunlar ve buraya kadar birçok başka münferid vakıflar 858 (1454) târihli vakfiyede mündericidir. Bundan sonra şart-ı vâkıf ve vezâif kısmı gelmektedir. Söylediğimiz gibi bütün bu vakıflar, 1070 no. lu 967 (1560) târihli defterde toplanmıştır.³³⁴ Orada pek etraflı olduğu için kısaltarak naklettiğimiz bu vakıflardan anlaşılan paşanın büyük bir varlığı olduğu, daha kadı iken 50000 akçelik bir îrâd vakfettiğidir. Tafsilât için Tayyib Bey'in eserine müracaat kâbildir. Paşa'nın İznik'de ve İstanbul'da birçok vakıfları vardır. Bâdî Efendi câmiin Rus Harbi'nde harap olduğunu, 1307 (1891) de kurşun örtülü ve ahşâb çatılı olarak ihyâ edildiğini yazıyor. Eski Saray su yoluna bitişik arâzide olduğundan, Selimiye civârında bir yerde olacaktır. Câmiî şimdi yoktur.

İbrâhim Kara Bulut Ağa Mescidi

Fâtih devri ricâlinden İbrâhim bin Abdullah Ağa'nın Edirne'de bir mescidi ve mahallesi olduğu vesikalardan anlaşılmaktadır. Vâkıf mescid mesâlihine, Edirne'ye tâbi Sekban Yusuf veya Küçük Sekban Köyü'nü³³⁵ vakfetmiştir.³³⁶ Mescidin yerini bile bilen yoktur.

Kasım Paşa Câmiî

Tunca'nın Meric'e karıştığı yerde, sâhilde güzel bir câmidir. Eskiden nehrin kenarında yüksek bir rıhtım ve suya inen mermer basamaklar varmış; Duvarlar bugün yoktur; yalnız basamakların açıkda kalanları mevcuttur, Yatağın yükselmesi yüzünden bunların bir kısmı suya gömülmüştür. Bir tarafta nehir nazlı, nazlı akarken, bir tarafta târih kervanı kabirler, ağaçlarla devâm ediyordu. Bugün bunlar yoktur; hepsi uçmuştur; Ağacın arkasında görülen kabir cihan pehlivanlarından Adalı Halil'e âitti; ağaçların hizasındaki de Kasım Paşa'nın kabriydi. Adalı'nın lâhdi bir yere kaldırılmış, Kasım Paşa'nınki adem'e (yokluğa) yollanmıştır. Pehlivan, bir târih yâdigârı olan vezirden daha makbul tutulmuştur.

Bugün câmi metruk ve mühmeldir (ihmal edilmiş); cebhe bir tâmir görmüştür amma, neye tâmir ettiklerini yapanlar da bilmese gerektir; mâdem ki câmi kapısız, penceresiz metruk bırakılacaktı, tâmir neye? Câmi, şehri feyzandan korumak için, âbideler düşünülmeden kuru tekniğin zoruyla, yapılan sedlerle nehir arasında kalmış, suların insâfına terk edilmiştir; tekrar söyliyelim mâdem câmi terk edilecekti, neye üstünkörü tâmir edildi? Ağızlara bir parmak bal çalmak için mi?

Câmi yarım küre köşeliklere oturan 11.0 mt.'lik tek kubbelidir. Kapısı soldadır; orta dereceyi aşan bir câmide, kapının yana atılması pek hoş düşmüyor; Ayşe Kadın Câmi'i'nde söylediğimiz gibi. Minâre kapının yanındadır. Kubbeli, kârgir bir revak olduğuna dâir en ufak bir ize

³³⁴ Gökbilgin, *Paşaeli* age., s. 417-426

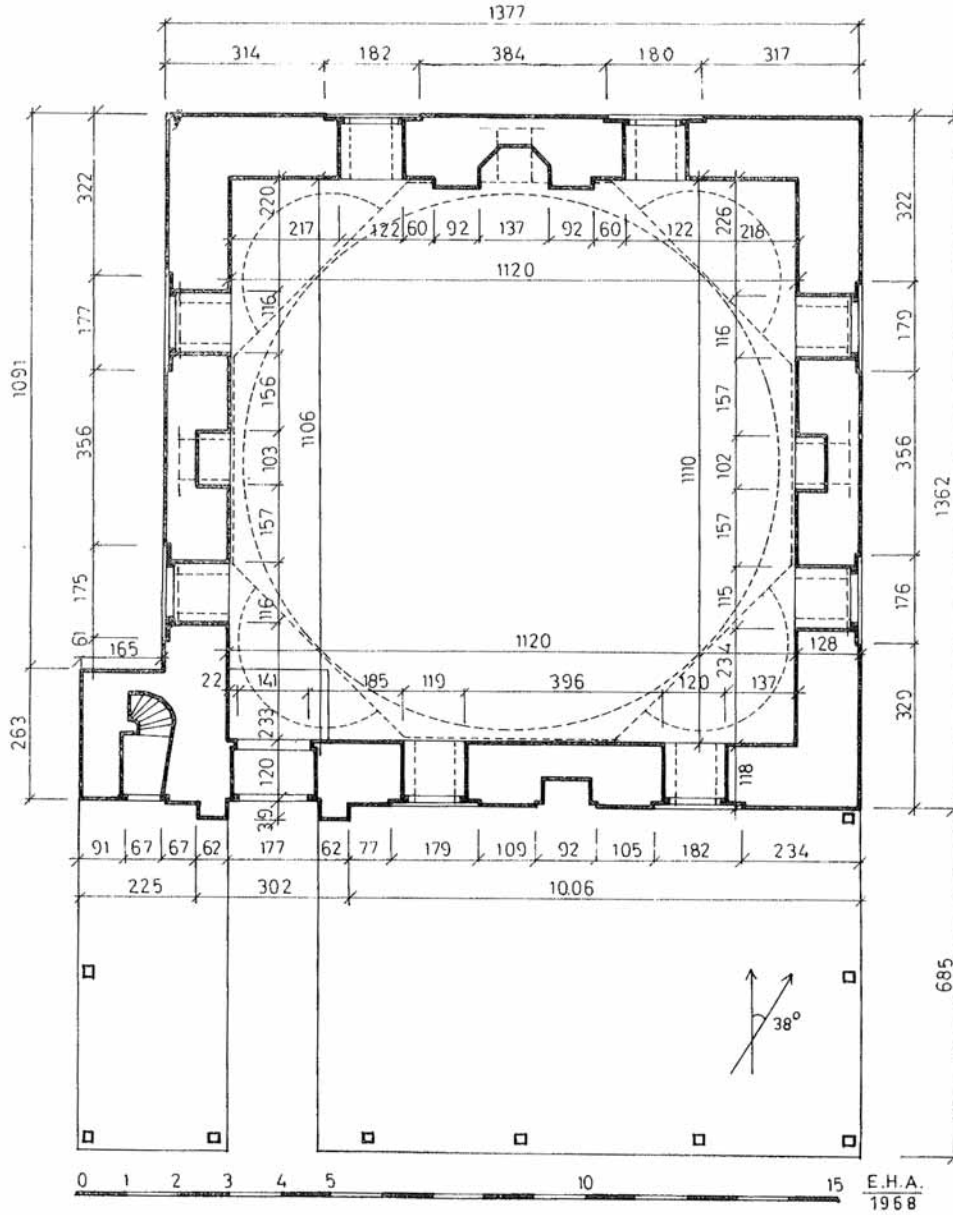
³³⁵ Bu köy cedvellerde yoktur.

³³⁶ Gökbilgin, *Paşaeli* age., s.331

Fatih Devri
Edirne Eserleri

202

Edirne'de Kasım Paşa Câmii plânı

rastlanmıyor. Esâsen 1951 senesinde de ahşap bir sundurma vardı; vâkıa yeni idi; fakat eskiye uyularak yapılacağı şüphesizdir. Kapı silmeli bir çerçeve içindedir; kemeri iki renk taştandır; üstünde sivri

Edirne'de Kasım Paşa Câmii 1952'deki resmi

Edirne'de Kasım Paşa Câmii kapısı

tahfif kemeri ve aynada kitâbe bulunmaktadır. Son cemaat pencere aynalarına beş köşe gömme kırmızı taş yıldızlar konmuştur. Minâre dört köşe kâide üstüne fırlama göbekli bâdemlerle teşkil edilen ve sütunçe ve kitâbeciklerle süslü 12 köşeli acâib bir geçiş parçası, onun üstüne 24 köşeli bir gövdeden mürekkeptir. Şerefe bir iri kaval ve bir silmeli tabladan ibârettir. Bu küp ve üzerindeki o parmak parmak halka için güzel demeye imkân yokdur.

Binanın tamâmı 25-30 cm. kalınlıkda, güzel işçilikli kesme taşla yapılmıştır. Kürevî alîkaların (trompların) dışarıdan şişkin hâliyle bırakılmaması ustalığı gösterilmiş, mâil üç köşe sofalarla gizlenmiştir. Kubbe kasnağı saçağında sivri kemerciklerden mürekkep bir korniş vardır. Binanın dolu boş nisbeti ve umûmî tenâsübü yerindedir.

Duvarların iç yüzleri kaba yonma taşla yapılmış üç sıra 20 cm.'lik meşe hatıl konmuştur. Mihrâb 6 sıra istalaktilidir; köşeleri burma sütunçeli, etrafı silmelidir.

İç yüzler kesme taşla olmakla berâber, Osmanlı üslûbu gereğince sıvanmıştır; sıvaların çoğu dökülmüştür; kalanlar üzerinde, pencere üstlerinde kalem izleri vardır. İki yanda, pencerelerin arasında, Bursa kemerli dolablar bulunmaktadır. Kürevî köşeliklerin (tromp) orta ve ucunda üç yarım ve aralarında bir dizi yaprak bulunduğu, dökülmeyen bir tânesinde görülüyor. Kapı, pencere diye bir şey yoktur. Mihrâb istikâmeti güneyden doğuya 380 dir, aslı 340'dür.

Fatih Devri
Edirne Eserleri

204

Kitâbe sivri tahfif kemeri aynasında üç satır arabçadır, 44x44 cm.'dir.

Edirne'de Kasım Paşa Câmii (2013)

Edirne'de Kasım Paşa Câmii kitâbesi

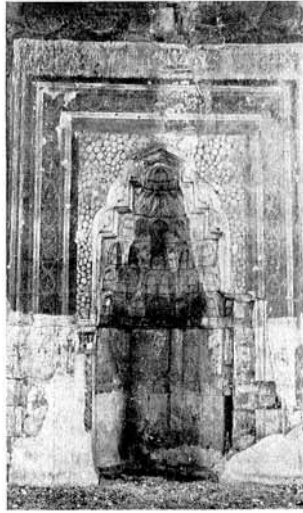
ممن يعمر مساجد الله ومنها بنى بناءً منيفاً جامعاً لطيفاً
و مجمعاً شرفاً قاسم پاشا و فقه الله لما يشاء في تاريخ سنه
ثلثه و ثمانين و ثمان مائة من هجره نبوه صلوة بهية

Metinden câmiin 883 (1478)'de Kasım Paşa tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.³³⁷

³³⁷ Kitâbe, Bâdî Efendi yazma eserinde bizim yazımızla, Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.67'de ufak bir yanlışla Lâtince yazılmıştır.

Kasım Paşa'ya Edirne'de Evliyâ Kasım Paşa derler; Fâtih'in veziridir. Bâdî Efendi bu Kasım Paşa için, Şihâbüddîn Paşa yerine Rumeli Beylerbeyisi, sonra sadrazâm, Mesîh Paşa yerine ikinci, 888 (1483)de İshak Paşa'dan sonra üçüncü defa sadrazâm olup 890 (1485) da vefât ettiğini yazar.³³⁸ Müneccim Başı son rivâyeti kabul eder.³³⁹ Tayyib Bey de aynı mâlûmatı tekrarlar.³⁴⁰ Bu mâlûmatın son kısmını Kâsım Paşa'nın kabir taşı tekzîb etmektedir; ileride yazacağımız kabir taşında, söylenen târihten 7 sene evvel, 883(1478) de vefât ettiği görülecektir.

Edirne'de Kasım Paşa Câmî'i mihrâbı

Kilise Câmîi

Hisar İç'i'ndeki Panaiya Kilisesi harap olduğundan Fâtih tarafından, iki ayak üstüne altı kubbeli harîm ve beş kubbeli bir revaktan mürekkep olarak yaptırıldığını Abdurrahman Hıbrî Efendi bildirmektedir;³⁴¹ bu îzâha göre, câmîi meselâ, İstanbul'da Atîk Ali Paşa'nın Zincirli Kuyu Câmîi gibi bir plândadır. Enîsü'l-Müsâmirîn, kiliseden çıkan fazla mermerlerin Yeni Saray'a alındığını da ilâve etmektedir. Câmîi 1165 (1752) zelzelesinde yıkıldığından 1182 (1868) lerde kaleme alınan Örfî Çelebi yazma eserinde harap hâli bildirilmektedir. Bâdî Efendi cesimce bir câmîi olduğunu, büyük 1165 (1752) zelzelesinde yıkılıp o târihtenberi arsa olduğunu yazar.³⁴²

³³⁸ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1. c., s.93

³³⁹ Müneccimbaşı Derviş Ahmed Efendi, *Müneccimbaşı Târihi, Şehâîfü'l-Ahbâr*, (Nedim Tercümesi), İstanbul Matbaa-i Âmire 1285, s.444

³⁴⁰ Gökbilgin, *Armağan Kitabı*, age., s.175

³⁴¹ Hıbrî Efendi, *Enîsü'l-Müsâmirîn*, age., 51 a.

³⁴² Bâdî Efendi, a *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1. c., s.39, 9. sıra.

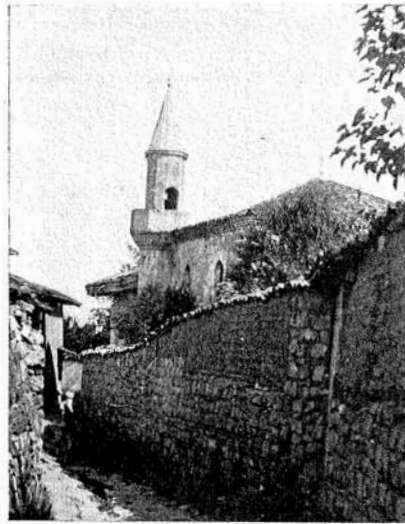
Mahmud Ağa (Mir alem Gâzî) Mescidi

Mahmud Ağa Mahallesi'nde Soğuk Çeşme Sokağı'nda ahşap çatılı olan bu mescidin kitabesinin:

رصص بئان هذا المقام الكرم في عهد دولت السلطان العظيم درة تيجان اعظم
السلطين المختص بفتح قلعة قسطنطين السلطان ابو الفتح محمد خان لاعطل
كوكب وجوده ممر الدوران اقل خلق الله الكبير الامير الفقير في احتنامه قال
اخوان الصفا تاريخاً خير بنا

olduğunu Bâdî Efendi yazar.³⁴³ Fâtih'in gâzî bir emîri tarafından o sultan hakkında yazdırılacak muhteşem ve samîmî bir kitâbe. Son iki kelime 863 (1459) târihini göstermektedir. Mahalle ve mescidi tahrir defterlerinde de geçer.³⁴⁴

Rıfkı Melûl Bey'in makâlesinde inşâ târihi 863(1459) gösterilmiştir.³⁴⁵ 1939'da enkâzı ve meşrûtası satılmış, câmiden eser kalmamıştır.³⁴⁶ Bu zâtın Çandarlı Mahmud Çelebi olduğuna dâir bir rivâyet vardır. Sonradan Rif'at Osman Bey'in 1920'de çektiği bir resmini bulduk.

Edirne'de Mahmud Ağa Mescidi (1920'de Rif'at Osman Bey tarafından alınan fotoğrafı)

³⁴³ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1. c., s.39, 39. sıra.

³⁴⁴ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s. 61

³⁴⁵ Meriç, agm., s.447

³⁴⁶ Meriç, agm., s. 487

Fatih Devri
Edirne Eserleri

207

- *Mahmud Paşa Câmiî* - Bk: **Taşlık Câmiî**.

Mes'ûd Halîfe Câmiî

Câmiin adı tahrir defterlerinde görülmektedir. Bu zât şeyhdir; câmiî yaptırmış, fakat vakıf tesis edememiş, Dârü'l-Hadîs zevâidinden yevmiye 8 akçe tâyin olunmuş; Kapı Ağası Hüseyin Ağa da 2 akçe zam eylemiş. Bânî Şeyh Mes'ûd Halîfe 885(1486) târîhli vesîka ile yalnız kitap vakfetmiştir. Aslında zâviye gibi bir mescid olduğu hâlde, nedense buna "câmi" unvânı verilmektedir.³⁴⁷ Zikri hiçbir eserde geçmeyen bu câmiin uzun ömürlü olmadığı anlaşıyor.

Molla Fahrüddîn Acemî Mescidi

Top Kapısı Caddesi'nde aynı isimdeki mahallede Hacı Şâkir Bey Sokağı'nda ahşâb çatılı bir mescid idi; meşhur Molla Fahrüddîn 873 (1469)'da vefât ile Dârü'l-Hadîs mihrâbı önüne defnolunmuştur.³⁴⁸ Kabri şimdi yoktur. Mescid Rus Harbi'nde harap olmuştur.

Mustafa Efendi Mescidi

Tunca kenarında, İmâret-i Mezîd Bey Mahallesi'nin mescidini 885 (1480) de Kâsım Çavuş-zâde Mustafa Efendi'nin yaptırdığını Rif'at Osman Bey bildirmektedir.³⁴⁹ Mescid şimdi yoktur.

- *Sarı Câmiî (İkinci, Yeni İmâret yakınında)* - Bk: **Emîr Şâh Mescidi**

Selçuk Hâtun (Sultan) Mescidi

Varna'da şehîd olan Karaca Bey'in zevcesi, Çelebi Sultan Mehmed'in kızı Selçuk Sultan'ın mescidinin Yıldırım'a yakın yeni Tophâne'de aynı isimdeki mahalle ve sokakda bulunduğunu, Rus Harbi'nde harap olup, 1294 (1877)'de yıkıldığını Rif'at Osman Bey bildiriyor.³⁵⁰ Bâdî Efendi 855(1451) de yapıp 1294(1877)'de yıkıldığını teyîd etmektedir. Tayyib Bey Yıldırım Mahallesi'ne civar mahalleler arasında bu mescid ve mahalleyi de zikrediyor.³⁵¹

³⁴⁷ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s. 351

³⁴⁸ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., I. C., s. 57, 32. sıra.

³⁴⁹ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.25

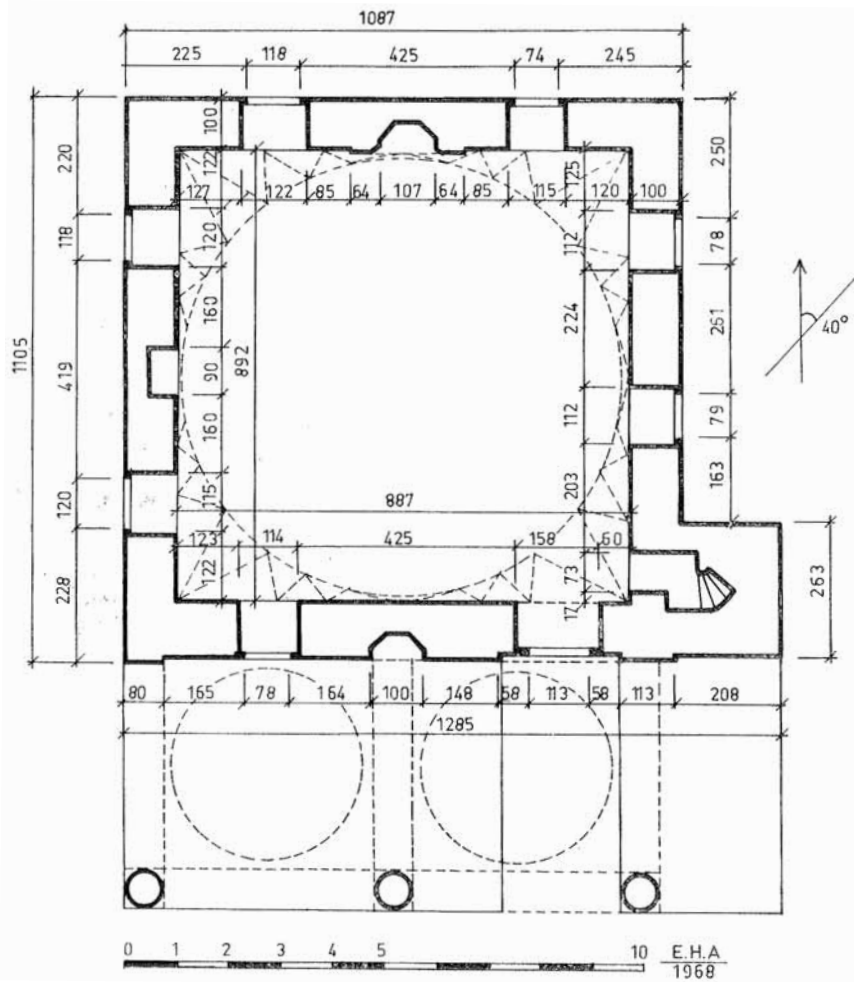
³⁵⁰ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.25

³⁵¹ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.47

Fatih Devri
Edirne Eserleri

208

Edirne'de Selçuk Hâtun Mescidi plânu

Selçuk Hâtun Mescidi

Kâdirîhâne yakınında, Kervan Oteli'nin arkasındadır. Tek kubbeli iki göz revaklıdır; minâresi ve kapısı sağdadır. Revâkı şimdi yıkılmıştır; fakat kubbe izleri bellidir. Ayakların sütûn veya yığma olduğuna dâir bir işaret kalmamıştır; fakat bu ölçüde sütûn mu'tâd olduğundan, restitüsyon öylece çizilmiştir. Kubbe 9,0 mt.'ye yakındır; kuşak basit baklavalıdır ve yerden 6.10 mt.'de başlar. Altta yedi, üstte altı, kasnakda üç pencere vardır. Mihrab basit bir çerçeve ortasında altı sıra istalâktitlidir.

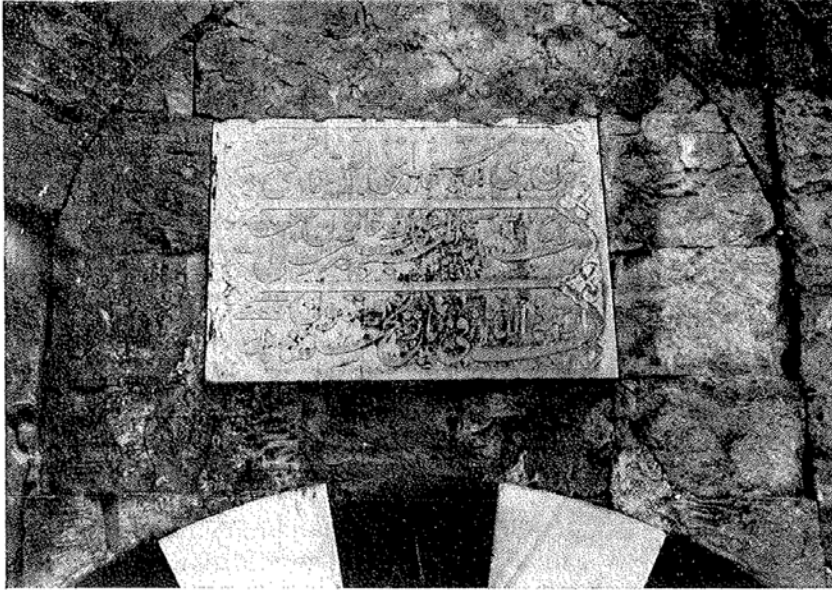

Binanın tamâmı kesme taşla yapılmıştır; fakat çok yangın gördüğünden taşlar dökülmüştür. Minâre üç sıra ince tuğla bir kesme taşla inşa edilmiş, kâideden sekiz köşe gövdeye geçen küp kısmı istalaktitle işlenmiştir; minârenin kapısı içeridendir. Câmî kapısı basit olup sâdece kemeri iki renkli taşla süslenmiştir. Söveler düz mermerdir. Bu son resim 1920’de Rif’at Osman Bey tarafından çekilmiştir; câmîi mâmûr hâliyle belirtiyor.

Mihrâb istikâmeti doğudan güneye 400 dir; 60 fark var demektir.

Kitâbe: Kemer aynasında, üç satır tâlîk ile yazılmış arabcadır; boyu 64x87 cm.’dir. Câmilerde tâlîk yazı ile kitâbe ilk bu mescidde görülmektedir:

من بنى لله مسجداً بنى الله له بيتاً فى الجنة - بنت هذا (١) لمسجد سلجك خاتون بنت مرسل
رحمة الله تعالى فى تاريخ سيون و ثمانمائة³⁵²

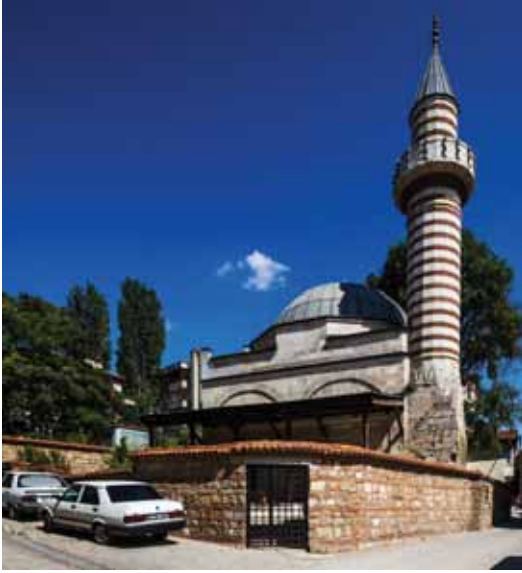
Edirne’de Selçuk Hâtûn Mescidi kitâbesi

Rakamla da yazıldığı gibi 860 (1456) da Mürsel kızı Selçuk Hâtun tarafından yapılmıştır; hanımın hüviyeti meçhuldür. Tayyib Bey bu hâtunun, İstanbul’da Taş Kasab’da ve Beşiktaş Abbas Ağa’daki mescidlerin bâniyesi dediği Selçuk Hâtun olması ihtimâlini ileriye sürüyor. Bahsinde görüleceği gibi, İstanbul’dakilerden birinin, Bursa’dakinin ve bundan evvelki sırada bulunan mescidin vâkîfesi Çelebi Sultan Mehmed’in kızı mârûf Selçuk Hâtun’dur.

³⁵² Kitâbeyi Bâdi Efendi yazmıştır; Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.67 de ufak bir hatâ ile lâtincesi vardır.

Beşiktaş'daki Abbas Ağa Câmii ile de alâkası yoktur. Selçuk binti Mürsel'in kabir taşı ise Edirne Müzesi'ndedir. Bu mescidin 1045(1635) senesinde câmiye tahvil edildiğini Enîs'ül-Müsâmirîn yazıyor.³⁵³ 1970'lerde binâ evkafın kurşun dökümhânesi olarak kullanılıyordu.

Edirne'de Selçuk Hâtûn Mescidi (2013)

Edirne'de Selçuk Hâtûn 1920'deki hâli
(Foto:Rif'at Osman)

Sittî Hâtun (Sultan) Câmii

Edirne'deki orta boy câmilerin en büyüklerindendir. Bâzı aksâm ve tezyînâtı bakımından Kâsım Paşa Câmiine benzetilse de, bunun revâkı kubbeli, ortadan olan kapısı güzel ve nisbetlidir; ona nazaran tesiri âbidevîdir. Aslında boy arasında büyük fark yoktur; fakat bundaki tutum başkadır.

Binâ ve minâre tamâmen kesme taştandır. Pencere etrafında silmeli çerçeveler vardır. Söveler düzdür. Pencere aynalarında gömme kırmızı yıldızlar bulunmaktadır. Kubbe eteği ve kasnağında ufak kemerciklerle süslü bir korniş dolanmaktadır.

Kapı geniş silmeli bir çevre ile çevrilmiştir; basık kemerin üstündeki sivri tahfif kemerinin özengisi epeyce aşağıdan başlatıldığından, aralarında dar bir mesâfe kalmıştır. Kitâbeler buradadır. Kapının tâcından sâde ufak bir kısmı mevcuttur.

Minârenin kâide ve küpü eskidir; küpün baklavalı göbeği kabarıktır. Kubbenin mütekâtı

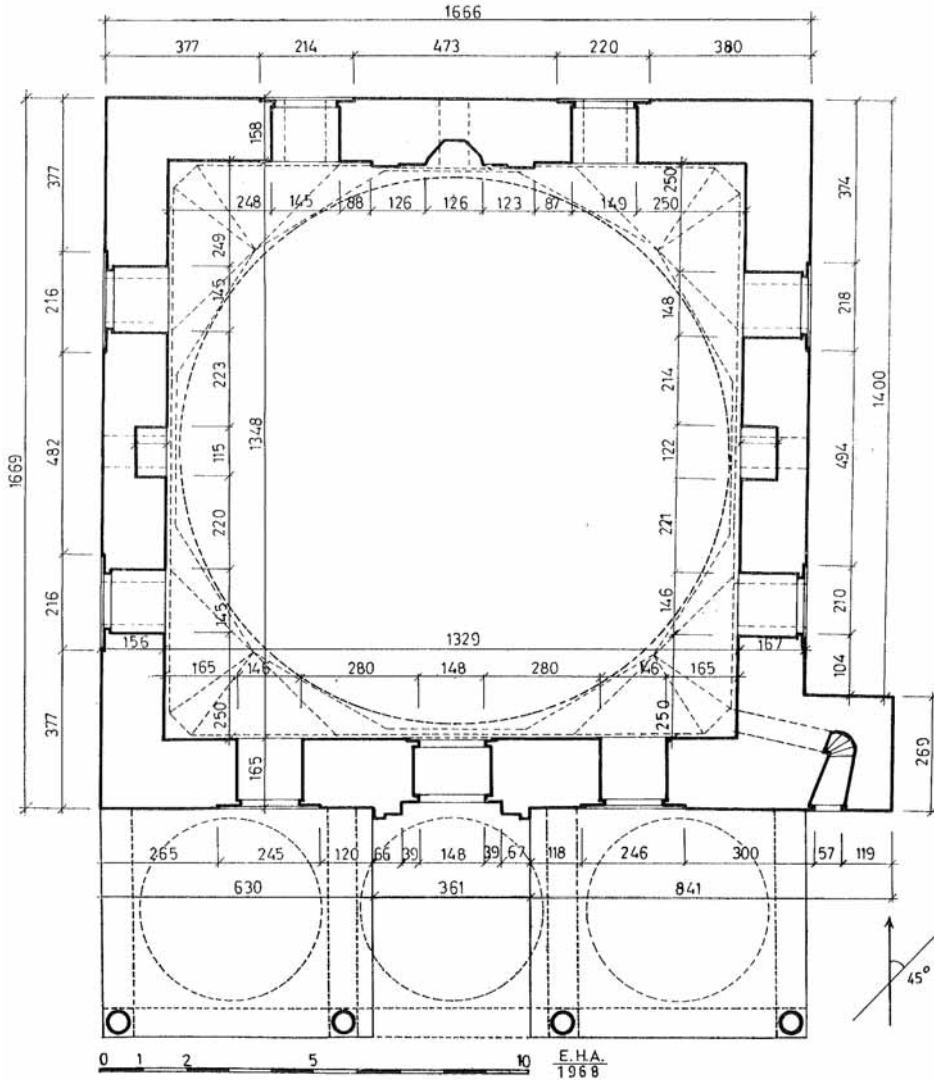
³⁵³ Hibri Efendi, *Enîsü'l-Müsâmirîn*, age., 52 b

Fatih Devri
Edirne Eserleri

211

tonoz (istavroz tonoz) köşelikleri dışarıdan gösterilmemiş, düz köşe sofalarıyla gizlenmiştir. Bunların Kasım Paşa'daki gibi meyilli yapılmamış olması, binaya daha oturaklı ve kuvvetli bir manzara vermektedir.

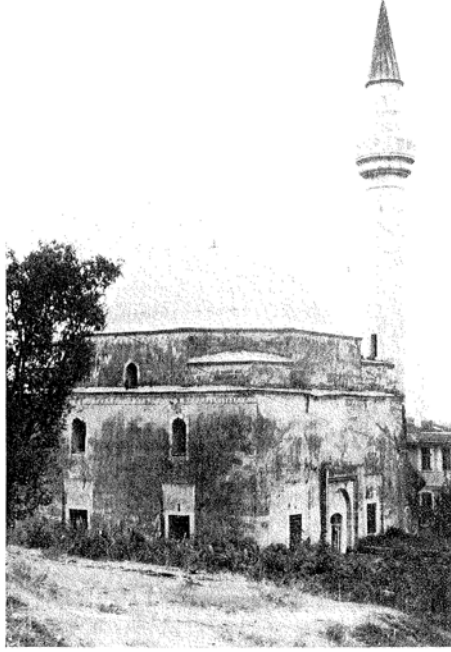
Edirne'de Sütlü Sultan Camii plânı

Fatih Devri
Edirne Eserleri

212

Beşiktaş'daki Abbas Ağa Câmii ile de alâkası yoktur. Selçuk binti Mürsel'in kabir taşı ise Edirne Müzesi'ndedir. Bu mescidin 1045(1635) senesinde câmiye tahvil edildiğini Enîs'ül-Müsâmirîn yazıyor.³⁵³ 1970'lerde binâ evkafın kurşun dökümhânesi olarak kullanılıyordu.

Edirne'de Sütlü Sultan Câmii

Revak şimdi mevcut değildir; ancak sofasının kalıntılarından derinliğini, kubbe duvarındaki kemer izlerinden genişlik ve yüksekliği ölçmek kâbildir; biz de öyle yaptık.

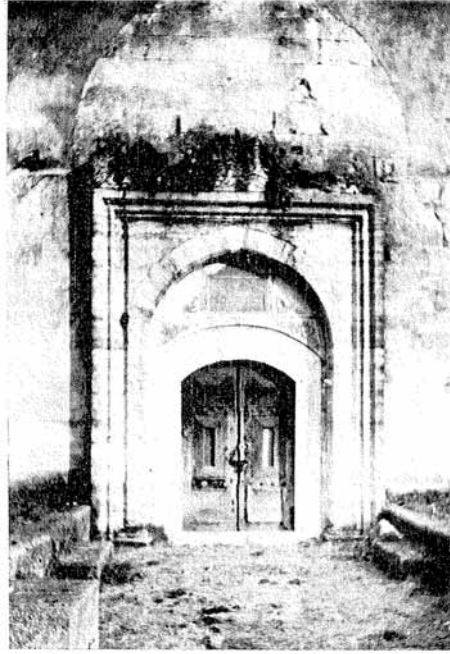
Tek kubbe 13.5 mt. gibi ehemmiyetlice bir boyda olup, mutekâtî tonoz (istavroz tonoz) köşeliklere oturur; ancak içden keskin fasl-ı müşterek (düz sahaların kesişme çizgileri) gösterilmeyip, köşeye bir pah konmuş, onun altından çıkan tavancık bir püskülle örtülmüştür.

Çinili alçı mihrab nefistir; dar bir asaba, bir kepçe ve zencirden mürekkep kenardan sonra, geçme tezyinatlı ikinci bir asaba (silmelerin düz kısmı), tekrar bir dar ve on ikili yıldızlarla süslü geniş bir asaba üç tarafı dolaşmaktadır. Sonuncular kalıpla dökülüp yerine yapıştırılmıştır. Yaşmak sekiz sıra istalâktitlidir. Ayna birbirinin içinden geçer kabartma dâirelerle süslüdür. Mihrâb hücresi köşelerinde balık sırtı tezyinatlı kum saatleri bulunmaktadır; başlıkları, kâideleri istalâktitlidir. Hücre içi on ikili yıldızlarla kaplanmış, mihrâbın üstü bir taçla nihâyetlendirilmiştir. Yaşmağın etrafında 3 cm. eninde fîrûze çini bulunduğu gibi, yaşmak yapraklarının ortasında altı köşe çini yıldız, kum saati başlıklarında

memeli bir çini sarkma bulunmaktadır. Yıldız şeklindeki çinilerde kırmızı renk de kullanılmıştır. Minber basit ve basık bir tutumdadır; sâdece on basamağı vardır.

Edirne'de Şittî Sultan Câmii kapısı

Mahfil asıl yapıdandır; ahşâb döşemenin Bursa kemerlerinden ikisi de zamanından kalmadır. Mahfil döşemesi seviyesinde minârenin bir iç kapısı bulunmaktadır. Bu da mahfilin ilâve olmadığına delildir.

Câmiin ahşâb kapısı Fâtih devrine mahsus şaşirtmaca geçme çubuklarla yapılmıştır; bugün pek ziyâde harap bir hâldedir; alt tablaları kalmamıştır, uzunların orta kısmı düşmüştür. Üst tablalar da haraptır; solundakinde وعجلوا بالتوبة قبل الموت yazısı belli belirsizdir.

Şadırvan büyük mermer çanaklı imiş; ayak kısmı kırılmış, çanak mermer döşeme üstüne yuvarlanmış. Câmî metruk ve perişandır; güney yüzünde, mihrab duvarında büyük çatlaklar vardır. Mihrab istikâmeti 440 dir; 100 farklı demektir.

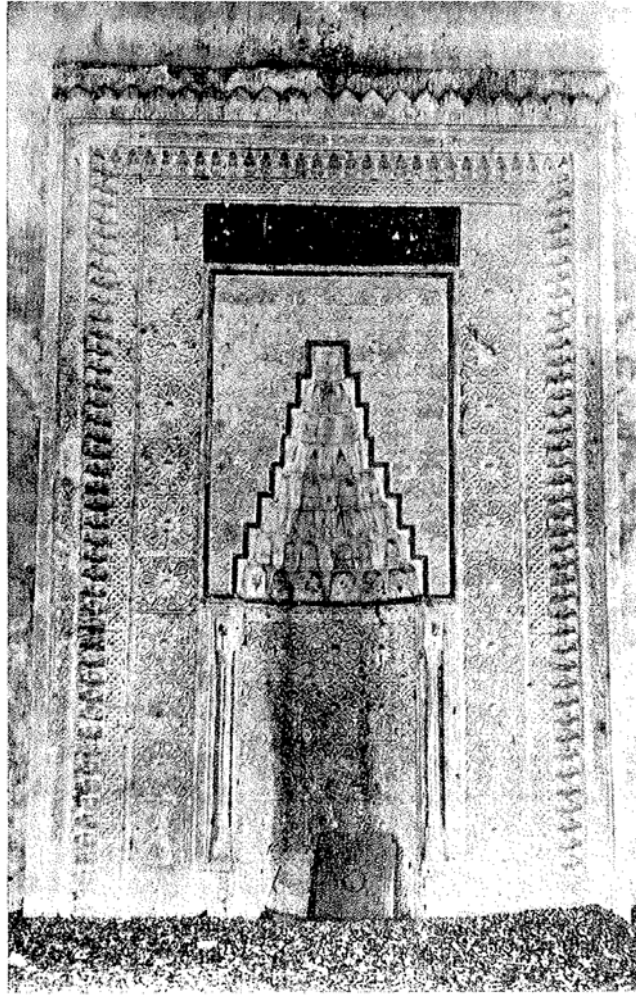
Kitâbe: Güzel bir sülüsle fakat, harfleri çift vazifede kullanmak, bâzı kelimeleri ters yazmak gibi, hat cambazlıkları göstererek yazılmıştır; 50x77 cm. mermere 3 satır arabcadır. Bu inşâ kitabesinden başka, basık kemer köşeliklerinde belli belirsiz, çift, kabartma Hadîs-i Şerîfler yer almaktadır.

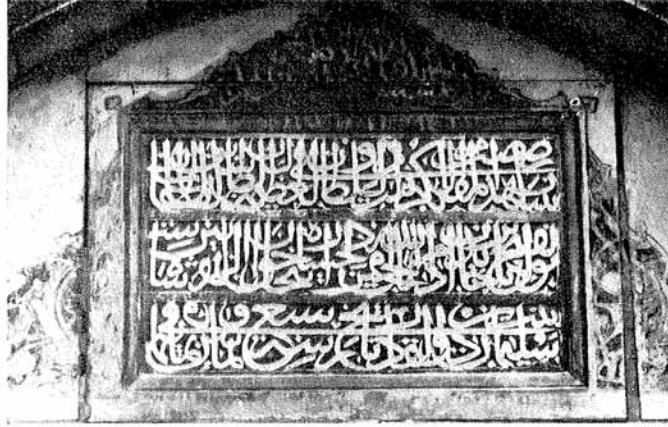
Asıl Kitâbe, (388 a., 388 b., R.):³⁵⁴

رخصت بنیان هذا (ا) لمقام الکریم فی دولت³⁵⁵ سلطان العظم السلطان ابن السلطان الغازی
ابو الفتح بلید خان ادام الله بالخير و³⁵⁶ درة الحسنات تیجان خواتین الزمان ست شاه
بنت سلیمان بن ذوالقدر فی تاریخ سنه سبع وثمانین و ثمانیہ³⁵⁷

Edirne'de Sittî Sultan Câmii mihrâbı

³⁵⁴ Kitâbe Bâdî Efendi'de bizim yazımızla, Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.65 de lâtin harfleriyle ve ufak hatâlarla neşredilmiştir.

Edirne'de Sittî Sultan Câmîi kitâbesi

Bunun üstünde üç köşe kemer aynasında hafif kabartma tekniğiyle *وان المسجد فلا تدعوا مع الله احدا* kitâbenin iki yanında aynı teknikle rûmîler vardır. Basık kemerin üç köşe yanlarında sağda ters yazı *قال رسول الله عليه وسلم من بنى* solda *الله تعالى مسجداً بنى الله له الدار في الجنة* Hadîs-i Şerîfi kazılmıştır. Son Hadîs-i Şerîfde umûmiyetle kullanılan "beyt" kelimesi yerine "dâr" denilmiştir.

Kitâbe gösteriyor ki câmi, Fâtih'in ilk zevcesi olduğu mâlûm bulunan Zülkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı Sittî Şâh Hâtun nâmına başlanmış, Fâtih'in vefâtını tâkib eden sene içinde bitmiştir. Kitâbe "rusisat" yâni "tarsîs olundu" diye başlıyor ki lûgat mânâsıyla, kurşunla örtüldü, demektir. Mecâzen binâ muhkem kılındı, ikmâl olundu mânâsına da gelir. Sittî Hâtun kabir taşına göre 871(1466)'de vefât ettiğinden, daha evvel başlanıp, irtihaliyle câmiin noksan kaldığı, II. Bâyezîd'in ilk senesinde tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Esâsen 370 no.'lu tapu defterinden Sittî Sultan'ın binâyı sarayının bahçesinde başlattığı ve 30.000 akçelik mülklerini vakfettiği belli olmaktadır.³⁵⁸ Kitâbe ve bu defter kaydı birbirini doğrulamaktadır.

³⁵⁵ Baş vurulan hat mehâretleris yanında "يَم" ters yazılmıştır.

³⁵⁶ "ma" ters yazılmıştır.

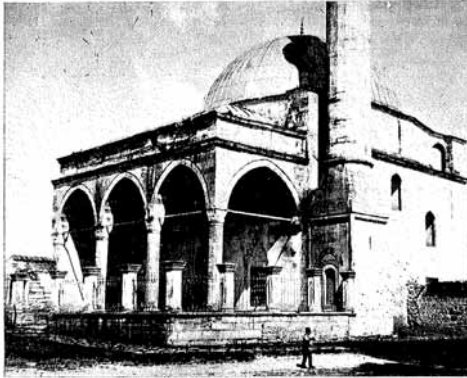
³⁵⁷ "vav" ters yazılmıştır.

³⁵⁸ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.318

Taşlık Câmii

Enîsü'l-Müsâmirîn'de "*Biri dahî Taşlık Câmii demekle ma'rûf câmidir ki devr-i Ebü'l-fethinde vezir-i a'zâm olan meşhur Mahmud Paşa'nın binasıdır sakfı bir âlî kubbedir*"³⁵⁹ denilmektedir. Osman Peremeci Mahmud Paşa'nın burada bir zâviyesi var iken, Selimiye'nin inşâsı sırasında Mimâr Sinan tarafından yerine kubbeli câmiin yapıldığını, onun da 1165 (1752) zelzelesinde harap olup tâmir edildiğini, sonra metruk kalarak harap olduğunu ve kitabın yazıldığı senelerde (1939) yıkılmak üzere olduğunu yazar;³⁶⁰ fakat hiç menba göstermez. Müellifi, Sâî Çelebi'nin ifâdesi yanılmış olacaktır; hakîkten Tezkîterü'l-Bünyân'ın matbû nüshasında³⁶¹ ve nezdimizdeki yazmasında, 56. Sırada "*Mahmud Paşa ruhiycün Taşlık Câmii zaviyeden yapıldı*" olarak bildirilmektedir. Bundan zâviye ismini taşısâ da, o yerde bir binâ var idi de câmiî hâline sokulmuştur, bir temelden inşâ mevzu-ı bahis değildir, mânâsı çıkar. Sâî Çelebi'nin fazla gayretkeşliği mâlûmdur; bâzı câmileri temelden yapılmış gibi Sinan'a mâl etmiştir; burada zâviyeden yapıldığını olsun söylüyor. Taşlık câmiinde Mîmâr Sinan belki minber, medhaller gibi bâzı tâdîlat yapmış olabilir; fakat esas binâ bir asır evvelden hazırıdı; bunu Mahmud Paşa vakfiyesine istinâden söylüyoruz.

Edirne'de Taşlık - Mahmud Paşa Câmii

Edirne'de Taşlık - Mahmud Paşa Câmii (2013)

872 Saferi Evâsıtında (Temmuz 1473) Ali bin Yûsufü'l-Fenârî tarafından tasdik olunan vakfiyesinde, Şart-ı vâkıfın II. bendinde, "... zevâid-i evkâf cem' olunub bir câmi-i şerîf binâ itmeğe kifâyet itdiği takdirde Mahrûse-i Edirne'de bir câmiî binâ olunub..." ve onu tâkiben "*Hâliyâ evkaaf-ı mezbûrenin müsâ'adesi olub şart-ı vâkıf mucibince Mahrûse-i Edirne Câmii-i şerîf binâ olunub...*"

³⁵⁹ Hibrî Efendi *Enîsü'l-Müsâmirîn*, age., 52 a

³⁶⁰ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.73

³⁶¹ Ahmed Refik, *Mîmâr Sinan*, İstanbul 1931.

kayıtları câmiin inşâ olduğunu, zaviyenin mevzû bahis bulunmadığını meydana koymaktadır; zîrâ itibâr, bu resmî ve şer'î ifâdeyedir; Sâî Çelebi'nin emsâli mesbûk indî (objektif olmayan) tefsirine değildir; kaldı ki bu câmi ile aynı sâhada Paşa'nın oğlu Ali Bey de medrese yapmıştır; bir zâviye yanında medrese pek yapılmaz. Câmi 1473'de yapılmış bulunuyordu. İnşâî işaretlerden minâre kâidesi, pencerelerin nisbeti, sütunların çapı ve başlığı Kânûn'den evvelki devirlere işaret sayılabilir. Kapıdaki görünüş daha yumuşaktır; orası bir tâdîl görmüş olabilir. Câmi 1929'da gördü idik; takdim ettiğimiz resimlerden birini 1920'de Rif'at Osman çekmiştir. Binâ harap idi amma tâmir olunmayacak derecede değildi; bu himmete de lâyıktı.

Câmiin kubbe kasnakları kesme taş idi; kubbe köşelerindeki destek köprülerin emsaline bundan evvel Üç Şerefeli'de rastlanır. Sütunlar yığma mermer ve köşelidir; başlıkları Üç Şerefeli'de olduğu gibidir. Kapı iki renk taşla yapılmış, sivri kemerli ve taçlıdır. Kible duvarı pencerelerinde istalâktitli üç köşe aynalar bulunmaktadır. Revak sofasının sol tarafı kuzeye karşı örtülüdür; sağ taraf öne doğru genişlemiştir. Vaziyete göre kubbe 14-14,5 mt. olacaktır. Yıkılan revak kubbeleri yerine o zaman çatı yapılmış bulunuyordu.

Teftin Ağa Mescidi

Unvânı muhtelif vesikalarda تفتين، دفن، تودون = teftin, deftin, tevdun" imlâlarıyla yazılan Sinan bin Abdullâh'ın bir mescidi olduğu tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır: "Mahalle-i Mescid-i دفن Ağa Vakf-ı sâhibü'l-Mescid Sinan Bey bin 'Abdullahi'sh-Şehîr bi Deftin Ağa Ber mucib-i vakfiye el-vâkı' fî evâil-i Rebî' u'l-Evvel min şuhûrî selâse ve semânîne ve samânemi'e"³⁶² 883 Rebî'ul-Evvel evâili (Haziran 1478)'de yapılan bu mescid zamânımız eserlerine intikal etmediğinden çok eskiden harap olmuş demektir.

Teftin Ağa'nın oğlu Muhyiddîn Çelebi'ye, 890(1485) senelerinde, zevâidden (gelir fazlasından) tahsîsât bağlandığını, Edirne Murâdiye Câmi bahsinde görmüşük.

Veled-i Veliyüddîn Mescidi

II. Sultan Murad devri kazaskerlerinden olup, kendisinin de Edirne'de bir mescidi olan Veliyüddîn Efendi'nin oğlu nâmına Murâdiye'de bir mescid bulunmakta idi. Rif'at Osman Bey bânî olarak, Veliyüddîn oğlu meşhur Şâir Ahmed Paşa'yı göstermekte³⁶³, Peremeci Kazaskerin başka bir oğlunun câmi yaptırdığını ve binanın yerinin dahi bilinmediğini yazmaktadır.³⁶⁴ Bâdî Efendi aynı isimdeki mahalle ve sokakda ahşap çatılı harap bir mescid

³⁶² Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s. 339

³⁶³ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.31

³⁶⁴ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.78

olduğunu³⁶⁵, Tayyib Bey ise, her iki ihtimâli zikredip, mahallenin Gülbahar Mahallesi içinde kaldığını³⁶⁶ bildirmektedirler. Halbuki bânî bunların hiçbirisi değildir; babası Şâir Ahmed Paşa'nın pederi olmayıp, Kazasker sıfatıyla, Rumeli Beylerbeyi Sinan Bey - Paşa'nın câmiî vakfiyesine 833(1429) de imzâ koyan Veliyüddîn bin İlyâs'ül-Hüseynî'dir.³⁶⁷ Fâtih devrine ulaşan oğlunun ismi bilinmiyor.

Zağnos Paşa (Sübaşı) Câmiî

Şimdiki hükümet binâsı avlusunda kubbeli bir câmi idi; Kızıl Minâre ismiyle anılıyordu.³⁶⁸ Edirne ile alâkası olan birkaç Zagnos vardır; biri terzi başı³⁶⁹ diğeri şarabdâr³⁷⁰ olup unvanları "Bey" idi. Halbuki Zagnos Paşa Edirne'de uzun müddet bulunmuş, Sübaşılık vazifesi görmüş bir vezirdir; câmiin onun olması muhakkak gibidir. Câmi 1939'da 50 liraya satılmış ve yıkılmıştır.³⁷¹ Tayyib Bey, câmiin Tunca'ya yakın bir yerde ve kale hâricinde bulunduğunu tahmin etmektedir.³⁷² Kale hâricindedir amma, bütün bütün aksi istikâmettedir; yeri de mâlûmdur.

Zen-i Fîrûz Câmiî

Bâdî Efendi muntazam minâreli, ahşâb çatılı bir câmi olduğunu Rus Harbi'nde harap olup 1294 (1877) de yakıldığını ve kitâbesinin من لله مسجداً فيروز آغا مهرنكار خاتون في التاريخ احدى وستين و ثمان مائة 861 (1457) târihini taşıdığını ve hâtunun 869 (1464) de vefât ile Tatar Hanı Mezarlığı'nda zevcinin yanına defnolunduğunu yazar.³⁷³ Kitâbenin ifâdesinde düşüklükler belli olmaktadır, amma Bâdî Efendi böyle nakletmiştir. Rif'at Osman Bey de aynı mâlûmatı vererek câmiin Tunca kenarında Süleymâniye Küçük Pazarı'nda Zen-i Fîrûz Mihri-Nigâr binti Abdullah tarafından yaptırıldığını ve 1295 (1878) de harap olduğunu bildirir.³⁷⁴

Zen-i İbrâhim Mescidi

Kıyık'da Atlar Çeşmesi'nde, Zincirli Kuyu Sokağı'nda ahşap çatılı olan bu mescidi İbrâhim Paşa zevcesi Hundî Hâtun yaptırmıştır.³⁷⁵

³⁶⁵ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1. c., s.57, 32. sıra.

³⁶⁶ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s. 32

³⁶⁷ a) Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s. 253; b) Sicill, age., 4.c., s. 610

³⁶⁸ Peremeci, *Edirne Târihi*, age., s.78

³⁶⁹ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s. 30

³⁷⁰ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.429

³⁷¹ Meriç, agm., s.475

³⁷² Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.30, hâşiye.

³⁷³ Bâdî Efendi, a *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, ge., 1.c.,s. 66

³⁷⁴ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâst*, age., s.22

³⁷⁵ Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâst*, age., s.22, Bâdî Ef., age., s.55, 9. sıra.

Edirne'de Zen-i İbrâhim Paşa Mescidi (Rif'at Osman)

Tayyib Bey İbrâhim Paşa zevcesi Hundî binti Hızır Bey'in bu câmii inşâ ettirip yakınında bir hamam ve Yıldırım Câmii Mahallesi'nde bâzı dükkânlar vakfettiğini yazmaktadır.³⁷⁶ Bu devirde zevcelerinin ismi İbrâhim Paşa olan iki Hundî Hâtun vardır; Çandarlı İbrâhim Paşa'nın zevcesi olup Bursa'da Ulu Câmî yakınında bir mektebi bulunan Hundî Hâtun Karaca Bey'in kızı olduğundan³⁷⁷ Zen-i İbrâhim Mescidi'ni yaptıranın diğer İbrâhim Paşa'nın zevcesi Hundî binti Hızır Hâtun olduğu şüphesizdir. Bu mescid satılmıştır.³⁷⁸

Fâtih Devri'nden tesbit olunabilen bu 36 Edirne câmii ve mescidinden yalnız biri hâl-i aslîsinde fa'âliyettedir; üçünün sâde duvarları kalmış, biri salaş hâlinde ihyâ edilmiş ve namaza açık, 23 ü, Abdurrahman Hıbrî Efendi, Örfî Ağa, Bâdî Efendi, Rif'at Osman ve Osman Peremeci Beyler gibi müelliflerce ve evkafça mâlûm fakat yıkılmış, 8'i ise zamanımıza hiç intikal etmeyip müellifler ve evkafca meçhul kalmış, yalnız vakıf ve tapu defterlerinin sahifelerinde yer almıştır.

Pek hazîn bir bilançodur ve medeniyetimizin gümrahlığı yanında, yeni zamanların nankörlüğüne canlı şahiddir.

³⁷⁶ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.388

³⁷⁷ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fâtih Devri Mimârîsi*, Zeyl, İstanbul 1961, s.17

³⁷⁸ Meriç, agm., s.475

220

- *Ali Bey Medresesi* - Bk: **Taşlık Medresesi**

Ali Kuşçu Medresesi

Mârûf âlim Ali Kuşçu'nun bir medresesi olduğu Bâdi Efendi'nin ve Osman Peremeci'nin kayıtlarından³⁷⁹ anlaşılmaktadır. Yeri sarâhatle bilinmiyorsa da, bânînin Tunca kenarında Kirişhâne'de bulunduğu mâlûm olan mescidi civârında olsa gerektir.

Hacı Alemüddîn Medresesi

Hacı Alemüddîn'in Saraclar Çarşısı yanında olup, evvelce bahsi geçen mescidine yakın idi. Arsası uzun müddet boş kalmış, sonra yerine binâ yapılmıştır.³⁸⁰

Hacı Kemâlüddîn İsmâil Bey Medresesi

Daha önce mescidini yazdığımız bu zâtın Yeni Saray civârında, Saraçhâne semtinde bir medresesi olduğu vakfiyesinden anlaşıyor.³⁸¹ Dokuz hücreden mürekkep medreseye vâkıf ilk müderris olarak Muhyiddin bin Şeyh Ârif Çelebi'yi tâyin etmiştir. Bu medresenin akarları câmi bahsinde yazılmıştı; talebeye verilecek yevmiyeler ve her gün pişirilecek et vesâir ihtiyaçlar için genişçe akçe ayrılmıştı.

Bâdî Efendi zamânında medrese mevcut imiş; müteaddid isimleri de mukayyedir. Rıfkı Melûl bunu Meydan Medresesi ismiyle kaydedip çatısının ahşap olduğunu bildirir.³⁸²

- Horozlu Medrese - Bk: **Molla Fahrüddîn-i Acemî Medresesi**

Hüsâmiye Medresesi

Üç Şerefeli yanında ahşap çatılı bir binâ idi.³⁸³ Câmiin doğu, batı ve kuzey tarafları eski hâlinde olduğuna göre, olsa olsa güneyinde idi; zîrâ buralar istimlâk edildi. 1940'lara kadar kaldığı anlaşıyor.³⁸⁴ Bâdî Efendi Molla Alâüddin Esved'in burada müderris olduğunu yazmaktadır. Bu zât XV. asır sonuna kadar yaşamış olup son yirmi seneyi Kazasker ve Şeyhülislâm olarak geçirdiğinden³⁸⁵ bu müderrisliği Fâtih devrinde olacaktır. Binanın târîhi de bu suretle meydana çıkmaktadır. Zirâ bânînin hüviyeti mâlûm olmamaktadır.

³⁷⁹ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.115

³⁸⁰ Meriç, agm., s. 451

³⁸¹ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.327 ve Vakfiye kısmı, s.194

³⁸² Meriç, agm., s.450

³⁸³ Meriç, agm., s.451

³⁸⁴ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.114

³⁸⁵ Sicill, age., 3. c., s.487 ve *İlmiye Salnâmesi*, İstanbul 1334, s.339

Fatih Devri
Edirne Eserleri

221

Belki o devirden olup Tayyib Bey'in kaydettiği defterlerde zikri geçen mütevellî, Divân kâtibi, Rûznâmçeci vazifelerini ifâ eden Hüsâm Çelebilerden biri olabilir.³⁸⁶ Medreseyi Ekmekçi Köylü Ali Ağa yenilercesine tâmîr ettiğinden o namla da anılmıştır.

İbrâhim Paşa Medresesi

Daha önce câmiinden bahsettiğimiz İbrâhim Paşa'nın o civarda, yâni Kıyık'da, medresesi de vardı; 1293(11876-77) Rus istilâsında düşman tarafından tahrîb olunmuşTur.³⁸⁷

İbrâhim Paşa (Çandarlı) Medresesi

Daha önce câmiini yazdığımız Çandarlı İbrâhim Paşa'nın Edirne şehrinde nâmına bir nâhiye olduğunu yazmıştık. Medresenin de o civarda yâni Selimiye Câmiî yakınında olması tabîidir. Vâkîfın müderris ve talebeye toptan 20 akçe vazife bağladığı 862 (1458) târihli vakfiyesinden anlaşılmaktadır.³⁸⁸

- *İsmâîl Ağa veya İsmâîl Bey Medresesi* - Bk: **Hacı Kemâlüddîn İsmâîl Bey Medresesi**.
- *Kadı Fahrüddin Medresesi* - Bk: **Molla Fahrüddîn-i Acemî Medresesi**
- *Meydan Medresesi* - Bk: **Hacı Kemâlüddîn İsmâîl Bey Medresesi**

Molla Fahreddîn-i Acemî Medresesi

Daha önce mescidini yazdığımız Kadı Fahrüddîn-i Acemî'nin medresesi de orada, Horozlu Yokuşu'nda idi; şimdi yerinde Sanâyi Mektebi vardır.³⁸⁹

Peykler Medresesi

Üç Şerefeli Câmiin kuzey-batısında Damalı Minâre'ye yakın iki medrese vardır; birisine Medrese-i Atîka veya Saatli Medrese, diğerine Medrese-i Cedîde veya Peykler Medresesi denir. Saatli'nin II. Sultan Murad, Peykler'in Fâtih Sultan Mehmed tarafından yaptırıldığı ittifâk vardır. Enîsü'l-Müsâmirîn "Biri dahî Üç Şerefeli Medreselerinin cedîdidir ki Bânîsi Ebü'l-Feth Mehmed Han'dır. Hâletü't-tahrîr müderrisi Müderris-zâde Mehmed Efendi'dir"³⁹⁰ Osman Peremeci de Fâtih tarafından yaptırıldığını bildirir.³⁹¹

³⁸⁶ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.580

³⁸⁷ Meriç, agm., s.450

³⁸⁸ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.420

³⁸⁹ Meriç, agm., s.451

³⁹⁰ Hıbrî Efendi, *Enîsü'l-Müsâmirîn*, age., 53 b

³⁹¹ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.114

İki medresenin de kitâbesi olmadığından tereddüde düşülmektedir; bir haritada işâreti bulunmadığına göre, ancak eski hâlini ve mahallî menkûlâtı (nakilleri-bilgileri) bilenlerin şehâdeti meseleyi hâlledecek, inşâî hususlarla da keyfiyet te'kid olunacaktır. 1951 de bu müşkülle karşılaşmıştık. Bu kerre yine aradık ve en sonunda Edirne'nin canlı târihi olan Ârif Dağdeviren Beyefendi'nin verdiği şüpheden vâreste mâlûmata istinâden eski yanlışı tashih etmekdeyiz: Avluda değil, harîm kısmına karşı gelenin Peykler olduğu tahakkuk etmiştir. Zâten mîmârî ve inşâî tedkik de Peyklerin daha yeni olduğunu göstermektedir.

Binâ, 20 sene evvel revakları tamâmen yıkılmış, hücreleri çöplük hâline girmiş, her mânâsiyle harap bir hâlde idi. 1968 sonunda talebe yurdu yapılmak üzere icrâ kılınan tâmirât bitmek üzere idi.

Medrese 19 hücre, biri açık eyvanlı, biri kapalı iki dershaneden mürekkeptir. Plân bir mustatil (dikdörtgen) ise de, kuzey tarafının iki köşesi kettiktir. Acaba buralarda hücreler var mıydı? Câmî tarafındaki köşede (a) olmadığı muhakkaktır. Burada bir oda olsa içeride bir geçit yeri olacaktı, ki mevcut değildir; iç duvarlarda bir tashih ve tâdil izi bulunmuyor; köşe ile kapı hizâsı arasındaki duvarda (b), (c)'deki eğrilikten, orada mevcut bir sokağa uyulduğu, (a), (b) duvarlarının bir hizâda olmayışından anlaşılıyor. Bu ihtimâlleri düşünmeye bizi sevk eden o kısımların kesme taş kaplı olmasıdır; yoksa orada bir binâ vardı da medrese ona yaslandı denebilirdi; bütün ihtimâllerin karşılığını bulsak da, yine mübhem bir nokta kalmaktadır. Arka taraftaki kettik ise bir helâ yeri olabilir. Evvelce bâzı duvar izleri de vardı; buranın kapısının bir hârici kapı tertibinde olmaması, sövesi içerde bir dâhilî kapı hali göstermesi bu hükmü doğrulayan bir delildir.

Revak sütunları yekpâre mermer, başlıklar bileziksiz baklavalıdır, gergiler demirdir. Sütunların arası müsâvî olmayıp yerine göre yapılmış, kemerleri de bu hâlde uydurulmuştur. Bu yüzden sivri gibi görünen, kırık kemerlerin irtifâi, en dar olanlarında bile açıklıklarının yarısı kadar dahî yoktur. Geniş olanlarında ortası kırık bir sepet kulpu kemer intibâi vermektedir. Medhâl önünde ise Bursa kemeridir; keşke hepsi böyle yapılsa idi.

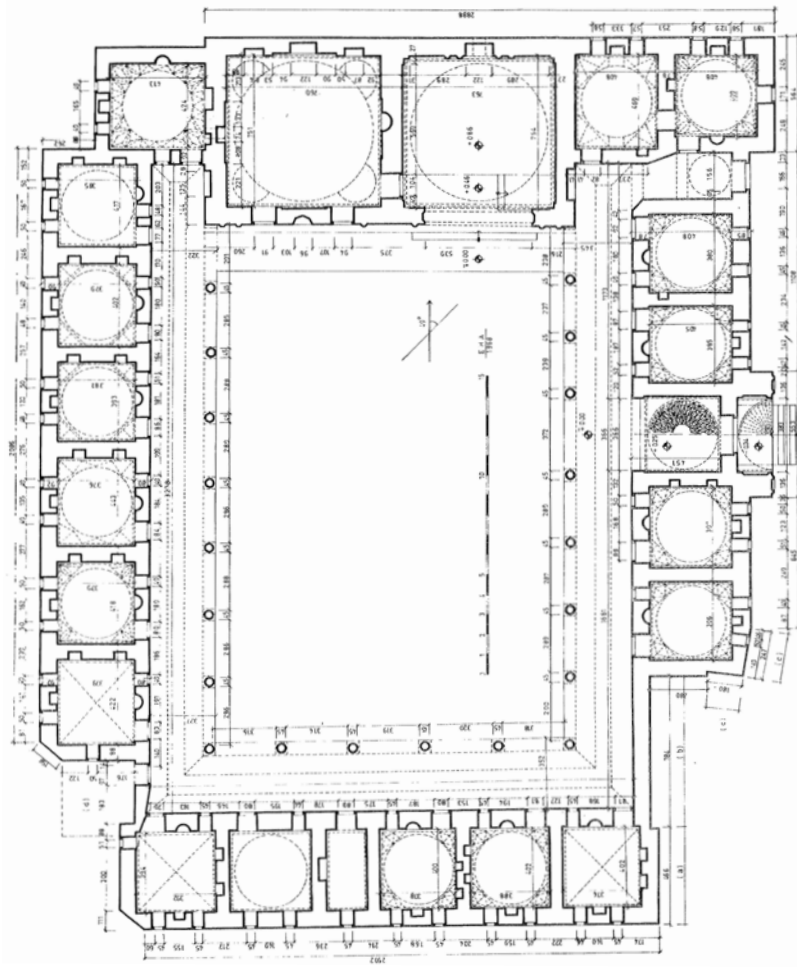
Revak üstü tavanlı, tûlânî (uzunluğuna) tonoz olarak ihyâ edilmiştir; evvelce harap bir hâlde iken biz de bu telâkkiye kapılmıştık; fakat bütün heyet-i umûmiyesiyle revak iç duvarlarını görünce, acaba bir dayama tonoz mu idi? Düşüncesi akla geliyor. Zirâ duvarın yerden 3.36 m.'lik kısmı gâyet îtinâlı kesme taş iken, oradan şimdi yapılan tonoz özengisine kadar olan 0.76 mt.'lik yüz kara moloz duvardır. İşte bu seviyeden başlayıp revaklara doğru yükselen bir dayama tonoz olması ihtimâlî pek kuvvetlidir. Revak sütunlarının üçü yeşil, Eğriboz taşı, biri granit, on dördü mermerdir.

Hücrelerden on beşi kubbeli, üçü çapraz, biri üstüvânî (yuvarlak veya beşik tonoz) tonozludur. Kubbelerden birisi zengin, ikincisi basit baklavalı kuşağa, birisi sekiz köşe kâideli ve köşeleri yelpâze baklavalı, altısı, yine sekiz kenarlı kâide ve üçlü yapraklı

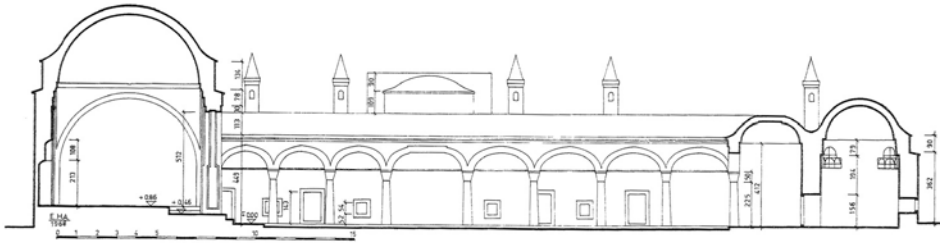

Fatih Devri
Edirne Eserleri

223

Edirne'de Peykler Medresesi plânı

Edirne'de Peykler Medresesi kesiti

Edirne'de Peykler Medresesi revakları

köşeliklere; ikisi bâdemli sekiz köşeye, ikisi kürevî müsellese (tromp), ikisi mütekâtü tonoz (düz satırlı) köşeliklere oturur. Yapraklı köşelikler câmi tarafını işgâl eder.

Hücrelerin birer kapısı, biri revâka ikisi dışarıya olmak üzere, 50x45 cm. boyunda üç penceresi, ekseriya üç, bâzen iki hücre, birer ocağı vardır. Eyvan kubbesi kürevî müsellese (tromp) müsteniddir.

Edirne'de Peykler Medresesi revakları ve derhânesi (2013)

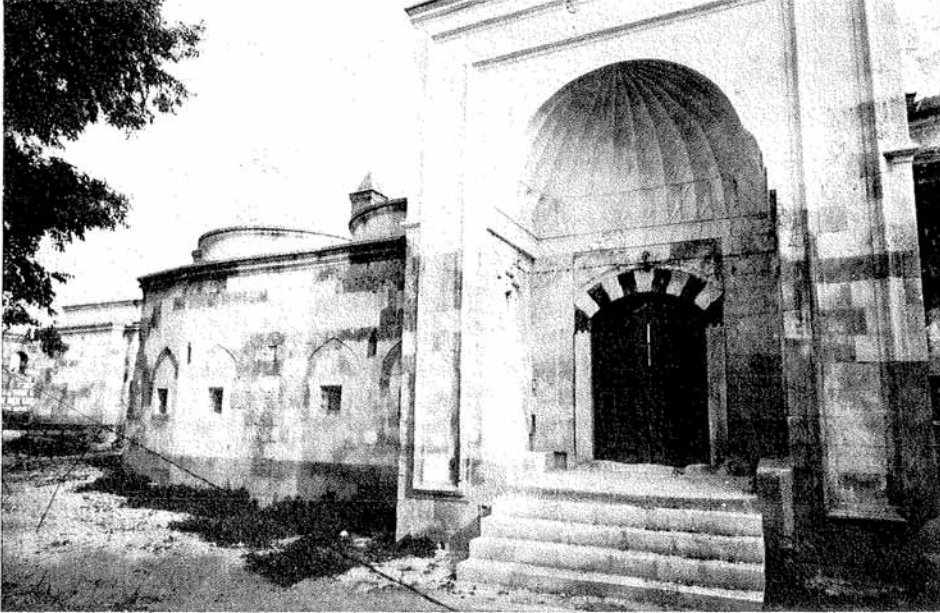

Medhâl (giriş) kubbesi 10 dilime bölünüp beş sıra istalâktitle süslenmiş, tepeye 10 kenarlı bir yıldız yerleştirilmiştir. Ayrıca eteklerde 3, tromplarda 5 sıra istalâktit vardır. Etek ve trompun onlu taksimatla karşılık gelmesine imkân olmadığından istalâktitler de karşı düşmez; fakat bunun göz üzerindeki tesiri nâhoş değildir.

Hâricde kapı üstü 14 dilimli bir yarım kubbeye benzer; köşelerden kubbeğe bir sıra bâdemle geçilmiştir. Yarım kubbe tam dâirevî olmayıp, köşelerde hafif bir kırıklık vardır. Bütün binâ ve kasnak ve silmeleri kesme taşla yapılmıştır. Kubbe kasnakları sağırdır; silmeleri bir asaba, bir pahdan ibârettir. Yalnız eyvan ve kapalı dersihâne kornişlerinde bir yedi-sekiz süsleme vardır.

Resimlerde pencerelerin ufaklığı göze çarpmaktadır. Pencerelerin tahfif kemerleri sövelerden aşağıya sarktığından, ince bir boyuna geçirilmiş külâh manzarası hâsıl etmektedir; her hâlde hoş bir şey olmasa gerektir.

Medresenin 1165 (1751) zelzelesinden sonra yapılan tâmirâtın keşfine sonradan muttali olduk; bunun büyük kısmını Üç Şerefeli Câmî ve Saatli Medrese bahislerinde yaşamıştık. Bu keşif Saatli Medrese'ye âit olanı müteâkib yer almaktadır.³⁹²

Edirne'de Peyker Medresesi ön cebhesi ve kapısı

³⁹² Burada da uzunca bir keşif dökümü kaldırılmaktadır. (Editör)

Bu medresenin, o devire kadar, yalnız açık eyvanla yapılan Bursa'daki emsalinden fazlalığı, bir de kapalı dershânesi olması ve hücre adedinin 19'a çıkarılmasıdır ki, Fâtih medreselerinde de bu kadardır. Yerin hususiyeti îtibârıyla uzunlamasına bir plânla yapılmıştır. Hücreler orta boydadır. Fâtih'de ve XVI. asırda hücre boyu daha büyüktür. Bu ve yanındaki Saatli Medrese İstanbul'dakilere, umûmiyetle XVI. asıra örnek ve ölçü olmuştur.

Edirne'de Peykler Medresesi (2013)

- Sarâciye Medresesi - Bk: **Hacı Kemâlüddîn İsmâil Bey Medresesi**
- Şeceriye Medresesi - Bk: **Molla Fahrüddîn-i Acemî Medresesi**

Taşlık Medresesi

Mahmud Paşa'nın oğlu ve vakfının ilk mütevellîsi Ali Bey'in, babasının câmii yanında yaptırdığı bu medrese için Enîsü'l-Müsâmirîn "*Biri dahî medrese-i Ali Bey'dir ki Taşlık Medresesi demekle ma'rûfdur evvel hâric hükmiyle veriliyor idi sene tis'a 'ısrîn ve elf'de bu fakıyrin peder-i mağfiret-eserine dâhil pâyesiyile virilmiştir ol zamandan beri dâhil hükmiyle veriliyor*"³⁹³ izahâtını vermektedir, ki 1029 (1619)'da pâyesinin (kadrosunun) yükseltildiğini göstermektedir.

³⁹³ Hibri Efendi, *Enîsü'l-Müsâmirîn*, age., s.53 b

Osman Peremeci câmiin yanında olduğunu ve o zaman artık yıkılmış olduğunu yazar.³⁹⁴ Ali Bey bu medreseye Vulgar Hûrî nâm-ı diğer Hâtun, Pola,³⁹⁵ İsmâilce³⁹⁶ köylerinin cizye ve haracını vakfetmiştir.³⁹⁷

* * *

Hoca Rüstem Mektebi

Hoca Rüstem isminde birisinin Câmî-i Atık Mahallesi'nde bir mektebi olduğu, buna 60,000 akçe vakıf ettiği 873 (1470) târîhli vakfiyesinden anlaşılmaktadır; muallime 4, halifeye 1 akçe vazife tâyin edilmiştir.³⁹⁸ İstanbul'da Cağaloğlu'na yakın bir mescidi olan bir Hoca Rüstem vardır; bunun onunla alâkası bulunup bulunmadığı tesbât edilemedi. Şimdi mektebin yeri bile belli değildir.

İbrâhim Paşa Mektebi

Yukarıda mescid ve medresesinden bahsettiğimiz Çandarlı İbrâhim Paşa'nın Sultan Selim civârında olması muhtemel hayrâtı arasında ve câmi yakınında bir de mektebi olduğu, aynı vesikalardan anlaşılıyor. Mektep de şimdi mevcut değildir.³⁹⁹

Kâsım Bey Mektebi

İshak Paşa Kethüdâsı Kâsım Bey bin Abdullah'ın Karanfiloğlu Yokuşu'nda bulunan Arif Ağa Mescidi Mahallesi'nde bir mektebi olduğu Evâil-i Rebîu'l-Evvel 870 (Teşrîn-i Evvel 1465) târîhli vakfiyesinden anlaşılmaktadır.⁴⁰⁰ Şimdi mektep mevcut değildir.

Voynuk Şücâ Mektebi

Çorlu'daki mektebini kaydetdiğimiz, İstanbul'da da bir câmii bulunan Voynuk Şücâüddîn'in Edirne'de bir mektebi bulunduğu vakıf tahrir defterindeki kayıttan anlaşılmaktadır. Bu kayıta İstanbul vazifeleri yazıldığı hâlde Çorlu ve Edirne'nin vazifeleri Evâhir-i Rebîu'l-Âhir 878 (Eylül 1473 ortalari) kaydedilmektedir.⁴⁰¹ Edirne'ye âit bir tahrir defterinde ise Evâhir-i Rebîu'l-Âhir 878 (Eylül 1473 ortalari) deki vakfiye mûcibince, Kurtcu Doğan Mahallesi'nde Muallimhâne-i Şücâ Bey bin Abdullah'ın tesis târihi de ortaya çıkmaktadır.⁴⁰² İstanbul defterinde vakfiye senesi kaydedilmemişti.

³⁹⁴ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.114

³⁹⁵ Bu iki köy yoktur.

³⁹⁶ Sırb Sındığı Nâhiyesi'nde çiftlik. Bk. *Mes. Y.K.*, age., s.552

³⁹⁷ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.233

³⁹⁸ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.355

³⁹⁹ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.421

⁴⁰⁰ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.350

⁴⁰¹ Ö. L. Barkan – E. H. Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, age., 1122 no.lu vakıf, s. 195-196

⁴⁰² Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.355

Fatih Devri
Edirne Eserleri

228

* * *

İbrâhim Paşa İmâreti

İbrâhim Paşa'nın daha önce zikri geçen mescidi, medresesi ve mektepleri ile berâber, bir imâreti olduğunu, câmi bahsinde kaydettiğimiz vesikadan anlaşılmaktadır. Bu eserlerin hepsi gibi bu imâret de yoktur.

Kâsım Paşa İmâreti

"Huddâm-ı imâret-i Kâsım Paşa üç nefer" cümlesinden⁴⁰³ mevcudiyeti anlaşılan bu imâret her hâlde Tunca kenarındaki câmiin yanında idi; böyle bir imâret binâsı şimdi yoktur.

* * *

Hacı Hüseyin (Debbağ) Zâviyesi

Hacı Bedrüddîn Mahallesi'nde olup vakfiyesi Evâsıt-ı Rebû'l-Âhir 872 (Ekim 1467) târîhli idi;⁴⁰⁴. Şimdi mevcut değildir.

Şeyh Ramazan (Hacı Bayram Halîfelerinden) Zâviyesi

Eskiden bu namda olan mahallede "Vakf-ı zâviye-i merhum Ramazan Halîfet-ü'l-Hacı Bayram ma'a mescid" olup Evâil-i Cemâziyü'l-Evvel 875 (Ekim 1470 nihâyeti) ve Evâhir-i Cemâziyü'l-Evvel 887 (Temmuz 1482) ve Evâil-i Şaban 906 (Şubat 1501) târîhli 3 vakfiyesi vardır. Zâviye şeyhinin Hacı Bayram silsilesinden olması meşrûtdur (şart koşulmuştur).⁴⁰⁵ Şimdi ne mahalle var ne de mescid.

* * *

Dâye Hâtun Kervansarayı

Yukarıda câmiini, Çorlu'da çifte hamamını yazdığımız, ayrıca İstanbul'da iki câmi sâhibi olan Fâtih'in Sütünesi Ümmü Gülsüm Hanım'ın Edirne Kalesi'nin Manyas Kapısı dışında îrâdı senede 1740 akçe olan 7 dükkânlı bir kervansarayı olduğu da anlaşılmaktadır.⁴⁰⁶ Han mevcut değildir.

⁴⁰³ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.56 ve s.101 hâşiye.

⁴⁰⁴ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.347

⁴⁰⁵ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.355

⁴⁰⁶ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.324

Halil Paşa (Çandarlı) Hanı

Bâdî Efendi bu hanın Mücellidler Çarşısı'nda olduğunu bildiriyor.⁴⁰⁷ Hanın Devlet nâmına 51.000 akçeye kirâya verildiği bir mukâta'a (kirâya verme) defterinden anlaşılmaktadır. Bunun târihi Gurre-i Safer 883 (Mayıs 1478) olup, Fâtih'in vefâtı sırasında, 15 Rebîu'l-Evvel 886 (14 Mayıs 1481) de vakfiyeti mukarrer tutulup Halil Paşa vakfına iâde edilmiştir.⁴⁰⁸ 51000 akçe getiren han aşağı yukarı Bursa'daki büyük hanlar ayârında, 65-75 odalı olacaktır. Esâsen Enîsü'l-Müsâmirîn'de han için "muazzam" tâbiri kullanılıyor.⁴⁰⁹ 1154 zelzelesinde harap olduğunu yerine Üç Şerefeli hizâsında, Müşiriyet Dâiresi'nin yapıldığı anlaşıyor.⁴¹⁰

Tarakcılar Hanı

Bâdî Efendi câmiini yazdığımız Hacı Alemüddîn'in yaptırdığı bu hanın, Ali Paşa Çarşısı'nın orta kapısının tam karşısında olup bir zaman telgrafhâne sonra Amerika Oteli yapıldığını yazıyor.⁴¹¹ Bugün eseri dahi kalmamıştır.

* * *

Hundî Hâtun Hamamı

Çandarlı İbrâhim Paşa zevcesi ve Karaca Bey'in kızı Hundî Hâtun'un zevcine nisbetle "Kadzasker" nâmiyle anılan hamamını vakfiyesinden öğrenmekteyiz; târihi 899 (1494) dır.⁴¹² Bu hâtunun Bursa'da bir mektebi olup, kitâbesine nazaran inşâsı muahhar (daha sonraki târihler) olduğundan Fâtih Devrine alınmamış olmakla berâber, bu hamamın daha eski târihlerde, İbrâhim Çelebi'nin 860-870 (1455-1465) arasındaki Edirne kadılığı esnâsında yapıldığı söylenebilir. Biz de bu sebeble bu devire aldık. Yerinin neresi olduğu dahî bilinemiyor; Enîsü'l-Müsâmirîn'de yalnız ismini bildirir;⁴¹³ bânînin kim olduğunu yazmaz.

İbrâhim Paşa (Çandarlı) Hamamı

Çandarlı İbrâhim Paşa'nın Hisar İçi'nde Kuru Çeşme Mahallesi'nde, senede 4000 akçe hâsıllı bir hamamı olduğu 862 (1458) târihli vakfiyesinden anlaşılmaktadır.⁴¹⁴ Bu hamam da "Kazasker" ismiyle anılır, yukarıdakinden başkadır. Enîsü'l-Müsâmirîn'de bahsi geçmediğinden zamânımıza yaklaşımdan harap olmuştur.

⁴⁰⁷ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 1. c., 114. sıra

⁴⁰⁸ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.117

⁴⁰⁹ Hıbrî Efendi, *Enîsü'l-Müsâmirîn*, age., s.57 a

⁴¹⁰ Meriç, agm., s.453

⁴¹¹ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., 2.c., 114. sıra

⁴¹² Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.387

⁴¹³ Hıbrî Efendi, *Enîsü'l-Müsâmirîn*, age., s.58 a

⁴¹⁴ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.420

• İbrahim Paşa Hamamı - Bk: **Kilimli Hamam**

Kâsım Paşa Hamamı

Enîsü'l-Müsâmirîn "Biri dahî Kâsım Paşa hamamı'dır ki bu hamam evvelce çifte imiş, lâkin nice zaman harap yattıktan sonra Etmekci-zâde Ahmed Paşa bunu tâmir eylemiştir. Câmekânı kubbedir"⁴¹⁵ Rıfkı Melûl, bundan çok sonra, 1268 (1851-52) de sâhibinin bütün soğukluğu da yıktırıp câmekânı ahşaba tahvil ettiğini, onun oğlunun 1314 (1898)'de temelinden söktürdüğünü bildirmektedir.⁴¹⁶

İshak Paşa Hamamı

Sadrâzam Amasyalı İshak bin İbrâhim Paşa'nın, evlerine muttasıl bir hamamı olduğu ve İnegöl'deki hayrâtına vakfettiği, vakfiyesinin 103. satırında mezkûrdur (zikredilir);⁴¹⁷ şehirdeki yeri tasrih (belirtmek) edilmemiştir. Enîs'l-Müsâmirîn'de "Biri dahî merhum, ebül-hayrât asırında sinîn-i kesîre vezir olan Paşa kendi sarayı kurbünde binâ itdiği ferd hamamdır egerçi dahî ma'mûrlardan ma'dûddur amma birkaç senedir mu'attal kalup harabelere mülhâk olmuşdur" denilmektedir. Hamamdan şimdi eser yoktur.

Kilimli Hamam

Fâtih devri vüzerasından câmi ve medrese sâhibi İbrâhim Paşa'nındır.⁴¹⁸ Rıfkı Melûl bu İbrâhim Paşa'nın Çandarlı olduğunu söylüyorsa da⁴¹⁹, kendi nâmına olan hamamı kale içindedir; zevcesinin yaptırdığı da Kazasker Hamamı nâmiyle anılır. Bu ise Kıyık'da olduğundan semt îtibâriyle birinciden ve Kilimli diye anıldığından Kazasker ismiyle söylenen ikinciden bâriz vasıflerle ayrılır. Binâen'aleyh, esâsen Kıyık civârında câmi ve medresesi olan İbrâhim Paşa'ya âit olacaktır; hamam mevcud değildir.

Mahmud Paşa Hamamı

Enîsü'l-Müsâmirîn'in ziyadesiyle medhettiği bu çifte hamam Debbazlar semtinde ve inşâ târihi de *شان محمود رفع الله* 865 (1461) imiş; müellif hamamı "*Câmekânı 'âli bir kubbede bî-nazîr ve dîlküşâdur Her kubbesi bir nakş-ı zîbâ hamamdır ki hâlâ ma'mûr olanlarda buna şebîh hamam yokdur. Hatta içine on pâyeden ziyâde ile nerdübanla çıkılır çartak şeklinde bir kurnalı bir halvethânesi vardır erbâb-ı hirefden keçeciler ve debbağlar ümresine başka başka mevzi'leri vardur amma hayıf ki kırk sene mîkdar vardır ki mu'attal kalub bir ehl-i hâtıra olmadı manzûr-ı iltifât - kaldı harabe hâtır-ı erbâb-ı dil gibi Merhum*

⁴¹⁵ Hıbrî Efendi, *Enîsü'l-Müsâmirîn*, age., 58 a

⁴¹⁶ Meriç, agm., s.454

⁴¹⁷ Vehbi Tamer, *Fâtih Devri Ricâlerinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları*, Vakıflar Der. IV.sayı.,Ank.1958, 103. satır

⁴¹⁸ Hıbrî Efendi, *Enîsü'l-Müsâmirîn*, age., 58 b

⁴¹⁹ Meriç, agm., s.455

Fatih Devri
Edirne Eserleri

231

Vâlid-i' Aleyh'i-rrahme bu hamamda almış dellak işlerdi deyû hikâyet eyler idi" sözleriyle târif etmektedir.⁴²⁰ Demek Enîsü'l-Müsâmirîn'in yazıldığı 1046(1636) senesinden 40 sene evvel 1000 (1591-92) târîhlerinde, bu nazîrsiz hamam harabe yüz tutmuştu; şimdi eseri yoktur. Bu kadar medhe lâyük görülen bu çifte hamamın kirâsının ancak 20.000 akçe olduğu, Mahmud Paşa vakıfları defterinden anlaşılıyor.⁴²¹ Halbuki mertebesi aynı olan, yine Edirne'deki Tahta Kale Hamamı 50-60 bin akçe getirmektedir; bunun bir sebebi olmalıdır; ya idaresizlik, belki harablık belki Debbağlar semtinde olması gibi âmiller akla gelmektedir.

Rum Mehmed Paşa Hamamı

Sadrâzam Rum Mehmed Paşa'nın Üsküdar'daki câmiine vakıf olarak Edirne'deki Hoca Hayrüddin Mahallesi'nde bir hamamı olduğu tahrir defterinden anlaşılıyor. Senede 1400 akçe îrâdına göre, ufak bir hamam olacaktır.⁴²² Hamamın yeri bile mâlum değildir.

Zen-i İbrâhim Hamamı

Fâtih Devrinde vezir olan İbrâhim Paşa'nın zevcesi Hundî Hâtun binti Hızır'ın, kendi mahallesinde 800 akçe îrâdlı bir hamamı vardır.⁴²³ Bâdî Efendi'nin 1320(1902-03) senelerinde harap bir hâlde durduğunu söylediği bu hamamı⁴²⁴ 1930'larda harâbe hâlinde görmüştük. Şimdi o da yoktur. Bu hâtunu Çandarlı İbrâhim Paşa'nın zevcesi Hundî Hâtun'la karıştırmamalıdır. Kendi isimleri ve zevcelerinin adları aynı olan bu hâtunlar baba ismiyle ayırd edilebilirler.

* * *

Edirne Sarayı - Saray-ı Cedîd-i Âmire

Edirne Eski Sarayı'nın I. Sultan Murad tarafından yaptırıldığı mâlûmdur.⁴²⁵ Bu saraydan bâzı kısımlar XVII. asırda Evliyâ Çelebi tarafından görülmüştür. Onun anlattıklarından bir şey kalmamıştır; yalnız Yıldırım tarafından yaptırılan bir hamamı harâbe hâlinde durmaktadır.⁴²⁶ Saray bahçelerinin bir kısmına da Sultan Selim Câmîi'nin yapıldığını, aynı eserimizde bildirmiştik. Hamamın delâletiyle, sarayın harem ve diğer esas binâlarının Küçük Pazar Caddesi'nin doğu tarafında Kavak Meydanı denilen Murâdiye'ye bakan sırtlarda olduğu mânâsını çıkarabiliriz.

Fâtih devri sarayını tedkik ederken bunu tekrardan maksadımız, bu mevkiin niçin bırakılıp Tunca kenarında yeni bir saray yaptırıldığının sebebini araştırmaktır. Bu arada Atâ Târîhi'nin

⁴²⁰ Hibri Efendi, *Enîsü'l-Müsâmirîn*, age., 58 b

⁴²¹ Ö. L. Barkan – E. H. Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, age., s.43

⁴²² Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.335

⁴²³ Gökbilgin, *Paşaeli*, age., s.388

⁴²⁴ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s. 119

⁴²⁵ E.H.A., *Osmanlı Mimârisinin İlk Devri*, age., s.295

⁴²⁶ E.H.A., *Osmanlı Mimârisinin İlk Devri*, age., s.495

verdiği mâlûmatı gözden geçirmek lâzımdır. Buna göre, Hüdâvendigâr evvelâ Tunca kenarında bir saray yaptırmış. 780(1378)'de biten bu sarayda oturmuştur; Eski Saray Yıldırım'ın eseri olup Tunca kenarındaki saraya iltifat etmemiştir.⁴²⁷ Bu mâlûmat ne Abdurrahman Hıbrî, ne Evliyâ Çelebi ve Örfî'de vardır; Rif'at Osman Bey de bu rivâyete îtibâr etmemiştir, yalnız Bâdî Efendi ve Osman Peremeci böyle bir rivâyet olduğunu nakıl ile iktifâ etmişlerdir. Hiçbir menbâ gösterilmeden verilen bu mâlûmatın doğru olmasına fiilen de imkân yoktur. Şehirden hâriç köşk olur amma, saray baş şehir içinde veya kenarında yapılır. I. Sultan Murad zamanında şehirle şimdiki saray arasında 3,5 km. boşluk vardı, aradan geçen 70-75 sene zarfında, II. Murad ve asıl Fâtih devirlerinde bu ara doldu.

Bu mütâlâalar, Eski Saray'ın terkiyle yenisinin inşasındaki âmilleri de meydana koymaktadır. Eskişi şehrin o zaman için kenarında ve devletin tâkatine göre sâhası kâfi idi; büyük bir sür'atle büyüyen Edirne'nin şartları bu tebdili zarûrî kıldı.

Sebepleri şöyle hulâsa edebiliriz: 1- Kullanılabilecek sâha küçüktü; Evliyâ avlu ve bahçe olmadığını bile yazar. 2- Şehrin içinde kalmakta idi; halbuki kenarda olup bir tarafın inkişaf sâhası olarak serbest kalması daha münâsipdir. 3- Sultan Selim civârı yüksek, kuzeye nâzır ve binnetice rüzgârlı ve soğuktur. Halbuki Tunca kenarı, Beşîr Çelebi'nin tâbiriyle "iklim-i vasat"dır. Bu sebeble geniş bir sâhada ihtiyâca uygun büyük bir saray yaptırmaya uygun gelir.

Edirne Yeni Saray'ının târihçesini Beşîr Çelebi risâlesinde bulmaktayız; müellif sarayın inşâsında rey sâhibi olmakla, eser birinci derecede ehemmiyeti hâiz bir vesikadır.⁴²⁸ Beşîr Çelebi'nin, sarayın inşasındaki payı tatlı tatlı anlatılan bir menkıbe çerçevesine alınmış ise de, risâlenin söylediği hâdiseler hakikattir. Abdurrahman Hıbrî Efendi 1,5 asır sonra bu risâleye ehemmiyetle işâret eylemiş ve 1050 (1640) da vefât eden Edirneli şâir Kısî'nin, Beşîr Çelebi mâcerâsını nakleden uzun manzûmesini derc etmiştir.⁴²⁹

Hekim Beşîr Çelebi, Fâtih'in talebi üzerine Konya'dan gönderilmiştir. Risâlede müellif, "İttifak Sultan Mehmed Hân Tunca kenarında muhtasarca bir köşk var idi ki merhum Sultan Murad binâ itdirmiş idi" girizgâhiyle dâvet edildiği köşkü ve celseyi târif etmektedir; sonra kendisi soğuktan pek müteessir olduğu için, oturduğu yerde titrediğini, sebebi sorulunca altında bir su olduğunu, filhakika kazılınca bir harman vüs'atinde (genişliğinde) kâfirî bir kuyu çıktığını kaydeder. Sultan Mehmed Han bu sudan içince âb-ı hayâta benzer, dediği için de, Edirne Sarayı'nda menbâa bu isim verilmiş ve zamânımıza kadar söylenmiştir. Bu gün de üzerinde bir dolab ve binâ vardır. Fâtih bu makam ve bu şehrin havasına ne dersin diye suâl edince de "Ne yüksektir ki yıl (yel) dokunur ve ne alçaktır ki gün kızdırır

⁴²⁷ Tayyar-zâde Ahmed, *Atâ Târih-i Atâ, Enderun Târihi*, 5 cild, [Üçüncüde 1291-1293, beşincide 1292-1293 neşir târihi vardır]. I. c., s.37

⁴²⁸ Beşîr Çelebi, age., s.3

⁴²⁹ Hıbrî, *Enfsü'l-Müsâmirin*, age., s.48 a

ve su havâsı olmak dahî zarar virmez zîrâ tatlu sudur deryâ suyunun havası kati yaramazdur insanı tiz kocadır ve amma bu makâm ki sa'âdetle oturusuz orta havâdur ve gâyet hâbdur" sözleriyle sarayın yerinin makbul olduğunu beyân etmiştir.

Bundan anlaşılan, Yeni Saray'ın inşâsı Fâtih tarafından düşünülmüş, tertîbâtı tarafından yapılmıştır. II. Murad'ın sâde bir münferid köşkü vardır. Abdurrahman Hıbrî Efendi de böylece bildirir, Örfî Çelebi de aynen böyle söylüyor.⁴³⁰ Atâ Bey de Eski Saray hakkındaki rivâyetlerini bir tarafa bırakınca yenisi için karar ve emrin Fâtih tarafından verildiğini yazmakla hakîkati ifâde etmiş olmaktadır. Halbuki Evliyâ Çelebi Sultan Murad'ın "*tumturaklı sarây-ı âliler*" ihdâs ettiğini ve selâtinin bu yolda devâm ettiklerini yazar da Fâtih'den bahsetmez.⁴³¹

Rif'at Osman Bey Edirne Rehnümâsı'nda "II. Sultan Murad Hân tarafından Saray İçi mevkiinde Tunca sâhiline 854(1450) târihinde inşâsına başlattırılıp Fâtih Sultan Mehmed Han tarafından kısmen ikmâl ve bilâhare Kânûnî Sultan Süleyman..."⁴³² ve yine, üstünde uzun seneler çalışıp binâların hakikatini geniş hayâl çerçevesi içinde anlattığı eserde "... II. Sultan Murad Hân emriyle 854 (Mîlâdî 1450) târihinde başlanmış ve Selânik'e civar bir harâbeden mermerler celb ve nakl edilmiştir. Sultan Murad'ın 855(1451) senesi Muharreminde vukuu-ı irtihâliyle inşaat bir müddet sekte-dâr olmuş ise de yine o sene zarfında Fâtih Sultan Mehmed Han inşâata başlamıştır"⁴³³ denilmektedir. Osman Peremeci, büyük payı Fâtih'e ayırmakla berâber, Sultan Murad'ın başlattığını orta bir ifâde ile anlatmıştır.⁴³⁴

Babası veya oğlu başlatsın, büyük bir fark teşkîl etmez; fakat biz âşikâr olan târihî hakîkate uymaya mecburuz; hâdisenin içinde olanların ve bütün eski târihlerin mâlûmatına istinâden biz de Fâtih Sultan Mehmed'in asıl saraya başladığını görmekteyiz; plân ekleme değildir; ele alınan bir mihvere göre binâlar inhirafsız yapılmıştır.

Bu ciheti kavıyyen tesbît ettikten sonra, kitabın çerçevesi içine girecek olan Fâtih devri binalarını, avlularını, kapılarını tesbit ile haklarında mîmârî mâlûmat mevcut olanları, bunlar arasında nisbeten sağlam bir hâlde ele geçen matbahları, Kum Kasrı ve Fâtih Köprüsü'nü zikredeceğiz. Haremden mâlûmatımız yok gibidir; bir mîmârî tavsîf yapmakta mâzûruz. Bunlar hâricinde Edirne Sarayı, asırlar boyu pâdişâhlar tarafından yapılan tâdilât ve ilâvelere sahne olmuştur. Bunlar üzerinde durmak bu kitabın mevzuundan hâricîdir.

⁴³⁰ Örfî Ağa, age., yazma, 12 b

⁴³¹ Evliyâ, age., 3.c., s.456

⁴³² Rif'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, age., s.89

⁴³³ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, haz: Süheyl Ünver, Ankara 1957, s.21, Müellif bu eserinde sarayda geçen merâsim, teferrüt, kayık sefâsı, okçuluk gibi safahâtı pek tantanalı bir üslûpla tasvîr etmiştir. Aynı yazılış binâlara tatbik edilince, hangisinin müsbet, hangisinin müphem olduğunu tefrik müşkülleşmektedir. Kendisinden mîmârlık beklenemeyeceği tabiidir.

⁴³⁴ Peremeci, *Edirne Târîhi*, age., s.44

Bununla berâber esaslı ilâvelerin bilinmesi lüzumu da âşikârdır; bunları kısaca söyleyelim:

1 - II. Sultan Bâyezid zamânı hakkında mâlûmat yoktur. Yalnız Bâyezid Câmîinden itibâren nehir tanzim edilmiş, etrafına rıhtım yapılarak saraydan câmiye kayıkla gidilecek bir yol temin edilmiştir.⁴³⁵

2 - Kânûnî kendi adını taşıyıp bu gün de mevcut olan köprüyü yaptırmıştır. Kezâlik Hurrem Sultan nâmına şehre getirilen sudan saraya da ayırıp Terâzi Kasrı'nı, yâni kulesini ve bir hazineyi de hâvî olan Adâlet Kasrı'nı inşâ ettirmiştir. Sarayın batı tarafındaki Hünkâr Sofası da Kânûnî'nin eseridir. Şimdi mevcûd olmayan bu sofanın şekli mâlûm değildir; Rif'at Osman Bey 24x32 zira, yâni 16x24 mt. olduğunu söyler.⁴³⁶ Bu boyu nereden bulmuştur? Bilinemez. Evsâf hakkında da, gözle görülmüş gibi selsebil ve kubbesine, 1076 (1665) da ilâve olunan havuzuna kadar îzâhâtı nereden almıştır? Mechûl.

Tek nüshası kendinde iken Balkan Harbi'nde evini basıp, bütün eşyâsıyla berâber, Bulgar askerlerinin tahrib ettiklerini bildirdiği 1062(1651) târihli Âşık Ali Ağa risâlesinden mi? Oradan olamaz. Risâlenin târihinden sonra olduğundan, havuz maddesi başka yerden alınmıştır; amma nereden? Bu noktalar şüpheli kalmaktadır. Kânûnî bundan başka bostancıların, kapıcıların dâirelerini tâdil etmiştir.

3 - I. Sultan Ahmed kendi nâmını taşıyan namazgâhı ilâve etmiştir.⁴³⁷

4 - Saray, asıl Avcı Sultan Mehmed'in büyük alâkasını görmüş, bu pâdişâh uzun seneler Edirne'de kalmıştır. Bu esnâda Av Köşkü, Hıdırlık Kasrı, İydiye Yıldız Kasırları, havuzlar, selsebiller inşâ edilmiş. Kum Kasrı, Cihannümâ ve arz Odası tâmir görmüştür.⁴³⁸

5 - Sultan Mehmed'in kardeşi II. Sultan Ahmed beş oda bir hazineden mürekkep bir dâire eklemiştir.⁴³⁹

6 - III. Sultan Ahmed, Zilkâde 1130 (Eylül 1718) de Edirne Sarayı'nı bırakıp İstanbul'a gittikten sonra, 1182 (1768) de III. Sultan Mustafa'ya kadar hiçbir pâdişâh gelmemiştir. Aradaki yarım asır, harâbiyet başlangıcıdır. Üstelik 1165 (1752) deki büyük zelzelede saray alt üst olmuştur. 1171 (1758) de şöyle böyle bir tâmirât yapılmış, 1182 (1768) de Sultan Mustafa'nın gelmesiyle, Tavukcu Mustafa Efendi mârifetiyle Enderûn-ı Hümâyûn tâmir görmüştür.⁴⁴⁰

⁴³⁵ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age., s. 26

⁴³⁶ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age., s. 26-27

⁴³⁷ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age., s. 28-29, Rif'at Osman Bey kasrın ismini mahallî şive ile "Mumuk" suretiyle yazar. Biz Qa'f'ı imlâsını biliyoruz; Mumuk okunmasına imkân yoktur. Bu isimle, başka vilâyetlerde, Ankara'da birkaç mahâl bulunmakta, mumuk telâffuzuna rastlanmamaktadır. İshak Paşa'nın bir vakıf köyü buna misâldir; Mamak imlâsıyladır.

⁴³⁸ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age., s. 33

⁴³⁹ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age., s. 37

⁴⁴⁰ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age., s. 42

7 - Bu âmelîyelerin sanki bitmesini bekler gibi, 1190 (1776) da I. Sultan Hamîd devrinde mâbeyn mescidi civarından çıkan ve kasdî olduğu, bu hâdiseyi muhtevî risâle sâhibi Mollacık-zâde Râşid Ağa tarafından iddia olunan yangında 1500 den fazla kitab, levhalar, musannâ bir taht, büyük gümüş şamdanlar, Kânûnî ve IV. Sultan Mehmed'in çadırları, sancakları, altın toplar, diğer birçok eşyâ, depo edildikleri Cihannümâ Kasrı'nda ve mescidde yanmış, tabîi bu binâlar da hasar görmüştür.

8 - Bundan sonra yine I. Sultan Hamîd devrinde, 1201 (1787) de Ebû Bekir Râsim Paşa-zâde Reisü'l-Küttâb Mehmed Atâullah Efendi eliyle tâmirât yapılmıştır.⁴⁴¹

9 - 7 Şâban 1225 (7 Eylül 1810) târihli tâmirât mesâhalarının müfredât defterini hâvî Edirne sicilli şimdi Top Kapı Sarayı Arşivi'ndedir. Bunun tamâmının fotoğrafını aldık. 79 a dan 94 b ye kadar 31 uzun sahife devâm eden bu keşif defteri sarayın her tarafına şâmilidir.⁴⁴² Tatbik edilip edilmediği anlaşılamıyor; defterde hiç bedel yoktur; sâdece ölçülerin rakamla cedveli yapılmıştır. Dîbâcede sefere çıkmak musammem (kesin karar) olduğu için sarayda tâmirât icrâsı lâzım geldiği bir fermanla bildirilmekte ve ricâl-i devletten sâbık Şehir Emîni Hâfız Ali ve sâbık yazıcı ve hâlen haremeyn muhâsebecisi Mehmed Efendi ve sâbık yazıcı İsmâil Kemâlî Efendiler emîn ve onların maiyetlerine mîmar halifesinden Seyyîd Mehmed ve Seyyid Mustafa Efendilerin intihâb olunduklarına dâir başka başka Evâmir-i Şerîfe gönderilmiş bulunmaktadır.

Bu keşif defterini Edirne Kadısı Dîvân-ı Hümâyûn'a takdim etmiş olup, mezkûr zâtlardan mürekkep hey'ete lâzım gelen muâvenetin icrâsı kendisine ayrıca fermanla bildirilmiştir. Bu 1225(1810) ölçüsünden az evvel de 1222(1810)'de, bir mesâha (alanın ölçülmesi) yapıldığı Rif'at Osman Bey'in eserine Dr. Sühely Ünver Bey tarafından yapılan ilâvelerden anlaşılmaktadır.⁴⁴³ Kitaba naklolunan metinde ölçü yoktur; sade tâmir olunması lâzım gelen mahallerin listesi vardır. Aslı olan defterde de bulunup bulunmadığı mâlûm değildir. Fakat Rif'at Osman Bey bir hâşiyede bu keşfin 511,809 kuruş olduğunu yazıyor.⁴⁴⁴ Eğer ölçü olsa idi üç seneden daha az bir müddet sonra daha mufassal bir ölçüye ihtiyâc olmazdı; demek bu bir cetvelden ibârettir.

Biz 1225(1810) defterindeki mahallerin hepsinin tâmir olunduğuna da kânî değiliz. Paraya vurulunca çıkan yekûnun büyük olması, icraya geçilmesine mâni olsa gerektir. Zîrâ 17 sene sonra 1242-1243(1826-27) de, aşağıda yazacağımız gibi, yalnız pâdişâhın müsâferetine ve malîyetinin yarım göç denilen mahdûd bir yerleşmesine yetecek derecede ufak ve kısmî bir tâmire ihtiyac kalmazdı.

⁴⁴¹ Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, age., s.21

⁴⁴² *Topkapı Sarayı Arşivi*, Edirne 291-497 No. yazı kısmı vasatî 40 x 15 cm. 79 a- 84 b

⁴⁴³ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age.,s. 138-145

⁴⁴⁴ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age.,s. 44 hâşiyeye

Bizim bu 1225(1810) keşfinden istifâdemiz, yerlerin târifî mevzûunda sarîh mâlûmat ve eğer iyi kullanılabilirse, binâların mesâhaları (alanları) hakkında fikir vermesinden dolayıdır. Birçok yerde de istifâde ettik.

10 - 1243 (1827) de II. Sultan Mahmud zamânında; "*Hâriciyesi Zât-ı Şevketmeâb-ı Mülûkâneye vefâ edecek, dâhiliyesi ise nısıf göç takımına elvirecek*" derecede tâmirât icrâsına karar verilmiştir.

Bu târihte ayakta kalan kısımlar, Bâb-ı Hümâyûn ve iki tarafında Kapıcılar ve Teberdârlar Koğuşları, Matbah, Bâbüs-saâde, Ak Ağalar, Arz Odası, Cihannümâ, Kum, Adalet ve Terâzî Kasırları, İftar ve Bülbül Köşkleri ve Silâhdâr Dâiresi, Enderûn-ı Hümâyûn'un bir kısmı, Valde Sultan Dâiresi, Sultan Mahmud ve Ahmed Dâirelerinden ibârettir.

21 Cemâziyü'l-Evvel 1243 (10 Kânûn-ı Evvel 1827) târihli keşifnâme ile izin alınmış ve Kâtib-zâde Ahmed Ağa, mühendishâne hulefâsından Seyyid Ahmed Efendiler mârifetiyle bir buçuk sene süren bir tâmir yapılmıştır.⁴⁴⁵

11 - Bu tâmîrden hemen sonra Edirne Moskof istilâsına uğramış, gravürlerde görüleceği üzere, Ruslar burada ordugâh kurmuşlar, sarayın ahşâb aksamını yakmışlar, kâgırları tahrib etmişler, ağaçları kesmişlerdir. Edirne'yi tahliye zorunda kalınca, giderayak, duvarlardan sökdükleri çiniye kadar götürebildiklerini Rusya'ya taşımışlardır.⁴⁴⁶

12 - Bu felâketler içinde yüzen sarayın hâli tasavvur olunabilir. 1285 (1868) de Vâlî Hurşîd Mehmed Paşa'nın başlatıp Hacı İzzet Paşa'nın 1290 (1873) deki vâlîliğine kadar süren bir tâmirâtta, birçok kısım kurtarılmıştır. Vâkıa yapılanlar, badana, sulu kalem tezyînatı, taş cephelerin sıva ile örtülmesi gibi işler idiye de⁴⁴⁷, bir esas kurtulmuş ve bu tâmirât esnâsında Hurşîd Paşa'nın, sonra Hacı İzzet Paşa'nın çektiği oldukları 70 fotoğraftan⁴⁴⁸ elimize geçen bir miktârî sâyesinde bakıye hakkında bir fikir sâhibi olunabilmiştir. Çünkü birkaç sene sonra saray son nefesini verecekti.

13 - 1976-77 Rus Harbi'nde, düşman şehre yaklaşıncâ, 14 Muharrem 1294, 6 Kânûn-ı Sâni 1296 Rûmî (18 Kânûn-ı Sâni 1877)⁴⁴⁹ Cuma günü, Vâlî Nâmık Paşa-zâde Cemîl Paşa ile Edirne Kumandanı Ahmed Eyüb Paşa'nın anlaşamamaları veya gaflet içinde zımnî anlaşmaları, neticesinde, Bâbüs-Saâde civarına yığılan cephânenin patlatılmasına başlanması ile Saray üç gün üç gece infilâklar içinde yanmış, kül olmuş, hemen bugünkü hâle gelmiştir.

⁴⁴⁵ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age.,s. 43

⁴⁴⁶ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age.,s. 45

⁴⁴⁷ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age.,s. 44

⁴⁴⁸ Süheyl Ünver, *Edirne Sarayı'nda Kum Kasrı*, Arkitekt Mec., 11-12, 1930, s. 256, da fotoğraflar için 100 aded diyorsa da Rif'at Osman Bey (s.112) da elde ettiğini 70 olarak tasrih ediyor.

⁴⁴⁹ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age.,s. 47-49, larda sene ve günlerden temâmen yanlış ve üç yerde birbirine muhâlif dizildiğinden tertîb yanlışlarını biz düzelttik.

Gaflete bakmalı ki, gûyâ cephâne, Rusların eline geçmemesi için yakılmış. Kaçırılmaya teşebbüs edilmiyor da, vâli ile kumandanın zımnî bir anlaşması ile koca bir saray berhavâ ediliyor. Etrafa mermî saçan bu yangını kimse söndüremiyor. Rivâyet olunur ki patlamalar 30 km. den duyulmakta imiş ve Edirne'nin bütün camları kırılmış.

14 - Ondan sonra bu harâbede yağma başlıyor. Çini, kurna, madenî aksam dostumuz İngilizlere bahşedilmiş, Terâzî Kasrı'nın enkâzıyla Sanâyi Mektebi yapılmış, Adâlet Kasrı'nın yıkımı Rus konsolosunun ihbârı neticesinde durdurulmuştur. 1301(1883) de kışlalar yapılırken temeller dahî sökülüştür. Bugün temel plânı çıkarmak için yapılacak bir harfiyat da faydasızdır.

15 - İzzet Paşa'nın ikinci vâliliğinde, kalanın tâmiri için istediği müsaade verilmemiştir.⁴⁵⁰

* * *

Pek kısa bir hulâsasını çıkardığımız bu mâlûmat, Fâtih devri inşaatının bu gün bulundukları perişan vaziyetin sebeblerini bize gösterir. Fâtih devrinin sarayı Tavuk Ormanı denilen Tunca adasının batı tarafını kaplardı; nehir sarayın kuzey-batı ucunun çok ilerisinde ikiye ayrılıp kollar doğuya doğru döner; sonra güney-doğuya doğru inip, iki kol arasındaki adayı bir mekik biçimine getirir. Daha aşağıda ikisi birleşip Şihâbüddin Paşa Köprüsü'nün altından geçer. İşte Tavuk Ormanı bu daralan ince uzun dildir. Buraya Has Bahçe denir. Fâtih Devri sarayı binâlarının bu Has Bahçe'ye atladığı bilinmiyor; sâde bir köprü ada ile asıl saray sâhasını bağlar.

Sarayın ilk yapıldığı sıralarda Tunca nehri Şihâbüddin Paşa'nın Saraçhâne Köprüsü'nden aşılır, Bâbüs-Selâm'a gelinirdi. "Bönce Köprüsü" denilen bir ahşap geçit de, sarayın Enderun kısmına uğramadan şehri adaya bağlardı. Sonradan Kanûnî, Murâdiye'nin altındaki Sarı Bayır'dan inen yolun karşısına bir köprü yaptırıp Tavuk Ormanı-Has Bahçe'ye, doğru bir muvâsala temîn etmiştir.

Edirne Sarayı'nın Bâbüs-Saaade'den geçen tûlânî mihreri (uzunlamasına eksen) doğu-batı istikâmetinden 30° kuzey istikâmetine dönüktür. Bütün Fâtih devri binâları bu tûlânî mihrere ya muvâzî (paralel), ya amûd (dik) tutulmuştur; hiç inhiraf (sapma) yoktur. Bu da ekleme ve ilâve olmadıklarını, umûmî bir plâna göre aynı zamanda yapıldıklarını gösterir.

Saray birçok bakımlardan Top Kapı Sarayı'na misâl teşkil etmiştir; fakat daha basit ve daha küçüktür. Suru yoktur; 3.0 mt. civârında sâde bir duvarla çevriliyor. İstanbul'da Bâbü Hümayûn'dan girilip, avluların en büyüğünü teşkil eden, (Birinci Yer) burada mevcut

⁴⁵⁰ Süheyl Ünver, Yeni Mecmû'a 1923, 84. Sayı, s.409

Fatih Devri
Edirne Eserleri

238

değildir; Saraya doğrudan doğruya Bâbüs-Selâm - Orta Kapı'dan geçilir; bu kapı Şihâbüddîn Paşa Köprüsü'nden gelip Bâyezid Câmii istikâmetine giden ana şehir yolunun üstüne düşer. Sarayın güney-batı duvarı bu yola muvâzî ise de ne kadar içeride olduğuna dâir bir işaret kalmamıştır. Sarayın kuzey-doğu cebhesi, nehrin dirseğine doğru, yine müphemdir. Güney-doğusu, nehrin sağ koluyla mahdûd ve dolayısıyla muayyendir. Kuzey-doğu tarafının, nehirden 300 m. kadar içeride olduğu tahmin edilebilirse de, yine de vâzih değildir.

Bu saray tam teşekküllü bir devlet ocağı olduğundan, Fâtih Sultan Mehmed kül hâlinde bütün unsurlarını tamam yapmıştır; bu devri göz önüne sermek için Rif'at Osman Bey'in, tahayyül ve tasavvur kuvvetlerini kullanarak, çizdiği menâzırî (perspektiv) plânı leffediyoruz (koyuyoruz); üzerinde numaralar olduğundan müfredâtı tesbit mümkündür (400. R.).⁴⁵¹

Birinci Avlu'ya - ki İstanbul'un İkinci Avlusu'na tekâbül eder - Rif'at Osman Bey Alay Meydanı nâmını veriyor. Medhâlde (girişte) Kapıcı Başı ve Kapıbaşılar (13. No.) Matbahlar ve onun birer bölümü olan Helvâhane, Şerbethâne, aşçıların koğuşları ve duvarlar boyunca bunları birbirine bağlayan sundurmalar vardır. Bunlardan yalnız Matbah ve Helvahâne harâbesi mevcuttur. İkinci Avlu - İstanbul'un 3. Avlusu - Bâbüs-Saâde, Ak Ağalar Dâiresi, arz Odası, Kum Kasrı (16. No), Cihânnümâ = Kasr-ı Pâdişâhî (17. No), Kum Kasrı Hamamı, avlunun arkaya doğru devâmında, Enderûn-ı Hümâyûn kısmında (19. No) Kılarlı, Seferli, Hazîne Koğuşları, Silâhdar Ağa Dâiresi, Mescid, Hazîne-i Hümâyûn (18. No:) bulunmaktadır. Bunlardan Kum Kasrı'nın takrîbî yeri ve resimleri, arz Odası'nın resimleri mâlûmdur; hamam, Cihânnümâ'nın harâbesi, Bâbüs-Saâde mevcuttur. Diğer kısımların bâzısı naklen bilinmekte, saray teşkilâtının esaslarını teşkil ettiklerinden, bâzılarının mevcudiyeti tahmin edilmektedir.

İkinci avlunun kuzey-batısı tarafını Harem Dâiresi işgâl eder. Burada Valde Sultan Dâiresi, Kızlar Ağası Köşkü, Harem Ağaları Koğuşu ve her hâlde aralıkta pâdişâha mahsus bir Kuşhâne Matbâhı, hamamlar, iç avlular, taşlıklar, Fâtih devrindendir. Müphem kalmaya mahkûm olduğu için teferruâta inmiyoruz.

Enderun Mektebi'nin mevcudiyetini bir yerde görmedik. Saydıklarımızın Top Kapı Sarayı'ndakilerle aynı yerlere yerleştirildiği görülmektedir; fark ölçülerinin daha ufak olmasıdır. Yalnız Cihânnümâ Kasrı'nın naziri (eşi) Top Kapı Sarayı'nda ikmâl edilmeden, tek kat hâlinde kalmıştır. Haremin 1830 Rus istîlâsı zamânında Cihânnümâ kulesinden yapılmış, sıhhatli olduğuna pek şübhe câiz olmayan, bir gravürünü takdim ediyoruz,⁴⁵² Burada harem önünde sundurmalı bir avlu harem dâiresinin çatısız kalmış ve pencerelerinin üstü yıkılmış bir kısmı, iç içe ufak avlular, bir ufak hamam, bir avlu içinde ehemmiyetsiz

⁴⁵¹ Bu koyduğumuz fotoğraf Rif'at Osman Bey'in menâzırının (perspektiv resminin) aslı olup, kitabının neşrinden evvel 1951 de Süheyl Ünver Bey tarafından bize verilmişti; kendisine teşekkür ederiz.

⁴⁵² C. Sayger - A. Desarnod, *Album d'un voyage en Turque, Fait par l'ordre de la Majeste Nicolas I.*, en 1829 et 1830, 4. lev.

Fatih Devri
Edirne Eserleri

239

birkaç binâ ve nehrin ayrıldığı yere kadar devâm eden alçak bir duvar görülmektedir. Her yanından terk edilmişlik manzarası akan bu hazîn tablonun bir köşesinde çatıdan sökülmiş kirişler göze çarpmaktadır; bunlar Rusların söküp yaktıklarından arta kalanlardır. Dikkati çeken bir cihet de haremın kubbeli değil, çatılı olduğudur.

Sarayın duvarlarını yukarıki gravürde gördüğümüz gibi, nehir tarafından da bir fotoğrafla müşâhademizi takviye etmekteyiz. Fotoğrafta ön plânda sundurmalı basit bir kapı, üç köşe payandalarla takviye edilmiş 3-3,5 mt. lik bir duvar görülmektedir. Duvarın kalınlığı karşılıklı ikişer sıra kiremid ve bir kapakla kapatılacak derecededir; yâni takriben 1.0-1,10 mt. dan fazla olamaz. Bundan sonra, Fâtih Köprüsü, Adâlet Kasrı, İftar Köşkü ve geri plânda, en üstte, Murâdiye Câmii ve önündeki Mevlevîhâne görülmektedir.

Son koyduğumuz gravürün yer aldığı albümdeki resimleri, Hacı İzzet Paşa'nın çektiirdiği fotoğrafları ve haklarında mâlûmat mevcut olan kısımları birer birer anlatacağız. Fakat mâlûmat ve resim olmayan yerlerde tafsîlâta girişmek, uğraşıp yanlış zehaplara yol açmak doğru değildir; usullerimizden hâriçtir. Rif'at Osman Bey, resim olmayan yerlerde de ince teferruâtı bile elle tutmuş, gözle görmüş gibi boyuyla, eşkâliyle uzun uzun anlatmıştır. Kim bilir belki haremi kubbeli olarak bile tasavvur etmiştir.

Biz hayâl kapılarını çevirmek, tasavvurlarımızı kendimize saklayıp emîn olmadan nakletmemek zorundayız.

* * *

Sarayın sâhası ne kadardı? Bir kere hududu nerede bitiyordu? Bu sâha alçak duvarlarla mahdûd (çevrili) olduğunu yukarıda tesbît ettiğimiz ve kuzey-batı ucundan ve Şihâbüddîn Paşa Köprüsü hizasından içeride kalan mesafedeki asıl saray ile Tavuk Ormanı - Has Bahçe'den mürekkeptir. Eğer Rif'at Osman Bey'in avlular için gösterdiği sâhaları nazar-ı îtibâre alırsak şu neticeye varırız: Muhterem doktor birinci avluya 215x200 zirâ,yâni 163x152 mt. = 25,080 m² sâha kabul etmiştir.⁴⁵³ Bunu da nereden bulduğı belli değildir. İkinci avlu daha küçüktür; 20.000 m² kabûl ve buna, arkadaki Enderûn, soldaki Harem ve Baltacılar dâireleri için yukarıda iki avlunun yekûnu kadar, yâni 45,000 m² ilâve edersek 90,000 m²'lik bir sâha çıkar. Buna 100 bin metrelik Has Bahçe'yi ilâve edince 190 ve belki 200.000 m²'lik bir sâha bulunur. Bu hesap Rif'at Osman Bey'i tâkip ederek bulunandır; tatmin edici değildir. Hakiki rakamı bulmak için Edirne Belediyesi'nin bir gece için bize bıraktığı muntazam şehir haritaları paftalarından en geniş ihtimâli nazara alarak Tunca nehrinin yüzü de ölçüye girmek üzere kenarı 100 m.'lik poligon adedine göre, sâhayı çıkardık. Tekrar ediyoruz, 100 m.'lik taksîmâtın içine düşen su kısmını da hesâba dâhil ederek 350-355.000 m² bir sâha olduğunu kat'iyetle tesbit ettik. Su kısmı çıkarsa bu

⁴⁵³ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age.,s. 65

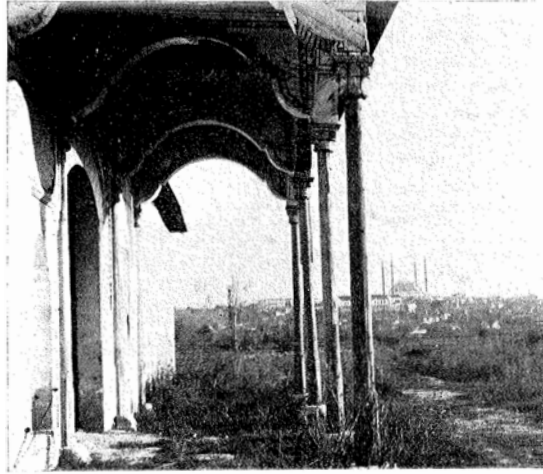

mikdar 30,000 m² kadar azalır. Halbuki Edirne Sarayı'nı yazanlar, her ele alınan mevzû emsâlinden üstün göstermek gibi, bir iddia ile Edirne Sarayı'nı İstanbul'dakinden daha geniş olarak bildirmektedirler.⁴⁵⁴ Bunun hakikate uymadığı âşikârdır. Zirâ İstanbul Sarayı noksansız 700.000 m²'dir. Demek Edirne Sarayı İstanbul kardeşinin yarısı kadardır.

Fâtih devrinin umûmuna şâmil bu izâhattan sonra, resimleri ele geçmiş, şekil ve ölçüsü olsun zamânımıza intikal etmiş veya mevcud olan kısımlarını tafsil etmeye sıra gelmiştir. Şunu da söyleyelim ki bu gün sarayın ortasından geçen sel sedleri bu eserleri ikiye bölmüş, Kapı ve Cihânnümâ Kasrı bir tarafta, Kum Kasrı Hamamı, Matbahlar ve Köprü karşı tarafta kalmıştır. Birinci giriş kapısı olan Bâb-ı Hümâyûn şimdi mevcud değildir; eseri kalmamıştır. Biz sâdece 1920'de çekilmiş bir fotoğrafını takdim edebiliyoruz. Önü ahşâb saçaklı basit bir kapıdır. İstanbul'daki âbidevî kapı ile mukayesesı mümkün değildir.⁴⁵⁵

Bâbü's-Saâde - Ak Ağalar Kapısı

Basit bir kapıdır, Alay Meydanı'na bakan dış yüzü iki merkezli sivri bir tahfif kemeri altındadır. Etrâfı silmeli köfeki çerçevedir. İki ayağı yeni tâmir görmüştür, basık kapı kemeri ve üst aynası şimdi yoktur. Aynada bir kitâbe veya tezyînât da göze çarpıyor. Bu kapının söveleri mermer olmayıp ayakların köfeki taşından çıkarılmıştır. Basık kapı kemerinin özengi taşları, 1952'de mevcuttu. Kanad milinin gireceği yuvalar hâlâ da vardır.

Edirne Sarayı'nda 1920 senesinde Bâb-ı Hümâyûn (Rif'at Osman Bey)

⁴⁵⁴ Süheyl Ünver Bey bir yazısında (*Edirne Sarayı'nda Kum Kasrı*, s.53), "... Edirne Sarayı Topkapı Sarayı'nın daha geniş bir sâhada, bazen on binlerce nüfus barındırabilecek büyüklükte yapılmıştır." Muhterem Doktor tabîi sâhayı ölçmedi. Eğer Kıyık, Hıdırlık gibi tepelerde veya açık kırlarda olan köşklerin en ileri noktalarını hudut gibi alırsa ki, İstanbul Sarayı'nı da Beykoz'daki Ak Baba ve Tokad Kasrı'ndan, Fener Bahçe ve Kâğıdhâne'ye kadar uzatmak icâb ederdi.

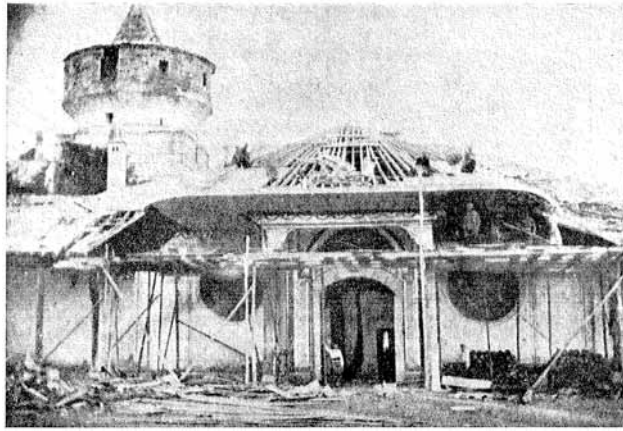
⁴⁵⁵ Bu resmi de Doktor Süheyl Bey'den teşekkürle

Kapının iç yüzünde dâireye yakın basık bir kemer bulunmaktadır. Fâtih zamanına şekil îtibâriyle pek benzemez. XVII. asırdaki bir tâdil eseri olsa gerektir. 1920'de çekilmiş daha eski hâli gösteren bir resim de, kapının önündeki rokoko üslûbunda bir saçak görülür. Bu her hâlde III. Sultan Mustafa zamânı tâmirlerine âit olacaktır. Bu saçak, fotoğrafa nazaran ortada iki direğe müstenid (dayanan) ve 4-4,5 mt. genişliğindedir. İstanbul'daki Ak Ağalar Kapısı'nın sayvanına benzer; ancak o, 12.0 mt.'dir. Bunda da iki tarafta yazı ve yanlarda devâm eden kiremitli bir saçak vardır. Bu resim 1290(1873) tâmiri esnâsında Hacı İzzet Paşa tarafından çekilenlerdendir. Bir de ondan sonra aralıklı çekilmiş bir resim de kapısının arz Odası'na nazaran vaziyetini belirtmektedir. Odanın kapısı tam Bâbüs-Saâde'nin karşısındadır; İstanbul'da olduğu gibi. Bu kapıdan sonra bir avlu ve dolayısıyla bir ikinci kapı olduğu 1225(1810) târihli keşfin 81 a yaprağından anlaşılıyor. Defter burayı 26 x 12 arşın = 20 x 9 mt. gösteriyor. Amma ölçü nereden nereye alınmıştır? Belli değildir.

Edirne Sarayı'nda Bâbü's-Saâde,
bugünkü hâli

Edirne Sarayı'nda Bâbü's-Saâde'nin 1290'larda çekilmiş fotoğrafı
(Târih Kurumu Kütüğü'nden)

Arz Odası

Kapısı Bâbüs-Saâde'nin tam karşısına gelen, İstanbul sarayındakinin mümâsili (benzeri), oda ve müştemilâtdan ibârettir. Odanın tavsîfine (tarif) girmeden evvel, aksâmını (kısımları) bildiren ve ölçüleri hakkında fikir veren 1225(1810) ölçü defterindeki mâlûmatı derc edelim:

Defterde binâ " arz Odası ve Abdest Odası ve etrâfı erba'a tarikleri üzerindeki kurşun sakf..." olarak târif edilmekte, çatının boyu 24 x 31 arşın = 18,20 x 23,50 mt. gösterilmektedir. Bu ölçüde saçak dâhil midir? Değil midir? Anlaşılamıyor. Bundan sonraki kalem bu çatı altındaki tavanların yaldız vesairesinin tecdîdine ve odaların umûmî tâmirine âit olup ölçü olarak, yirmi arşın 6 parmak tul x 13',5 en = 15,34 x 10,23 mt. gösterilmiştir. Bu ölçü nereden nerededir? Üç ayrı tavan olduğuna göre, dıştan dışa mı, içten içe mi? Ara duvarlar sahaya giriyor mu? Bu da sarih değildir.

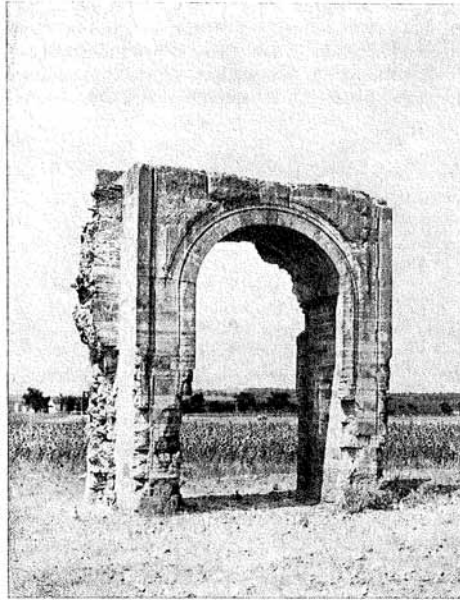

Bundan sonra Taht-ı Hümâyûn'un burma sütunlarında, "devir sütûn" tezhîb ve tâmir ve kalem, zâr çivisi, Rikâb merdiveni, sofa kaplaması, ahşâb neşîmen (sedir) kabara çivisiyle kırmızı çuha kaplaması, helâya çuha kaplaması gibi, teferruâtâ âit 5 kalem vardır.

Sonra dört tarafta ve dehliz yolu üstünde kanat tahtasından şişe tavan (?) inşâsı için 5x87 arşın = 3,8 x 66 mt. fakat, onu tâkiben 35 battal sütûn arasına 1 arşın yükseklikte çıkırıkçıkârî parmaklık 88 arşın uzunluk gösterilmiştir.

Saçak aynı şekilde olup boyu 4 x 106 arşın = 3,03 x 80,0 mt.'dir. Bu saçağın kurşunu ayrıca gösterilmiştir, garip bir ölçü tarzıdır.

Bu ölçü defterinden Arz Odası'nın

Edirne Sarayı'nda Bâbü's-Saâde'nin içden görünüşü (1950)

bir taht salonu, bir helâ ve bir abdest odasından ibâret olduğu, etrâfında 35 büyük meşe direklerle çevrili 3,8 mt. lik bir gezinti yeri ve 3 mt.lik bir saçak bulunduğu, umûmî hatlarıyla anlaşılıyor. Direk boyları bir cihette $58/2=29$, diğer kenardan hesaplanınca $38/2=19$ cm. çıkıyor. Her hâlde 29 cm. daha doğrudur. Direğin tek adedde olması, kapı karşısındaki açıklığının daha geniş tutulup bir direğin hazf (kaldırılması) edilmesinden doğmaktadır. Ucu görülen Arz Odası'nın meydana bakan ufak cephesidir. Her ikisi 1290(1873) târihinde çekilmiştir. Çatı üstünde Taht Odası'nın bacası göze çarpmaktadır. Resmin ortasında görülen destekli açıklık, gezinti yeri ile Bâbüs-Saâde iç kapısı arasındaki gezintidir. Aralıktan

karşı bahçe ve iç kapı da resimde fark ediliyor. Binanın köşelerinde görülen kabartma taş taksîmâtı bir XVIII. asır işidir. Fakat pencereler ve parmaklıkları eski hâllerini muhâfaza etmektedir. Yalnız kemer aynaları delinmiştir. Duvarların kaba yonma taş olduğu Rif'at Osman Bey'in kitabındaki bir fotoğraftan anlaşılmaktadır. O resimde binâ duvarlarının köşesinden yıkılarak çatı ile örtüldüğü görülür. Şimdi hiçbir izi yoktur.

Yüksekliğe gelince, Rif'at Osman Bey, menbâını söylemeden, direklerin 8 arşın = 6,00 mt. olduğunu söylüyor. Her hâlde bir yerde görmüş olacaktır.⁴⁵⁶ Biz tesâdüf etmedik.

Binâ mutlaka Fâtih devrinden olacaktır. Sefirlerin kabul edildiği, hâricî müşâverelerin yapıldığı böyle bir dâirenin Fâtih devrinde mevcut olmaması mümkün değildir. Kapı ve karşısında arz Odası yapıldıktan sonra Cihânnümâ Kasrı meydana daha içeriye çekilmiştir.

Biz kitabda umûmî olarak tuttuğumuz usule tevfikan, bir plân denemesi koymadık. Esâsen tafsîlât ve tezyînâtı gösterilemedikten sonra bir odadan ibâret olan, bu basit binanın plânını koymakta fayda yoktur. Hele Fâtih devrindeki Arz Odası'nı arıyan eserimize lüzumsuzdur. Kaldı ki bir eşi aynı isimle Top Kapı Sarayı'nda mevcuttur⁴⁵⁷; o burada aradıklarımızın eksikliğini tamamlar.

Edirne Sarayı'nda Cihânnümâ Kasrı

Edirne Sarayı'nın, hacım ve yükseklik îtibârıyla en büyük kasrıdır; gösterişli ve tesirlidir. Fakat nisbet ve tenâsübü aynı derecede midir? Yassı çatılarla üç tarafından sarılmış olan kule misâli yüksek burcu, hey'et-i umûmiye ile uyuşmuş, anlaşmış mıdır? Bu bahse yer yer avdet etmek üzere, Arz Odasında yaptığımız gibi, evvelâ 1225(1810) târihli ölçü defterini ele alalım; bu yoldan giderek yer ve oda isimlerini ve ölçülerini göreceğiz.

a) Defterin 81 b yaprağında "... Kurşun pûşîdeli külâh resminde kebîr sakfın kaimen tâmiri..." ve ahşâb vesâirenin değiştirilerek "... tecdîd mertebesinde tâmiri" kalemi vardır. Külâhın 16 diliminin (terek) beheri 2',4"x12' arşın = 1,64x9.10 mt. gösterilmiştir. Tabîî genişlik, müselles (üçgen) olan, dilimin ortasına göre olacaktır. Alttaki yatık eteğin her bir dilimin (terek) 3x4,5 (arşın) = 2,27x3,40 mt. alttaki odanın iç tavanının 8 diliminin 5x2 = 3,79x1,52 m., hâricdeki gezinti yerinin 16 dilim ve 4,5x3, 6=3,40x2,47 mt.'lik 16 dilim olduğu ve bu gezinti yerine

⁴⁵⁶ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age., s. 67

⁴⁵⁷ Bizim Edirne Sarayı'nı yazdığımız 1968 sonlarından bir sene sonra Prof. Sedad Eldem Bey'in Güzel Sanatlar Akademisi neşriyatından, *Köşkler ve Kasırlar*, (târihsiz) kitabı intişâr etti. Kitab pek zengince ve geniş, ferah tutularak basılmış, büyük büyük fotoğraflar konmuştur: az yer tutsun endişesi hiç duyulmamıştır; buna zâten ihtiyâc yoktu. Takdim câzib ve mükemmeldir. Eserin 3-18. s.'larında "Arz Odası" yer almaktadır. Binâyı târif için, başka 2 defterle berâber, 1225 (1810) târihli olan, en mufassal kaydıyla, esas alınmış ve plân denemesi çizilmiştir. Her kasır bir monografi olduğu için, bu mecburiyet duyulmuştur; biz usulümüzün hâle uygun olduğunu bir kere daha müşâhade ettik.

Fatih Devri
Edirne Eserleri

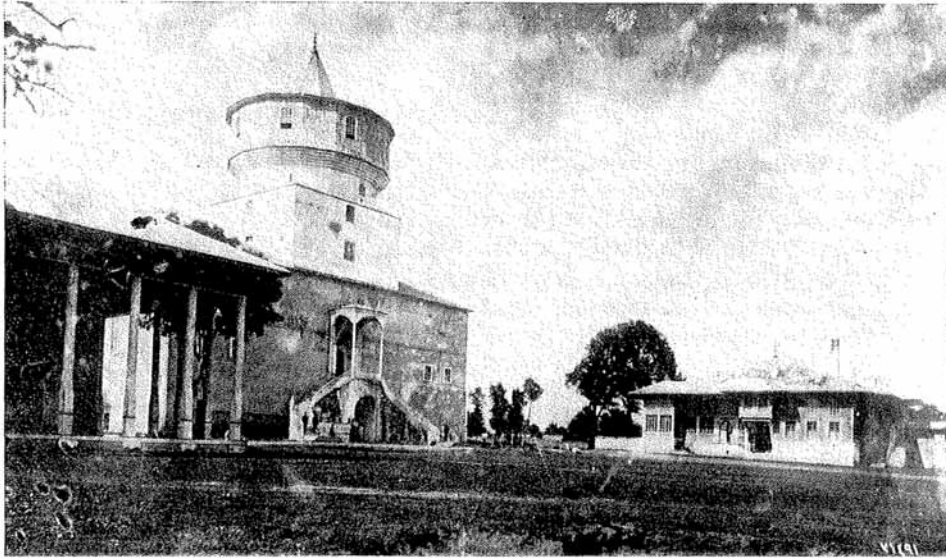
244

Bundan sonra Taht-ı Hümâyûn'un burma sütunlarında, "devir sütûn" tezhib ve tâmir ve kalem, zâr çivisi, Rikâb merdiveni, sofa kaplaması, ahşâb neşîmen (sedir) kabara çivisiyle kırmızı çuha kaplaması, helâya çuha kaplaması gibi, teferruât âit 5 kalem vardır.

Sonra dört tarafta ve dehliz yolu üstünde kanat tahtasından şişe tavan (?) inşâsı için 5x87 arşın = 3,8 x 66 mt. fakat, onu tâkiben 35 battal sütûn arasına 1 arşın yükseklikte çıkırıkçıkârî parmaklık 88 arşın uzunluk gösterilmiştir.

Saçak aynı şekilde olup boyu 4 x 106 arşın = 3,03 x 80,0 mt.'dir. Bu saçağın kurşunu ayrıca gösterilmiştir, garip bir ölçü tarzıdır.

Bu ölçü defterinden Arz Odası'nın 4 kapının açıldığı anlaşılmaktadır. Bir de dört cam duvarın silinmesi vardır ki, "cam duvar" tâbirinden maksat alçı sâbit pencerelerdir. Ölçüleri 1,5x1,5 = 1.13x1.13 mt.'dir.

Edirne Sarayı'nda 'Arz Odası, Cihânnümâ Kasrı, Kum Kasrı ve Kapı, (1290'lardaki resmi. Târîh Kurumu'ndan)

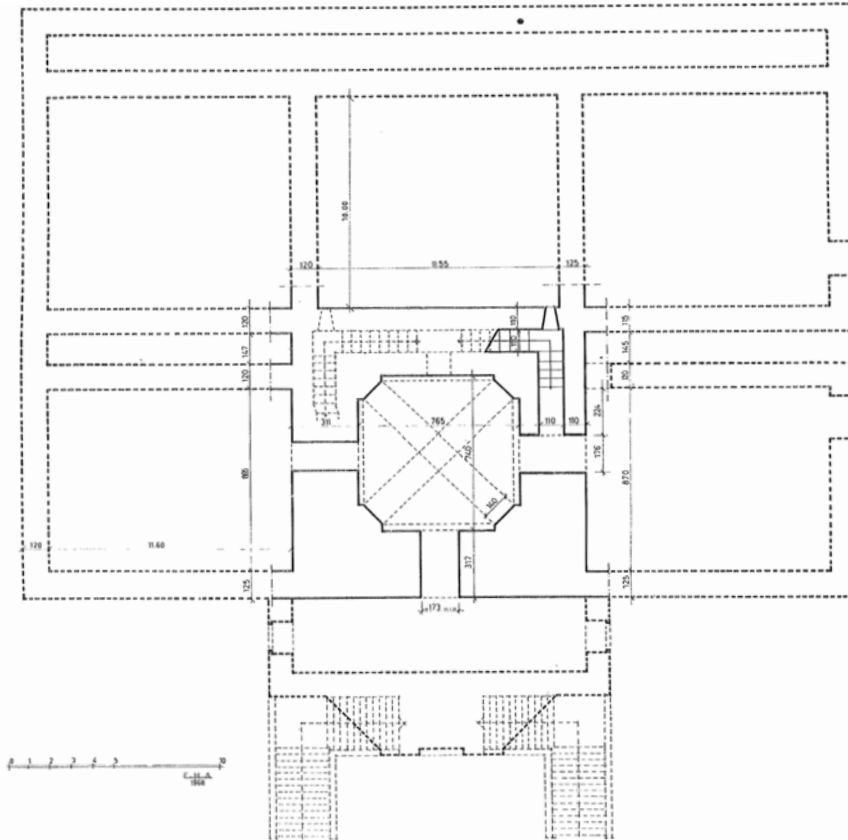
b) 82 a da bu gezinti duvarlarının iç ve dışına sıva vurulup elvan boya tecdid edildiği ve boyunun devren $6 \times 36 = 4,54 \times 27,40$ mt. olduğunu ve 32 sütûn arasında $2 \times 4 = 1,52 \times 3,03$ mt. ölçüsünde kafesler bulunduğu, gezinti yerinin 25 arşın murabbâ = $14,3$ mt.² rıhtımlı mermer döşemesinin tâmir edildiği görülmektedir. Bu ölçü yalnız bozuk yerlerin ölçüsüdür; tamâmı 100 mt.²'yi geçer. Bir de sütunlar arasında, kafeslerin iç tarafına, $2 \times 2 = 1,52 \times 1,52$ mt. برده = kapak inşâsı vardır; her hâlde rûzgârdan muhâfaza için olacaktır.

Bu 32 sütunun tâmiri düşünülüp ölçüleri verildiği hâlde, bundan 20 sene sonra, 1830'da, yapılmış Sayger-Desarnod gravüründe sütun yoktur; yerinde belki taş, belki sıvalı duvar bulunmaktadır. Daha sonra da böyledir. Bu da gösteriyor ki bu mufassal ve vâsî (detaylı ve pek geniş) 1225(1810) keşfi tatbik sahasına konmamış veya konmasına imkân bulunamamıştır.

Aynı sahifede, meşe merdiven sahanlık inşâsı bendinden, merdivenin gezinti yerine çıktığı anlaşılıyor. Yine, tâ Has Oda katına kadar inen, tonozlu bir merdiven yuvasının, 100 = 75,8 mt. boy ve devren 7,5 = 5,70 ölçüsünde badanası hesâbından tûlû (uzunluğu) anlaşılıyor.

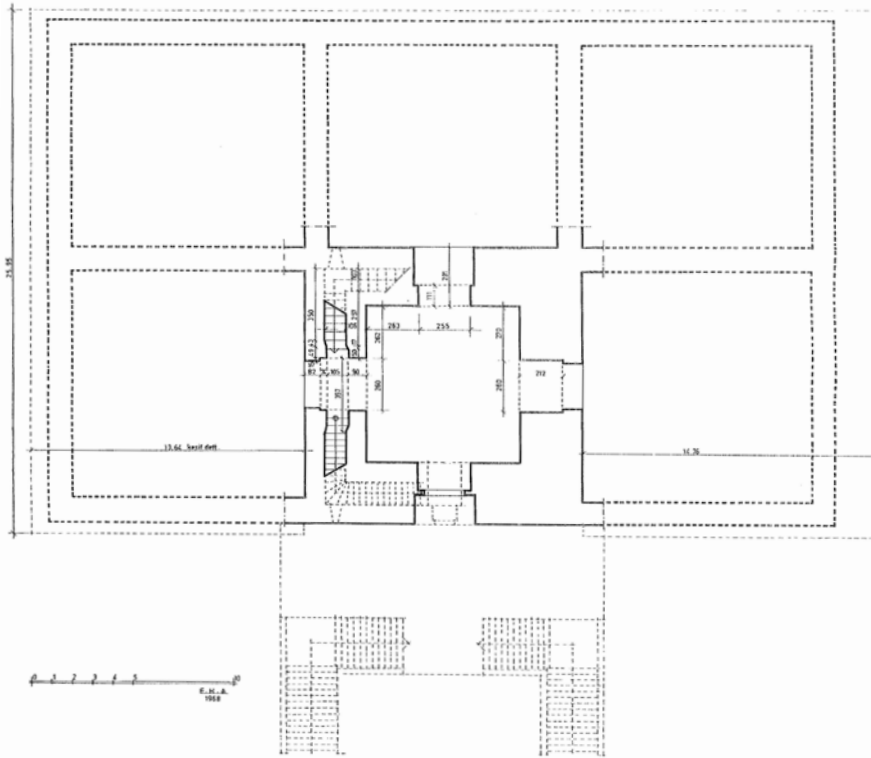
Cihânnümâ tahtında pencere ve kapısının tâmiri bendinden, Yediler Odası veya Evliyâ Odası denilen bir yer olduğu anlaşılmaktadır.

Edirne Sarayı'nda Cihânnümâ Kasrı zemin katı plân: (Kalın çizgiler mevcûd kısımlardır)

Vaziyeti tavzih (iyice izah) için şu istitrâdı (geriye dönük) yapmak lâzımdır: Bulgarların tahrîb ettikleri evle berâber mahvolan Âşık Ali risâlesi'nde kulenin katlarının şöyle târif olduğunu Rif'at Osman Bey yazmaktadır: 1 - Birinci kat kubbeli zemîn katı, 2 - Teşrîfat kapısının açıldığı mermer döşeli Dîvânhâne, 3 - Kezâ bir dîvânhâne, 4 - Ceb(e)hâne (silâh mânâsına değil, mühim ve zâtî eşyâ), 5 - Tuğ ve sancak odası, 6 - Evliyâ Odası, 7 - Cihânnümâ Kasrı.⁴⁵⁸ Bu tâbirler XVIII. asır sonlarına âittir. Kezâlik bu katlar ve odalar, devir devir başka isimler almıştır. Meselâ inşâdan üç çeyrek asır sonra, Emânât-ı Mukaddese îcâbında buraya getirildikçe, birinci kattaki bâzı odalar Sancak-ı Şerîf ve Emânât-ı Mukaddese ismini almıştır. Evliyâ Odası'na da, işte Yediler Odası denivermiştir.

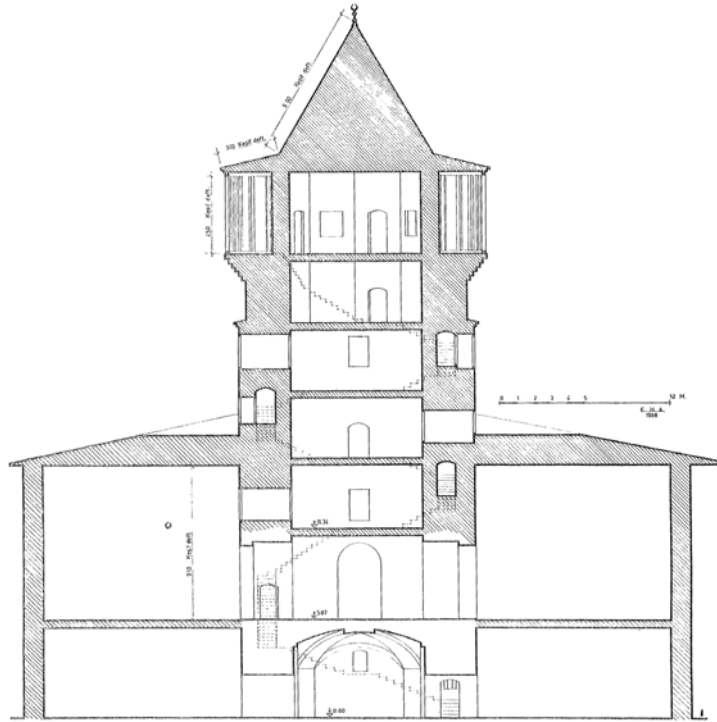
Edirne Sarayı'nda Cihânnümâ Kasrı birinci kat plânı (Kalın çizgiler mevcûd olanlardır)

Yine aynı sahifede "*Cihânnümâ tahtında*" Yediler Odası tavanında boya ve sıva tâmiri 8 terak = dilim yaprak $2 \times 5 = 1,52 \times 3,79$ mt. ölçülerinde gösterilmiştir. 1.52 (mt.) müsellesin (üçgenin) vasatı (ortalama) genişliğidir; ölçü de mahalline uyar.

⁴⁵⁸ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age.,s. 73-74, hâşîye

Buradan sonraki katlarda tâmir gösterilmemiş, birden "*Cihânnümâ vasatında*" Dâire-i Hümâyûn'un üç tarafı üzerindeki "*battal*" çatının "*atıkıyla mahlût*" olarak tâmiri için bir kola 19',0x34',,6" = 14,77x25,95 mt. diğer kola 18x34, 6 = 13,64x25,95 mt. ölçüsü verilmiştir. Bunlar medhâlin sağ ve solundaki çatılı büyük mahallerdir; ikisinin arzi arasında 1,13 mt. farkın nereden geldiğini gösterecek bir vesika veya fotoğraf ele geçmedi. Tahsin Öz Bey'in Târîh Kurumu nâmına yaptığı hafriyât neticesinde çizilen plânlarda bu iki taraf

Edirne Sarayı'nda Cihânnümâ Kasrı makta'ı (restitüsyon)

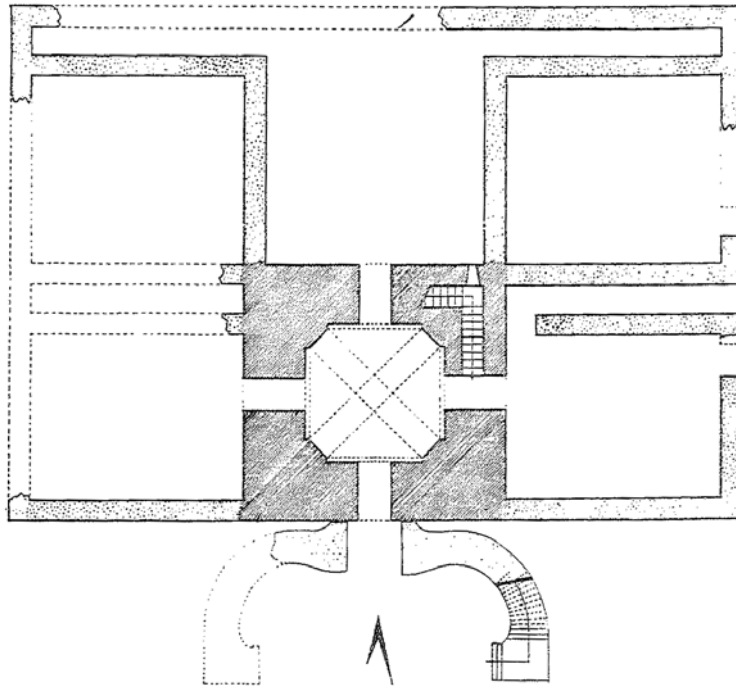
müsâvîdir. Ve cebheleri ne 13,64 mt. ne de 14,77 mt.dir; ufacık resmin mukâyesesine göre 12,85 mt. dir.⁴⁵⁹ Fakat bütün ölçü mukâyesesinde çatı ölçüsünde ahşap veya taş veya kirpi bir saçağın olduğunu da hesâbâ katmak lâzımdır. Belki de bir tarafın saçağı daha genişti de 1,13 mt. fark oldu ve Tahsin Bey ölçüsüyle olan mukayesede saçak bir fazlalık hâsıl etti. Derinlik olan 25,95 mt. hafriyât plânının ölçüsüne iki kenardan saçak ilâve edince mutâbık gelmekte, yalnız arka ince dehlizin üzeri bu ölçüden açıkta kalmaktadır. Bu da bu dehlizin birinci kata kadar yükselmediğini gösterir. Zâten orta dehlizin de yukarıya çıkmadığını ileride göreceğiz.

⁴⁵⁹ Gökbilgin, *Armağan kitabı*, agm., s.217-222 , 22 resim, 2 plân

Bundan sonraki madde şaşırtıcıdır; gravürler ve bir asır evvelki fotoğraflar Cihânnümâ'nın bir hayâletini gözümüzde teressüm (göz önüne-resim) ettirir; yan cenahlar bir ufak kornişle biter. Halbuki bu keşif defterinin aynı sahifesinde, bu dâirenin ve bu çatının biri önünde 8' = 6,06 mt. eninde bir saçak tâmiri görünce bu da nereden çıktı? Suâlî akla geliyor. Boyu 81',5 = 61,50 mt. dir; az farkla üç tarafın ölçüsü demektir. Keşifte bu sol taraftadır; seferli koğuşuna bakan cihatte saçak 8'x48' = 6,06x36,40 mt.dir. Bunun nerede başlayıp nerede bittiği anlaşılamadı; bu saçığın münhedim (yıkılmış) iki sütununun ihyâsı da keşifte geçer; o da müphemdir.

Her iki saçak bizi birinci mertebede alâkadar etmez. Biz Fâtih devrindeki kasrı arıyoruz; birçok ilâveler gibi, bu da bir eklemidir; Fâtih devrinden olduğuna dâir bir delil de yoktur. Fakat son kat olan asıl Cihânnümâ'daki değişiklik böyle değildir; direkleri kaldırıp, etrâfı duvarla sararak yapılan değiştirme kulenin ve bütün binanın en güzel ve göz alıcı yerini, en basit ve kolay, ucuz bir tarz-ı hâlâle giderek, etrâfını sanki bir perde ile örtmekden ibârettir. Güzel şekil ise, güzel zamânın işidir.

Y. MİMAR TIRAZET YÜCEL

Plân — I

Edirne Sarayı'nda Cihânnümâ Kasrı hafriyât araştırması plânı (Tahsin Öz Bey'in makalesinden)

c - 82 b. de, bu çatıların 2600 tahta kurşunu, müteâkıb kalemde de "*Cihânnümâ vasatında*" Dîvan mahalline meşe kirişli, kanatlık tahta kaplı, boyalı tavan inşâsı için $13,5 \times 24 = 10,23 \times 18,20$ mt. ve iki def'a $13,5 \times 13,5 = 10,23 \times 10,23$ mt. boy gösterilmiştir. Bu üç dîvan mahallî plânda hangileridir? Katiyetle tesbit edilemiyor.

Müteâkıb kalemlerde "bu mahalde" tâbiriyle $12 = 9,10$ mt. yüksekliğinden devren $1,5 = 1,13$ m., ya'ni 28×28 cm. murabba (kare) veya 36 cm. çapında yuvarlak, 28 aded battal yağhâne direği dizili olduğu okunmaktadır; bundan yüksekliği çıkmaktadır. Bu (mahal) ler kule çekirdeğinin etrafındaki yerlerden üçüdür. Bu ahşâb sütunların neye dizildiğini tasavvur etmek güçtür; bunlar nereye sığdırılmıştır? Bir kalem sonra, bu sütunlar arasına, $56 = 42,5$ mt. boyunda, $2 = 1,52$ m. yükseklikde, bir tarafı bağdâdî bir tarafı tahta kaplı cidâr yapılması derpiş edildiğine göre bu sütunlar takriben $1,5$ mt. ara ile konmuş demektir; amma nereye olduğu belli değildir; bir ihtimâl olarak, aşağıdan çıkması muhtemel olan, ince dehliz içindeki merdivenin birinci katda cidârını teşkil ediyor denebilir. Bu $1,5$ mt.'lik yerin üstünde "*kitâbe mahallerinin*" vazifesini anlamak kâbil değildir. Ayrıca bu Dîvan mahallerinde yarım arşın irtifâında $116 = 88$ mt. boyunda "*Neşîmen*" yeri vardır; dîvan âzâsının oturmasına mahsus olsa gerektir. $10,23 \times 18,20$ mt.lik yere ahşap üstüne taş döşeme yapıldığı görülüyor. Dîvan yolu üstünde $6 \times 6 = 4,5 \times 4,5$ mt. aynı sahifede Dîvan mahallinin duvarlarına $6 \times 46,5 = 4,55 \times 35,15$ mt. sıva ve $4 = 3,03$ mt. mermer zar yâni lâmbiri tâmiri iki kalemde belirtilmiştir. Dîvan mahallinde bir havuz ve etrafında tâmire muhtaç 3 ve yeniden yapılacak 3 ki, toplam 6 kapı olduğu görülüyor. Yine bu mahalde tekrar $1 \times 10 = 0,758 \times 7,58$ mt.'lik bir havuz ve ortasında kovan sütûnu vardır.

Edirne Sarayı'nda Cihânnümâ Kasrı (Sayger - Desarnod Albümünde (1830)'daki gravürü)

Fatih Devri
Edirne Eserleri

250

Aynı sahifede dışı bâdemî astarlı (?) içi zilbahar yüzölçümlü camlı duvar, 4 çift ve 2,5x1,5 = 1,89x1,13 mt. boyunda imiş.

d) 83 a da yine bu mahalde mevcut şişe tavanın 88 arşın murabba = 50 m² boyası gösterilmiştir.

"Diğer Divan mahalli" tâbiri ile battal kirişleri mevcut 14, 4x14, 18 = 10,78x11,19 mt. boyunda bağdâdî üstüne sıvalı "sıvacı kârî" boyalı tavan ve 8x9,5 = 6,05x7,20 mt. ölçüsünde şişe tavan gösterilmiştir. Bundan dîvan mahallerinin müteaddid göz olduğu mânâsı çıkmaktadır.

Aynı yerde yukarıki evsâfta 1,5x3 = 1,13x2,27 mt.'lik çift yüzölçümlü cam duvar, dolab tâmiri ve duvarlara 6x42 = 4,54x32,0 mt. ve 7x25,5 = 5,20x19,3 mt. sıva ve 8x10,5 = 6,05x7,96 mt. boyunda döşeme, 7 çerçeve tâmiri, iki kahve odası üzerine 11, 6x14 = 8,44x10,60 mt. bağdâdî tavan, belirtilmeyen iki yerde devren 10x50 = 7,58x37,54 mt. sıva, 11 arşın boyunda 2 adet musandıra, 6 pencerenin tâmiri, tekrar 5 çift cam duvar, tarik üzerinde 2 yerde 2x13,18 = 1,52x9,53 mt. boyunda şişe tavan (?), aynı yerde 2 kere 7x32 = 5,30x24,15 ölçüsünde sıva ve 4 adet pencere tâmiri gösterilmiştir. Tarik denilen yer Dîvan yerinin altındaki dehlizler olacaktır. Kahve ocağının yeri de bodrumda bir yerdir. Fakat, tam şu mahâldir demek mümkün değildir.

Fâtih devri Cihânnümâsı'nı plân üzerine dökmek için bu ölçü cedvelinden alınacak mâlûmat bundan ibârettir.

* * *

Edirne Sarayı'ndan bahseden ve yukarıda defalarla zikrolunan Rif'at Osman Bey'in Edirne Rehnümâsı, Osman Nûri Peremeci Bey'in Edirne Târihlerinde fazla bir mâlûmat yoktur. Rif'at Osman Bey'in Edirne Sarayı kitabında kendi çizdiği makta (kesit) hakikate pek fazla uymamaktadır. Meselâ en bâriz olduğu için yazıyoruz; maktada orta çekirdeğin yan ve arka tarafına gelen divân hânelerinin yüksekliğini ikiye bölmüş, iki kat gibi göstermiştir. Halbuki bunlar zemin katın üstünde tek kattır ve kule kısmının iki katına karşındır.

Saray hademesine mahsus hamamın da ekleme olduğu muhakkaktır; onu da nazar-ı dikkate almayacağız. Kezâlik birinci kat plânında, kuzeye düşen ikinci dehlizin olmadığını yukarıda söylemiştik; ondan sonra 3, 6, 7 numaralarla gösterilen dâireler de eski fotoğraflarda yoktur. Zâten dehliz bile olmayınca onlar da olamaz. Süheyl Ünver'in Cihânnümâ risâlesi mevzûu etraflı şerh etmiştir.⁴⁶⁰

⁴⁶⁰ Dr. Süheyl Ünver, *Cihânnümâ Kasrı*, İ. F. C. Neşriyatı, İstanbul 1953.

Bir de bundan evvel bahsettiğimiz, Tahsin Öz Bey'in makalesinde, orta kısım alt kat duvar kalınlığı 3,4 m. yazılıdır; aslında 3,11 mt.dir⁴⁶¹. Aynı sahifeden zemînin ufak kıt'ada 6 köşe tuğla olduğu ve kazılıp bulunan duvarların 1,50-1,70 mt. kadar yükseklikte olduğu anlaşılıyor, de ise yan duvarların 1,20 mt. gibi, diğerlerinde çok ince olmasına bakarak, kule cenahlarının sonradan yapıldığı hükmüne varıldığı müşâhade olunmaktadır. Halbuki bu duvarlar kule ile berâber, kesme taşlar yüzde devâm ettirilerek işlenmiştir. İnşâatın sarâhati böyle bir peşin hükümden evvel gelir. Duvar kuleye nazaran incedir amma hem üstünde tek kat taşır; hem kubbeli değildir; hem de kuledeki kalınlık, merdiven geçirilmek için öyle tutulmuştur. Kubbeli koca câmilerde bile duvar daha fazla değildir. Mamâfih, bu hafriyât plânı bize pek sarîh ve müsbet iç tertîbatı gösterdiğinden resmini naklediyoruz. Biz cebheye amûd (dik) ölçüleri kendimiz alabildik. Oraları asker zaptettiğinden yan cenahları doldurmuşlar, en uç kenarlar kapanmış. Bunları pek ufak olan hafriyât plânının mikyâsından, ölçülebildiği kadar ölçtük.

* * *

Edirne Sarayı'nda Cihânnümâ Kasrı 1285 (1868)'lerde tamîrâta başlamadan evvelki hâli

Şimdi hafriyâtta çıkan ve askerî idâre tarafından tekrar kapatılıp görünmeyen cenah duvarları bakiyesinden başka, ayakta kalan, yalnız kule kısmının zemin katı duvarları ve tonozu ve birinci katın kuzey-batı ve güney-batı cebhelerinde bir takım duvar parçalarıdır.

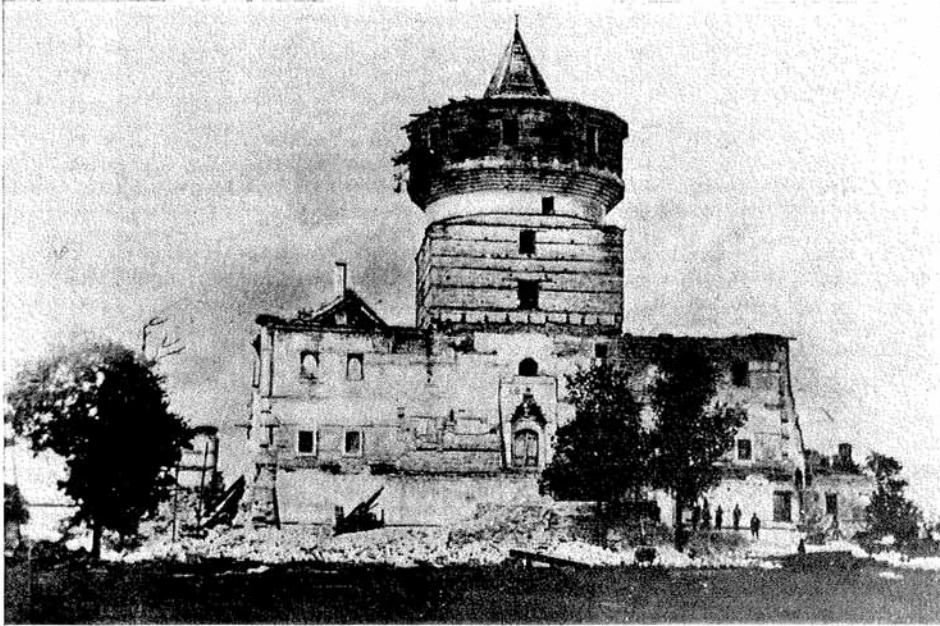
⁴⁶¹ Tahsin Öz, *Topkapı Sarayı'nda Fâtih Sultan Mehmed'e Aid Eserler*. Ank. 1953, s.219-220

Fatih Devri
Edirne Eserleri

252

Bu kule duvarları köşelerinde yıkılan yan ve arka duvarların izleri görülür. Bu bakıyelerin mânâsı hakkında bir hükme varmak üzere, kasrın eski resimlerini sıralamak lâzımdır. Yıkılmasından 1,5 asır evvel, 1829-1830 senesinde Sayger-Desarnod taraflarından yapılan gravür en eskidir. Sonra yapılanlar, binâları aynen alıp, bu gravürde bulunan öndeki süvârieleri azaltıp çoğaltmakla meydana getirilmiş kopyalardır; binâenaleyh nazar-ı dikkate alınmaları lüzumsuzdur. Asıl gravür oldukça dikkatli yapılmış, bilhassa Cihânnümâ ve Kum Kasrı doğruca çizilmiştir; sâde son kat biraz basıktır. Bu târîhten 45 sene sonra çekilen fotoğraflardan, en büyük farkı, fotoğrafta boydan boya görülen geniş taraça yerine, merdivenlerin sağ ve solunda, daha ufak iki çıkıntı binâ bulunmasıdır. Bunlar da birinci kat döşemesini geçmekte, dolayısıyla kulenin yanlarındaki asıl cenahların alt sıra pencerelerini kapatmaktadır. Gravürde ayrıca şark-ı şimâlî ve garb-ı cenûbî (kuzey-doğu ve güney-batı) cephelerinde, yâni yan taraflarda, öndekilerden daha yüksek iki dâire vardır; fakat onlar da esas cenahların (kanat-yan) çatısından aşağıdadır. Bu gravürün kıymet derecesinin tahkîki için doğru veya yanlış cihetlerini ararsak görürüz ki, Kum Kasrı gâyet doğru çizilmiştir; buna mukâbil arz Odasının küçük cephesinde iki pencere yerine üç, ölçü defterinden dokuz olduğu bilinen, gezinti yeri direk adeti beş gösterilmiş, arz Odası çatısıyla

Edirne Sarayı'nda Cihânnümâ Kasrı tamîrâtâ başlandığı sıradaki hâli

Bâbüs-Saâde'nin arası açık işâret olunmuştur; aradan ağaçlar göze çarpmaktadır. Demek bu Arz Odasında bir hatâ işlenmiştir; zâten gravürün nazar noktası (bakış noktası) Cihânnümâ ile Kum Kasrı'nın ortasına doğrudur; esas onlardır. Arz Odası ikinci derecede düşmektedir.

Gravür Cihânnümâ'da bir yanlış yapmış mıdır? Önde ve yanlardaki bu dört dâire hakîkatte var mı idi? Kum Kasrının plân ve cephelerini sıhhatle çizen mimârların bu kadar büyük hatâ işlemesine ihtimâl verilemez. Kaldı ki, Rif'at Osman Bey'in 1910-1912 senelerinde, İkinci Ordu inşaat kalfası Avedis Benliyan Efendi'nin elinde görüp kopyasını aldığı plânlar da böyle bir vaziyet göstermektedir.⁴⁶² Rif'at Osman Bey, bu plânların 1217 (1802) keşfine âit olduğunu yazıyor. Bunlar rölöve midir? Yoksa bu dört dâire ile arkaya yapılması tasavvur edilen kısımlar için hazırlanmış bir plân mıdır? Cihânnümâda böyle ilâveler zaman zaman yapılmış. Nitekim gravürün târihi olan 1829 ile 1868 arasında dört eklemeye binâ yıkılıp yerine boydan boya bir taraça eklenmiştir. Belki 1802 de de tasavvur edilen bu ilâveler yapılmış ve 28-29 sene sonraki gravüre de geçmiştir; bu en kuvvetli bir ihtimâldir.

Görülüyor ki vesikalar müphemdir; 1225 (1810) keşfi tatbik edilmemiştir, plân krokilerinin ne için yapıldığı belli değildir. Bütün yazılı ve çizili vesikalara hiç değilse bir yarım şüphe ile bakmak lâzımdır. Fakat hiçbir yerde örneği bulunamıyan bu binâ, arz Odasından daha

Edirne Sarayı'nda Cihânnümâ Kasrı ön cebhe (1968)

⁴⁶² Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age.,s.113

başka kıymet taşır; her şeye rağmen bunun üstünde durup bir restitüsyonunu yapacağız. Târîhini bilmemekle berâber, muhakkak olan bir şey varsa ön ve yan cephelerdeki dört dâirenin eklemeye olduğudur. Çünkü birçok pencereler bu yüzden kapanmaktadır. Nitekim bunlar da hazfedilmiş (kaldırılmış), 1830-1866 arasında boydan boya bir taraça yapılmıştır. Beden duvarları inşaâtıyla, taraçanın kiler arasında bulunan büyük fark da bu ciheti te'kîd ediyor. Kezâlik bu taraçanın 37.0 mt. boyunda, içi bölmesiz olduğu, dış duvarı yıkılınca ortaya çıkan, esas binaya muttasıl duvarda hiçbir arzânî bölme izi bulunmamasından ve bütün duvarların sıvalı olmasından anlaşılıyor. Yalnız iki uçda iz vardır ki o da tabîidir.

Bunlar eklemeye olunca taraçaların genişliği vesâir evsâfını aramak lüzumsuzdur, Fâtih devri restitüsyonuna girmeleri vârid değildir.

Rif'at Osman Bey'in 1217 (1802) keşfine âit olduğunu tahmin ettiği bu krokilerde, ön ve yanlardaki eklemeye dört daireden başka, arkaya odacıklar ilâvesi ve dehlizlerin yukarıda devâm eder gösterilmesi gibi divân hâneleri bölen, şimdi görünen izlere uymayan esastan imkânsız vaziyetler de vardır; yine o plânda büyük hârici merdiven, önceki iki ilâve dâirenin arasına sıkışmıştır; merdivene geçiş âdetâ binâlara sürtünerek kâbil olacaktır; basamak adedi lüzumunun üçte biri kadardır. Böyle bir tutum asâletli, ferah ve sâde mimârî zihniyetine bütünüyle zıddır.

Bizce, ister önde sağ ve solda iki oda ve yanlarda ilâveler olsun, ister uzun bir taraça bulunsun, esâsen yayvan olan binâyı bütün bütün yassılaştırmaktan başka bir netîce vermez; binâ adetâ boğulur. Zâten bunların hepsinin muhdes olduğunu da gördük, fakat merdiven ve sahanlığı nasıldı? Burada mimârî vecibeleri ve akl-ı selîmi kullanıp en az ağırlık verenî aramaktan başka çıkar yol yoktur; cenah ve arkalar ortasında boğulan kuleyi kurtaracak, onu meydana çıkaracak bir unsur lâzımdır; zîra bu binâda kule esas unsurdur. Bizce kule genişliğinde orta arzda bir sahanlık ve takriben 6,0 mt. irtifândaki esâs kapı eşîğine çıkacak bir merdiven hem vazife görür hem kuleye bir kâide teşkîl eder; biz de böyle çizdik, onsuz plân yapmak kâbil olmadığı için merdiven çizilmiştir, yoksa şeklinin hiçbir iddiâ taşımadığını, başka şekillerde de olabileceğini söylemeğe hâcet yoktur. Bu tarzın devrine ve binaya en uygun düşdüğü kanâatindeyiz.

Binâyı dört taraftan ilâvelerden böylece temizledikten sonra, esas bünyesinin araştırması artık yapılabilir; senelerindeki vaziyetleri gösteren iki fotoğraftan sonuncusu Rif'at Osman Bey tarafından çekilmiştir; aralarındaki fark Cihânnümâ ikinci kat pencere kemerinin yıkılmış olmasından ibârettir. Bunlarda dehliz bölmelerinden köşeye gelen birisinin ikinci kat seviyesine kadar çıktığı hâlde diğerinin zemîn kat seviyesinde kaldığı görülmektedir. Nihâyetdeki dehlizin bir duvarının yukarıya çıkmadığını keşfin yaprağında müşâhade etmiştik. Bu fotoğraflar da aksini göstermiyor. Biz asıl binâ için bu gördüğümüzden fazlasını çizmek salâhiyetine mâlik değiliz. Esâsen hafriyât plânı da bu şekle mutâbıkdır.

Bu dehlizlerden bir merdiven çıkıyor muydu? Rif'at Osman Bey'in bahsettiği eski krokilerde

merdiven konmuştur; hem de, bol düz yer varken bir dirsek ihdâs etmek acâyibliğini irtikâb ederek.

Edirne Sarayı'nda Cihânnümâ Kasrı (2013)

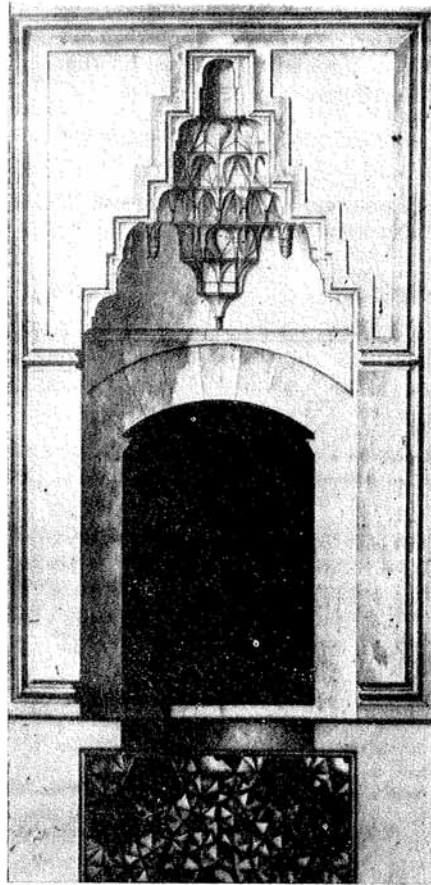
Merdiven var ise bile, başlayıp bittiği istikametler mâlûm olmayınca, çizmekten vazgeçtik. Sağdan sola veya soldan sağa olsun, üst katda bir sahanlık, keşfin yaprağını şerhederken yazdığımız gibi, direklerle aralarında bölmelerle kapatılmış olabilir. şark-ı şimâlî (doğu-kuzey) şimâl-i garbî (kuzey batı), cenûb-ı garbî (güney batı) cephelerini gösterir. Bunların hepsi de kulenin iki ucundan tâ ikinci kata kadar duvarların devâm ettiğini gösterir. Önde ise, cebheye amud dik) duvar yoktur.

Neticede yukarıdaki odalar, zemin kattakilerden, bir dehliz genişliği ve duvar kalınlığı kadar geniştir ve bulunan ölçüler defterin boyuna, az farkla, uygundur. Biz orta kısma bitişik olan boyu hep yerinde ölçebildik. Fakat asker idâresi, resimlerde görüldüğü gibi, yapılan haftiyâtı doldurduğundan, kuleye amud istikâmetleri mesâhaya (alan) imkân yoktu. Bunları Tahsin Bey plânının üzerinden aldık. O plânda şark-ı şimâlî (doğu-kuzey) tarafında üç kapı gösterilmiştir; mukâbil tarafta tam hafriyât yapılmayıp sâde dış duvarlarının etrâfı açıldığından⁴⁶³ mesâî eksik kalmış, kapı bulunmamıştır. Esâsen dış duvarlar yıkılmış

⁴⁶³ Tahsin Öz, agm., s.220

gösterildiğine nazaran, yalnız iç kapı veya kapılar mevzu-ı bahisdir. Bizim hafriyât plânından farklı olarak yaptığımız, yalnız şimâl-i garbî (kuzey-batı) cihetinde, kule genişliğindeki dîvânânenin duvarsız gösterilen cephesine bir duvar koymamızdır; döşeme kirişleri o duvara saplanır şekilde olduğundan, orası bu bakımdan da duvarsız olamaz. Edirne Sarayında temeller dahî kazılıp taşlar atıldığından bu da sökülmiş olabilir. Vâkıâ köşelerde iz gösterilmemiştir amma orasını duvarsız bırakmak kâbil olamayacağından öylece çizdik. Biraz evvel söylediğimiz gibi dehlizdeki merdivenleri de göstermedik; zirâ nereden başlayıp nereye çıktığı belli değildir. Üst kata çıkışta bir sahanlık genişliği kadar davlumbaz yapılmış olması lâzımdır; keşif defterinin bahsi geçen direkli ve aralarındaki tahta kaplamalı bölme ile bütün dehliz boyunca hafif bir cıdarla ayrılmış olması mümkündür. Bu ciheti bir daha tekrar etmemiz, plânın hazırlanması esaslarını iyice îzâh kasındandır.

Edirne Sarayı'nda Cihânnümâ Kasrı esas kapı (Sayger-Desarnod)

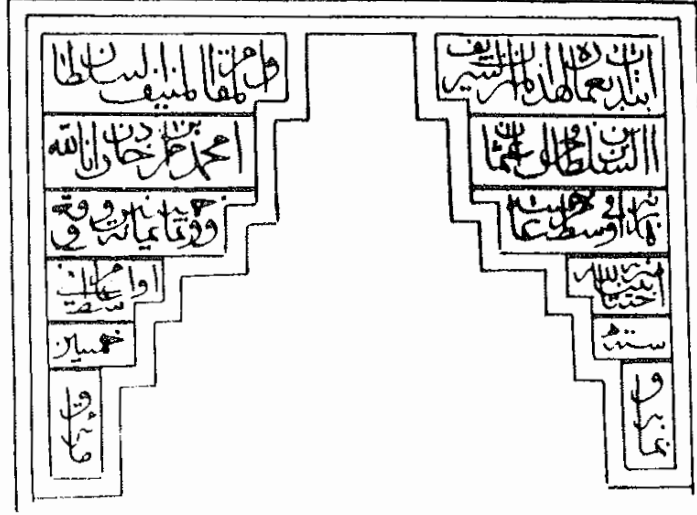
Kule kısmına gelince: Ölçülebilen bütün boy plânda gösterilmiştir. Zemîn katından başlayıp duvar içinden çıkan merdiven, evvelâ şimâl-i garbî cephesindeki büyük açıklığın ortasında bir sahanlıktan sonra garb-ı cenûbî cephesindeki büyük açıklıkta ve hafif bir kırılma ile, ikinci bir sahanlık teşkil etmekte ve ikinci kata olan merdiven başlamaktadır. Bundan sonra cebbhede, kapının üstünden geçtiği sarîh olarak anlaşıldığından, oraya kadar merdiveni çizdik. Esâsen bu merdivenin ziyâmazgalı bellidir; şimdi duvarın o kısmı münhedimdir. Kapı üstünden sonra yukarıya çıkan merdiven kolunun ufak penceresi çatılı kısmın en yukarısında görülüyor. Eğer kulenin ikinci kat döşemesi dîvânhânelerin üst seviyesinde ise, kulenin oraya kadar irtifâhını da bulmuş oluruz. Bundan sonraki 3., 4., 5. katların irtifâhı meçhuldür. Biz fotoğraftaki ölçülerle nisbet kurarak, döşemesiyle berâber iki katı 3.70-3.75 mt., beşinci katı 4.50 mt. bulduk. Cihânnümâ katının ise 4.55 mt. olduğu mâlûmdur, ki bu fotoğrafa da uyuyor. Üst kata çıkan merdivenlerin murabba (kare) odaların bir yarım çevresi mesâfede döneceği, zemîn katı ve birinci kattakiler misâlinden belli olmaktadır; çıplak bırakmamak için merdivenleri böylece işaret ettik; sekiz köşe olan beşinci katta da buna uyduk. Pencere fotoğraflara ve sekiz köşenin icâblarına göredir. Son katın restitüsyonu, ölçü cetvelindeki etafî mâlûmata nazarandır, kule katlarının tek tek plânını yapmak lüzumu hiç yoktur.

İnşâât kulede ve yan ve arkalarda hep kesme taşla yapılmıştır. Kalıntıları görülen yan ve arka duvarların yüzü de yonma taşdır. Birinci kata kadar, daha ziyâde eski yapılardan getirilen taşlar kullanılmış, ondan sonrası bu yapı için yeniden yolunmuştur. Sıralar 30 cm.'den başlayıp 40-45 cm.'ye kadar kalınlıdır. 50 ve 55 cm. olanlar da vardır. Boylar 80-120 cm.'dir. Takriben 1,5 mt. de bir, üç sıra 20x20 cm. tûlânî (uzunlamasına) meşe hatıl ve bunlara kurd ağzıyla bağlı arzânîler (genişlemesine) kullanılmıştır. Kulenin 3.-4. katlarında hatılların duvar yüzüne taşıdığı pencere üstlerinde de ağaç kullanıldığı fotoğraflardan anlaşılıyor. Böyle bir hatıl işleme şekline rastladığımızı hatırlamıyoruz. Şimal (kuzey) yüzünde zemîn katından yukarıya çıkan merdivenin sahanlığının bulunduğu pencerenin üstünü gösteriyor. Buradaki yuvalar hatıla değil, döşeme girişlerine âittir; döşeme seviyesi de yuvalardan çıkmaktadır. Göze çarpan kara çivi ve ahşâp yastık yerleri, köşelerde istalâktit misilli bir koltuk - takoz olduğuna, tavanın buralarda daha düşük, ortalarda büyük pencereleri kesmemek için daha yüksek seviyede tutulduğuna işârettir.

Binanın esas kapı takımı cephedeki büyük kemerin içine yapılmıştır. Tamâmen silmeli mermerden çerçeveli, 7 sıra mermer istalâktitli, mükemmel bir iştir. Bunun güzel bir rölövesini 1830 da Fransız mimârları yapmışlardır; eski fotoğraflarda da vuzuhla görülüyor.

Binanın kitâbesi bu kapının istalâktit yaşmağı ile çerçevesi arasındaki kademeli düzlüğe yazılmıştır. Rif'at Osman Bey'in bu yazıyı kuvvetli pertavsızla okuduğunu bizzat kendisinden naklen, Süheyl Ünver Bey söylüyor.⁴⁶⁴ Kitâbenin yazılışı da Rif'at Osman Bey'e âittir:

⁴⁶⁴ Dr. Süheyl Ünver, age., s. 4, hâşiye.

Edirne Sarayı'nda Cihânnümâ Kasrı kitâbesi (Rif'at Osman)

1. ابتدأت بعمارة هذا المنزل اكشرف	والمقام المنيف السلطان
2. بن السلطان فخر آل عثمان	محمد ابن مراد خان انارالله
3. برهانه في اوسط عام ⁴⁶⁵ خمسه	خمسین و ثمانیہ و وقع
4. احتتام بنيانه لله	في اواسط عام
5. ستہ	خمسین
6. و ثمانہ	ما ⁴⁶⁶ مائه

Kitabeden bu menzilin 855 (1451) senesi ortasında başlayıp 856 (1452) ortasında bittiği anlaşılmaktadır.⁴⁶⁷

* * *

Biz restitüsyon plânlarımızı, yerinde aldığımız ölçülerden, fotoğraflarda gördüklerimizden ve keşif cedvelindeki mesâhâlardan yerine tatbik edebildiklerimizden istifâde ile çizdik. Rif'at Osman Bey'deki krokilerde ve gravürlerdeki ön ve yan cebhelerde dâireler ve taraçanın ve kulenin arkasında birinci sıradan sonraki müstemilâtın ihtiyaç duyuldukça sonradan eklendiğini gördük. Zâten akla uygun olanı bunların ilk yapıda bulunmaması

⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

⁴⁶⁵ Yazıda bir vav fazladır.

⁴⁶⁶ Bu kitâbe Süheyl Ünver, age., s.3 de tamam, Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age.,s.69 da kısmen neşrolunmuştur. Her ikisinde

⁴⁶⁷ "el-menzil" kelimesi المبرات olarak mukayyetir. "Evsat" da "evâsıt" yazılmıştır. "El-müberraât" olsa, sıfatın da müennes olması icâb ederdi. Üstelik bu takdirde lazım gelen iki elif yoktur. "Evâsıt" için de iki elif lâzım gelirdi, o da yoktur.

idi; yoksa hemen hemen 40x40 mt. boyunda yayvan bir çatılar manzûmesinin bir dıl'ının (kenarının) orta yerinde sivrilen bir kulenin ne abes bir şey olacağı âşikârdır. Bizim yerinde bakıyelere göre yaptığımız restitüsyon daha akl-ı selîme uygun bir netice vermektedir; 13 mt.'den az genişlikte alçak cenahlar kuleyi sarmakta, önündeki sahanlık ve merdivende daha alçak bir kademe ile bu geçişi hazırlamaktadır.

* * *

Arz Odası bahsinde yazdığımız gibi, Cihânnümâ Kasrı müsveddesi daktilo edildikten bir seneden fazla bir zaman sonra, Prof. Sedad Hakkı Eldem Bey'in Köşkler ve Kasırlar kitabı çıktı.

Yazılması îcâb eden istitradlar (ara saplamalar) bir hâşiye (dip notu) ölçüsünü geçtiğinden, metne şu satırları ilâve etmek zaruretinde kaldık. Sedad Bey'in eserinde:

Cihânnümâ Kasrı faslında Rif'at Osman Bey'in bütün metni naklolunmuş; 1217(1802) ve 1243(1827) keşiflerinden mâlûmat aktarılmış ve asıl en mufasssalı olduğu belirtilerek, 1225 (1810) keşfinin, son 16 kalemi noksan olarak, kalanının tamâmı lâtin harflerine çevrilmiştir.

Daha Edirne'de bulundukları sırada defterlere Süheyl Ünver Bey kalemile konulan notların bu nakilde, asıldan zannedilerek, metne sokulmuş olması epeyce garip olmuştur. Esas metinde okunmayıp kalacak veya yanlış okunacak bir çetrefillik yoktur; öyle iken aykırılıklar mebzûlen (pek çok) vâkîdir. Rakamların yanına konan (yarım) işâreti, istinsah edenlerin her hâlde mâlûmu değildi ki, bütün buçuklu rakamlar eksik geçmiştir; tabîi bu noksan plânlara da tesir etmiş olmalıdır.

Bunları geçelim; bizce mühimmi müellifin daha ziyâde kule kısmına ehemmiyet verip, yanlarla berâber üzerinde durmamasıdır. Halbuki binânın hüviyeti, mâhiyeti bunlarla berâber yürür; hepsi bir küldür. Eğer eserin maktâındaki (kesitindeki) gibi düşünürsek yedi katlı güzel bir kule denebilirdi. Amma etraflarıyla berâber olunca mesele değişir. O zaman nisbetli, nisbetsiz, güzel veya çirkin meselesi ortaya çıkar. Edirne'nin ve bilhassa Saray'ın âşıkı, onlar hakkında eserler yazmış, hayatını vakfetmiş bir Rif'at Osman Bey bile bu Cihânnümâ Kasrı'na "Bir şekl-i garip" sıfatını vermekte ve sarayda "daha zarif" olanlar varken buna ehemmiyet verilmesine şaşmaktadır.⁴⁶⁸ 'Akl-ı selîmin söyleyeceği söz budur; yalnız kuleyi ele alırsak böyle bir îtirâza belki yer kalmaz. Fakat kül olarak böyle düşünebilenleri şaşırtmaya mezûn değiliz.

Keşif defterinden tavanının ve bittabî kendisinin, sekiz köşe olduğu öğrenilen kulenin 5. katı eserde, içten de on altı kenarlı gösterilmiş; sekiz olması lâzımdır; Cihânnümâ katı da içden sekiz, dışdan on altı, direk sıralarında otuz iki kenarlıdır. 5. kat da içten sekiz, fakat sâde dıştan on altıdır.

⁴⁶⁸ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age.,s.69

Bu plânda on altı köşenin keskin kenarı, dört köşe plânlı alt duvar hizasından 20 cm. içeride gösterilmiş olduğu hâlde, maktâda yüzüyle birdir. Fotoğraflara nazaran 20 cm. çekme bile azdır; 40 hatta 50 cm. bir daralma olması bize doğru gibi geliyor. Zaten bir dar boğaz yapılması kenarlı ve çıkıntılı cihânnümâ nasıl bâriz bir hâl alırdı? Kulenin esprisi orada toplanır. 3., 4., 5. katlarda biraz fazlalık, Cihânnümâ katında noksanlık göze çarpmaktadır. Teferuât bir yana, Köşkler kitabında söylendiği gibi, eski plânlar Avadis'in eseri olmayıp onun elinde bulunmuş ve bir asır sonra kendisinden kopye edilmiştir. Bu kadar teşrih ile iktifâ edeceğiz.

Edirne Sarayı'nda Kum Kasrı

Bâbü-Saâde'nin karşı cihetinde, İkinci Avlu - Kum Meydanı'nın kuzey-doğu tarafını işgal eden zarif köşktür. Bunun Sayger-Desarnod tarafından yapılmış bir plânu vardır. Bu kasrı hakkında yukarıda bahsettiğimiz 1225 (1810) târîhli ölçü defterinin mâlûmatı şöyledir:

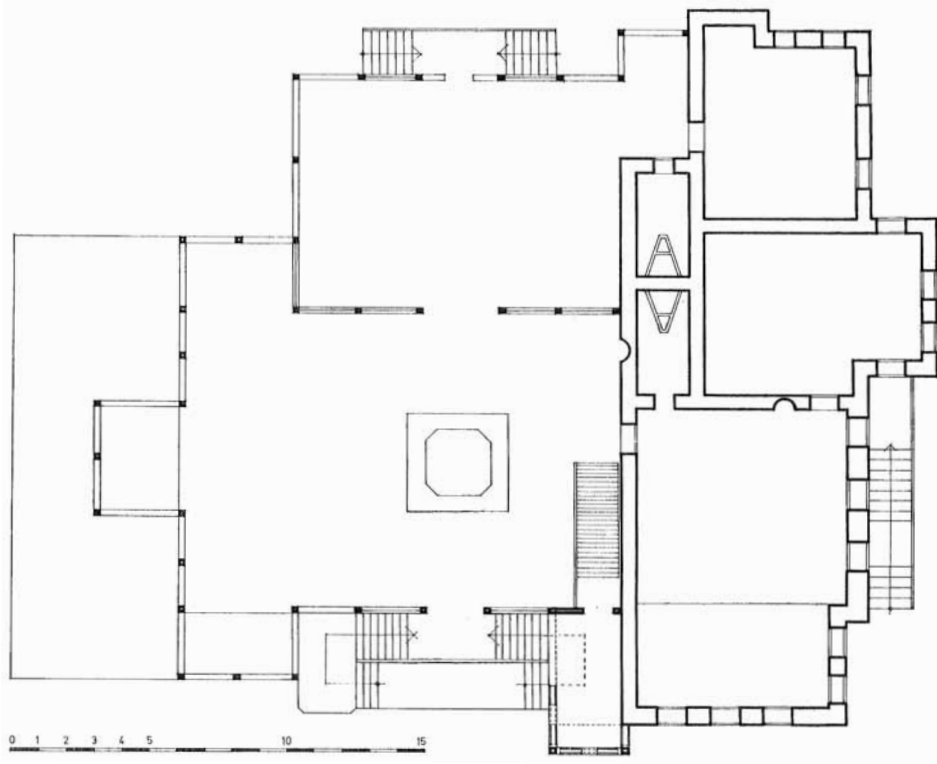
79 a - Sâde çatının, havuzun, 50 aded (seksenlik) camın, Sünnet Odası ve helânın umûmî tâmirlerinden bahis vardır. Bunun için bir genişçe, üç de ince uzun yer göstermektedir. Bunların plânda yerine tatbiki mümkün olamıyor.

Aynı sahifede havuzun tâmirinden sonra üçüncü kalem olarak, Abdest Odası tavanının yeniden inşâsı, duvarlarına sıvacıkârî nakışlı sıva tecdidı, 4 cam ilâvesi için 6, 18x9 5 = 4.64x7.20 mt. boyu veriliyor ki bunu da mevcut plâna tatbik güçtür. Tavan mı duvarlar mı belli değildir. Kezâlik Hitân Odası'na (sünnet odası) gösterilen 4, 5x7, 3 = 2.41x5.40 mt. boyunun delâleti de anlaşılır şey değildir.

79 b - Bu sahifede soba odasından hamama geçilecek pencereden bahsedilmektedir ki, bu bize hamama bir pencereden geçildiğine işârettir. Hamam yolu tavanı ise 2, 5x6, 18 = 1.90x5.12 mt. olup sarîh bir rakamdır. Hamamın câmekân tavanı 10,5x11 ,6 = 7.96x8.54 mt. boyundadır. aynı sahifede kubbe tavanlı odanın tavan nakışlarının cam, çerçevesinin, çinilerinin tâmir ve elden geçirilmesine âit kalemde 12,18x14,5 = 9.67x11.93 ölçüsünün arzı (genişliği) mahalline uymakta boyu küçük kalmaktadır.

Halâ mahallinin 2,5x5 = 1.90x3.79 mt. 'den boy aşağı yukarı tatbik olunabiliyor. Bu helânın tepe camları da keşîfde zikr olunuyor. Çini kaplı soba odası için 8,5x11,5 = 6,43x8,70 mt. de mahalline uymaz. Bundan sonrası hamama âittir. O ise mevcut olduğundan boyunun bilinmesine hâcet yoktur.

Binâdan bugün eser kalmamış olmakla berâber bahsettiğimiz Sayger - Desarnod Albümü'ndeki plân ve cebhesi ile bâzı fotoğrafları ele geçmiştir; Plânda hamam geçidi gösterilmemiş, ocakların vaziyeti müphem kalmıştır. Plân, cebhe ve fotoğraflara göre köşk, kârgîr bir kış kısmı ile sırf câmekândan ibâret, bir yaz divânhânesinden mürekkeptir. Kârgîr malzeme ile ahşap cephelerin böyle âhenkli terkîbi kolay iş değildir; burada o sırâ erişilmiş, meselâ üst pencereler birincide kemerli iken ahşap tarafda düz bırakılmış, taklîde ve yeknesaklığa düşülmemiştir.

*Edirne Sarayı'nda Kum Kasrı plânı (Sayger-Desarnod plânının üstünden kopye.
Cem Cumbası yukarıda kalacağından biz nokta ile çizdik, diğer taraflar tıpa tıpa aynıdır.)*

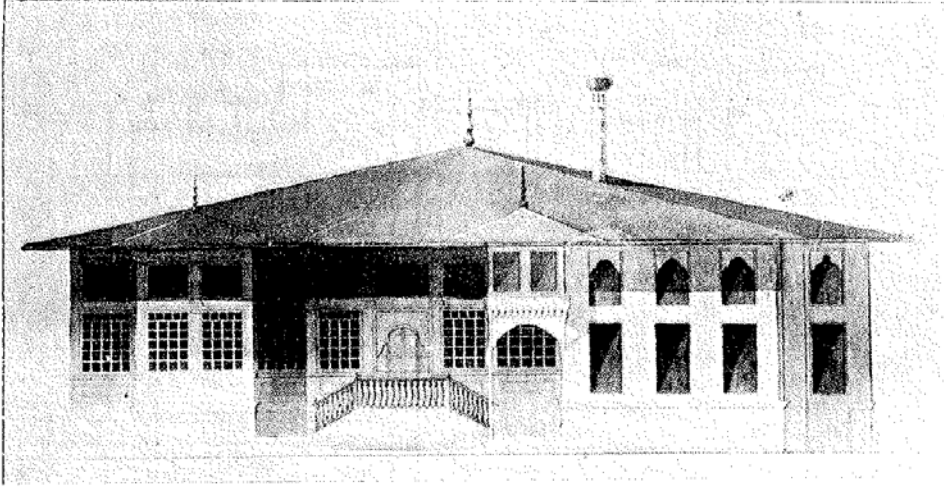
Köşk her hâlde Fâtih yapısıdır; çünkü İkinci Avlu - Kum Meydanı'nın bir yapı ile çevrilmiş olması lâzım geldiğinden başka, cebhedeki şâhnişîne (Cem Şâh Cumbası) denmekte olması, kâfi bir delildir.⁴⁶⁹ Bunlar devrin tâyinine yeter. Vâkıâ, çiniler ve kıvrımlı kapı lentoları, yazlık dîvânîhâne ahşâp başlıkları, pencere ve duvar tezyînâtının, XVI. - XVII. - XVIII. asırlara âit olduğu anlaşılıyorsa da, bunlar her dâim değişikliğe mârûz satih tezyînâtıdır; esâsı değişmez. Buna mukâbil bir ufak odaya âit tekne tavanın kalemleri kubbe tavanın yağlı boya kalem tezyînâtı Fâtih devrine âittir; aksi söylenemez. Kezâlik parmaklıklar ve pencere kanatları Fâtih devrinin bâriz hususiyetlerini gösterir.

Kum Kasrı plânıyla, kubbeli kışlık divânîhânesiyle, şâhnişinli yazlık divânîhânesi ve lüzumlu helâ kısmı ve kahve ocağıyla müstakil, nefis bir köşktür.

⁴⁶⁹ Rif'at Osman, *Edirne Sarayı*, age.,s.76

Köşkün yanındaki hamamla irtibatı, aynı zamanda câmekân - soğukluk vazifesini gören bir geçitle temin edilmiştir. Fransız mîmarlarının plânında köşkten çıkış kapısı gösterilmemiştir. Ölçü defterinde de anlaşılıyor ki, arkada çıkıntı teşkil eden küçük

Edirne Sarayı'nda Kum Kasrı cebhesi (Sayger-Desarnod)

odanın penceresinden geçilmektedir. Hamamın asıl kapısı köşkün yan tarafına karşıdır. Güney-doğuda olup bu gün girilen kapı sonradan açılmıştır; hamam ile köşkün arasında, 1290(1873) târihlerinde üstü fenerli 7,96x8,54 mt. boyunda bir câmekân ve köşkün cephe tarafında daha alçak müştemilât olduğu de görülüyor. Hamam geçidinin ölçüsü 1.90x5.12 mt.'dir.

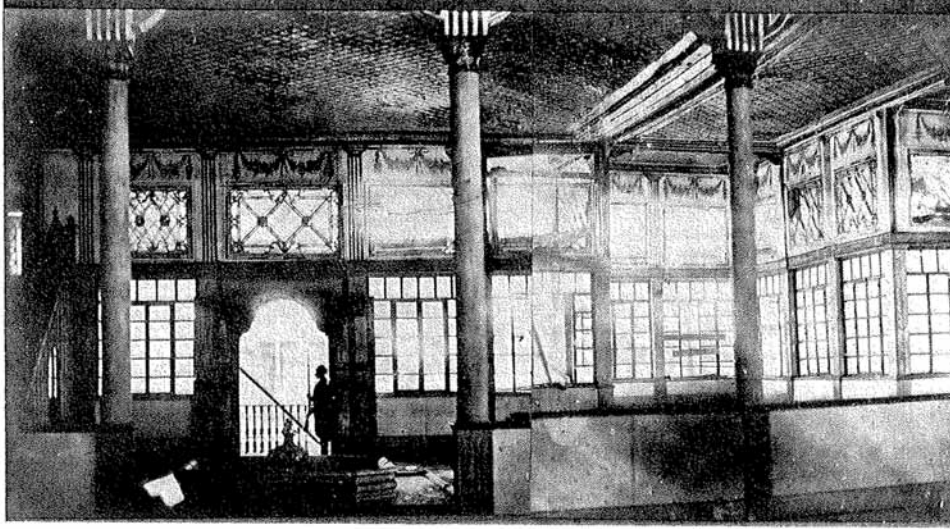
Bütün gravür ve fotoğraflarda bu kasrın yalnız bir bacası olduğu görülüyor. Bu baca da iki ufak odanın üstüne tesâdüf etmektedir. Plânda ucu kesik birer müsellese sırt sırta gösterilen yerler helâ olacaktır. Yuvarlak işâretler tandır - ocaklara âittir. Tandırın alçı ve çiniden yapıldığı yuvarlaklarda cam da bulunduğu resimden fark ediliyor; tepesinde yıldızlı bir alem vardır. Ancak 2.0 mt. genişlikte bir yerde bu kadar îtinâ anlaşılamıyor. Bu tandır soğuk iklimli Balkanlar'da yaygın olan ve zamânımızda dahî kullanıldığını bildiğimiz, merkezî ocakların ilk bir nümunesi olsa gerektir. Resimde kapak yeri görülmüyor. Eldeki resimlerden birisindeki ocak, geniş bir çini kitâbe ortasında sâde çiniden yapılmıştır. Bu, arkadaki ocak olabilir. Her iki ocak XVI. veya XVII. asır çinileriyle kaplı ve zengin tezyînatlıdır. Bu son ocak belki hamam geçidinin bulunduğu çıkıntı odaya tesâdüf edecektir. Plânda, bu yerde yarım müseddes (altıgen) içinde dâire kavsi çizili ise de, fotoğrafta ocağın iki yanında gösterilen hücre ve kapı yoktur.

Halbuki Divân-hâne'nin bir cephesi plânda ve fotoğrafta mutâbık düşmektedir. Ocağı bir evvelkine benzer, fakat aynası kitâbeli değildir. Hücre yuvarlaktır; tezyînatı küçük odakinin aynı olup XVIII. asırdandır. Divân-hânede solda bir dolap, her iki başta kapılar göze çarpar.

Kapılar geçme mustatil (dikdörtgen) tablalı, üst tablaları yazılıdır. Yazılar tâlik'e benziyor. Bütün duvarlar çini kaplıdır; üst çini levhalardan birinde servi resmi vardır.

Edirne Sarayı'nda Kum Kasrı yazlık dîvânîhânesi (Târîh Kurumu)

Divânîhâne'nin yarısından fazlası daha geniş olup, dar kısımdan bir kiriş ile ayrılmış ve büyük tavana 12 kenarlı ahşap bir kubbe yapılmıştır. Kubbenin ortasında hendesî taksimatlı bir göbek olup etrafında madalyonlar ve sarkmalarla, son derece zengin bir sûrette tezyin edilmiştir. Bu tavanda rengin her türlü ve bol yıldız olduğu şüphesizdir.

Bu tezyînât XVI. veya XVII. asır işi olabilir; Fakat Kânûnî devrindeki tâmirde, yâni XVI. asırda, yapılması daha akla uygun geliyor. Şekli îtibârıyla kubbe binâ ile yapıldığından; Fâtih devrindendir. Divânîhâne bu resimlerle meçhul olmakdan çıkıyorsa da, arkadaki kârgîr odacıklar hakkında mâlûmat daha azdır. Dar odada, yine zengin tezyin edilmiş bir tekne tavan vardır. Tavanın zenginliği için söylenecek söz yoktur; en yüklü ve kesîf bir süsleme, üstelik oyma bâdemler ibzâl (bezletmek) edilmiştir. Bu odanın duvarları da çini kaplıdır. Bu bâdem istalâktitler ve tezyînât XV. asıra işârettir. Bu oda dar ve uzundur; tekne tavan nisbetini belirtir, eninde tek yıldız varken boyda üçden de fazla olması odanın uzunluğunu gösterir; demek iki yıldız boyundan fazla uzun olduğu beliriyor. Aynı çinilerle kaplı duvar görülüyor. Bu geçit oda olacaktır; Dolabların da bir cebheyi işgal etmesi mümkündür.

Ahşap büyük Divânîhâne'ye gelince; Divânîhâne'nin bir ucundaki Cem Cumbası'nın altında bir kapı olduğu plânda gösterilmiş, fakat cebheyeye nakledilmemiştir; ayrıca bir merdiveni olan bu kapıyı biz plâna geçirdik. Divânîhâne, şark- şimâlîye (doğu kuzey) gelen arka

cephesinde yuvarlak direkler dizilmiş ve bir korkulukla ayrılmış, Fransız plânındaki mikyâsa nazaran takriben 12,5x9,5 mt. boyunda, geniş bir maksûreden ve aynı mikyâsa göre, takriben 16.0x11.00 mt. boyunda her tarafı camlı bir esâs divânâhânen ibârettir. Bu sonuncunun ortasında ve iki ucunda üç adet şâhniş vardır. Şark-ı şimâlîdeki (doğu kuzey) maksûrede durulup şark-ı cenûbîdeki (doğu güney) esas medhâle doğru çekilmiş bir fotoğraftır. İki şâhnişin sağda görülüyor. Sayger-Desarnod Albümü'ndeki gravürde ise güney-doğudan kuzey-batıya bakış gösterilmektedir. Burada orta şâhnişin göze çarpar. Yan şâhnişinler resimden hâric kalmaktadır. Büyük sofanın bu gravürdeki tavanı ile fotoğrafta olanın başka başka olduğu bellidir. Bütün kalem teztînatı her iki resimde XVIII.asır işidir. Yuvarlak sütûn başlıkları acâip şekildedir. Pencereilerin ufak murabbalara (karelere) taksîm edildiği göze çarpar. Fransız mimârlarının cebhesinde de böyledir. Aynı fotoğrafta hâricî merdiven ve parmaklığı ve çok geride arz odası görünüyor.

Bu boyda bir divânâhâne tek başına Top Kapı Sarayı enderûnunda yoktur. Fakat Fâtih Köşkü - şimdiki Hazîne'nin iç içe büyük dâire ve sofalarını toplarsak, Top Kapı Sarayı bunu geçer. Yüksek evsafı Çinili Köşk'den bahsetmeye bilmem lüzum kalır mı?

Kum Kasrı Hamamı

Üç ufacık kubbeli bir soğukluk, bir ılıkılık, kubbeli bir göbek taşı ve ucundaki eyvandan mürekkep basit bir hamamdır. Kum Kasrı'nın çıkmalı orta odasından gelen yolla köşke bağlı bir camekândan, kuzey-doğu tarafındaki soğukluğun orta kubbesi altından girilir. Bu esas kapı sonradan örülmüş, güney-doğu ucunda bir başkası açılmıştır; örülen kapının kadîm olduğu açıkça görülüyor. Diğer kapıda kemer bile yoktur, her hâlde bu ikinci kapı bir helâ için açılmıştır; Camekâna çıkıntı teşkil eden müstemilâtın bir kapı ile birleştiği tahmin olunabilir.

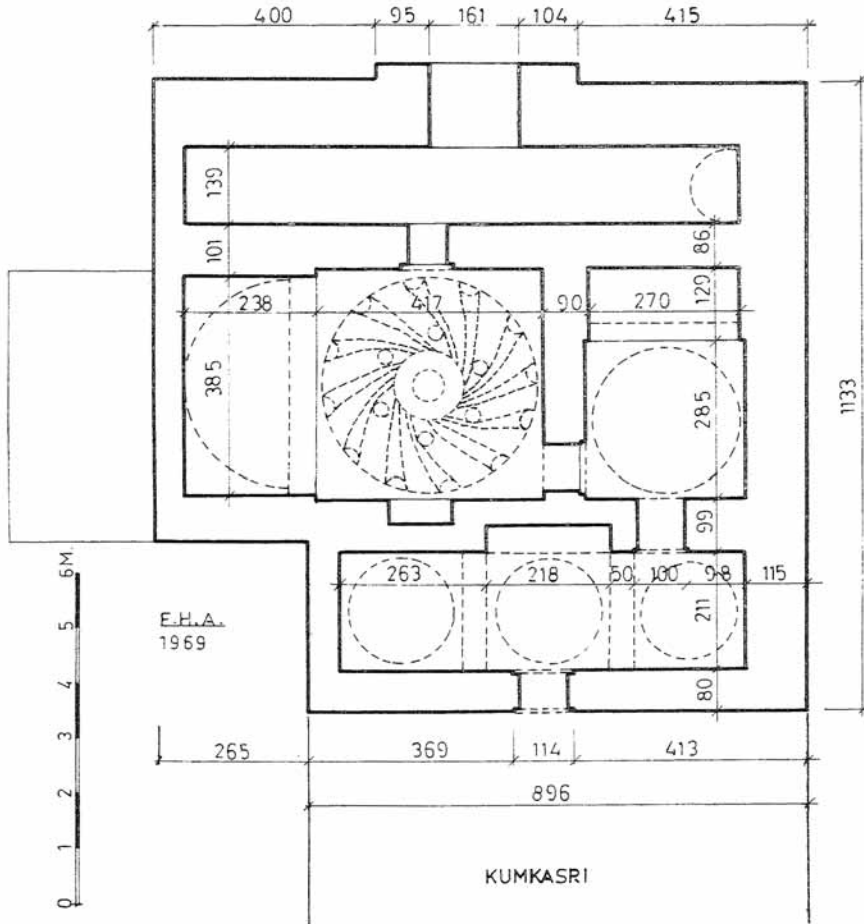

Edirne Sarayı'nda Kum Kasrı Hamamı (2013)

Göbek taşı kubbesi nefire benzer on iki çubukla müzeyyendir. İkide bir aralarında tepe camı bulunmaktadır. Hamam çok haraptı; 1969'da tâmir edilmiş, fakat bitmemiştir; elân döşemeler konmamıştır. Bu yüzden kurna görülmüyor; halbuki Rif'at Osman Bey üç kurnadan bahsetmektedir.

Duvar yüzleri birden üçe kadar tuğla hatıllı, kaba yonma taşların arası şâkulî tuğla beslemeli olarak yapılmıştır. Resimde külhan, muhdes kapı, kubbeler vuzuhla görülmektedir. Kuzey-doğu cephesinde bir kemer üstünde bir sahanlık vardır. Sıcaklığın tam arkasına gelen bu sahanlığın hamamla alâkalı olması mümkün değildir; saraya âit başka bir binanın parçası olacaktır.

Edirne Sarayı'nda Kum Kasrı Hamamı plânı

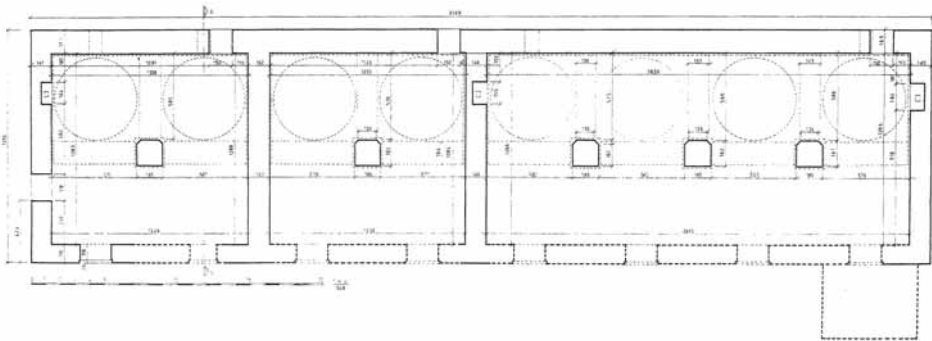
Matbahlar (Mutfaklar)

Birinci avlunun güney-doğu yüzünü tahdîd (sınırlayan) eden ve Tunca kenarında bulunan matbahlar sekiz kubbe ile onlara kemerlerle bağlı çatılı bir ön kısımdan mürekkeptir. 1225(1810) târîhli keşfinde (94 a) büyük matbah kapısının iki tarafında aşçı odalarından bahis vardır; bunlardan iz yoktur. Ondan sonra Helvahâne kubbelerine beyaz sıva, od taşı bölme, umûmî tâmir ve bir mescid inşâsı mezkûrdur. Boydan bir mânâ çıkarmak kâbil değildir. Doğrudan doğruya matbahı alâkadar eden pek fazla bir şey yoktur. Yalnız, yukarıda dediğimiz gibi, ocaklı aşçı odaları, hamam ve külhanı olduğu anlaşılıyor. Aşçı odaları matbahın arkasında bulunuyormuş.

Sekiz kubbenin dördü ikişer kubbesi yine birer göz teşkil eder; aralarında kalın duvarlar vardır. Kubbeli kısımlar, harap da olsa mevcut bulunduğu hâlde, ön kısımdan pek az bir şey kalmıştır. Dörtlül gözün kazanların kaynadığı asıl yemek matbahı, ikililerin biri helvâhâne, biri şerbethâne olacaktır.

Dörtlül gözde iki, ikililerden uç tarafta olanında bir ocak vardır; yağmakları yıkılmış olan bu üç ocağın bacalarının ikisi yoktur. Matbah kubbelerinin tepesinde duman için geniş nefeslikler vardır; bu gün birer geniş delikden ibâret kalan bu nefesliklerin eskiden fenerleri olması lâzım gelir. Kubbe etekleri yırtılmak suretiyle yer yer yapılan hava delikleri, çok sonradan açılmış şeylerdir.

Matbahların güney-doğu ucunda, çatılı kısmın önünde, tonozla örtülü, cepheleri muntazam ve îtinâlı kesme taş kaplama bir ilâve yapılmıştır; yüzünde kenarları bâdemli üç köşe mihrabçıklarla süslü olan bu binâ Fâtih devrinden değildir; tamâmen muhdesdir (ihdas:sonradan).

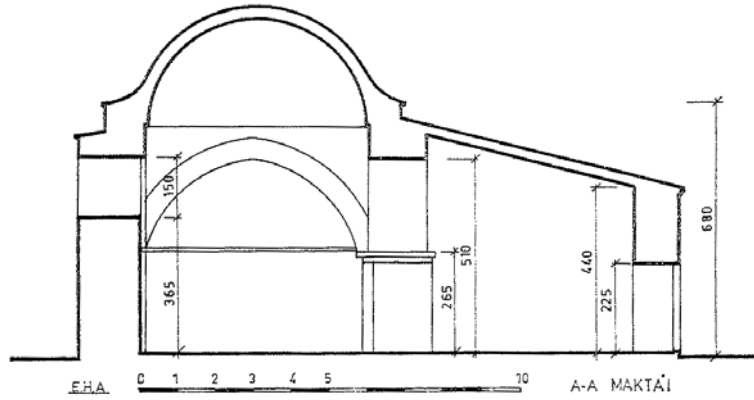

Edirne Sarayı'nda matbah plânı

Binanın arka tarafında birinci, ikinci, beşinci ve sekizinci kubbelerin mihravlerinde birer üstlük ve gayr-ı muntazam aralıklarla üç altlık pencere vardır, altlıkların kenarları tahrip edildiğinden parmaklık izi görülüyor. Bu resimlerde kubbeyi yırtarak açılan nefesliklerin ve ilâve bacaların yerleri görülüyor. Küçük kenarda görülen kapı yeri, hakikatde arkadaki ocak duvarı delinerek açılmıştır.

Arka cebhede ve yanlarda yüzler, şâkulî ve ufkî ikişer tuğla arasına, oldukça muntazam yonulmuş taşlarla işlenmiştir. Duvarların her metresinde iki sıra meşe hatıl vardır. Kubbe kasnaklarında tuğla ve taşır; silmeleri yonma taşdır.

Edirne Sarayı'nda matbah kesiti

Dâhilen ayaklar ve pahlı silme başlıkları muntazam kesme taşla yapılmış, duvarlar gelişi güzel tuğla beslemeli, kaba yonma taşla işlenmiştir. Kemer ve kubbeler pek temiz örülmüş tuğladandır; kemer gergileri demirdir. Duvarlar tamâmen sıva ile örtüşü imiş; şimdi yer yer izleri kalmıştır. Edirne'de matbah'ın kubbeleri 5.75 mt.'dir; İstanbul'dakiler ise 7.20-8.0 mt.'dir.

Edirne Sarayı matbahı ön cebhesi ve tafsîlât (1968)

Ön cebhede çatılı kısmın bir gözü kalmıştır. Güneybatı tarafından bütün cebhe ve tafsîlât görülmektedir; kesme taşları sökülmiş, tuğlaları alınmış kemerleriyle perişan hâl yürek parçalayıcıdır. Düşman da bu zulmü, bu tahribi bu kadar yapabilir.

Edirne Sarayı Matbahı (mutfağlar) Tamirden sonra (2013)

Fâtih Köprüsü

Has Bahçe - Tavuk Ormanı'nı sağ sahildeki Demir Kapı'ya ve oradan saraya bağlayan temâmen kesme taşdan yapılmış üç gözlü köprüdür. Köprü'nün uzunluğu 34.10, orta göz 8.20, yanlar 6.10 mt. dir. Sel yaranları ve tahliye gözleri vardır. Köprü, korkuluktan korkuluğa 4.00 ve dışdan dışa 4.40 mt.'dir.

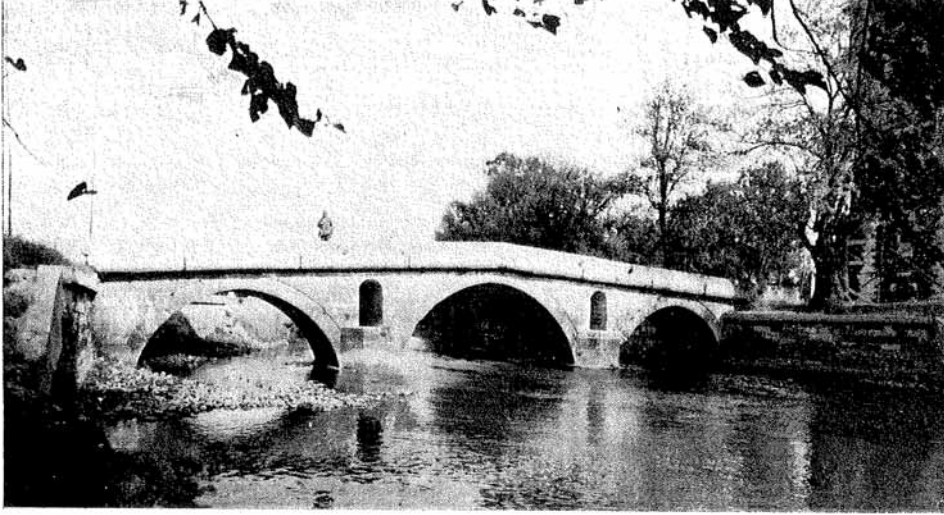
Sultan Hamîd Albümleri'nden alınmış asırlık bir fotoğraf olup kesme taş rıhtımlar, matbahların mâmûr hâli, Demir Kapı, külâhı uçmuş Âdâlet Kasrı görülmektedir. Derenin tabanı mermer imiş; şimdi çamur sıvalıdır. O zaman su seviyesi daha alçak imiş.

* * *

Bu anlattıklarımızdan başka, hiçbir eseri kalmamış, resmi olmayan veya ele geçmeyen fakat saray teşkilâtında vücudu zarûrî olan şu dâirelerin Fâtih devrinden yapılmış olmaları şübhesizdir:

1 - Bâb-ı Hümâyûn, 2 - Kapıcı Başı dâiresi, 3 - Kapıcılar, 4 - Kubbe Altı, 5 - Hazine 6 - Bîrûn yâni birinci avludaki adamlar için câmii 7 - Erzak anbarları, 8 - Aşçı dâireleri, 9 - Zülüflü Baltacılar, 10 - Yakalı Baltacılar, 11 - Ak Ağalar dâiresi, 12 - Kızlar Ağası Köşkü, 13 - Kilerli koğuşu, 14 - Seferli koğuşu, 15 - Hazîne koğuşu, 16 - Has Ahır, 17 - Şehzâdeler dâiresi, 18 - Valde Sultan dâiresi, 19 - Bir tek kalemle ifâde edilerek harem, 20 - Enderun Câmii.

Edirne Sarayı'nda Fâtih Köprüsü (1968)

Bunların Fâtih devrinde yapılmamış olmaları mümkün değildir; muhakkak vardı, fakat o devirdeki eşkâl ve evsâfı, boyu tamâmen meçhulümüzdür. Biz de bunlara umûmî sıra numarası ayırmıyarak bu kadar zikr ile iktifâ ettik.

Fâtih devrinden Edirne'de türbe yoktur. Yalnız şu açık kabirler vardır:

Edirne Sarayı'nda Fâtih Köprüsü (2013)

Karaman Bey Kabri

Karaman Oğlu Mehmed Bey'in oğlu olup, kardeşi Pîr Ahmed Bey'le ihtilâfa düşünce Fâtih'e ilticâ eden, kendisine ihsân olunan Çirmen Sancak Beyliği vazifesini gören Mehmed Bey'in kabri Edirne'de Dârü'l-Hadîs Câmîinin batısındadır,⁴⁷⁰ baş ve ayak taşı iç yüzleri çukur mihrablı, taşları rûmî oymalı, köşeleri ince hatveli burma sütunludur; iki taş arasında yazılı mermer sanduka vardır. Dikme taşların arkaları rûmî ile müzeyyendir.

Baş taşı 0,45x1,45 mt. ölçüsünde olup, mihrabcık yaşmağının içinde ince, altlarda daha kalın sülüsle iki ufkî ve iki şâkûlî satırla yazılmıştır.

Edirne'de Karaman Bey Kabri ayak taşı (1968)

من دار الفنا - الى دارالبقا في جور - ارحم الرحمن المغفور السعيد

Ayak taşı 0,45 x 1,35 olup tarzı aynıdır. Yazısı beş satır ufkîdir.

⁴⁷⁰ 1968 Eylülünde kabir câmîin batısında idi, demir yolunu Yunan arâzisinden kurtarmak için yapılan yeni güzergâhın toprak sedleri kabre kadar geldiğinden, 1969 da yerinden nakledilerek mihrab önüne alınmıştır.

الشہید - قرمان بك بن محمد - بك بن قرمان تاريخ - سنہ ستہ و سبعین - و ثمانیہ

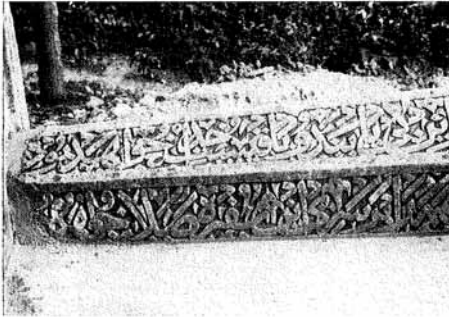
Sandukanın kuzey yüzünde fârisî bir kıt'a vardır:

هر که آن بجهان اهل فنا خواهد بود - این کی پاید و باقیست خدا خواهد بود
سفری نار کشید شب اجل قاف بقاف - همه را بر سری این سفره صلا خواهد بود

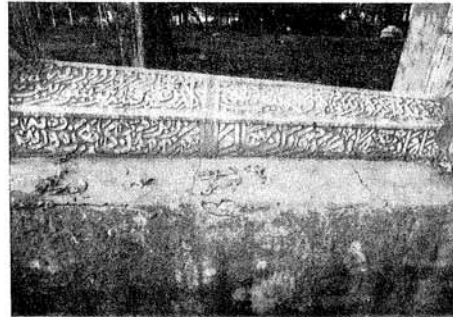
Sandukanın cenûb yüzünde mülemmâ⁴⁷¹ bir kıt'a vardır:

ای دیدہ کور (gör) نہ یی کور (kör) نہ یین - کہ این عالم پر قتنہ و پر سوز نہ یین
شاهان جهان سروران عالم - در زیر زمین در دهر سوز نہ یین

Kitâbeden Mehmed bin Karaman Oğlu Karaman Bey'in 876 (1471-72)'de vefât ettiği anlaşıyor.

Edirne Karaman Bey Kabri sandukanın şimâl yüzü (1968)

Edirne Karaman Bey Kabri sandukanın cenûb yüzü (1968)

Kâsım Paşa Kabri

Paşanın kabri Tunca kenarındaki kuzey-batı köşesi istikâmetinde büyük bir ağacın dibinde idi. Nehirden şehri korumak için yapılan seddin inşâsı sırasında kabir ve ağaç yok olmuştur. Taşların ne olduğu belli değildir. Bu vezîre mukâbil Pehlivan Adalı Halil'in, yine orada olan, kabrinin nakledilmesi daha ehemmiyetli görülmüş ve yeniden kurulmuştur.

⁴⁷¹ Mülemmâ, sıvalı, sıvanmış mânâlarına gelmekle beraber, edebiyatta her mısraî başka bir dilde yazılan şiirlere denmektedir. Burada da iki mısra Türkçe ve diğer iki mısra ise farsçadır. Editör

Edirne'de Kasım Paşa Kabri (1951)

Baş taşı, Karaman Bey'inki gibi dişli, derin kitâbelidir, üstü dilim dilim tac'ı ve rûmi ile müzeyyendir. Köşeliklerde güller bulunmaktadır.

اتقل - المرحوم والمغفور - السعيد الشهيد نوره - الله مرقدہ الى رحمة

Ayak taşı daha basit ve kitâbesizdir:

الله من دار الفنا الى دار - (ر) البقا سيد قاسم غرب الله تا - ربح سنہ ثلاث و ثمانين و ثمان مائة

Baş taşı dış yüzünde:

الفتاحا - مرحوم اوليا - قاسم پاشا روحچون - سنہ ۸۸۳

Bu son yazı evvelkilere benzemez, sonradan yazıldığı muhakkaktır.

Selçuk Hâtun Kabir Taşı

Müzede bulunan bu 120 x 43 cm. boyunda üstü kemerli taşta:

انتقلت المرحومه المغفوره - السیده الشہیدہ من دار الفنا

Edirne'de Selçuk Hâtûn Kabir taşı (1961)

Bu her hâlde mescid sâhibi Selçuk binti Mürsel olacaktır. Fakat ikinci taş olmadığından baba adı ve târih-i vefâtı belli olamamaktadır.

Sittî Hâtun (Sultan) Kabir Taşı

Fâtih'in ilk zevcesi olan Zülkadir neslinden Sittî Sultan'ın kabri, câmiinin mihrabı önünde imiş; şimdi ortasından kırılmış olarak müzede bulunmaktadır. Kademeli bâdemle yapılmış birinci taşı güneş kursu, rûmî oymalı ve dilimli ve burma köşe sütûnçeleri, zencireklerle müzeyyendir:

هذا (١) لقب - ست خاتون بنت - سليمان بك بن ذولقادر في اواسط

Diğer taş aynı süsleri hâvîdir:

سط رمضان - المبارك سنة احدى و سبعين و ثمانمائة الرحمة الله تعالى

Edirne'de Sittî Sultan ikinci kabir taşının arka yüzü (1961)

Kitâbeye nazaran Sittî Hâtun 871 Ramazan ortalarında (1467 Mart) vefât etmiştir; bu yüzden câmiî noksan kalmış ve çok sonra ikmâl edilmiştir. Hakikatde de Sittî Hâtun bu târihte irtihal etmiştir.⁴⁷²

Bu ikinci taşın arka yüzü zencirekler ortasında üç kandil ve güneş kursuyle müzeyyendir. Bu kabir taşı evvelce câmiin mihrabının önünde idi. Rif'at Osman Bey'in 1920 de çektiği resmi takdim ediyoruz.⁴⁷³

Edirne Câmileri bahsinin sonunda verdiğimiz hulâsayı devâm ettirelim:

Fâtih devrindeki 9 medreseden sâde 1'i kalmış, 4 mektep, 2 imâret, 2 zâviye, 3 han, 8 hamamın hepsi ve onların tamâmının fevkinde Sarây-ı Muallâ mahvolmuştur. Mum gibi eriyen bir şehir ve asıl hazîni, bu hâli ölçü tutarak muazzam Osmanlı medeniyeti yanında, zamirlerindeki ihânetleri ortaya dökmeği fırsat ve zevk bilenlerin gafleti.

⁴⁷² Kitabe, F. İsmâil Ayanoğlu, *Fâtih Devri Ricâlî Mezar Taşları*, Vakıflar Dergisi, 1958, s.194, Metinde 1. Kitâbe başında harf-i târif yoktur; asıl 871 yerine 891 yazılmıştır; doğru olamaz.

⁴⁷³ Bu resmi de Dr. Süheyl Ünver Bey bize lûtfetmiştir, teşekkür ederiz.

BİBLİYOĞRAFYA

- Ahmed Râsim, *İzahlı Osmanlı Târîhi*, İst.1290-1293, 2.c.,
- Ahmed Refik, *Mimâr Sinan*, İstanbul 1931.
- Ahmed Tevhîd, *Yıldırım Sultan Bâyezid Hân-ı Evvel Devri'nde Mısır Sefâretine Gönderilen Sefer Şah'ın Vefâtı*, T.O.E.M., 16.cüz.,s.1031.
- Aslanapa, Oktay, *Edirne'de Osmanlılar Devri Âbideleri*, İst. 1949,
- Ayanoğlu, F. İsmâil, *Fâtih Devri Ricâli Mezar Taşları*, Vakıflar Dergisi, 1958,
- Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *Hadîkat'ül-Cevâmî*, İst.1281,
- Ayverdi,Ekrem Hakkı, *Fâtih Devri Mimârîsi*, İst.1953,
- Ayverdi,Ekrem Hakkı, *Fâtih Devri Mimârîsi*, Zeyl, İstanbul 1961,
- Ayverdi,Ekrem Hakkı, *Yugoslavya'da Türk Abideleri ve Vakıfları*, Vakıflar Dergisi III.sayıdan ayrı baskı, Ankara 1957,
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *İstanbul Mimârî Çağının Menşei, Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri* 630-805 (1230-1402) I.c., İstanbul Fetih Cemiyeti-İstanbul Enstitüsü No.57, İstanbul 1973,
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimârîsinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri*, 806-855 (1403-1451) II.c., İstanbul Fetih Cemiyeti-İstanbul Enstitüsü No.65, İstanbul 1972,
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimârîsinde Fâtih Devri* 855-886 (1451-1481) III.c., İstanbul Fetih Cemiyeti-İstanbul Enstitüsü No.69, İstanbul 1973, *Aşık Paşa-zâde Târîhi*, Âlî Neşri, İst.1332.,
- Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, yazma, Bâyezid Kütübhânesi, 10391, 8. sıra
- Barkan, Ömer Lütfi *Belgeler*, Ankara 1964, I.c., 2. Sayı
- Barkan, Ömer Lütfi – Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) târihli*, İst.1970,
- Barkan, Ömer Lütfi, *Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesisleri, Belgeler*, T.T.K. Belgeler Dergisi, Ankara 1965, *Baş Vekâlet Arşivi*., 470 No:lu Tapu defteri
- Beşir Çelebi, *Târîh-i Edirne, Hikâyet-i Beşir Çelebi*, İsmail Hikmet Ertaylan neşri, İst.1946, *Bursa Kadı Sicilleri*,

- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İst.1332; Sayger,C. - A. Desarnod, *Album d'un voyage en Turque, Fait par l'ordre de la Majeste Nicolas I.*, en 1829 et 1830
- Dânişmend, İsmâil Hâmi, *Osmanlı Târihi Kronolojisi*, 4.c., İst.1947,
- Evkaf Kuyd-ı Kadîmesi, *10 No.lu Küçük Evkâf Kapı Ağası defteri*,
- Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, İst.1314, 3. c.
- Eyice, Semâvî, *Zâviyeler ve Zâviyeli Câmiler*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası'ndan ayrı baskı, 1963
- Eyice, Semâvî, *Eski Bir Türk Karikatürü*, Türk Kültürü Mecmûası 14. No.
- Gökbilgin, Tayyîb, *Edirne 600.sene Armağanı*, Ank.1965
- Gökbilgin, Tayyîb, *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşaeli Livâsı*, İst.1952,
- Gurlitt, Cornelius, *Die Bauten Adrianopels*, Orientalische Archiv I., 1910-1911.
- Hıbrî Efendi, *Enîsü'l-Müsâmirîn*, E.H.Ayverdi ktp.müellif hattı nüshası
- Hoca Saadüddin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, İst.1272,1.c.
- Hüseyin Hüsâmüddîn Efendi, *Amasya Târihi*, 3. c.,1328-1330
İlmiye Salnâmesi, İstanbul 1334,
- İnalcık, Halil, *Fâtih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesîkalar*, Ank.1954,
- Kâtip Çelebi, *Cihannümâ*, İst.1145
- Kuran, Abdullah, *Edirne'de Yıldırım Câmii*, Belleten III. sayı, s.419-428.,
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, 4.c., İst.1308
- Meriç, Rıfkı Melûl, *Edirne'nin Târihi ve Mimârî Eserleri Hakkında*, Türk San'atı ve Târihi Araştırmaları ve İncelemeleri, İst.1965,1.c.,s.464
Meskûn Yerler Kılavuzu, 1946,
- Müneccimbaşı Derviş Ahmed Efendi, *Müneccimbaşı Târihi, Sehâifü'l-Ahbâr*, (Nedim Tercümesi), İstanbul Matbaa-i Âmire 1285, s.444
- Örfî Ağa, *Edirne Târihi*, yazma, E.H.Ayverdi ktp. nüsha
- Peremeci, Osman Nuri, *Edirne Târihi*, İstanbul 1940

- Rıf'at Osman, *Edirne Rehnümâsı*, Edirne 1336..
- Rıf'at Osman, *Edirne Sarayı*, haz: Süheyl Ünver, Ankara 1957,
- Rûh-i Edirnevî, Tübingen, Ms,05 quart 821, Süleymâniye Kütüp. Mikrofilm Arşivi No.1919,
- Tamer,Vehbi, *Fâtih Devri Ricâlinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları*, Vakıflar Der. IV.sayı.,Ank.1958,
- Taşköprülü-zâde, *Şakayık-ı Numâniye*, Mecdî Efendi tercümesi, 1.c., İst.1269,
- Tayyar-zâde Ahmed, *Atâ Târih-i Atâ, Enderun Târihi*, 5 cild, [Üçüncüde 1291-1293, Beşincide 1292-1293 neşir târihi vardır].
- Topkapı Sarayı Arşivi, Edirne 162. def. 69 a - 71 a.,
- Öz, Tahsin, *Topkapı Sarayı'nda Fâtih Sultan Mehmed'e Aid Eserler*, Ank.1953, Uzunçarşılı, İ.H., Osmanlı Târihi, Ankara 1947, 5.c.,
- Ünver, Süheyl, *Edirne Sarayı'nda Kum Kasrı*, Arkitekt Mec., 11-12, 1930,

